

**ЮЕЧЖИТЕ: ПРОИЗХОД,
МИГРАЦИЯ И ЗАВЛАДЯВАНЕТО НА
СЕВЕРНА БАКТРИЯ**

и

**Кушанската империя: На
кръстопътя на древна Евразия
автор: Крейг Г.Р. Бенджамин
превод: Ж. Войников**

**SILK ROAD STUDIES
XIV**

**The Yuezhi
Origin, Migration
and the
Conquest of Northern Bactria
Craig G.R. Benjamin
benjamic@gvsu.edu**

BREPOLS

© 2007, Brepols Publishers n.v., Turnhout, Belgium.

**D/2007 /0095/17
ISBN 978-2-503-52429-0**

**Empires of Ancient Eurasia
The First Silk Roads Era, 100 BCE - 250 CE
Craig Benjamin
Cambridge University Press, 2018.
The Kushan Empire: At the Crossroads of Ancient
Eurasia**

2022 г.

Съдържание

За автора	4
Синопис	7
Предговор	8
Част първа. Произходът на юечжите	
Въведение	10
1. Археологически доказателства за номадски миграции от бронзовата епоха	12
Произходът на пасторалното номадство	12
Уседналите популации от 4 – 1 хил. пр. н.е.	14
Индоевропейските миграции през бронзовата епоха	15
Афанадиевската култура	16
Индоирански нашествия от късната бронзова епоха	17
Андроновската култура	18
2. Китайски археологически доказателства	19
Исторически преглед	19
Праисторическа археология на Гансу и Северен Китай	21
Културата Цицзя (Qijia)	23
Археологията в Синцзян	24
Пасторалната номадска експанзия в Монголия	27
3. Първоначалната родина на индоевропейците	28
4. Езикови доказателства за произхода на юечжите	32
Идентифициране на юечжите като езикови тохари	32
Индоевропейски езици	32
Тохарският език	33
Гутите като прото-юечжи?	36
Заклучение	37
5. Ранни писмени доказателства за Юечжите	38
Въведение в праисторията и ранната династична историята на Китай	39
Съобщения за юечжите в историята на Чжоу (И Чжоу шу)	41
Съобщения за юечжите в индийските текстове	46
Въведение в ранната история на Индия	47
Препратки към Юечжите в Махабхарата, Рамайна и Пураните	48
Гръцки и други писмени препратки	50
Заклучение: Произходът на юечжите	53
Част втора. Юечжите в Гансу: 220 – 162 г. пр. н.е.	
Въведение	54
1. Отношения на империята Хан с номадските общности през 1-то хил. пр.н.е.	55
Въведение	55
Сюнну	58
Усун	60
2. Писмени доказателства от историите на династията Хан	62
Въведение	62
„Хан шу“ и „Ши цзи“	63
3. Сведения от китайските извори за юечжите в Гансу	68
4. Хронология на събитията: 220 - 162 г. пр. н.е.	72
Писмени доказателства: Заклучение	82
5. Археологически доказателства за Юечжи в Гансу	83
Въведение	83
Археология и иконография на Сюнну	84
Археологически доказателства за Юечжите: погребения с „подбой“	86
Заклучение: Юечжите в Гансу	91
Част трета. Миграцията на Юечжи. Етап първи: От Гансу до басейна на р. Или	
Въведение	93
Хронология на събитията	95
1. Преселването на юечжите (първи етап): от Гансу до басейна на р. Или	96
Защо Сюнну прогонват Юечжите	96
Китайски писмени доказателства за поражението и напускането на Юечжите	97
Самолитността на наследника на убития владетел на Юечжите	99
Разделянето на юечжите на „Големи“ и „Малки“	100
От Гансу до р. Или	102
2. Прогонването и преселването на саките от долината на р. Или	104
Китайски писмени доказателства за изгонването на саките от басейна на р. Или	106
Вероятният път на миграцията на саките	107
Миграцията на саките от басейна на р. Или: Заклучение	116
3. Усуните нападат и изгонват Юечжите от долината на р. Или	117
Събития в Китай: 162-129 г. пр. н.е.	117
Усуните нападат юечжите в долината на р. Или	119
Отношения Усуни / Сюнну: 133-120 г. пр. н.е.	122
По-нататъшно разделение сред Да Юечжите	124
5. Археологически доказателства за присъствието на саки, юечжи и усунни в долината на р.Или и около е Исък-кул	125
Заклучение: Миграцията на юечжите (Първи етап)	128
Част четвърта. Миграцията на Да юечжите. Етап втори. От р. Или до р. Амударя	
Въведение. Политическите инициативи на Хан срещу Сюнну през 139 г. пр.н.е.	132
1. Западна мисия на Чжан Цзян	135
Етап 1: Тръгване - Залавяне - Пътуване до Фергана	135
Събития в Китай: 138 – 129 г. пр. н.е.	138

2. Миграцията на Юечжите от долината на р. Или до Фергана	141
Етническа принадлежност и обхват на „Голям“ Даюан	144
Преминаването на Да Юечжите през Даюан	146
Мисията на Джан Цян - Втори етап 128/127 г. пр. н.е.	147
Археологическите доказателства за преминаването на Юечжите през Фергана	149
3. Преминаването на юечжите през Согд	151
Въведение	151
Кратка история на Согдиана от VI до края на II век пр.н.е.	154
Преминаването на Юечжите през Канцзю и Согд	156
Мисията на Чжан Цян: Трети етап 129/128 г. пр. н.е.	157
Юечжите преследвани от Усуните, от долината на р. Или до Бактрия?	159
4. Археологически доказателства за преминаването на Юечжите през Канцзю/Согд	160
Въведение и история	160
Номадските погребения във Фергана и Согд	162
Антропологични доказателства	164
Доказателствата за „согдийски“ статуетки	165
Археологически свидетелства: Заключение	166
Заключение: Миграцията на Юечжите (Втори етап)	167
Част пета. Завладяването на Северна Бактрия	
Въведение	169
1. Кратка история на Бактрия от бронзовата епоха до пристигането на юечжите	171
Бронзова и ранножелязна епоха	171
Ахеменидите	173
Александър и македонците	174
Селевкидите	176
Гръко-бактрийците	177
Саките в Бактрия и Партия	183
Завладяването на Гръко-Бактрия	186
Аси	187
Тохари	188
Сакараули	189
Заключение: Ролята на Саките и Юечжите	190
2. Мисията на Чжан Цян - Четвърти етап	192
3. Местоположението на столицата на юечжите на север от Амударя	193
Писмени доказателства за местоположението на „държавата“ на Да Юечжите	194
Теории за местоположението на Цзянши (Jianshi)	194
История на археологическите изследвания в Северна Бактрия	196
Разкопки на градски обекти - местоположението на Цзянши	197
4. Численост, въоръжета сила и начина на живот на Юечжите на север от Амударя	202
Юечжийските погребения в Северна Бактрия	204
5. Мисията на Чжан Цян. Пети етап	206
Хански мисии в Бактрия и Запада след 126 г. пр.н.е.	211
Значението на мисиите на Чжан Цян	213
Заключение: Завладяването на Северна Бактрия от Юечжите	214
Част шеста. Кушанската империя. На кръстопътя на древна Евразия	
Доказателства за кушаните	217
Юечжите в Северна Бактрия	220
Ранните кушани: Куджула Кадфиз изгражда империята (25–85 г. от н.е.)	221
Отношенията между ранните Кушани, Римската империя и Хански Китай	223
Ранните кушани: царете Вима Так(ту) и Вима Кадфиз (85 – 126 г. сл. н. е.)	225
Великите кушани: Канишка (127 – 153 г. сл. н. е.)	227
Изкуството на Гандхара и Матхура при Великите Кушани	229
Последните от Великите кушани: Хувишка и Васудева (152 – 225 г. от н.е.)	231
Кушани и Согдийци	232
Съкровището от Баграм: Кушаните и Пътя на коприната	233
Баригаза и връзки с Кушанската империя	234
Разпадането на Кушанската империя	235
Заключение	239
Литература	240

Крейг Г. Бенджамин е австралийско-американски историк, професор по история в колежа Фредерик Дж. Майър (Frederik J. Meijer Honors College) в Държавния университет Гранд Валеи (Голямата долина), Мичиган (Grand Valley State University), където преподава история на източноазиатска цивилизация, древна история на Централна и Средна Азия, и историография на световната история.

Крейг Бенджамин, е роден през 1959 г. Израства в Бризбейн, Австралия. Баща му е известен телевизионен журналист. Учи в колеж, но на 19 години го напуска и прекарва следващите 25 години като професионален музикант и преподавател по джаз. Същевременно следва в Австралийския национален университет в Канбера и се дипломира като бакалавър, след което продължава образованието си в Университета Макуори в Сидни и получава докторска степен по древна история през 2003 г. със защита на дисертацията си „Юечжи: произход, миграция и завладяването на Северна Бактрия“, която е

основата на настоящия труд.

След като се преселва в САЩ, Бенджамин става професор по история в колежа Фредерик Дж. Майър в държавния университет Гранд валеи (GVSU) в Алендал, Мичиган.

Той е носител на няколко награди за преподаване в GVSU, най-престижната от които е наградата на Студентския сенат от 2009 г. за отлични постижения на преподавателите. Получава и наградата за отличие на факултета на Обществото «Омикрон Делта Капа» (Omicron Delta Kappa Society) през 2012 г. и е номиниран за „Професор на годината“ в САЩ за 2013 г.

През 2015 г. Бенджамин получава наградата на факултета „Niemeyer“ от GVSU, най-високата награда, която университетът дава на членовете на своя факултет.

Бенджамин е изнасял лекции на конференции по целия свят и е автор на няколко публикувани книги и множество статии за древната история на Средна, Централна Азия, и по световна история. Той записва лекции за „History Channel“ и „Discovery Channel“ и е лектор за „Big History Project“.

Бенджамин чете лекции и води курсове по темите: Основи на Източната цивилизация, Обща история на цивилизациите и История на Монголската империя. Заедно с Дейвид Крисчън и Синтия Браун, той е автор на първия учебник по Обща история публикуван от McGraw-Hill през август 2014 г.

Бенджамин е ковчезник и вицепрезидент на Международната асоциация за обща история от създаването ѝ през януари 2011 г. до юли 2018 г. През 2014 г. и 2015 г. Бенджамин е президент на Асоциацията за световна история.

Живее в Гранд Рапидс, Мичиган със съпругата си Памела. Заедно те имат три деца, които живеят в Австралия и Нова Зеландия.

В допълнение към своите академични и музикални интереси, Бенджамин е запален турист планинар, изкачвал е много от големите планински вериги на планетата. Той продължава да свири джаз и е бил президент на Джаз-обществото на Западен Мичиган, а също и председател на комитета за специални събития в Истън, който организира уличния панаир на Ийстоун в Гранд Рапидс, който привлича около 10 000 души всеки септември.

КНИГИ

- *Worlds of the Silk Roads: Ancient and Modern*, Christian, D., and Benjamin, C., eds. (Turnhout, Belgium: Brepols Silk Roads Studies Series vol. II, 1998)
- *Realms of the Silk Roads: Ancient and Modern*, Christian, D., and Benjamin, C., eds. (Turnhout, Belgium: Brepols Silk Roads Studies Series vol. IV, 2000)
- *Walls and Frontiers in Inner Asian History*, Benjamin, C., and Lieu, S., eds. (Turnhout, Belgium: Brepols Silk Roads Studies Series vol. VI, 2002)
- *The Yuezhi: Origin, Migration and the Conquest of Northern Bactria*, Benjamin, C. (Turnhout, Belgium: Brepols Silk Roads Studies Series vol. XIV, 2007)
- *Between Nothing and Everything: Big History*, Christian, D., Brown, C., and Benjamin, C. (New York: McGraw-Hill, 2014)
- *Cambridge History of the World Vol. 4: A World with States, Empires, and Networks, 1200 BCE-900 CE*, Benjamin, C., ed. Series editor: Weisner-Hanks, M. (Cambridge: Cambridge University Press, 2015)
- *The First Silk Roads Era: Empires and the Ancient World 50 BCE-250CE*, Benjamin, C. (Cambridge: Cambridge University Press, 2018)
- *The Routledge Handbook of Big History*, Benjamin, C., E. Quaedackers and D. Baker eds. (London: Routledge, forthcoming 2019)

СТАТИИ:

- 'The Kushan Empire', chap. 26 in *The Oxford World History of Empire*, P. Fiber Bang, C.A. Bayly and W. Scheidel, eds., (Oxford: Oxford University Press, forthcoming 2017)
- 'Collective Learning and the Silk Roads', in L. Grinin and A. Korotayev, eds., *Evolution: From Big Bang to Nanorobots*, (Volgograd Russia: Uchitel, 2015) pp. 101-111
- 'The Little Big History of Jericho', Chap. 17 in B. Rodrigue, A. Koratyev, L. Grinin, eds., *Big History Anthology*, (New Delhi: Primus Books, 2015) pp. 247-263
- 'The World from 1200 BCE to 900 CE', chap. 1 in *Cambridge History of the World Vol. 4: A World with States, Empires, and Networks, 1200 BCE-900 CE*. C. Benjamin, ed. Series editor: Weisner-Hanks, M. (Cambridge: Cambridge University Press, 2015) pp. 1-28
- 'The Mediterranean c. 1200 BCE - c. 900 CE', chap. 12 (co-authored with Merry Weisner-Hanks) in *Cambridge History of the World Vol. 4: A World with States, Empires, and Networks, 1200 BCE-900 CE*. C. Benjamin, ed. Series editor: Weisner-Hanks, M. (Cambridge: Cambridge University Press, 2015) pp. 325-349
- '"But from this time forth history becomes a connected whole": State Expansion and the Origins of Universal History', in W.G. Clarence-Smith, B.W. Andaya, and M. Weisner-Hanks, eds., *Journal of Global History*, Vol. 9, Issue 2, Nov. 2014, pp. 357-378
- "The great deliverer, the righteous, the just, the autocrat, the god, worthy of worship". Kanishka I, Kushan Dynastic Religion, and Buddhism, in M. Gervers and G. Long, eds., *Toronto Studies in Central and Inner Asia* vol. X, (Toronto: University of Toronto Press, 2013) pp. 19-45
- '"Considerable Hordes of Nomads were Approaching." The Conquest of Greco-Bactria - the First 'Event' in World History', in Sun Yue, ed., *Global History*

Review, Vol. 5, (Beijing: China Social Sciences Press, 2012) translated into Chinese, pp. 97–111

- Convergence of Logic, Faith and Values in the Modern Creation Myth, in Genet, C., Swimme, B., Genet, R., and Palmer, L. eds., *Evolutionary Epic: Sciences Story and Humanitys Response* (Los Angeles: Collins Fndtn. Press, 2009) 5000 words
- 'The Kushans in World History', *World History Bulletin* Vol. XXV No. 1, Spring 2009, ed. Tarver, H.M., 30–32
- Xiongnu and Yuezhi Military Relations, 220–162 BCE, in L. Maracz and B. Obrusanszky, eds., *The Heritage of the Huns* (Budapest: Hun-Idea Press, 2009, in Hungarian) 37–54
- Historiography and World History Teacher Training, *Social Studies Review Special Edition*, ed. A. Black *The New World History* (Spring-Summer 2010, vol. 49, No. 1) 8–13
- The Carthaginian Invasion of Europe. Polybius, Diodorus, and the Origins of Universal History, in *World History Connected*, Volume 6, No. 5 (June 2010) 5000 words
- Art of Central Asia, in W. McNeill, R. Crozier, D. Christian, and J. McNeill, eds., *Art in World History* (Great Barrington MA: Berkshire Press, 2011) 31–44
- The World from 1200 BCE to 900 CE, chap. 1 in *Cambridge History of the World Vol. 4: A World with States, Empires, and Networks, 1200 BCE-900 CE*. C. Benjamin, ed. Series editor: Weisner-Hanks, M. (Cambridge: Cambridge University Press, forthcoming 2014) 9000 words
- Big History, Collective Learning, and the Silk Roads, in *Proceedings of the Inaugural Conference of the International Big History Association*, D. Baker, E. Quaedackers, C. Brown and A. Koryatev eds. (Cambridge: Cambridge University Press, forthcoming 2014) 5000 words

Тази книга се опитва да представи подробната и наративна история на династията и племенната конфедерацията на Юечжите, чиято миграция от Западен Китай до северната граница на днешен Афганистан, води до създаването на Кушанската империя. Въпреки че юечжите отдавна са признати за вероятните предци на кушаните, те обикновено са разглеждани само като прелюдия към основния предмет на историята на кушаните, а не като значим и влиятелен „народ“ в тяхната собствена държава.

Това отчасти се дължи на ограничените и двусмислени доказателства предоставени от случайни препратки в три древни китайски текста, в гръцките класически исторически трудове (от които са оцелели само фрагменти) и много колебливите заключения на археолозите.

Въпреки това в тази книга, авторът твърди, че доказателствата са действително изненадващо обширни и подробни и със сигурност са достатъчни за съставянето на цялостната хронологична и политическа история на юечжите през 1-то хил. пр. н.е. Това проучване анализира повечето от наличните в момента доказателства - писмени, археологически, нумизматични и обяснява вероятния произход на Юечжите; връзката им с няколко китайски династии; тяхното военно поражение от Сюнну и прогонването им от Гансу; миграцията им през Илийската долина, Фергана и Согд към Северна Бактрия; и тяхната роля в завладяването на бившата гръко-бактрийска държава.

Всички тези събития са свързани с по-широки културни и политически процеси в древна Централна и Средна Азия и ако не друго, тази книга се надява да покаже необикновената взаимосвързаност на евразийските исторически процеси.

Юечжите са били добре познати на редица съседни народи (чрез варианти на наименованието „тохари“) и събитията, в които се оказват замесени, особено през II век пр. н.е., имат дълбок ефект върху последващото политическо, военно и културно развитие на голяма част от Средна Азия. По-специално „ефектът на доминото“ от тяхната миграция води до значителни промени в по-широката евразийска политика, засягайки китайците, сюнну, усуните, саките, ферганците, согдийците и бактрийските гърци. Тези събития и последствията от тях са разгледани в някои подробности в основната част на тази книга.

Първа част търси вероятните предшественици на юечжите – прото-юечжите, в по-широкия контекст на пастирските номадски миграции от бронзовата епоха, преди да разгледа ранните писмени (китайски, индийски, гръцки) извори и археологически доказателства, които предполагат, че юечжите са създали могъщ и успешен племенен съюз в днешен Синцзян и Гансу, основан на търговията с нефрит и коне.

Втората част разглежда събития в Гансу между 220 и 162 г. пр. н.е., когато възходът на племенния съюз Сюнну, под ръководството на шаню Маодун води до поражението и изгонването на юечжите от тяхната родина.

Третата част описва първия етап от тяхната принудителна миграция към долината на р. Или и включва разглеждането на историческата съдба на живещите тук саки, които на свой ред са принудени да предприемат собствена значителна миграция на юг, чак до Кашмир.

Четвъртата част разглежда писмените и археологическите доказателства за втория етап от миграцията на юечжите през долините на Фергана и р. Зеравшан.

И накрая, петата част разглежда въпроса за разпадането на гръко-бактрийската държава, и установяването на юечжите, в силна и удобна номадска държава северно от Амударя през 125 г. пр. н.е., когато приключва това конкретно изследване.

Извън обхвата на тази книга са последвалите събития, довели до пресичането на Амударя и заселването в същинска Бактрия (днешен Афганистан) на юечжите и образуването от тях на пет племенни княжества, управлявани от князе наречени „ябгу“.

Това състояние се запазва до средата на I век сл. н. е., когато владетелят на едно то тези княжества, Куджула Кадфис от Куейшуан (Кушания) успява да обедини отново юечжите под свое ръководство и създава нова държава, която вече носи името на неговото княжество, за да прерасне при наследниците му в Кушанската империя

Надявам се да представя периода на петте ябгу и възхода на ранните кушани в отделно изследване в бъдеще.

Тази книга се надява да представи юечжите на по-широката общност от историци и да демонстрира още веднъж фундаменталното значение на централно- и средноазиатските политически и културни процеси за евразийската и световната история.

Предговор

Тази книга е резултат на моя интерес към историята на древна Средна и Централна Азия в частност и световната история като цяло. През по-голямата част от студентските си години в университета Макуари се концентрирах върху римската история, но се насочих към контактите между средиземноморския и азиатския свят и удивителните нива на трансевразийския културен обмен, който е протичал по „Пътя на коприната“ в продължение на хилядолетия. Този обмен става възможен благодарение на факта, че само четирите велики сили на древния свят – империята Хан, Партия, римляните и кушаните са контролирали огромна площ от Евразия, от Китайско море до Великобритания и от руските степи до Индия.

Стабилността породена от тези мощни и дълго управляващи имперски династии, създава идеални условия, които заедно с развитието на металургията, монетосеченето, пътищата и транспорта, създава уникална среда, която улеснява безпрецедентни до тогава нива на културно взаимодействие.

В този обмен участват не само четирите основни цивилизации, но също и пастирските номадски общности, уседналите земеделци и дори общности от ловци и събирачи, стоящи на най-ниското ниво на обществено развитие.

Когато започнах да проучвам тези взаимодействия, скоро ми стана ясно, че Кушанската империя е била в сърцето на тази голяма мрежа, защото в нея се пресичат не само сухопътните пътища, но тя в един етап контролира и морските пътища на този „Азиатски кръстопът“, чрез пристанищата на Индийския океан.

Кушаните успяват да поддържат относително мирни отношения с всичките си съседи и това значително улеснява търговския и културен обмен по „Пътя на коприната“. Те са толкова важни за търговията по този път, че периодът между 50 г. пр. н.е. и 200 г. от н.е. може съвсем основателно да се нарече „Кушанската епоха“ и трябва да бъде признат за един от най-важните и влиятелни периоди в световната история.

Тяхната империя включва цял днешен Таджикистан, по-голямата част от Узбекистан, части от Киргизстан, Южен Туркменистан, части от Западен Синцзян (накратко), цял Афганистан и Пакистан и голяма част от Северна и Централна Индия. Чрез своето географско господство във Вътрешна или Средна Азия

кушанските монарси забогатяват, като посредници от големия търговски обем и обмен, който минава през техните обширни владения.

Те също възприемат едно толерантно отношение към разнообразието от религии, практикувани в тяхната мултикултурна империя, и улесняват разпространението на зороастризма, индуизма и най-вече на будизма. В големите художествени работилници на Гандхара и Матхура са изработени първите изображения на Буда, а изготвените там скулптури оказват важно влияние върху последващото развитие на азиатското изкуство.

Но защо кушаните, като се има предвид тяхното централно и фундаментално значение в разпространението на евразийската култура, са толкова малко известни? Защо трябва да се считат за една от великите „изгубени цивилизации“ на древния свят? Отговорът, е че доказателствата за тях са оскъдни. Те не са оставили запазена литература и са известни само с относително малко на брой от фрагментарни надписи.

Въпреки това предците на кушаните, юечжите или тохарите, се споменават в литературата на няколко съседни народи – Хан, индийци, тибетци и гръко-римляни, и именно от тези често случайни свидетелства е изградена голяма част от тяхната история.

В допълнение, само сравнително малко обекти на монументална кушанска архитектура са оцелели за археолозите, въпреки че китайските поклонници от VII век свидетелстват за впечатляващи дворци, ступи и будистки светилища.

Трудните природни и политически проблеми с достъпа, които съществуват в Средна Азия от векове, допълнително възпрепятстват археологическите изследвания, въпреки че руските и централноазиатските археолози са натрупали обширни познания за присъствието на юечжите и кушаните на север от Амударя, докато британците и французите са открили някои изключителни кушански находки в Афганистан в продължение на няколко десетилетия. Съвсем наскоро, китайските, централноазиатските и австралийските археолози също постигат важен напредък в познанията ни за периода.

Най-сериозните и значими свидетелства за кушаните са нумизматичните. Кушански монети са открити в хиляди бройки пръснати по цялата територия на кушанската държава. Те предоставят доказателства за ранните културни влияния върху ранната им държавност, за военната и политическа им експанзия, за генеалогията на владетелското им семейство, за религиозните и идеологическите им вярвания, за тяхното икономическо господство в Средна Азия в продължение на почти три века и за евентуалното разпадане и включването на територията на Кушанската държава в Иранската империя на Сасанидите и в империята на Гуптите, дала начало на индийското културно възрождение.

Кушаните произлизат от династията управлявала племенна федерация, наречена Юечжи от китайците, и тохари (с варианти на това име) от други съседни народи. Самите тохари са древен индоевропейски народ, чийто език е от групата „центум“.

Произходът на юечжите е неясен, но трябва да се търси сред скотовъдните номадски общности от бронзовата епоха, които са мигрирали от първоначалната си южноруска родина и са се заселили на различни места във Вътрешна Азия.

Така една такава група се оказва сигурно установена в коридора Гансу (Хеси) в Западен Китай. Тук те създават значителна племенна федерация от полуномадски и земеделски племена и придобиват благосъстояние и военна сила, чрез търговията с нефрит и коне, с китайската династия Чжоу.

През II век пр. н.е., обаче, тяхното надмощие е подкопано от Сюнну, които под властта техния могъщ шаню (владетел) Маодун и неговите наследници, побеждават юечжите и ги принуждават да напуснат Гансу.

Миграцията им на запад се оказва едно от най-значимите събития в историята на древна Средна и Централна Азия. Поради „ефекта на домино“, евразийските миграции, юечжите изместват различни сакски (или скитски) групи, вече установени по техния маршрут, и те на свой ред са принудени да мигрират, което има допълнителен и по-широк ефект върху Вътрешноазиатска геополитическа история.

Тридесет години по-късно юечжите се заселват в плодородните речни долини на север от Амударя, в днешен Узбекистан. Те бързо установяват господство над региона и впоследствие се заселват в днешен Афганистан, създавайки своите „племенни“ квяжества, управлявани от петте ябгу, докато през 45 г. пр. н. е. те са обединени отново от Куджула Кадфис от Кушанското княжество, първият цар на Кушаните. Само най-ранната част от тази история е разказана в тази книга, която разглежда колкото е възможно повече от наличните доказателства за юечжите и ги синтезира в разказ. (ЖВ: Допълнението за кушанската д-ва е от друга книга на Крейг Бенджамин).

Въпреки че притежавам известни езикови умения, не съм специалист по езиците на древна Централна Азия и навсякъде съм използвал първокласни преводи на изворите които са ми познати. Въпреки че имам обширни познания по централноазиатска археология и нумизматика, не съм специалист в тези области. Като професионален историк, това, което се опитам да направя в тази книга, е да черпя от знанията, получени от голям брой изтъкнати специалисти в тези три често изолирани дисциплини, и да прилагам собствения си независим и критичен анализ към тях. Така крайният продукт несъмнено е синтез, но също така предоставям най-подробната, последователна, хронологично разказна история на юечжите, създавана досега, от техния вероятен произход като пасторални номади от бронзовата епоха до статута им на господари на Бактрия.

Част първа. Произходът на юечжите

Въведение

В историята на една династия, за която знаем толкова малко, произходът на юечжите си остава най-неясната тема от всички. След повече от век научни изследвания, дори най-фундаменталните предположения имат слаба връзка с откъслечните доказателства, отворени за широко тълкуване. Юечжите са от индоевропейски произход, и лингвистичните доказателства предполагат, че те са говорили индоевропейския „центум“ език, известен като тохарски, примери за който са открити в различните оазиси на Таримския басейн в началото на XX век. Това повдига въпроса, как носителите на един индоевропейски „центум“ език, са достигнали толкова далеч на изток, между палеосибирските¹ и китайскоговорещите

---

¹ Езиците, говорени от най-значимите „варварски“ племена по северните граници на Китай, се считат от някои за пратюрски или монголски диалекти, както ще бъде разгледано по-долу. Както Лигети, така и Пулейбланк оспориха това и твърдят, че има повече доказателства за идентифицирането на Сюнну (Xiongnu) като носителни на палеосибирски език. Вижте L. Ligeti, „Mots de civilisation de Haute Asie en transcription Chinoise“, Acta Orientalia Hungarica 1 (1950) pp. 141-188; E.G. Pulleyblank, 'The Consonantal System of Old Chinese', in Asia Major 9 (1962) pp. 58-144,

групи от едната страна и говорещите индоиранските „сатем“ езици от другата. Това е довело до предположението, че юечжите (и всъщност индоевропейците като цяло) са били автохтонни жители на източна Централна Азия², въпреки че общото мнение поддържа мението, че те са мигрирали в региона от север и запад в дълбока древност.

Всеки опит да се аргументира този по-вероятен сценарий изисква първо да бъдат разгледани няколко въпроса. Те включват местоположението на първоначалната родина на юечжите; датата, причината и пътя на миграцията им на изток; местоположението и продължителността на техните временни пребивавания по пътя на миграцията им; и датата на пристигането им в крайната им родина, Таримския басейн и Гансу.

Намирането на отговори на тези въпроси налага анализ на редица доказателства – етнографски, археологически, лингвистични и писмени – с надеждата да определи и очертае най-вероятния исторически сценарий.

Въпреки че на пръв поглед този подход изглежда обстоятелствен, спекулативен и двусмислен, подробният сравнителен анализ е единственият възможен път за решение. И не е изненадващо, когато доказателствата изследвани в детайли, очевидно очертават разумен последователен ход на събитията.

Тази книга доказва, че предците на юечжите са били индоевропейци скотовъдни номади, които са мигрирали от първоначалната южноруска родина на всички индоевропейци в средата на 3-то хил. пр. н.е., и са част от втората от трите големи вълни на индоевропейските миграции, които очертава историята на Евразия през бронзовата епоха.

Вероятните предци на юечжите (прото-юечжите) могат да бъдат идентифицирани като част от афанасивската култура според класификацията на руската етноархеология, и са мигрирали към североизточната част на Вътрешна Азия за период до половин хилядолетие. След това, в късната бронзова епоха, друга вълна от индоевропейски нашественици, този път от племена говорещи индоирански „сатем“ език, вероятно предизвиква по-нататъшно движение на юг от прото-юечжите (носители на афанасиевската култура), които се заселват в района на Гансу близо до Дунхуан и по-нататък се разселват на запад през северните части на Таримския басейн, някъде в началото на 2-то хил. пр.н.е. И там те обитават почти две хилядолетия, като изолиран преден пост на носители на индоевропейски „центум“ език, вклинен между монголоидните степни номади и китайците на изток и говорещите индоиранските „сатем“ езици на запад.

Те създават могъща и богата полууседнала скотовъдна държава, осъществяваща вноса на нефрит в Китай при династията Чжоу. Успяват да покорят своите съседи, включително усуните и прото-Сюнну, поради очевидно си военно превъзходство и богатство. Такава е ситуацията до 162 г. пр. н.е., когато възраждащите се Сюнну постигат достатъчно военно превъзходство, побеждават юечжите и ги принуждават да мигрират, този път обратно на запад – събития, описани в историите на династията Хан, които ще бъдат разгледани в следващите глави. Целта на тази въстъпителна глава е да се анализират наличните доказателства за произхода на юечжите, като се започне с преглед на общите етноархеологически доказателства за

206-265; E.G. Pulleyblank, 'The Chinese and their Neighbours in Prehistoric and early Historic Times', in D.N. Keightley, ed., *The Origins of Chinese Civilization* (Berkeley and Los Angeles 1983) p. 451.

² Подробно разглеждане на това предложение ще бъде предложено по-долу, но вижте например А. К. Нараин, *Тохарите* (Шилонг 2000) стр. 9-16. (A.K. Narain, *The Tocharians* (Shillong 2000)). Авад Кишор Нараин (28 май 1925 - 10 юли 2013) е индийски историк, нумизмат и археолог, занимаващ се с историята на Южна и Средна Азия.

номадските миграции и нашествия от 4-то до 1-то хил. пр. н.е., преди да се премине към по-подробно разглеждане на лингвистичните, археологически и писмените доказателства, в опит да се установи най-вероятният ход на събитията.

1. Археологически доказателства за номадски миграции от бронзовата епоха

Произходът на пасторалното номадство

Историята на Евразия от късния неолит до сравнително наскоро, се характеризира с непрекъснато взаимодействие между уседнали аграрни и номадски скотовъдни общности. Този обмен е естествено следствие от появата на селското стопанство и земеделието като алтернатива на лова и събирачеството в Югозападна Азия към 11 000 г. пр. н.е. През следващите хилядолетия се появяват три алтернативни начина на живот. Някои общности възприемат земеделието изцяло и стават зависими за препитанието си единствено от селскостопанската продукция (т.е. хванати са в капана на уседналостта). Други остават номади, ловци и събирачи, като мигрират в районите извън уседналите зони, често след конфликт със земеделците, за усвояването на природните ресурси.

И трети възприемат елементи от двата начина на живот, избирайки полу-уседнал и полу-номадски начин живот. Последна алтернатива е изборът, направен от скотовъдците или степните номади. Така, основите на степния номадизъм се коренят в специфичният адаптивен избор, направен от различни групи сред ранните холоценски общности от ловците и събирачите. Появата им е резултат от еволюционната неизбежност, и конкретния стопански избор.³

Пастирите номади играят важна роля в историята на Централна и Средна Азия. Крадер казва, че за препитание си „зависят главно от стадата домашен добитък“.⁴

Андрю Шерът твърди че пастирството се проявява като жизнеспособен начин на живот едва от началото на 5-то хил. пр. н.е. след появата на технологични умения, свързани с използването на животинските продукти, които той нарича „революция на вторичните продукти“.⁵ Въпреки че овцете, козите и говедата са опитомени най-малко от 6000 г. пр. н. е., едва когато хората се научават да използват теглителната сила на животните, и техните „вторични“ продукти (месо, кръв, мляко, кожа и козина), неолитните народи започват да се разселват чрез колонизиране на големи пасищни площи, които са неподходящи за уседнало земеделие. Съвсем неслучайно, обширната колонизация на вътрешноевразийските степи започва едва след „откриването“ на тези иновативни умения около 4000 г. пр. н.е.⁶ Въздействието

---

³ M. Tosi, Theoretical Considerations on the Origin of Pastoral Nomadism, in G. Seaman, ed., Foundations of Empire. Archaeology and Art of the Eurasian Steppes (Los Angeles 1992), стр. 27.

⁴ L. Krader, The ecology of nomadic pastoralism, International Social Science Journal, vol. XI (1959) стр. 499.

⁵ A. Sherratt, Plough and pastoralism: aspects of the secondary products revolution, in I. Hodder, G. Isaac and N. Hammond, eds., Patterns of the Past (Cambridge 1981), стр. 261-305.

⁶ Хазанов (според доста тесни критерии) датира появата на истинското номадско скотовъдство най-късно през 1-то хил. пр. н. е., и той признава, че има съществени доказателства за широкомащабни миграции от мобилни скотовъдци още през 3-то хил. пр. н.е.: A.M. Khazanov, Nomads and the Outside World, 2 edn. (Madison 1994) стр. 92-4. Въпреки това доказателствата за ранното опитомяване на коня в Източна Украйна и Северен Казахстан предполагат, че мобилните скотовъдци са били активни още през 4000 г. пр. н.е.: D.W. Anthony and D.R. Brown, 'The Origins of Horseback Riding', Antiquity (1991) 65 (246) стр. 22-3, 45-7.

на мигриращите скотовъдци върху евразийския ландшафт се проявява веднага и е значимо.

Дейвид Крисчън обобщава три основни характеристики на тяхното въздействие – мобилност, военни умения и способността за бърза мобилизация.⁷

Въпреки очевидната си мобилност, скотовъдците не винаги са непременно номади. Съветската археоложка С. А. Плетнѐва предлага основен трифазен модел на мобилизация, варираща от широкомащабна непрекъсната миграция до уседналост. Между тези крайности има стабилни периоди на полуномадизъм.⁸

Скорошни изследвания показват, че са съществували малки полууседнали земеделски общности възникнали в рамките на повечето скотовъдни общности от вътрешноевразийските степи, поне от 4-то хил. пр.н.е.⁹

Отчетливата периодичност в циклите на полууседналост и номадизъм през същия период, се влияе от климатичните и демографските промени. В периоди на по-топло и по-влажно време селското стопанство се превръща в по-жизнеспособна алтернатива в региони, които някога са били подходящи само за номадство. Така с времето, големите уседнали общности или построяват градове около зимните лагери на местните вождове, като шатрите се превръщат в къщи.¹⁰

След като условията се променят и стават по-неблагоприятни за селското стопанство, скотовъдците отново започват да номадстват и мигрират на огромни разстояния през Вътрешна Азия. Археологическите доказателства ясно показват периоди на значителни промени в степите поне от средата на 4-то хил. пр. н.е, което най-логично може да се обясни с миграцията на пастирските номадски общности през региона.¹¹ Според Долуханов и др. учени, климатичните вариации са катализатора на тези периоди с повишена мобилност и миграции. Сравнението между колебанията в температурата и валежите в степите и археологическите доказателства за нашествията от скотовъдни номади, показват очевидно съвпадение.¹²

Така условно се очертават три периода, характеризиращи се с вълни на миграции (ок. 3400-3200 г. пр. н. е.; ок. 2600-2400 г. пр. н. е.; и ок. 2000 -1800 г. пр. н. е.)¹³, представляващи нашествията от различни групи от езикови индо-европейски „центум“ и индоирански „сатем“ пастирски номадски общности, във Вътрешна Азия.

Трябва да се отбележи, че тези дати на номадските миграции се различават с повече от 2-3 века от датите, дадени за подобни емиграционни вълни на изток, от руските археолози. Предвид трудностите при прецизното датиране на артефактите и условияния характер на доказателствата, относно съответствието между номадските движения и метеорологичните цикли, едва ли е изненадващо (макар и все още

---

⁷ David Christian, *A History of Russia, Central Asia and Mongolia* vol. 1 (Oxford 1998) стр. 86.

⁸ С. А. Плетнѐва, *Кочевники средновековья: поиски исторических закономерностей* (Москва, 1982). Резюме, стр. 145.

⁹ R. J. Cribb, *Nomads in Archaeology* (Cambridge 1991) стр. 18; Khazanov, *цит. с.*, стр. 69-84; Nicola di Cosmo, *Ancient Inner Asian Nomads: Their Economic Basis and its Significance in Chinese History*, *Journal of Asian Studies* (1994) 53(4) стр. 113-4.

¹⁰ Cribb *ibid.* p 161; D. Christian, *State Formation in the Inner Eurasian Steppes*, in D. Christian and C. Benjamin, eds., *Worlds of the Silk Roads: Ancient and Modern* (Turnhout 1998a) стр. 66-8.

¹¹ E.N. Chemykh, *Ancient Metallurgy in the USSR: The Early Metal Age* (Cambridge 1992) стр. 302-7. F. T. Hiebert and N.I. Shishlina, 'Ancient Eurasian Pastoralists and the Environment', in V. Olkhovskiy, ed. *Archaeology, Palaeocology and palaeodemography of Eurasia* (Moscow 2000).

¹² P. M. Dolukhanov, *The Early Slavs: Eastern Europe from the Initial Settlement to Kievan Rus'* (London 1996) стр. 48.

¹³ Christian (1998) *цит.с.* стр. 91.

обезпокоително), че трябва да съществува някакъв вид несъгласие между „западните“ и „руските“ археолози работещи в тази област.

Това, което обаче не се опровергава от никакви разногласия относно датите, е основното твърдение на тази глава, че някъде сред тези групи нашественици се намират и предците на юечжите.

Уседналите популации от 4 – 1 хил. пр. н.е.

Независимо дали първата миграционна вълна е датирана от средата или края на 4-то хил. пр. н.е., ранните номади скотовъдци не се заселват в незаета или празна територия. Фрай предполага, че преди пристигането на индоевропейците, Предна и Средна Азия е заета от редица различни местни народи, говорещи бурушаски, дравидийски, манейски и хурито-урартски езици, които живеят в малки полууседнали селища.¹⁴ Повечето от тези местни жители първоначално са ловци и събирачи, живеещи на малки по численост популации, практикуващи за собственото си препитание и ограничено земеделие.

До откритията, направени през втората половина на XX век, се разполагаше с малко доказателства за появата на значителни популации или големи градове преди 1-то хил. пр. н.е. в древна Средна Азия, подобни на тези в Месопотамия или долината на Инд.¹⁵

Напоследък се появили доказателства за древна градска цивилизация в Средна Азия – т.нар. „цивилизация на Окс“, или БМАК (Бактрийско-Маргиански археологичен комплекс или археологична култура) възникнала в оазиса Маргиана и по-източно, в оазисите около реките Амударя и Зеравшан.¹⁶ Тя се развива в края на 3-то хил. пр. н.е.¹⁷, и улеснява търговията между местните уседнали земеделци и съседните степно-номадски скотовъдци. Има достатъчно потвърждаващи доказателства, че през територията на цивилизацията на Окс преминават основните пътища в Евразия, свързваща Месопотамия, Северна Индия и Китай в процъфтяваща търговска мрежа още около 2000 г. пр. н.е.¹⁸

До 1-то хил. пр. н.е. юечжите също са част от тази мрежа, досатвяйки нефрит от Хотан и Ярканд за китайското царство Чжоу.

Развитието на цивилизацията на Окс или БМАК е пряк резултат от миграциите в Средна Азия от индоевропейски езикови номади. Когато тези миграции започват, регионът е обитаван само от малки общности на земеделци и ловци-събирачи. Тогава в този сравнително слабо населен и неразвит полууседнал аграрен пейзаж, различни номадски групи, представляващи първата вълна на продължителни

---

¹⁴ R. N. Frye, *The Heritage of Central Asia* (Princeton 1996) стр. 32-3.

¹⁵ H. P. Francfort, 'The early periods of Shortughai (Harappan) and the western Bactria culture of Dashedly', in B. Allchin, ed., *South Asian Archaeology 1984* (Cambridge 1984) стр. 170-5; A. Parpola, 'The Coming of the Aryans to Iran and India and the cultural and ethnic identity of the Dasas', *Studia Orientalia* 64 (1988) стр. 195-299.

¹⁶ G. Ligabue, S. Salvatori, eds., *Bactria: An Ancient Civilization from the Sands of Afghanistan* (Venice 1989).

¹⁷ Тук отново има разногласия между руските и западните археолози по отношение на датирването на слоевете Намазг V и VI. P. L. Kohl, ed., *The Bronze Age Civilization of Central Asia - Recent Soviet Discoveries* (New York 1981) стр. xxix; and F. T. Hiebert, *Origins of the Bronze Age Oasis Civilization in Central Asia* (Cambridge Mass. 1994) стр. 374. Съществува съгласие относно относителната вътрешна хронология, основана на керамиката. L. Pyankova, 'Central Asia in the Bronze Age: sedentary and nomadic cultures', *Antiquity* (1994), 68, стр. 355.

¹⁸ D. Christian, 'Silk Roads or Steppe Roads? The Silk Roads in World History', in D. Christian and C. Benjamin, eds., *Realms of the Silk Roads: Ancient and Modern* (Tunhouth 2000) стр. 81.

нашествия, започват да пристигат от средата до края на 4-то хил. пр. н.е. Както Хазанов твърди, тези ранни скотовъдни общности, вече познават ездата, но имат по-елементарен транспорт (волски впрягове), и скоростта на миграциите е бавна и постепенна.¹⁹

Хармата намира доказателства за движения в района на скотовъдци с волски каруци образуващи големи племенни обединения, а Чемих посочва, значителният брой декоративни метални предмети, открити в степните погребения от края на 4-то хил. пр. н.е., като доказателство че начело на тези общности стоят силни вождове и свързаната с тях племенна аристокрация.²⁰

Ако регионът е с ниска гъстота на населението, нахлуващите номади заемат рядко населените земи и лесно прогонват местните жители. Погледнато от общоевразийска перспектива, въздействието на индоевропейските миграции варира значително в зависимост от вече постигнато в заселените региони ниво на социално-политическо и технологично развитие.

Нашествениците успяват да се установят като управляващи аристокрации в Месопотамия и Плодородния Полумесец, но бързо са асимилирани от преобладаващите местни „по-напреднали“ уседнали култури. В по-слабо развитите региони на Вътрешна Азия обаче индоевропейските нашествия са тези, които налагат своите езици, култура и социална организация върху геополитическия пейзаж.²¹

Индоевропейските миграции през бронзовата епоха

Номадските нашествия в Месопотамия и Мала Азия между 2500 и 1600 г. пр. н.е. са добре документирани. Общностите известни като касити, владетелите на Митани, хурити, уррати, лувийци и хети оказват значително влияние върху уседналите градове-държави в Плодородния полумесец. Резултатите от индоевропейските миграции в степите Вътрешна Азия са по-малко отчетливи, въпреки че Малори предоставя отличен преглед на наличните археологически изследвания по „въпроса“.²²

По-нататъшно хронологично несъгласие между западните и руските археолози относно датирането на индоевропейските миграцията е само един от въпросите, свързани с темата.²³ Очертаните по-горе миграционни вълни на изток намират известно съответствие с класификацията на бронзовата епоха от съветските и руските археолози, които са склонни да датират „ранната бронзова епоха“ от края на 4-то хил. до около 2500 г. пр. н.е., „средната бронзова епоха“ до около 1800 г. пр. н.е. и „късната бронзова епоха“ до края на 2-то хил. пр. н.е.²⁴

Но има разлики, особено за датите на крайните етапи, на средната и късната бронзова епоха, и те влияят на условните дати, които определяме за пристигането на предците на юечжите в Южен Сибир, а по-късно в Гансу.

---

¹⁹ Khazanov цит.с. стр. 94.

²⁰ J. Harmatta, 'The emergence of the Indo-Iranians: the Indo-Iranian languages', в J. Harmatta, ed., History of Civilizations of Central Asia vol. II: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250 (Paris 1994) стр. 367-8; Chemykh цит. с., стр. 304.

²¹ За общо разглеждане на синкретичната природа на централноазиатските популации вж. L. Krader, Peoples of Central Asia (Bloomington and The Hague 1971).

²² J. P. Mallory, In Search of the Indo-Europeans (London 1989).

²³ M. Gimbutas, 'Proto-Indo-European Culture', in G. Cardona et. al., Indo-European and Indo-Europeans; Papers Presented at the Third Indo-European Conference at the University of Pennsylvania (Univ. of Pennsylvania 1970) стр. 155 и сл.

²⁴ Christian (1998a) цит. с., стр. 99.

Конкретните хронологични несъответствия може да се разгледат като част от по-подробен анализ на доказателствата за тези миграции, предоставени по-долу. По-малко спорни са руските археологически доказателства за номадски нашествия от Западните степи през Южен Сибир и бившите съветски републики от Средна Азия, разширяващи се все по-на изток с всяка нова миграционна вълна.

Мария Гимбутас твърди, че всяка следваща вълна на индоевропейска скотовъдна експанзия може да бъде проследена чрез честотата и разнообразието от надгробни могили (наречени „кургани“ в руската археологична литература), които маркират погребалните комплекси на различните номадски мигрантски култури.²⁵

Голяма част от археологическите доказателства за ранната бронзова епоха идват главно от Западните степи, и района на скотовъдната ямна култура, процъфтяваща от реките Буг и Днестър на запад, до река Урал на изток.²⁶

Археологическите доказателства от ямните погребения показват познаването на конната езда, и използването на колесни превозни средства в степта, които са били жизненоважни за масовите преселения, представляващи каруци с две и четири колела, теглени от волове.²⁷

Много от металните изделия, открити в ямните погребения, като кинжали, брадви и боздугани, са внос от селскостопанските металообработващи зони, което показва, че скотовъдците, земеделците и занаятчиите от Западните степи още в средата на 4-то хил. пр. н.е., вече са свързани в единна регионална търговска система, която Чемих нарича „Циркумпонтическа (окологчерноморска) металургична зона“.²⁸

Афанасиевската култура

До средната бронзова епоха скотовъдните номадски общности мигрират в източна посока и достигат до Южен Сибир и Централноазиатските степи. Очевидната причина е настъпилата пренаселеност в Западните степи и изменението на климата. Най-значимата скотовъдната култура в Южен Сибир и прилежащите централноазиатски степи е „Афанасиевската“, наречена по името на местността Афанасиева гора, където са направени първите разкопки през 1920 г. Различните предмети, открити при редица погребения, показват различни прилики с тези от погребенията на ямната култура, което предполага, че афанасиевската култура е продукт на пастирски номадски мигранти от запад, смесили се с местни популации на ловци и събирачи.²⁹ (ЖВ: Днес се знае с точност, че афанасиевци произлизат от репинската култура в Северното Черноморие, локален вариант на ямната култура).

Афанасиевската култура предоставя доказателство за една-единствена разширяваща се зона със скотовъден начин на живот, характеризираща се като еднообразна номадска монокултура със случайни регионални вариации.³⁰

---

²⁵ M. Gimbutas, 'An Archaeologist's View of P.I.E. in 1975', in *Journal of Indo-European Studies* 213 (1975) стр. 289-307.

²⁶ Mallory цит. с., стр. 210-11.

²⁷ Mallory *ibid.*, стр. 213; V. P. Shilov, 'The origins of migration and animal husbandry in the steppes of eastern Europe', in J. Clutton-Brock, ed., *The Walking Larder* (London 1989) pp. 120-3; S. Piggott, *The Earliest Wheeled Transport* (London 1983) стр. 54-60.

²⁸ Chernykh цит. с., стр. 55, 159, 165.

²⁹ A. P. Okladnikov, 'Inner Asia at the Dawn of History', in D. Sinor, ed., *The Cambridge History of Early Inner Asia* (Cambridge 1990, reprint. 1994) стр. 79 и сл., относно обсъждането на афанасиевската култура: 'Physically the Afanasevo peoples belonged to the Europoid race and resembled the Cro-Magnon peoples of Eastern Europe, to whom are attributed the monuments of the pit-grave culture', стр. 80.

³⁰ Пак там, стр. 101-102.

Афанасиевската култура също представлява най-източното разширение на европейската степна култура. Малори и Маир твърдят, че движението може да не е спряло в Алтай, а се е разширило на юг в последващ период достигайки Таримския басейн и Гансу, аргумент, който ще бъде разгледан по-подробно.³¹

Най-малкото може да се спори, че предците на юечжите също трябва да се намират някъде в тази единствена разширяваща се зона, част от най-източното разширение на концентрични и последователни миграционни вълни, които произлизат от един оригинален източник и доминираща монокултурна традиция. Датата на първоначалната им миграция към западната част на Вътрешна Азия е в средната бронзова епоха от средата до края на 3-то хил. пр. н.е. (въпреки че Малори и Маир датират афанасиевската култура малко по-рано, от края на 4-то до началото на 3-то хил. пр. н.е.)³² тъй като третата миграционна вълна от късната бронзова епоха е от ираноговорящи нашественици, които избутват (и след това се смесват с) по-ранните индоевропейски мигранти в по-южна посока към Гансу. Такава е позиция на В. Б. Хенинг (W. B. Henning), който през 1978 г. твърди, че юечжите/тохарите са тръгнали в своята миграция на изток „по-рано ... отколкото индо-иранците ... и трябва да очакваме прототохарите са започнали преселението си около 2000 г. пр. н. е. или дори по-рано“.³³

Индоирански нашествия от късната бронзова епоха

Доказателствата за наслагването на езиково индоирански култури върху по-ранните индоевропейски (неиндоирански) слоеве, както и за физическото изместване на по-ранните преселници, са лингвистични, и археологични. Днес е известно съществуването на две основни индоевропейски езикови групи, към които принадлежат езиците на различните номадски групи, наречени „центум“ и „сатем“.

До късната бронзова епоха има доказателства за широко разпространено проникване в степите, което е показателно за третата вълна на широкомащабна миграция, този път от скотовъдни номади, говорещи индоирански езици.

Б. А. Литвински, разглежда подобна последователност в Синцзян, и твърди, че тук също е наличен по-ранен слой от индоевропейски народ, който се е заселил в „Източен Туркестан“ най-късно в началото на 2-то хил. пр. н.е., и впоследствие тук е проникнала индоиранска общност, която е избутала и се е смесила с по-ранното население.³⁴ Чрез окупирането на западните и южните райони на Синцзян, твърди той, по-късните нашественици са се „вклинили“ в по-ранните индоевропейски мигранти (включително и юечжите в неговата интерпретация) в Източен Синцзян. Литвински обаче е по-уверен, отколкото позволяват доказателствата. Малори и Маир откриват че произхода и разпространението на индоиранците е „един от големите пъзели на индоевропеистиката, тъй като доказателствата не биха могли да бъдат по-противоречиви“.³⁵ Те обаче са съгласни, че дори тези противоречиви доказателства за индоиранските нашественици показват, че някъде през късната бронзова епоха (ок. 2000 г. - ок. 1500 г. пр. н. е.) степни племена от индоирански

---

³¹ J. P. Mallory and V. H. Mair, *The Tarim Mummies* (London 2000) стр. 242.

³² Пак там.

³³ W. B. Henning, 'The First Indo-Europeans in History', in G.L. Ulmann, ed., *Society and History, Essays in Honor of Karl August Wittfogel* (The Hague-Paris-New York 1978) стр. 215-230.

³⁴ B. A. Litvinsky, 'Problems of history and culture of eastern Turkestan (Xinjiang) in antiquity', in *Circle of Inner Asian Art Newsletter* No. 4 (Dec 1996) стр. 14.

³⁵ Mallory and Mair цит. с., стр. 258.

произход проникват със сигурност в Западна Централна Азия и „участват в активен търговски обмен с по-уседналите оазисни общности“.³⁶

Андроновската култура

Тази степна култура от бронзовата епоха възниква в резултат на индоиранската миграция, и носи името си от селището Андроново. Фрай и повечето други учени ясно я идентифицират като индоиранска общност.³⁷

Андроновците живеят в малки, укрепени села и градове в големи полувкопани в земята домове. Препитанието им се основава на животновъдство (говеда, овце, кози, свине и коне) и начинът им на живот е мобилно скотовъдство с отделни периоди на полууседнало земеделие.³⁸

Непосредственият предшественик на андроновците е културата Синташ (ок. 2300-1900 г. пр. н.е.), в югоизточната част на Урал, близо до съвр. Магнитогорск. С нейната появата и на следващата андроновска култура се появяват много укрепени селища и царски погребения с колесници, което е показателно за неспокойния характер на този период.³⁹

Колесницата обаче не предизвиква значително военно въздействие върху вътрешноазиатската геополитика. Въпреки че въвеждането ѝ със сигурност е преобразило войната в Югозападна Азия и Индия, тя е по-малко практична в Централноазиатските степи и е заменена около 1500 г. пр. н.е. с по-ефективните войници-стрелци яздещи коне и използващи сложносъставни лъкове.⁴⁰

Това са пасторалните номадски воители, които се описват в хронистите на Чжоу и по-късно на Хан, когато съобщават за „варварите“ на север от Китай, включително Усуни, Сюнну и Юечжи.

Андроновската култура се разпространява на изток през съвр. Казахстан до Източна Централна Азия. Археологическите доказателства показват евентуалното съществуване на разделителната линия в Монголия (региона Алтай-Енисей) между индоевропейските афанасевски и индоиранските андроновски мигранти от запад и етническите протомонголци на изток, представляваща най-източната експанзия на нашественици в северната част на Вътрешна Азия, в периода 1800 – 1500 г. пр. н.е.⁴¹

На юг, извън обсега на съветските и руските археолози, доказателствата са по-малко изобилни, но както индоевропейските, така и индоиранските скотовъдни номади също се разпространили (или са били изтласкани?) в източните степи, особено по вече добре утъпканите маршрути през Таримския басейн, докато не са били спрени от местните народи, живеещи в Източна Монголия и по-северната част на Западен Китай.

Сложният въпрос за проникването в Гансу и Синцзян от европейски ирански и др. групи ще бъде разгледан по-долу, но възможните маршрути, достъпни за

---

³⁶ Пак там.

³⁷ Frye цит.с., стр. 39.

³⁸ Mallory and Mair цит.с., стр. 260-261; Кузьмина Е. Е. Древнейшие скотоводы от Урала до Тянь-Шаня (Фрунзе, 1986), стр. 37-44.

³⁹ See D. W. Anthony and N. B. Vinogradov, 'Birth of the chariot', *Archaeology* (1995), 48(2) стр. 36-41; V. M. Masson, 'The decline of the Bronze Age civilization and movements of the tribes', in Dani, A. H. and Masson, V.M., eds., *History of Civilizations of Central Asia vol. I: The Dawn of Civilization: earliest times to 700 B.C.* (Paris 1992) стр. 347-8. Относно разпространението на колесницата на изток и доказателствата за скални рисунки на колесници, открити в района на Алтай в Монголия, вж. Е.А. Novgorodova, 'Ethnocultural Relations of the Tribes of the Mongol Altai' in L. Ligeti, ed., *Researches in Altaic Languages* (Budapest 1975) стр. 195-198.

⁴⁰ Anthony and Vinogradov, цит. с., стр. 40.

⁴¹ Кузьмина, цит. с., стр. 132; Э. А. Новгорова, *Древняя Монголия* (Москва, 1989), стр. 316-21.

номадите, са ясно очертани и ограничени от географията. Пътищата и пътеките, които ще станат основните търговски пътища на „Пътя на коприната“ през класическата ера, са съществували от хилядолетия и са били добре проучени и използвани от мигрантите и търговците още в ранната бронзова епоха, ако не и по-рано.⁴² Тези първи артерии на транс-евразийския културен обмен са продукт на пастирските номадски нашествия. Както казват Франк и Браунстоун: „В много ранен период номадите донасяли в градовете, мед, калай и тюркоаз от Иран, злато от планините Алтай в Монголия, лапис-лазули (лазурит) и рубини от Афганистан, кожи от Сибир, тамян от Арабия, памук от Индия и собствени продукти като вълна, кожи и добитък. В този процеса те очертават главните пътища в Азия, сред които е Пътя на коприната“.⁴³ Само може да се добави към този списък, нефрит от Хотан и Ярканд в западния край на Таримския басейн, който ще бъде пренесен в двора на Чжоу в Китай през 1-то хил. пр. н.е. от групи идентифицирана като „юечжи“ в китайските източници. Преди това обаче и след разглеждането по-горе на съветски и руски археологически доказателства за миграции от бронзовата епоха през степите на Южна Русия, Сибир и Централна Азия, е важно да се изследват доказателствата нагрупани за 80 години археологически изследвания в Китай. Трябва да се знае обаче, че на този етап китайските материали са малко обещаващи и още по-малко резултатни в предоставянето на материални доказателства за прото-юечжите.

2. Китайски археологически доказателства

Исторически преглед

Въпреки че археологическите доказателства от китайска Централна Азия са значително по-малко плодотворни от тези от бившата съветска Централна или Средна Азия, изследванията продължават както в Синцзян, така и в Гансу от няколко десетилетия.

През 1923 г. Й. Г. Андерсон (J. G. Andersson) започва поредица от проучвания в Гансу, основно върху обекти с находки на рисувана керамика.⁴⁴ През следващото десетилетие той открива удивителен набор от предмети от голям брой обекти в Гансу, най-впечатляващите от които са красиво изрисувани керамични съдове, включително хумове, чаши, вази и купи. Това множество от находки потвърждава, че „естествената фуния“ на коридора Гансу е била богат център на праисторически култури и контакти между културите. Веднага щом неговите открития бяха публикувани, са направени сравнения между шарките и формата на керамиката от Гансу с рисуваната керамика от Западна Азия. Това доведе до предположения, че изделията всъщност са културен внос от запад и производителите им („протокитайците“) са били мигранти, пристигнали в Гансу по някое време преди около 3000 г. пр. н.е.⁴⁵ Оттогава тази теория е вече отхвърлена, тъй като се основава на много слаби доказателства и единствено върху привидното сходство между керамиката на Гансу и Западна Азия и предложените дати за такава индоевропейска миграция в региона, са по-стари с хилядолетие.⁴⁶

---

⁴² Christian (2000) цит.с., стр. 67 и сл.

⁴³ I. M. Franck and D. M. Brownstone, *The Silk Road. A History* (New York and Oxford 1986) стр. 39.

⁴⁴

⁴⁵ W. W. Fairbairns, *The Origins of Oriental Civilization* (New York 1959), стр. 102-114.

⁴⁶ W. Willetts, *Chinese Art* vol. 1 (Harmondsworth 1958) стр. 44; Andersson цит.с., стр. 37; и стр. 280-291.

Андерсон създава условна хронологична последователност на обектите в Гансу основана върху стилистичната еволюция на русиваната керамика, която поставя в началото културата „Яншао“ между 2200 и 1700 г. пр. н.е.⁴⁷

През 1966 г. Пулейбланк (Pulleyblank) предлага възможно идентифициране на прото-юечжите със културата Цицзя (Qijia)⁴⁸, която археологът Куан Чих Чан (Kwang Chih Chang) смята за предшественичка на Яншао, според стилистичните разлики, а самата Яншао определя като предшестваща слоевете на Чжоу.⁴⁹

Но идентификацията е слаба и противоречива, въпреки че А. К. Нараин също условно определя носителите на Яншао и Цицзя като потенциални кандидати за автохтонна индоевропейска култура, заключение, което също ще бъде разгледано по-долу.⁵⁰

Така, въпреки неоспоримата литературна „история“ за юечжите, очертана в династичните истории на Чжоу, Цин и Хан, всяко уверено заключение, че тези източници предоставят неоспорими и изчерпателни доказателства, показват един археологичен хиатус с почти пълна липса на потвърждаващ археологически материал. Нараин предполага, че „археологията току-що е започнала да потвърждава този процес, който вече е известен на историята и традицията“, но е твърде оптимистично настроен в намирането на археологическите доказателства, които в най-добрия случай за „амбивалентни“⁵¹

Всяко такова потвърждение остава много неуловимо и Пулейбланк заявява очевидното, че „имаме голяма нужда от помощта на археолозите, за да идентифицираме юечжите в Гансу и да стигнем до някакво заключение за това кога са пристигнали там“.⁵²

Въпреки, че археологическите изследвания в Гансу имат най-дългата и най-развита традиция от цялата китайска археология, дори там в исторически засвидетелстваната родина на юечжите, няма почти никакви материални доказателства, потвърждаваща писмените свидетелства, и малкото което е известно е двусмислено като тълкуване. Всеки опит да се даде изчерпателен отговор на въпроса за произхода на юечжите изисква анализ на всички потенциални източници на информация, включително всичко, което може да бъде събрано от китайската археология. Пионерската работа на Андерсон е основата, върху която са изградени последващите изследвания и като такива неговите методи осигуряват логично въведение в най-ранната археология на Северен и Северозападен Китай, в предържавния период.

Праисторическа археология на Гансу и Северен Китай

Йохан Гунар Андерсон (1874-1960 г.) е геолог по образование, който става фактически „баща“ на съвременната китайска археология. Пристига в Пекин през 1914 г., за да заеме длъжността съветник по минното дело в Геоложката служба на Китай. Интересът му обаче се насочва към вкаменелости на бозайници и значителен

---

⁴⁷ Willetts. *ibid.*, стр. 49.

⁴⁸ E. G. Pulleyblank, 'Chinese and Indo-Europeans', *Journal of the Royal Asiatic Society* (London 1966), стр. 29.

⁴⁹ Kwang Chih Chang, *The Archaeology of Ancient China 3'd Edition* (New Haven and London 1977), стр. 195-199.

⁵⁰ Narain (2000) *цит.с.*, стр. 13-14.

⁵¹ Пак там, стр. 14-15.

⁵² Pulleyblank (1983), *цит. с.*, стр. 458.

брой от тях са открити особено в провинция Хенан. През 1929 г. Андерсон е заинтригуван от някои необичайни находки на рисувана керамика, открити близо до село Яншао в Хенан, и обръща все по-голямо внимание на археологията. Скоро той изоставя Хенан и се насочва към Гансу, и между 1923 и 1924 г. ръководи няколко археологически експедиции в региона.⁵³ За две години той открива повече от 50 праисторически обекта и некрополи и установяват хронологични отправни точки валидни и днес, особено културите Яншао и Мацзяяо.⁵⁴

Въпреки това, наскоро водещи китайски археолози поставиха под съмнение много от заключенията на Андерсон. Чен Текун, например, осъзнавайки че Андерсон, който е отишъл в Гансу, за да „проследи произхода на разпространението на рисуваната керамика от Запад към Китай“, и е бил богато възнаграден с поредицата открития, е критичен към методите на шведа: „За съжаление теренната му работа е кратка и неговата предубедена идея е определила хода на проучването, което се основава главно на рисуваната керамика. Той установява, че това декоративно изкуство е обща характеристика на практически всички обекти в региона и характеристиките на находките от всеки обект могат лесно да бъдат разграничени. Така обектите в Гансу са групирани хронологично според относителната зрялост на тяхното художествено изразяване. Откритията на Андерсон наистина са впечатляващи, а хронологичните последователности, които той и неговите последователи установяват, са епохални. Но тъй като основата му е тънката основа на сравнително изследване на декоративните модели, неговата хронология за културите в района не издържа дълго. Оттогава се руши малко по малко, тъй като неговите обекти са преразгледани и сравнени с открити по-нови обекти“.⁵⁵

Въпреки това, заключенията направени от Андерсон преди почти 80 години, все още се цитират от много историци занимаващи се с Вътрешната Азия като надеждна основа за окончателни твърдения по теми като произхода на тохарите, датата на тяхното пристигане в Гансу и дали всички индоевропейци може дори да са автохтонни жители и произлизат от Северозападен Китай.

Ако хронологията и техниката на Андерсон сега се определя като нестабилна почва сред водещите китайски археолози, тогава със сигурност неговата заключения вече не са от голяма полза по въпроса са юечжите. В допълнение, по-нови археологически изследвания предоставят значително повече информация за хронологията и последователността на културите, установени в Северен и Северозападен Китай, както показва следното сравнение между Андерсон и по-съвременните археолози (всички дати около и пр. н.е., всички имена са транслитерирани на пинин) :

Andersson ⁵⁶	Други датирания ⁵⁷
Chizhiaping / Чичжяпин : 2500-2200	Cishan-Peiligang / Чишан-Пеилиган: 5500-4900
Yangshao / Яншао: 2200-1700	Yangshao / Яншао: 4800-2500
Machang/ Мачан: 1700-1300	Majiayao / Мачзяяо: 3500-1500
Xintien / Синтиен: 1300-1000	Longshan / Лоншан: 2500-1700

⁵³ Името "Гансу" (Kansu на W.G.) е сравнително скорошно наименование за региона и е съставено от имената на два от основните оазиси в региона – Канчжоу (Kanchou) и Сучжоу (Suchou).

⁵⁴ C. Debaine-Francfort, *The Search for Ancient China*, trans. P.G. Bahn (London 1999) стр. 25-28.

⁵⁵ Cheng Te-kun, *New Light of Prehistoric China* (Cambridge 1966) стр. 24-25.

⁵⁶ Willetts цит.с., стр. 49.

⁵⁷ C. Debaine-Francfort цит. с., стр. 142-143.

Всяка от четирите основни протоисторически култури изглежда се е развила от своите предшественици и има малко доказателства за пристигането на каквито и да е нахлуващи групи (индоевропейски или други), да не говорим за това, че са носители на нови и отличителни културни артефакти или художествени стилове. Чен Текун (Cheng Te-kun) подчертава, например, че Мацзяо (Majia Yao) е еволюционно възникнала от Яншао (Yangshao): „Развитието на Яншао в района на Горна Хуанхе сега е представен от Мацзяо (Majia Yao), артефактите на която се установяват, разпространени на обширна територия“. ⁵⁸ Мацзяо (Majia Yao) е известна като „Гансу Яншао“, т.е. резултат от разселването на носителите на Яншао към коридора Гансу, и се появява около 3500 г. пр. н. е. като култура, с основни черти – мотично земеделие, лов, риболов и опитомяване на прасета и кучета. Жилищата на Мацзяо (Majia Yao) са били предимно полуподземни ями с отнище в жилищния под, а керамика е украсена с геометрични фигури, развили се от зооморфни елементи, особено изображения на птица и жаба. ⁵⁹

От най-голямо значение, са по-новите открития на Заднепровски, който идентифицира юечките по конкретен тип погребение („подбой“), докато при всички китайски преддинастични културни некрополи, които в случая с Мацзяо имаме правоъгълни ями с тела, легнали настрани в позиция хокер (ездач). ⁶⁰ Открити са огромен брой некрополи на Мацзяо, включително некропола в Люван, което съдържа 1500 погребения. Допреди две десетилетия културата Лоншан се смяташе за възможно независимо, неволюционно културно развитие, което я маркира като поне потенциален кандидат за идентифициране с индоевропейските нашественици, но днес вече се приема, че Лоншан (Longshan) също е просто по-напреднала форма на Яншао. Фактът, че почти всички обекти в Лоншан са открити на изток от Средна и Долна Хуанхе и достигат до източното крайбрежие, показва, че развитието на тази общност не навлиза в зоната на възможното номадско заселване. Лоншан също е селскостопанска култура, основана на мотично земеделие, но с по-голям обхват и по-значителен брой опитомени животни, включително прасета, кучета, говеда и овце. Жилищата са по-сложни, включително ями за съхранение и бяла гипсова настилка по подовите и стените, а мъртвите са погребвани в отделни ями в положение изпънати по гръб. ⁶¹

Появата на трите царски династии – Ся (ок. 2000-1600 г. пр. н.е.), Шан (ок. 1600-1050 г. пр. н.е.) и Чжоу (ок. 1050-221 г. пр. н.е.) – бележат края на китайската праистория и началото на китайската „цивилизация“. Но очевидните археологически доказателства за тези зрели култури от бронзовата епоха досега са оставили без отговор интригуващия въпрос откъде тази сложна култура, включително с напреднала металургия, е възникнала толкова внезапно. Предложението оригинален и очевиден отговор – че е в резултат на контакт с мигрирали индоевропейски народи от Западна и Централна Азия – е отхвърлен от „национално“ чувствителните китайски археолози и за щастие тази трънлива тема остава до голяма степен извън обхвата на тази книга. ⁶² Въпреки че въпросът остава без отговор, по-новите открития разкриват възможната „липсваща връзка“ между

---

⁵⁸ Cheng Te-kun цит.с., стр. 25.

⁵⁹ Пак там, стр. 26-27.

⁶⁰ Пак там, 28-29.

⁶¹ Пак там.

⁶² Виж J. Gernet, A History of Chinese Civilization (Cambridge 1990) стр. 20, за много разумен подход към този въпрос: „Поради много различните елементи, които са споделяли в нейната основа и с течение на времето са я обогатили и трансформирали, китайската цивилизация е била, подобно на другите велики цивилизации в историята, вечно съзидаваща“.

неолитните култури и цивилизациите от бронзовата епоха, особено културата Ерлиту близо до Анян, където са открити следи от развитие на груба металургия.⁶³

Културата Цзицзя (Qijia)

Ако някъде в Китай трябва да се намерят археологически доказателства за индоевропейските нашественици, те със сигурност ще бъдат в северните и северозападните провинции Нинся, Гансу, Синцзян и Цинхай, а не в долината Анян на провинция Хенан. През 1966 г. Пулейбланк предположи, че културата Цзицзя (наречена по името на селището в Цзяпин (Qijaping) в долината Даохо (Daoho) в източната част на Гансу) е възможен кандидат за идентифициране с прото-юечжите⁶⁴, и той поддържаше това свое твърдение до съвсем наскоро.⁶⁵ (ЖВ: Едуйн Пулейбланк почина през 2013 г.).

Куан Чих Чан (Kwang Chih Chang), надграждайки работата на Андерсон в Гансу, идентифицира някои поразителни стилистични разлики между мотивите на рисуваната керамика при Яншао и Мацзяо, открити в Шанси и Хенан, и тези открити в Гансу и Цинхай, въпреки че остава убеден, в принадлежността на културите в Гансу и Цинхай, като западни разширения на по-ранния Яншао-хоризонт в Шанси.⁶⁶

Чан обаче признава известна степен на несигурност по отношение на произхода на Цзицзя, въпреки че достатъчно уверено, го поставя широко между Яншао и Западна Чжоу.⁶⁷ По-логична е възможността Цзицзя да се разгледа като продукт на културно взаимодействие между местното население от Яншоу и групи от съседните степи, които Чан двусмислено идентифицира като „културни фази, имащи местна субнеолитна основа“ (т.е. местна култура, отделна и различна от земеделците на Яншао): „Възможно е в тази област, която е в съседство със сухите степи на Северозападен Китай и Вътрешна Монголия и където климатичните условия тогава са показвали по-голяма степен на засушаване, към което земеделската култура Яншао не е била добре адаптирана, е заменена от културни фази, имащи местна субнеолитна основа, но получаващи значително културно влияние от земеделците на Яншао. Естеството на наличните синхронни културни фази и многото местни културни традиции, последвали Цзицзя, показват тази възможност“ - (добавено в 4-то издание: „въпреки че местната база остава да бъде идентифицирана“).⁶⁸

Нараин, е съвсем прав като предполага, че има малко доказателства, които да показват, че тази местна база може да е от „вносен“ произход.⁶⁹ Цзицзя изглежда е културно развитие, основано поне отчасти на взаимодействието между земеделските традиции на Яншао и неизвестни „местни“ културни влияния (може би) от степите. Предположението е интригуващо.

---

⁶³ С. Debaine-Francfort цит. с., стр. 55-8., Zhang Yuzhong, 'Early Bronzes Discovered in Xinjiang', CIAA No. 15 (June 2002) стр. 17-21., което документира откриването на следи от производство на бронз, открити в Синцзян, датиращи още от ок. 2000 г. пр.н.е. По-късните артефакти, открити както по северния, така и по южния маршрут на Таримския басейн, се приписват на Сюнну и саките.

⁶⁴ Pulleyblank (1966) цит.с., стр. 29.

⁶⁵ Pulleyblank (1983)цит. с., стр. 458.

⁶⁶ Kwang Chih Chang, The Archaeology of Ancient China 4th Edition (New Haven and London 1986)

стр. 140-141.

⁶⁷ Пак там, стр. 195.

⁶⁸ Пак там, стр. 198-199.

⁶⁹ Narain (2000) цит. с., стр. 13.

Радиовъглеродното датиране на обектите от Цзицзя също я поставят широко във възможния обхват на потенциални индоевропейски преселения в „сухите и безводни“ степи, между 2500 - 1500 пр.н.е.⁷⁰

Нарайн, Пулейбланк и Чан са отбелязали много важния факт, че радиовъглеродните дати върху медните предмети, открити в обекта на Цзицзя в Дахечжуан (Dahezhuang) (2150-1780 г. пр.н.е.), ги правят „едни от най-ранните датирани метални находки в Китай“.⁷¹

Въпреки това всички открити досега погребения на хора от Цзицзя, показват „монголоиден“ антропологичен тип и няма реално предположение, че те са били нещо по-различно от „етнически китайци“. Но доказателствата не изключват възможността културата Цзицзя да е била в контакт с народи от степите, от които да е получила своя добитък и металните сечива.

Малори и Маир идентифицират тези инструменти като „типични за хоризонта Сеймино-Турбино от евразийската степ“.⁷² Тази комбинация от обикновено допустими дати, културна еволюция, вероятно базирана на взаимодействие и обмен между Яншао и неизвестни степни влияния, и появата на някои от най-старите подлежащи на датиране метални предмети в китайската археология, прави Цзицзя единственият реален кандидат за идентифициране като ранна китайската култура, повлияна от контакта с индоевропейските номади. Със сигурност взаимодействието между носителите на културата Цзицзя и афанасиевската култура не е извън сферата на възможностите. Най-малко, доказателствата сочат вероятното присъствие на местни номадски култури в степните региони, съседни на Гансу, в края на 3-то или началото на 2-то хил. пр.н.е.

Археологията в Синцзян

В началото на XX век изследователи като сър Аурел Стейн откриват „мумифицирани“ човешки останки в редица обекти в Таримския басейн (днешен Синцзян). Съвсем наскоро, особено от 80-те години на миналия (XX) век, няколкостотин такива „мумии“ (всъщност останки от изсъхнали тела) са открити в региона, много от тях, от екипи под ръководството на Виктор Маир.⁷³

Най-старият от тези трупове датира от около 2000 г. пр. н.е., а най-ранните останки от европеиди са от ок. 1750 г. пр. н.е., което предполага най-малкото, че от късната бронзова епоха започва значително нарастване на населението в Синцзян от представители на (индоевропейски) европеиден етнос.

До 1996 г. Виктор Маир има големи надежди от доказателствата за „мумиите от Урумчи“: „Това, което е особено забележително за тези трупове, е че по физически характеристики са ясно европеоидни, особено тези, живели преди 500 г. пр. н.е., след което монголоидните народи започват да се появяват в източните покрайнини във все по-голям брой. Последствията от тези ранни хора в Таримския басейн за историята на евразийската цивилизация са огромни. Точната им идентификация ще доведе до по-добро разбиране на такива въпроси като произхода на индоевропейците, опитомяването на коня, появата на колесните превозни средства в Източна Азия и пренасянето на бронзовата металургия през Евразия.“⁷⁴

⁷⁰ Chang, цит. с., стр. 197.

⁷¹ Narain (2000), цит.с., стр. 13.

⁷² Mallory and Mair, цит. с., стр. 134.

⁷³ V. H. Mair, 'Mummies of the Tarim Basin', *Archaeology* 48(2) (1995) стр. 28-48

⁷⁴ V.H. Mair, abstract of paper presented at the Conference on the Bronze Age and Iron Age Peoples of Eastern Central Asia, University of Pennsylvania Museum of Anthropology and Archaeology,

Оттогава много от телата са били подложени на ДНК анализ и останките от тъкани на текстилен анализ, но въпреки изкушението да се идентифицират поне някои от мумиите като юечжи, доказателствата за това остават неубедителни.⁷⁵ ДНК анализа, като част от развиващата се област на „молекулярната археология“, досега е показал (по думите на Малори и Маир) „повече надежда, отколкото решение на нашия проблем“,⁷⁶ защото е невъзможно (на този етап) да се направят твърди заключения от молекулярния анализ на човешките останки и скелети, за съответствие със съответните древни култури, като Афанасево, Андроново или по-късните саки. (ЖВ: не е точна така, днес ДНК-анализа категорично отрича да има връзка между афанасиевци с тохарските мумии от Сяохе в Таримския басейн).

По същия начин доказателствата от изследването на останките от платовете на дрехите (които съставляват една от най-големите известни колекции от древен текстил) зависят от много специфични условия на околната среда, въпреки че Елизабет Барбър условно приема пряка историческа връзка (чрез миграция) между първоначалните родини на индоевропейците и Таримския басейн.⁷⁷

Археологическите изследвания на праисторическите култури в Таримския басейн набират значително скорост от 90-те години на XX век до 2000 г. и нашето време.⁷⁸ Открити са доказателства за редица култури, най-ранната от които изглежда е Кавригул (най-ранно от 2-то хил. пр. н.е), останки от която са открити на около 70 км западно от ез. Лопнор.⁷⁹ Мумиите от културата Янбулак (открити близо до Хами и датирани около 1750-700 г. пр. н.е.) са предимно от монголоиден тип, въпреки че осем от тях са с антропологично европеиди и може би са най-старите европеидни човешки останки, открити досега в Таримския басейн.

Наличието на три различни типа гробове кара Малори и Маир да предположат, че „сме свидетели на движението на европеидно население в територия, в която монголоидно население вече се е установило от изток“.⁸⁰

Всички тези и редица други възникнали като оазиси култури са свързани както с рисуваните керамични съдове, така и с груба керамика, което показва влиянието на всяка от двете керамични традиции върху различни култури от Таримския басейн, идващи от полууседналите култури на Гансу, и тези на степните общности от северозапад.

Типовете погребения варират, и физическите характеристики на откритите мумии показват убедително присъствието както на монголоидни, така и на европеидни типове. Доказателствата, колкото и да са оскъдни, недвусмислено показват пристигането и проникването на индоевропейците сред местните монголоидни култури. Както предполагат Малори и Маир: „Ако се анализират несъмнено разпокъсаните доказателства, може да се направи извод за голям приток

Philadelphia, Pennsylvania, April 19-21, 1996.

⁷⁵ Narain (2000) цит. с., стр. 2; V. H. Mair, 'Prehistoric Caucasoid corpses of the Tarim Basin', *Journal of Indo-European Studies* (1995a) 23 (3and 4) стр. 257-307.

⁷⁶ Mallory and Mai, цит. с., стр. 247-248.

⁷⁷ E. J. Barber, *Prehistoric Textiles* (Princeton 1991); and E. J. Barber 'A weaver's-eye view of the second millennium Tarim Basin finds', *Journal of Indo European Studies* 23, стр. 347-355.

⁷⁸ Най-удобният начин да следите развитието на праисторическата археология на Синцзян (и Гансу) е чрез бюлетините на „Circle of Inner Asian Art Newsletters“.: 'Recent Information on Selected Sites in the Tarim Basin', CIAA No. 2 (April 1996), стр. 4-5; 'The Franco-Chinese Expedition to the Keriya Valley', CIAA No. 3 (July 1996) стр. 5; S. Juhl, 'Burial Sites in Northwest China', CIAA No. 5 (May 1997) стр. 7-8; Zhou Jingling, 'The Chawuhu Culture in Xinjiang', CIAA No. 7 (April 1998) стр. 3-6; Zhang Yuzhong, 'Early Bronzes Discovered in Xinjiang', CIAA No. 15 (June 2002) стр. 17-21.

⁷⁹ Mallory and Mair, цит. с., стр. 136-140.

⁸⁰ Пак там, стр. 142-143.

на „европеидни“ популации от бронзовата епоха, чиито поминък и препитание е свързан с отглеждането жито, ечемик, овце, коне, магаре и камили, материалната култура е свързана с бронзова металургия, колесни превозни средства и погребалните конструкции са подобни на тези, открити в степите и Западна Централна Азия (напр. дървени камери „сруб“, глинени тухлени камери, концентрични кръгове с камъни, балбали и с каменни поминателни огради)“.⁸¹

Малори и Маир обаче не намират причина да свързват която и да е от тези култури конкретно с юечжите и са силно скептични към опитите за идентифициране на няколкостотин мумии от Таримски басейн открити досега като юечжи. Те твърдят, че юечжите имат доказано историческо съществуване, а археологически са недоловими: „Ако китайската история никога не беше споменавала юечжите по границите на Китай, никой археолог не би имал и най-малкото основание да твърди за тяхното съществуване. Юечжите са „призраци“, извикани от историците, за да измъчват археолозите“.⁸²

Като оставим настрана трудностите да приемат която и да е от мумиите като потенциални представители на юечжите, Малори и Маир откриват силни връзки между тохароезичните култури (независимо дали са юечжи или не) и афанасиевската култура.⁸³ Както беше отбелязано по-горе, афанасиевците са говорили индоевропейски език, който се оказва езиково изолиран далеч на изток, обхванат от по-късните индоирански диалекти на запад. По времето, когато се появява андроновската индоиранска култура, афанасиевската вече беше изчезнала. Най-малкото е възможно някъде в рамките на източната миграция на афанасиевци да се намират тохароезичните предци на юечжите, преди да са се премесили на юг в Гансу. Малори и Маир също твърдят, че афанасиевци вероятно са тръгнали на юг през коридора отварящ се между източния край на Тяншан и в Таримския басейн, което би позволило за идентифицирането им като прото-тохарите, предците на юечжите. „Въпреки че центърът на афанасиевската култура се намира далеч на север от Таримския басейн, има някои доказателства, че тя се е разселила на юг и афанасиевци са проникнали в Монголия, и Северен Китай. Същото предполагат, че можем да погледнем още по-южно, точно в сърцето на Източна Централна Азия, където са открити мумиите.“⁸⁴ Предварителен (и разбира се спекулативен) модел би предположил миграция в южна посока на един клон от афанасиевци, от родината им в района на Алтай-Енисей, към Хуанхе, където са взаимодействали с културата Цзицзя на етнически китайци, и друг клон на югозапад в районите Гансу и Таримския басейн. Последващите миграции на индоиранските номади също навлизат в Таримския басейн и установяват своите езици върху по-ранните индоевропейски диалекти, но не успяват да постигнат езиково надмощие на север и изток, където тохарският остава доминиращ. Очевидният път както за индоевропейците, така и за индоиранците е бил на юг през а планинския коридор отварящ се близо до Урумчи и откъдето може да се достигне района на Дунхуан и

---

⁸¹ Пак там, стр. 147.

⁸² Пак там, стр. 284-185.

⁸³ Малори по-рано се аргументира за връзка между афанасевската култура и тохарската общност (1989); Аско Парпола и Кристиан Карпелан също предложиха подобна възможност. С. Carpelan and A. Parpola, 'Emergence, contacts and dispersal of Proto-Indo-European, Proto-Uralic and Proto-Aryan in archaeological perspective. Pp. 55-150 in Christian Carpelan, Asko Parpola and Petteri Koskikallio (eds.), Early contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and archaeological considerations. (Memoires de la Societe Finno-Ougrienne, 242, Helsinki: Finno-Ugric Society, 2001) стр. 55-150. See also Xu Wenkan, 'On the Origins of the Indo-Iranians', CIAA Newsletter 20 (July 2005) стр.10. (ЖВ: Няма такава връзка, археологията и генетиката днес я отхвърлят изцяло).

⁸⁴ Пак там, стр. 296.

Гансу или на югозапад към Турфанския басейн и източните покрайнини на Таримския басейн. Реконструкцията на Малори и Маир е приемлива по отношение както на физическата география и лингвистичните свидетелства, показващи едновременното присъствие както на тохарските езици, така и на индоиранските диалекти. Следователно, много от мумиите от бронзовата епоха, открити от археолозите в Източна Централна Азия, трябва да бъдат определени като с възможна прототохарска идентичност.⁸⁵

Ако беше възможно да се установи археологическа връзка между тохарите и юечжите, тогава мистерията за произхода на юечжите щеше да бъде поне частично разрешена, дори за археолозите. Такава връзка досега не е открита и според скептичния възглед на Малори и Маир, юечжите остават исторически „призраци“.

Но историческите доказателства, не само за съществуването на юечжите, но и за идентифицирането им като тохари, са много силни. Както ще бъде аргументирано по-долу, съвпадението между описанието на китайските източници на миграционния път на юечжите през басейна на река Или към Бактрия, и местоположението им според Птолемей в неговата „География“ на различни варианти на названието „тохари“, обитаващи места, които съвпадат с китайския исторически маршрут, е твърде очевидно, за да се игнорира. Въпреки че археологическите доказателства за юечжите в Китай може да са оскъдни, другите доказателства със сигурност са твърде силни, за да отрекат тяхната история и въздействие.

Пасторалната номадска експанзия в Монголия

Индоевропейските групи на афанасиевци мигрират на юг, за да се установят в Гансу и Синцзян, някъде между XVIII – XVII в. пр. н.е., Почти по същото време, между XIX и XVIII в. пр. н.е., в земите разположени източно и северно от големите земеделски общности по долината на Хуанхе практикуващи поливното земеделие, започват да се появяват, други монголоидни скотовъдни номади. Именно тези и други пастирски номадски общности (включително установените в Гансу юечжи) ще бъдат съобщени в хрониките на династията Чжоу, за които ще стане дума по-долу. Между XIII и X в. пр. н.е., в северната част на Вътрешна Азия и Южен Сибир, се появява карасукската култура, която замества андроновската.

Фрай условно предполага, че карасукците, подобно на андроновците, също са били носители на източноирански (или сакски език)⁸⁶ и, както казва Крисчън, появата им е още едно доказателство за възникващ източноазиатски пасторализъм със „собствена експанзионистична динамика“.⁸⁷

Грязнов предполага, че първенството на животновъдство у носителите на карасукската култура показва, че те са следвали по-подвижен начин на живот, отколкото андроновците, въпреки че откриването на големи жилища в землянки в басейна на Минусинск също показва полууседналият им начин на живот.⁸⁸

Басейнът на Минусинск се характеризира с хълмиста земя от двете страни на река Енисей. Тук е един от най-големите праисторически некрополи в цяла Евразия, с множество могили, в които са открити съдове, амулети и оръжия. Археологическите доказателства ясно показват, че от средата на 2-то хил. пр. н.е.

---

⁸⁵ Пак там, стр. 314-318.

⁸⁶ Frye (1996) цит.с, стр. 40.

⁸⁷ Christian (1998) цит.с., стр. 106-107.

⁸⁸ M. Gyzanov, The Ancient Civilization of Southern Siberia (New York 1969) стр. 84-5, 97-8, 104.

последователност от култури и етноси са обитавали региона, всеки от които постепенно се е адаптирал към уседнал земеделски начин на живот.⁸⁹

Конфликтът, който описат „Ши цзи“ и „Хан шу“ от края на III в. пр. н.е. включва както китайската аграрна цивилизация на династиите Чжоу, Цин и Хан, така и много динамични и различни групи, извършващи експанзии в Източна и Централна Азия. Те включват (може би) индоевропейската/афанасеванска общност на юечжите, от една страна, големи групи от северната и източната пастирско-номадска зона, съставени както от местни протомонголски, така и от емигрантски индоирански етнос.

С изключение на очевидното възприемане на полууседнал начин на живот, в оазисите, както от части на юечжите, така и на Сюнну, другите групи извън китайското царство остават по същество пастирско-номадски. Постепенното заместване на всички съществуващи преди това местни уседнали аграрни общности от последователни номадски вълни завършва в началото на 1-то хил. пр. н.е., когато пастирството е елиминирало повечето от останалите земеделски популации в източната част на Вътрешна Азия, извън аграрната китайска цивилизация на династията Чжоу.

Преди да се обърнем към този период обаче, когато вече разполагаме с доказателства от изворите, е необходимо да се разгледа спорният въпрос за местоположението на първоначалната родина на индоевропейците, които в трите големи периода на миграция от бронзовата епоха, описани по-горе, чийто вълни достигат все по-напред на изток, докато не заемат цялата западна, централна и източноазиатска степна зона.

3. Първоначалната родина на индоевропейците

Местоположението на първоначалната родина на индоевропейските, и в частност на индоиранските мигранти от бронзовата епоха е въпрос на продължаващ спор, въпреки че вече обобщените възгледи на лингвистите я поставят някъде в Южна Русия, Украйна и степите на изток към Казахстан. Това е „Курганната теория“ (предложено първоначално от покойната Мария Гимбутас) която твърди, че протоиндоевропейците се появяват ок. 5000 г. пр. н. е. в Южна Русия (на север от Черно и Каспийско море), когато популациите на ловците и събирачите постепенно са възприели полууседналото селско стопанство и подвижно скотовъдство. Оттук индоевропейците мигрират на запад, юг и изток в трите вълни на миграции от бронзовата епоха, описани по-горе.⁹⁰

Това си остава по-приетото мнение, основано на езикови и археологически доказателства, и се издига от Хенинг (наред с много други), който през 1978 г. също аргументира местоположението на прародината някъде на север от Кавказ в Южна Русия⁹¹, и Фрай, който през 1999 г. по подобен начин локализира първоначална индоевропейска прародина „някъде“ в Южна Русия, на север от Кавказ.⁹²

---

⁸⁹ K. Jettmar, *The Art of the Steppes* (Baden Baden/London 1967) стр. 67 и сл. с отлично въведение в откритията, направени в Минусинск.

⁹⁰ M. Gimbutas, *The Slavs* (London 1971).

⁹¹ Henning, ц.с, стр. 215-230

⁹² Frye (1996) ц.с., стр. 34.

Бяха предложени и две алтернативни местоположения – Анатолия⁹³ и дори Гансу, регионът, в който юечжите са живели, когато за първи път попадат в полезрението на историците от Хан.⁹⁴

Като доказателство се търси общият речник или лингвистичен фонд, на повечето индоевропейски езици, който предлага информация за вероятната природа на първоначалната индоевропейска среда и начин на живот преди разселването.

Според тези доказателства ранните индоевропейци са живели в област в която растат различни дървета (включително ела, бреза, бряст и клен) и живеят различни диви бозайници (включително заек, катерица, мишка, лисица, вълк, мечка и елен).⁹⁵

Те са били земеделци и скотовъдци, земеделски начин на живот се разкрива в думите за зърнени култури, сърп и рало и опитомяване на животни в различните имена за говеда, овце, кози, свине и кучета.

Съпоставянето на този културно-езиков запис с археологическите доказателства е трудно, тъй като тези критерии за околната среда са били широко разпространени в повечето части на умерената Евразия.

Малори и Маир обобщават: „През целия XX век е имало много кандидати за праиндоевропейска прародина, но малко от тях са представили достатъчно стабилни доказателства, за да останат в сила до края на века“.⁹⁶

Анатолийският аргумент е предложен от съветските учени Тамаз Гамкрелидзе и Вячислав Всеволодович Иванов и от западните – Колин Ренфрю, който предлагат връзка между разпространението на индоевропейските езици с разпространението на земеделието от Анатолия в Европа (около 7000 г. пр. н.е.).⁹⁷

Ричард Фрай (наред с други) поставя под съмнение анатолийската теория, която се основава на съществуването на голяма част от древни текстове на хетски език, открити в Анатолия, тъй като със сигурност хетските нашественици от 4-то и 3-то хил. пр. н.е. слизайки от анатолийските планини са привлечени на юг и след това на запад, към относително богатите и уседнали протодържави в Плодородния полумесец, а не на юг и изток към Иранското плато, Туркестан и по-нататък. Ако е така, трябва да има огромно количество археологически и литературни доказателства за тяхното масово навлизане в Месопотамия по това време, но такива досега няма. Със сигурност отделни индоевропейски групи наистина са направили ранни нахлувания в Шумер и Египет, но археологическите доказателства, включително керамика или декоративни мотиви, не подкрепят анатолийския произход на по-голямата част от индоевропейските нашественици от бронзовата епоха.⁹⁸

Важното, което трябва да се отбележи обаче е, че и двата модела на Гимбутас и Ренфрю се събират единствено в степите, където се появяват индоевропейците. Наистина, дали протоиндоевропейците се появяват първо в Анатолия ок. 7000 г. пр. н.е. или в южна Русия и Украйна ок. 5000 г. пр.н.е., крайният резултат е един и същ:

---

⁹³ Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов, *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, в 2 т. (Тбилиси, 1984), стр. 428 и 888.

⁹⁴ A. K. Narain, 'On the "First" Indo-Europeans', *Papers on Inner Asia 2* (Bloomington 1987), стр. 28.

⁹⁵ J. P. Mallory and D. Q. Adams, *Encyclopedia of Indo-European Culture* (London and Chicago 1997).

⁹⁶ Mallory and Mair ц.с., стр. 128.

⁹⁷ Gamkrelidze and Ivanov цит.с.; и C. Renfrew, *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins* (London 1989).

⁹⁸ Frye (1996) ц.с., ст p. 34.

„разширяване ареала на индоиранските езици по пътя на елитните общности от бронзовата епоха, движещи се на юг от степите.⁹⁹

Трети модел е предложен от индийският учен Нараин (Narain), който предполага локализирането на първоначалната родина на праиндоевропейците много по-на изток, може би в района на Гансу в самия Западен Китай. Нараин категорично не е съгласен с аргумента на Хенинг за първоначална южноруска родина за индоевропейците и тяхната миграция на югоизток през Кавказ, но е съгласен, че индоевропейската миграция трябва да се постави по-рано от последвалото индоиранско нашествие в Азия, поради езикови причини.¹⁰⁰

Всъщност Нараин твърди, че „едва ли има някакво доказателство, което да подкрепя Хенинг, че индоевропейците са дошли от Южна Русия през Кавказ. От друга страна, алтернативен поглед ни отвежда на изток.¹⁰¹

Въз основа на своето тълкуване, на теориите на Гимбутас¹⁰², Нараин твърди, че курганната култура (в последователността, очертана по-горе от Афанасево, Андроново и Карасук) през 3-то хил. пр. н.е., не се е придвижвала на изток, а на запад от Южен Сибир и Казахстан към черноморските степи и кавказките райони и накрая достигат Западна Европа.¹⁰³ Ето защо „трябва да търсим... дома на първите индоевропейци в по-скоро източна, отколкото западна посока“.¹⁰⁴

Нараин формулира тази теория в редица публикации, доста условно, че „не трябва да изключваме възможността за по-източна родина на индоевропейците във Вътрешна Азия“, или „юечжите/тохарите са произлезли от Източен Туркестан и са живели първоначално в Гансу, „говорейки най-архаичния индоевропейски език ... от неизвестни времена“;¹⁰⁵ а но и по-убедено „има очевидни слабости и очевидни предпоставки в западноориентираните теории за произхода на индоевропейците“.¹⁰⁶ Нараин се позовава на изследванията на Пулейбланк, Прюсек и Андерсон в подкрепа на теорията си, но докато и тримата предлагат косвени доказателства, които показват вероятността за много продължително владение в Гансу от индоевропейските протоюечжи, никое от техните заключения не изключват първоначалният им западен произход, нито датирането в средната бронзова епоха на миграцията на предците на юечжите на изток, като представители на афанасивеската култура.

Всъщност и тримата предоставят неволна подкрепа за просто такъв сценарий. Пулейбланк последователно е заявявал за много продължителното присъствие и владение на Гансу от юечжите/тохарите и още през 1966 г. се аргументира за тяхното присъствие в региона от 3-то хил. пр. н.е.¹⁰⁷, аргумент, който не е непременно несъвместим с пристигането им там в края на това хилядолетие.

През 1971 г. Прюсек предполага, че „вероятно не е имало индоевропейско нашествие по западните граници на Китай в първите години на 1-то хил. пр. н. е.,

---

⁹⁹ Mallory and Mair ц.с., стр. 130.

¹⁰⁰ Narain (2000) ц.с., стр. 10.

¹⁰¹ Пак там, стр. 11.

¹⁰² M. Gimbutas, 'The Indo-Europeans: Archaeological Problems', *American Anthropologist*, 65 (1963), стр. 815-836.

¹⁰³ Narain (2000) ц.с., стр. 12.

¹⁰⁴ Пак там.

¹⁰⁵ A. K. Narain, 'Indo-Europeans in Inner Asia', in D. Sinor, ed., *The Cambridge History of Inner Asia* (Cambridge 1990) стр. 153-154.

¹⁰⁶ A. K. Narain, 'From the Ordos to the Oxus: The Tocharians and their Odyssey', presented as the sixth Professor H. D. Sankalia Memorial Lecture at the XIV Annual Conference of the Indian Society for Prehistoric and Quaternary Studies (New Delhi, 24-26 November 1996).

¹⁰⁷ Pulleyblank (1966) ц.с., стр. 9-39.

което да накара варварите да мигрират или на запад или на северозапад, поради единствената причина, че индоевропейците са били там от незапомнени времена”.¹⁰⁸

Но фокусът на Прюсек е върху археологическите доказателства за варварските нашествия „през първите години на 1-то хил. пр. н.е.“, което е десет века по-късно от възможното пристигане на индоевропейските афанасевски групи от северните райони на Алтай-Енисей, както е предложено от Малори и Маир. Не е ли заключението на Андерсон от 1943 г., че „има забележителна приемственост в развитието на керамичното изкуство на Гансу през две хиляди години от 2500-500 г. пр. н.е.“, особено убедително и поради неговата хронологична последователност е била значително преработени и дори отхвърлени от редица съвременни китайски археолози, както беше отбелязано по-горе.¹⁰⁹

Нараин със сигурност е прав в общото си заключение (че юечжите/тохарите са живели в Гансу много дълго време), но ограничава времевата рамка на възможно пристигане от запад, като се аргументира с твърдението на Андерсон, че „няма доказателства за явно чуждо проникване”.¹¹⁰

За периода след средата до края на 2-то хил. пр. н.е. това несъмнено е вярно, но не е така за няколкото века по-рано, т.е. в края на 3-то или началото на 2-то хил. пр. н.е. Друг компонент от теорията на Нараин са лингвистични аргументи, основани на предположението, че тохарският език (езикът, говорен от юечжите) е „най-старият“ познат индоевропейски език. Ричард Фрай оспорва това основно предположение: „По отношение на тохарския език прилагателното „най-старият“ е очевидно погрешно, тъй като съвкупността от източници на хетския и други индоевропейски езици са много по-стари от тохарските езикови следи”.¹¹¹

Малори и Маир също са критични към теорията на Нараин и интерпретацията на оскъдните археологически и лингвистични доказателства на които тя се основава, с афоризма им, че „рядко има толкова неоправдано малка опашка размахвана от толкова голямо куче“ в област, където внимателният анализ на оскъдни доказателства често е единственият наличен метод на изследване.¹¹²

Докато археологическите доказателства за индоевропейските миграции от бронзовата епоха бяха разгледани в някои подробности в тази глава, всеки опит да се разгледат лингвистичните доказателства и теориите, свързани с тях, ще бъдат улеснени от кратко въведение за клоновете на индоевропейските езици и разглеждането на твърденията за по-голяма древност на тохарския език, направени от професор Нараин.

4. Езикови доказателства за произхода на юечжите

Идентифициране на юечжите като езикови тохари

Дълго време се предполагаше, че юечжите са говорили на клона от индоевропейските езици, наречен „тохарски“, поне в периода на тяхното пребиваване в Гансу.

---

¹⁰⁸ J. Prusek, *Chinese Statelets and the Northern Barbarians in the Period 1400-300 B.C.* (Dordrecht, 1971), стр. 72.

¹⁰⁹ Andersson (1943) ц.с., Narain (1990), ц.с., стр. 154.

¹¹⁰ Narain (2000), ц.с., стр. 12.

¹¹¹ Frye (1996), ц.с., стр. 35.

¹¹² Mallory and Mair op. cit., p. 281.

Нараин, използва широката употреба на наименованието „юечжи“ в редица древни китайски източници, което съвпада изключително с названието „тохари“, идентифицирайки както кушанската династията, така и нейния народ говорещ на такъв език.¹¹³ Вариации на името „тохари“ се срещат в текстове на няколко езика - индийски, хотано-сакски, тюрски, персийски, китайски, гръцки и латински, както ще бъде показано по-долу.

Споменаването на няколко варианта на името „тохари“ в гръцките извори предоставя решаващо доказателство, идентифициращо тохарите с юечжите. Гръцкият географ Птолемей от II в. сл. н.е. предлага пет отделни споменавания на варианти на името „тохари“, локализирани в различни времена и места и с различен правопис. Тези местоположения са тясно идентифицирани с данните от китайските извори за маршрута на юечжите към Бактрия, започнал през 162 г. пр. н.е. Самият Птолемей не вижда връзката и смята, че описва пет различни номадски групи, без да подозира, както каза Тарн, че всъщност е записал „одисеята на един и същи народ... тази одисея на юечжите, както е дадено от китайските източници и това прави самоличността на тохари и юечжи сигурна.¹¹⁴

Твърда (ако не и абсолютно) установена връзка между юечжите и тохарите, се установява от широкия набор допълнителни лингвистични и писмени доказателства.

Но идентифицирането на юечжите като тохароезични не означава че е общоприето. Малори и Маир, например, са съвсем прави, като заявяват, че „що се отнася до юечжите, няма категорични доказателства от нито един китайски източник за езика, който са говорили“.¹¹⁵

Всеки опит за потвърждаване на връзката трябва да започва с разглеждане на по-голямото семейство от индоевропейските езици и ролята на тохарския сред тях. Подобен анализ може да не позволи непременно каквато и да е абсолютна идентификация на юечжите като говорещи тохарски езици, но потенциално хвърля допълнителна светлина върху датата на тяхното вероятно пристигане в Гансу и тяхната изходна област.

Индоевропейски езици

Индоевропейският праезик се определя като „семейство от езици, произлизащи от общ праезик, които са се обособили чрез постепенното му разделяне“.¹¹⁶ Тази диференциация чрез разделяне прави индоевропейските езици толкова важни за сравнителни анализи от лингвисти (и историци), тъй като различните клонове на семейството са били разположени в голяма географска област, простираща се от Атлантическия океан до Централна Азия, за период от около четири хилядолетия. В резултат на това, индоевропейското семейство заема позицията на най-голямото и най-широко разпространено езиково семейство в света, често за сметка на други неиндоевропейски езици, които е заличил с безмилостното си разпространение за над четири хиляди години.¹¹⁷

Концепцията за „индоевропейския праезик“ е предимно лингвистична и фактът, че лингвистите и историците са успели да разширят това разбиране, за да включат и други аспекти на цивилизацията на различните индоевропейски народи, се дължи пак на единствено на езика. Индоевропейското семейство позволява на

---

¹¹³ Narain, *The Tokharians* (2000), ц.с.

¹¹⁴ W.W. Tarn, *The Greeks in Bactria and India* (Cambridge 1938, reprint. 1951) p. 517.

¹¹⁵ Mallory and Mair, ц.с., стр. 282.

¹¹⁶ E. Benveniste, *Indo-European Language and Society* (London 1973) стр. 9.

¹¹⁷ W.B. Lockwood, *Indo-European Philology* (London 1969) стр. 188.

лингвистите възможността да изследват „генетичните“ езикови връзки чрез създаването на модел на отношенията и съответствията, който разграничава различни клонове, реконструира техните по-ранни етапи с надеждата да идентифицира първоначалния корен на всички индоевропейски езици.

Това изследване обикновено се провежда в две противоположни, но по същество допълващи се посоки. Един от методите е да се създадат реконструкции с помощта на фонемни, цели думи или флексии (спрежения), които могат да се сравняват между различни езици с надеждата да се идентифицира общ прототип. Другият метод е да се започне с добре установена индоевропейска форма и да се проследи разнообразието от форми, които са произлезли от нея. Също така е отдавна признато от лингвистите, че съответствията между речниците на различни индоевропейски езици предоставят доказателства за „основните области на общата материална култура“.¹¹⁸

Примери за тези лексикални съответствия са събрани в широк диапазон от материалната култура, включително семейни връзки, числа, имена на животни, метали и селскостопански сечива, и са публикувани в обширни лексографии и сравнително-исторически лингвистични трудове от началото на XX век.¹¹⁹

Индоевропейските езици са класифицирани в различни клонове – анатолийски, тохарски, арийски или индоирански, трако-фригийски, арменски, елински, илирийски, венетски, италиийски, келтски, германски, балтийски, славянски.

При класифицирането на различните индоевропейски езици още през XIX век се забелязва решаващата разлика между езиците на изток (включително санскрит и авестийски в Азия) и тези на запад (келтски, германски и гръцки в Европа). Тази разлика беше в областта на „палатизацията“ – използването на твърдо "g" или "k" в западните клонове, заменено с по-мекото, "z" или "s" в санскрит и другите източни клонове. Филолозите нарекоха тези езици без по-меките палатизирани форми като центумски езици (от латински „centum“ – сто), а тези с палатизация като сатем (от санскритската дума за сто „сатам“ или авестийската „сатем“).

Не са били откривани езици „centum“, разположени на изток от сатемските клонове преди откриването на тохарския език.

Тохарският език

Археологическите открития, направени в началото на XX век в оазисите в Таримския басейн близо до съвременните Куча, Карашар и Турфан, извадиха на бял свят голямо количество ръкописен материал, някои от които са били на непознат досега език. Като цяло някои от 3640 страници или фрагменти от тохарски (както стана известен по-късно) са открити в пясъците на Такламакан, а броят на известните тохарски думи достигна почти 5000.¹²⁰ Тези текстове са по същество религиозни (будистки и някои Манихейски писания), въпреки че включват и няколко търговски документа. Литературните религиозни текстове са написани върху тъкан от палмови листа, докато търговските материали, състоящи се от манастирска кореспонденция, сметки и „разрешителни за кервани“, са написани на

¹¹⁸ Benveniste, ц.с., стр. 10.

¹¹⁹ A. Meillet, *Les dialects indo-europeens* (Paris 1908); J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (Bern 1949); G. Devoto, *Origini indoeuropee* (Florence 1963).

¹²⁰ D. Q. Adams, 'The position of Tocharian amongst the other Indo-European languages', *Journal of the American Oriental Society* 104, pp. 395-402; and D. Q. Adams, *A Dictionary of Tocharian B* (Amsterdam 1999).

плочки. Текстовете използват вариант на индийското сричково писмо „брахми“, а езикът на фрагментите от ръкописа е идентифициран като индоевропейски клон и е наречен „тохарски“ още през 1908 г.¹²¹

Дешифрирането на текстовете и идентифицирането им като индоевропейски, е улеснено от намирането на двуезични текстове на санскрит и на неизвестният език, определен като тохарски. Донякъде е изненадващо, като се има предвид източното географско местоположение на откритията, че тохарският принадлежи към групата „centum“, а не към сатемската група, която включва индийските и иранските езици от географски съседните области. Тохарският очевидно е непалатизиращ език, думата за „сто“ е „кант“ на тохарски А или „канте“ на тохарски Б. (Разбира се, откриването на клон на „центум“ на изток от сатемските варианти изобщо не е изненадващо, ако се допусне възможността на ранна миграция от центум-говорящи индоевропейци, включително групи от афанасиевската култура до Таримския басейн).

Новият език е наречен „тохарски“ на базата на вариант на тази дума, открит в тюркски уйгурски колофон (съдържание, резюме) на будистки текст. След тази първоначална идентификация, откриването на подобна дума на санскрит („токхарика“ за „жена от Куча“) в двуезичен текст на санскрит/тохарски, потвърждава по-ранното обозначение.¹²² Ръкописите са написани на два значително диференцирани диалекта, толкова различни че както казва Локууд, „почти може да се говори за отделни езици“ – тохарски „А“ и „Б“ – въпреки че и двата се намират по северната дъга на Пътя на коприната в Таримския басейн от Безаклик на изток до Маралбеши (Бачу) на запад.¹²³ Тохарският А обикновено се идентифицира с ръкописите, открити близо до Турфан и Карашар на изток, и вероятно е бил „мъртъв литургичен език, запазен в манастирите“.¹²⁴ А документа на тохарски Б са открити в целия северен регион на Тарим и очевидно е по-разпространен, ежедневен език, използван както за религиозни, така и за търговски цели. В допълнение към двата основни варианта, някои документи на „кхароци“ открити в оазисите по южния маршрут в южната част на Таримския басейн, вкл. Шаншан и Лулан – древната територия на Кроран (оттук и наименованието „крорайнски“) – съдържа достатъчно езикови елементи на тохарския, за да може почти да бъде идентифициран като трети отличителен диалект.¹²⁵

Най-старите примери за тохарски А и Б, открити досега, са от VII и VIII век от н.е., докато крорайнските документи от Шаншан са по-стари, още от III век от н.е. Следователно има значителна разлика във времето както между възможните предисторически, така и „исторически засвидетелстваните“ присъствия в Гансу от

---

¹²¹ За преглед на историята да се определят езиковите връзки на тохарския и самоличността на неговите носители вижте, също: P. Pelliot, 'Tokharien et Koutcheen', in *Journal Asiatique* (1934) стр. 23-106; T. Burrow, 'Tokharian Elements in the Karoshthi Documents from Chinese Turkestan', in *Journal of the Royal Asiatic Society* (1935) стр. 667-675; H. W. Bailey, 'Recent Work in Tocharian', in *Transactions of the Philological Society* (1947) стр. 126-153; W. B. Henning, 'The Name of the "Tokharian" Language', in *Asia Major* (1949-50) стр. 158-62; G. S. Lane, 'Tocharian: Indo-European and Non-Indo-European Relationships', in G. Cardona et.al., eds., *Indo-European and Indo-Europeans: Papers Presented at the Third Indo-European Conference at the University of Pennsylvania* (Univ. of Pennsylvania 1970) стр. 73-88; A. J. van Windekens, *Le Tokharien* vol 1. (Leuven 1976).

¹²² Narain (1990) op. cit., p. 152. See Bailey (1947) op. cit., стр. 126-53; H. W. Bailey, 'Tokharika', *Journal of the Royal Asiatic Society* (London 1970) стр. 121-1; B. C. Воробьев-Десятковский, *Памятники центрально-азиатской письменности*, УЗЛГУ, 16 (1958), стр. 280-308.

¹²³ Lockwood op. cit., стр. 38.

¹²⁴ Narain (1990) op. cit., стр. 152.

¹²⁵ Narain (1990) op. cit., стр. 153, Narain (2000) op. cit., стр. 9.

юечжите/тохарите (началото на 2-то хил. пр. н. е. – 162 г. пр. н. е.) и датиранията доказателства за тохарите. Но Нараин, Тарн и повечето други изследователи на юечжите със сигурност са прави, като твърдят, че „консенсусът на научното мнение идентифицира юечжите с тохарите“ (т.е. с хората, говорещи тохарски).¹²⁶

По-трудно е обаче да се съгласим с предположението на Нараин, че тохарският език е най-старият познат индоевропейски език.¹²⁷ Отбелязвайки възможните доказателства за връзка между тохарски и хетски¹²⁸, той предполага, че двата езика: „... може да са се отделили от изходен език по-рано и независимо от останалата част от индоевропейското семейство. С оглед на тази езикова древност на тохарския, той е началният етап на индоевропейското езиково семейство, и миграцията на носителите му, не може да бъде отхвърлена незабавно“.¹²⁹

След това Нараин използва тази филологическа хронология, за да подкрепи своята етнографска теория, изложена по-горе, че първоначалната родина на юечжите се намира близо до Западен Китай. Основният проблем с този аргумент за Фрай (наред с други) е твърдото му убеждение, че „хетските и други индоевропейски езици (са) много по-стари от тохарските езици“.¹³⁰ Тохарският съдържа много чужди езикови елементи¹³¹ и дори Нараин се съгласява, че има „забележителен приток на заемки от различни... неиндоевропейски езици“.¹³² Въпреки че Нараин правилно тълкува този приток като причинен от интензивните нива на транскултурно взаимодействие в региони като „коридора“ Гансу и по северните и южните разклонения на „Пътя на коприната“ преминаващи през Таримския басейн¹³³, наличието на толкова много външни езикови елементи е доказателство за сравнително късната датировка за тохарския език.

Макар и да не опровергава непременно аргумента на Нараин, наличието на много „чужди елементи“ е доказателство за по-късната дата на развитието на тохарския клон, и кореспондира с по-ранната южноруска прародина на индоевропейците през бронзовата епоха, преди да са достигнали до Централна Азия. Също така е в съответствие с последващо временно пребиваване в района на Алтай-Енисей на една от последователните вълни от тези номади, сред които са и прототохарите.

Малори и Маир също приемат по-ранна, а не за по-късна датировка за тохарския праезик, въз основа на липсата на всяка родствена връзка с индоиранските езици. Те смятат, че индоиранският езиков запас се формира между 2500-2000 г. пр. н.е. „някъде в източноевропейската или западноазиатската степ, т.е. между Украйна и Западен Казахстан“.¹³⁴ Така пратохарския език не принадлежи към това индоиранско ядро, а се е отделил от по-ранен индоевропейски клон. Въпросът за датирането, отделно от тяхното заключение подкрепя твърдението на тази книга, че предците на тохарите/юечжите трябва да се търсят в средната бронзова епоха, сред индоевропейските носители на афанасиевската култура, която е мигрирала от Южна Русия към района на Алтай-Енисей от началото до средата на

---

¹²⁶ Narain (1990) ц. с., стр. 153.

¹²⁷ Пак там, стр. 154.

¹²⁸ За кратка и информативна дискусия относно откритието на различните форми на хетските езици виж O. R. Gurney, *The Hittites* (Harmondsworth 1969), стр. 117-31.

¹²⁹ Narain (1990), ц. с., стр. 154.

¹³⁰ Frye (1996), ц. с., стр. 35.

¹³¹ Lockwood, ц. с., стр. 38.

¹³² Narain (1990), ц. с., стр. 151.

¹³³ Пак там.

¹³⁴ Mallory and Mair, ц. с., стр. 293.

3-то хил. пр. н.е., преди пристигането на индоирански групи, свързани с андроновската култура.

Гутите като прото-юечжи?

Хенинг твърди, че предците на юечжите/тохарите са тръгнали в своята миграция (от Южна Русия) по-рано от индоиранците, тъй като индоиранският език е по-„силено развит“ (и следователно по-късна) форма на индоевропейските езици, аргумент, който би намерил известна подкрепа сред лингвистите днес.¹³⁵

Хенинг по-нататък се опита да идентифицира юечжите (по езикови податки) с две индоевропейски племена, които първоначално мигрирали на юг и запад, от север през Кавказ, към Шумер. Те са известни от акадски и вавилонски източници като „гути“ и „тукри“, а Хенинг открива намек за тохарска връзка в личните имена на владетелите на гутите.¹³⁶

Той приравнява гутите (които по-късно стават „кучи“ и оттам кучийски) с тохарски „Б“, а тукри с тохарски „А“.¹³⁷

Презумпцията на Хенинг за връзка между две имена, открити в акадски документи, и имена открити повече от две хиляди години по-късно в басейна на Тарим, не намира обща подкрепа. Въпреки това териториите, заети от гутите, и тукрите, са включени в списък на владенията на Саргон от Акад (ок. 2371-2316 г. пр. н. е.), а също и в по-късен надпис на Хамурапи от Вавилон, като и двата ясно показват, че гутите и тукрите са от външен произход или са чужденци.¹³⁸

Наистина и двата „народа“ (наред с други в списъка на Хамурапи) са отбелязани като говорещи езици „егру“, което се превежда като „странен“¹³⁹, „объркан“¹⁴⁰ или „сложен“¹⁴¹, т.е. неразбираем, чужд език. Това предполага, че гутите и тукрите са индоевропейски нашественици, които са мигрирали в Югозападна Азия някъде в средата на 3-то хил. пр.н.е. По-късно Нарам-син (2291-2255 г. пр. н.е.)¹⁴², един от великите завоеватели на Вавилонската история, претърпява поражение от Гутите, които след това управляват Вавилон повече от век, докато последният им цар Тириган е свален и убит от Уту-хегал от Урук.¹⁴³ По-късните потомци на Гутите фигурират в походите на Асирийските царе към края на 2-то хил. пр.н.е.¹⁴⁴, и останалите от тях са отбелязани като роби, продавани на пазарите. Имали „светъл цвят“ на кожата (описан като „намри“, въпреки че тази дума може да се преведе и като „светъл“ или „просветен“).¹⁴⁵ След това Гутите изчезват от изворите.

---

¹³⁵ Henning, ц. с., стр. 219.

¹³⁶ Пак там, стр. 219.

¹³⁷ Пак там, стр. 227-228.

¹³⁸ C. J. Gadd, 'The Dynasty of Agade and Gutian Invasions', in I.E.S. Edwards, C.J. Gadd and N.G.L. Hanunond, eds., *The Cambridge Ancient History* Vol. 1 (Cambridge 1971) стр. 417-463, 595-643, esp. стр. 433 for Sargon's list, and стр. 624 and 639 for Hammurabi's list.

¹³⁹ Henning, ц. с., стр. 220.

¹⁴⁰ E. A. Speiser, 'Hurrians and Subarians', *JAOS* (1948), стр. 1-13, 7a, Sa.

¹⁴¹ I. Gelb, 'Hurrians and Subarians', (*Studies in Ancient Oriental Civilization* No. 22) (Chicago 1944) стр. 41.

¹⁴² Gadd, ц. с., стр. 440-445.

¹⁴³ T. Jacobsen, *The Sumerian King List*, (*The Oriental Institute of the University of Chicago, Assyriological Studies* No. 11) (Chicago 1939) стр. 139, n. 11.

¹⁴⁴ Gadd, ц. с., стр. 444.

¹⁴⁵ Henning, ц. с., стр. 220; Speiser, ц. с., стр. 12 и сл.

Хенинг предположи, че след падането на Тириган, Гутите и Тукрите - неговите „протохарии“ – са мигрирали от Югозападна Азия и са се преместили първоначално в Иран, преди да бъдат принудени да продължат по-нататък на изток, където са нахлули и са заселили в значителна област, включваща по-голямата част от Синцзян и Гансу.¹⁴⁶

Когато много по-късно юечжите са принудени да се върнат на запад през 162 г. пр. н. е. (след поражението им от Сюнну), те „тръгнали отново в старата посока към Персия (Иран)“, но „спряли в Бактрия“ – „и вероятно са имали слаб спомен“ за този район като една добра за обитаване земя далеч на запад, откъдето са дошли техните предци.¹⁴⁷

Реконструкцията на Хенинг, е силно спекулативна и предложеното от него идентифициране на юечжите с гутите се основава главно на възприемана лингвистична връзка между двата китайски йероглифа, предаваще правописа на името *Gu(t)-ti' от 200 г. пр. н.е. Хенинг твърди, че тези йероглифи се произнасят като „Юе-чжи“ на съвременен мандарин и останалата част от реконструираната му „история“ следва от това едно условно уравнение.¹⁴⁸

Но произношението на йероглифите, записващи „Yuezhi“, сега по-често се възстановяват като *ngiwat-tieg, отколкото като *Gu(t)-ti, което прави всяка такава връзка много съмнителна.

Фрай смята гутите и тохарите за две различни индоевропейски групи. Въпреки че приема за няколко думи на гутите, запазени в клинописни текстове, като „принадлежащи на пратохарския език“, но счита, че тази връзка не е ясно установена.¹⁴⁹ Ако гутите и тохарите наистина са говорили индоевропейски език от „центум“ тип, тогава има известни доказателства да ги считаме за родствени езиково и двете групи са мигрирали на юг от общата южноруска прародина. Първоначално гутите, и тохарите са били сред тези групи, които първоначално са тръгнали на юг, но първите продължили в Югозападна Азия, докато вторите се обърнали на изток, както предполага Фрай, към Синцзян.¹⁵⁰

Заклучение

За доказателствата относно юечжите, предоставени от това кратко разглеждане на индоевропейските езици може да се каже, че ако се приеме връзката между юечжите и носителите на тохарския език, и прединдоиранския произход на тохарските езици, това представлява допълнително условно доказателство свързващо предците на юечжите с индоевропейските носители на афанасиевската култура – скотовъдци номади, мигрирали от Южна Русия към района на Алтай-Енисей в началото на средата на 3-то хил. пр. н.е. Някъде по-късно (началото на 2-то хил. пр. н.е.?) те мигрират отново (в резултат на натиск, упражнен от пристигането на общности от езикови индоирански пастири номади, свързани с андроновската културата) в Гансу и Таримския басейн.

Най-важният аспект на индоевропейските езици от гледна точка на световната история е огромното разпространение на тази доминираща езикова група. Повечето езици, свързани с ловците-събирачи, са много малки и локални. Как може един такъв език (който се появява, когато групите на ловците-събирачи извършват преход

---

¹⁴⁶ Henning, ц. с., стр. 220-221.

¹⁴⁷ Пак там, стр. 224.

¹⁴⁸ Пак там, стр. 225-228.

¹⁴⁹ Frye (1996), ц. с., стр. 57-58.

¹⁵⁰ Пак там, стр. 57.

към земеделие и опитомяване на животни около 5000 г. пр. н.е.) да се разпространи толкова широко? Очевидното обяснение е, че номадите скотовъдци са действали като мощен носител, разпространявайки езика си на запад, юг и изток по време на своите миграции през бронзовата епоха. Следователно има сериозна причина да се разглеждат най-ранните култури познаващи ездата и опитомяването на коня (обекта Деревка, разкопан от Телегин) като първите индоевропейски култури, както условно предполага Малори.¹⁵¹

И тъй като съвременната руско-казахстанска граница случайно пресича земите, в които се появили най-ранните култури познаващи ездата, Фрай (както Малори по-рано) определят Южна Русия и Казахстан като местоположение на индоевропейската прародина.¹⁵²

Според Фрай, първите индоевропейци, говорещи „центум“, които мигрират на юг от тази прародина в Анатолия са хетите, и по-късно гутите и тукритите или тохарите, които достигат до Синцзян преминавайки през Иранското плато.

По-късно са последвани от индоиранците които поглъщат по-ранните „центум“ мигранти, или ги принуждават да продължат напред. Фрай се надява, че тази проста теория може да сложи край на „няколко от неяснотите относно най-ранното движение на индоевропейците“¹⁵³, но като се има предвид историята и оскъдните доказателства, за произхода на праиндоевропейския език, и на културата свързана с него, това е малко вероятно. Поне с анализ на писмените препратки към тохарите и юечжите, дебатът може да премине на малко по-солидна основа, въпреки че и тук доказателствата едва ли са убедителни и остават отворени за редица интерпретации. В тази насока трябва да продължи всеки цялостен опит за определяне на произхода на юечжите.

5. Ранни писмени доказателства за Юечжите

Ако се приеме отъждествяването на юечжите с тохарите, се отваря изненадващо широк кръг от писмени източници, които потвърждават уравнението юечжи = тохари в още най-ранния исторически период от древната централноазиатска история. Тези източници включват гръцките географи, класическите индийски епоси „Рамаяна“, „Махабхарата“ и Пураните, тибетски и хотано-сакските текстове, тюркски манихейски и будистки текстове и дори персийските ръкописи. Хронологично обаче първото текстово свидетелство за юечжите/тохарите е предоставено в „историята“ на китайската династия Чжоу, „И Чжоу шу“. Нейното значение, както и на всички ранни писмени препратки към юечжите, се засилва значително чрез разглеждането им в тяхната историческа рамка и в този контекст те са представени по-долу.

Въведение в праисторията и ранната династична историята историята на Китай

До XX век много малко се знае за историята на китайската цивилизация преди 1-то хил. пр. н.е., освен мъгливите митични истории. Тези митове споменават (вероятно за културата Лоншан) за император, основавал ок. 2700 г. пр. н.е.,

---

¹⁵¹ Mallory, ц. с., стр. 198, 201-202, 234-236. За Деревка вж. D. Y. Telegin, Dereivka (Oxford: BAR International Series 287, 1986).

¹⁵² Frye (1996), ц. с., стр. 35-36.

¹⁵³ Пак там, стр. 36.

войнствена държава, с основен поминък поливно земеделие, и по-късна династия „Ся“, основана през ок. 2000 г. пр. н.е.

Археологическите разкопки в района Анян в провинция Хенан, предоставят солидни доказателства за съществуването както на династията Ся, така и на следващата династия Шан. Центровете на Ся (Xia) и Шан (Shang) съвпадат с по-ранните неолитни селища от културата Лоншан (Longshan) по долината на „Жълтата река“ Хуанхе, което показва наличието на силни конкуриращи се вождове, живеещи в оградени централни градове, подобно на ранните градове-държави на Шумер.

Полумитичната династия Ся е основана от „Ю Велики“ („Укротителят на водите“), който изобретил металургията. Тя е просъществувала от началото на 2-то хил. пр. н.е до 1600 г. пр. н.е. Около 1600 г. пр. н.е. се появява една нова управляваща династия, Шан, която просъществува до ок. 1050 г. пр. н.е. с център в Анян.

„Династията“ Шан може най-добре да се опише като хлабаво обединена конфедерация от конкуриращи се малки царства, в които властта на царете от Шан далеч не е универсално приета. Царствата подчинени на Шан притежават големи армии, мобилизирани чрез сложни системи на родство - има доказателства за добре оборудвани военни сили, широкомащабни войни и масово избиване на пленници.¹⁵⁴ Производството на метал е развито, за което свидетелстват добре изработените бронзови съдове за храна и пиене, музикални инструменти, оръжия, колесници и развитата сложна писмена традиция.¹⁵⁵ Това, което е особено забележително за културните постижения на Шан е, че възникват без период на видимо постепенно развитие, особено на техниките за отливане на бронз, показващи удивителна степен на умение и изтънченост.¹⁵⁶

Съвсем наскоро (както беше споменато по-горе) разкопките в Ерлитоу осигуряват „липсващата връзка“ между неолитния и ранния династичен период от китайската протоистория.¹⁵⁷

Скоро след 1100 г. пр. н.е. династията Шан пада, заменена от други владетели, известни като династията Чжоу. Те се появяват в XIII в. пр. н.е. в Северозападен Китай и по-рано са били западни васали на Шан. Дългият периода на династията Чжоу я прави жизненоважна във формиране в китайската история, и може да бъде разделен на три отделни периода: ранен (или Западна) Чжоу (ок. 1050-771 г. пр. н. е.), среден (или Източна) Чжоу (771 г. – 473 г. пр. н.е.) и Късна Чжоу (или „Периодът на воюващите държави“ (473-256 г. пр. н.е.).¹⁵⁸

Западна Чжоу премества центъра на политическата власт към родината си в долината на р. Вей, близо до съвр. Сиан, и създава държава, по-голяма от тази на Шан. Първоначално царете на Чжоу поддържат силна и централизирана власт над страната, но към VIII в. пр. н.е., властта им отслабва значително и въпреки опитите

---

¹⁵⁴ Kwang Chih Chang, *Shang Civilization* (Berkeley 1980); and D.N. Keightley, *Sources of Shang History: The Oracle-Bone Inscriptions of Bronze Age China* (Los Angeles 1978).

¹⁵⁵ Debaine-Francfort ц. с., стр. 62-67.

¹⁵⁶ W. Watson, *Ancient China: The Discoveries of Post-Liberation Archaeology* (New York 1974) стр. 35.

¹⁵⁷ Debaine-Francfort, ц.с., стр. 55-58. Zhang Yuzhong, 'Early Bronzes Discovered in Xinjiang', *CIAA No. 15* (June 2002) стр. 17-21, който документира скорошни археологически открития на много ранни бронзови артефакти в Синцзян. Чжан отбелязва на стр. 17, че „в района на южния Тяньшан в долното течение на река Конкуе (Кончедаря) в района Луопу (ез. Лоп Нор), някои бронзови предмети и фолиа (фрагменти) открити в некрополо Гумугоу“. са въглеродно датирани като изработени преди 3800 години“, т.е. около 1800 г. пр. н.е. В допълнение, разнообразието от открити бронзови котли се приписват на саките и Сюонну и са датирани някъде от VII до I век пр. н. е.

¹⁵⁸ L Carrington Goodrich, *A Short History of the Chinese People* (New York 1959) стр. 18, n. 10.

за реформиране на династията в новата столица Лоян, Източна Чжоу е принудени да се откаже от централизирания контрол върху около 200 съревноваващи се градове-държави в нейната васална система.

Повечето бронзови предмети от Западна Чжоу, открити от китайските археолози, са свързани със събитията около 771 г. пр. н. е. по време на кризата, която принуждава владетелите на Чжоу да напуснат столица си, което слага край на тяхната династия.

След това столицата е преместена в Хенан, но стабилността, белязала ерата на Западна Чжоу, изчезва и до основаването на династията Цин през 221 г. хаосът и конфликтите, са най-характерни за китайската история.

Въпреки (или поради) това, периодът на Средна (или Източна) Чжоу (771-473 г. пр. н. е.) е епоха на динамични технологични и културни постижения. Развитието на екстензивно напоително земеделие, води до търговски бум и първото използване на монети. Също хуманистичната философия на Конфуций (ок. 551-479 г. пр. н. е.) и даоистката идеология на Лаоцзи се появяват в този период. Поради това епохата Чжоу в китайската история се характеризира като период на динамичен растеж и огромна творческа енергия. Липсата на здрава централизирана власт и множеството съперничаещи си държави, са стимули за тази вълнуваща фаза от китайската история. Епохата на Късна Чжоу се определя от нарастващата сила на два противоборстващи владетелски дома, Чу който поглъща голямото царство Юе на юг и Цин на север, и произтичащата от това бурна борба за надмощие, както е точно описана като „Периода на Воюващи държави“.

Цин излиза победител през 221 г. пр. н.е. и владетелят му Цин Ши Хуанди незабавно започва серия от радикални реформи – установява силен централизиран контрол, разделя територията на административни области, управлявани от държавни служители на заплата от централното правителство, изгражда пътища, опростява системата за писане, стандартизира мерките и теглилките, свързва, ремонтира и разширява големите отбранителни стени, първоначално построени през периода на „Воюващите държави“, които придобиват вида на „великата китайска стена“.

Хуанди е този, който построява прочутия си огромен мавзолей, със хилядите теракотови воители, подредени в 11 редици с дължина повече от 200 м.¹⁵⁹ Смъртта му води до нов период на хаос, докато краткотрайната династия Цин не е съборена през 206 г. пр. н.е., от бунтовника селянин Лю Бан, който основа новата династия Хан и възстановява старата система.

Правени са и други предположения (освен липсата на централна власт и произтичащата от това конкуренция между държавите), за да се обясни удивителния възход на творчеството в периодите на Средна и Късна Чжоу, включително влиянието на индоевропейските номади чрез енергичния транс-евразийски културен обмен.

Историците отдавна са признали, че контактът между различни народи почти неизбежно е катализатор за промяна и иновации, а археологическите доказателства за миграциите от бронзовата епоха предполагат, че от средата до последните столетия на 3-то хил. пр. н.е., индоевропейските скотовъдци номади са имали контакт със зараждащата се китайска цивилизация. Гимбутас твърди още през 1963 г., че индоевропейците трябва да са били „... до или в рамките на съвр. граници на Китай още през 3-то хил. пр. н.е.... те са били там до втората половина на 2-то хил. пр. н.е. когато се заражда цивилизацията Шан. Вероятността да е имало контакти с

---

¹⁵⁹ Li Xueqin, trans. K. C. Chang, *Easlern Zhou and Qin Civilizations* (1985).

възникващата цивилизация на Китай (следователно) със сигурност е много голяма...“¹⁶⁰

Като се има предвид тази хронология, тези индоевропейци вероятно са включвали групи от афанасиевската култура, а спекулациите за възможното влияние на скотовъдните номадски общности върху развитието на китайската цивилизация са интригуващи, но са извън обхвата на този труд.¹⁶¹ Такова взаимодействие във всички случаи води до културен обмен. Няма съмнение, например, че до периода на Късна Чжоу китайската армия се е възползвала от контакта с милитаризирани номади, като е възприела панталоните и кавалерийски техники от „варварите“ от севера, но този засилен контакт също е направил номадите по-опасни и впечатлени от китайците стоки, в резултат на което Чжоу и следващите китайски династии са принудени да отделят значителни ресурси за отбраната на своите северни граници. Изграждането на „Великата стена“ и на северните отбранителни системи се превръщат в централен фокус на китайската външнополитическа дейност през епохите Цин и Ранната династия Хан (Западна Хан).

Съобщения за юечжите в историята на Чжоу (И Чжоу шу)

От най-голямо значение тук, са очевидните препратки към юечжите в историческите анали на династията Чжоу. През 1937 г. Халоун привлича вниманието към различни форми на името "Yuezhi" в текстовете от епохата Чжоу.¹⁶² Въпреки (правилното) отхвърляне в неговото заключение, че юечжите са били скити, и Пулейбланк, и Хенинг впоследствие се съгласяват с идентификацията му на препратките, което показва, че юечжите/тохари са били известни на китайците поне няколко века преди да бъдат написани историите на династията Хан, или това е от началото на VII век пр.н.е.¹⁶³ Най-важните съобщения за юечжите са следните¹⁶⁴:

а. „И Чжоу Шу“ Глава 59, „Ван Хуей“

„На срещата при Чен от Чжоу ... ванът (Чен) стои (на платформа) с лице на юг... Тан Чжу (Tang Zhu), Сун Чжу (Xun Zhu) и принц Чжоу (Zhou) стоят отляво, а Тайгун Ван (Taigong Wang) отдясно ... На север от платформата ... (сред тези пратеници, които се подкрепят) в западното крило стоят ... хората ючжи (Yuzhi) с таоту (taotu – див кон)“. С изключение на „ючжи“, всички други имена в този пасаж са лични имена. Таоту е вид див кон, което прави идентифицирането на „ючжи“/„юечжи“ като пастири номади, чиито представители се очаква да пристигнат на срещата с владетеля на Чжоу, придружени от техните степни коне.

Всъщност представители на юечжите са участвали в търговията с коне, както ще бъде разгледано по-долу. Заслужава да се отбележи и „географското“ разположение на пратениците пред „платформата“. Чу, които са обитавали в Южен Китай и на север от долините на реките Яндзъ и Кян, стояха на юг от платформата,

¹⁶⁰ Gimbutas (1963) ц. с., стр. 813-36.

¹⁶¹ Fairservis (1959) ц. с. включва списък от западни и индоевропейски културни черти, които може да са били включени в китайската култура в периода 2000-1000 г. пр. н.е., стр. 140.

¹⁶² G. Haloun, 'Zur Ue-tsi Frage', Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 91 (Leipzig 1937), стр. 243-318.

¹⁶³ Pulleyblank (1966), ц. с., стр. 17-19; Henning (1978) ц. с., стр. 223.

¹⁶⁴ Изчерпателен списък на препратките към юечжите (Yuezhi) в „И Чжоу шу“ (Yi Zhou Shu) може да се намери в Narain (2000) цит.с., стр. 4-5. В бележка 10 (стр. 17) професор Narain благодари на професор Tsai Fa Cheng за отличните преводи. Курсивът в препратките към Чжоу, съдържащи се в тази глава, са до голяма степен мои.

а юечжите които са на северозапад, точно (макар и символично) са представени по посока на техната родина в Гансу.

б. „И Чжоу шу“, в „Йин чаосян (Yiyin chaoxian)“, от „Шан шу“ (Shangshu) (Приложение към Глава 59):

„(Ванът Тан нарежда на Йин) да даде съвет относно (въпроса за) плащането на данък от народите от четирите страни, които са му подчинени. (Йин казва): „Що се отнася до тези на север (включително) Контон (Kongtong), Дася (Daxia), Шацзю (Shaju), Гута (Guta), Данлуе (Danlue), Баоху (Baohu), Даиди (Daidi), Сюнну (Xiongnu), Лоуфан (Loufan), Юечжи (Yuezhi), Цянли (Qianli), Цилон (Qilong) и Тонху (Tong Hu), аз препоръчвам, да ги накарате да доведат камили, бял нефрит, диви коне; (taotu, и juen) и да дадат добри лъкове, като дарове за изразяване на почит към вас“.

Тан е първият владетел от династията Шан, управлявал ок. 1600 г. пр. н.е. Тази история вероятно е апокрифна, но дори предположението, че юечжите може вече да са били заселили региона по протежение на северната (западната) граница на Китай още през VII век от 2-то хил. пр. н.е. е интригуващо и съответства на общата времева рамка на пристигане в Гансу някъде около или скоро след 2000 г. пр. н.е. Исканите дарове за почит е точно това, което би се очаквало от вождовете на една милитаризирана пасторална номадска общност – камили, коне и лъкове. Включването на камилите показва допълнителна връзка с региона Дунхуан в Гансу и отвъд Таримския басейн, което прави местоположението на юечжите по протежение на северозападната граница на Китай, още по-правдоподобно. (ЖВ: наличието на камили, отхвърля афанасиевският произход на юечжите, което е заблуда на автора, следващ авторитетите Малори и Майр. Всъщност пратохарите минават през Иранското плато и Бактрия, където се запознават с това животно и по-късно са го отглеждали в новата си родина Гансу). Подобно на таоту, те развъждат и цзюен (juen) който е друг вид „див“ кон, известен със своята бързина. Синжу Лю (Xinru Liu) твърди, че юечжите са били големи търговци на нефрит, камили и степни коне като taotu и juen (Цзюн / jùn 駿 в епохата Хан tsjuen^H, tswin^H).¹⁶⁵

Макар и по-късно от съобщенията от периода Чжоу, които се обсъждат тук, Сима Цян споменава вожд на име Лю от народа Учжи (Юечжи?), който по време на управлението на първия император на Цин (Хуанди (246-210 г. пр.н.е.), е много богат търговец на нефрит и коне: „Учжи Лю отглеждаше домашни животни в голям брой, продаваше ги, носеше скъпи копринени дрехи, и притежаваше други луксозни предмети, които тайно изпращаше на владетеля на варварите жуни. Ванът на жуните, му се разплащаше десетократно над първоначалната цена и му изпращаше домашни животни, а Учжи Лю имаше толкова много стада коне и едър рогат добитък, че не знаеше точният им брой, а го определяше приблизително, по площта в долината която заемат. Първият император на Цин заповяда да се предоставят на Учжи Лю, същите почести като на аристократ и му позволи да се присъедини към министрите му, по време на сезонни събрания в императорския двор“.¹⁶⁶

Невъзможно е да се докаже дали Лю е бил вожд на едно от племената в поголемия племенен съюз на юечжите, но ако е бил, този пасаж предлага допълнително доказателство за участието им в търговията с редица основни стоки ценени в ранния императорски двор на Китай, особено нефрит (както ще бъде

¹⁶⁵ Xinru Liu, 'Migration and Settlement of the Yuezhi - Kushan: Interaction and Interdependence of Nomadic and Sedentary Societies', Journal of World History (Hawaii, Fall 2001) Vol. 12, стр. 261 и сл.

¹⁶⁶ Sima Qian, Shi Ji 129, trans. B. Watson, Records of the Grand Historian by Sima Qian - Han Dynasty II стр. 440.

обсъдено по-долу) и коне. И тяхната репутация на добри търговци на коне е продължила до III век от н.е.

Синжу Лю (Xinru Liu) също споменава препратка в (сега изгубен) согдийски източник от този период, който гласи: „Юечжите са известни с многобройните си коне“. Цитатът очевидно е бил включен от учен от епохата Тан, който е коментирал глава 123 от „Ши цзи“ (Shi Ji), но това е невъзможно да се провери.¹⁶⁷

с. Му Тянзи чжуан (Mu Tianzi zhuan), глава 1:

„В деня „цзяу“ (jiawu) ванът отпътува на запад. След това премина прохода и склона на Ю. В деня на „чжихай“ той пристигна в Янцзю, в равнинната земя на Ючжите“.¹⁶⁸

Китайският владетел изминава дълъг път на запад и след като преодолява „склона“ и пресича прохода Ю, пристига в равнинните пастирски и земеделски земи на ючжите (ЖВ: Янцзю е мястото където по-късно се появява гр. Янци или Карашар). Посоката и общото описание на географския пейзаж съвпада с коридора Гансу. Най-впечатляващият проход в Гансу е Цзяюгуан (Jiauyuguan), който е разположен между заснежените планини Цилян (Qilian) на юг и „черните планини“ Мацоншан (Mazongshan) на север (ЖВ: малка планинска верига разположена в северна Гансу, между планините Монголски Алтай и Цилян).

Предполага се, че Лаоци (Laozhi) е прекосил прохода през V век пр. н. е. на библейската възраст между 160 и 200 години! Разочарован от отхвърлянето на неговите учения, той яхнал черния си бивол минал през преминал Цзяюгуан и изчезнал към Такламакан. Разказът за владетеля на Чжоу, пресичащ същия проход, е апокрифен, но преминаването на прохода Ю, за да се достигне до родината на ючжите, показва сравнително точните знания на китайците, за местоположението на индоевропейците.

Има още няколко препратки към юечжите (наричани „ючжи“ (Yuzhi) или „нючжи“ (Nuzhi) в трактата Гуанзи (Guanzi), посочващи тяхната очевидна връзка с доставката на нефрит за дворовете на Чжоу (и по-рано на Шан). Смята се, че „Гуанзи“ е дело на стопанският съветник от Чжоу, Гуан Чжон (Guan Zhong) (ок. 645 г. пр. н.е.)¹⁶⁹.

d. „Гуанзи“ (Guanzi) Глава 73, „Гуоси“ (Guoxi): „Нефритът се доставя от Ючжи; злато - от река Жу и река Хан; и перли от Чжиие (Chiye). (Всяко от тези места) се намира в различни краища на света, на 7800 ли разстояние от Двора“.¹

e. „Гуанзи“ Глава 77, „Дишу“: „Нефритът се докарва от Бианшан от Нючжи (планината Бианшан е в провинция Шанси);¹⁷⁰ злато от Йову (Youwu) от (басейните на) река Жу и река Хан; перла от Могуан от Чжиие. Всяко (едно) от тези (места) е на 7800 ли от двора на Чжоу“.

f. „Гуанзи“ Глава 78, „Кюейдуо“ (Kueiduo):

„(От благата на) севера (вановете Яо и Шун) са получавали нефрита от Ючжи.“

g. „Гуанзи“ Глава 80, „Цинчжон“ (Qingzhong) (A):

„Ако Ючжи не дойдат в двора, мога ли да поискам (да) разгледаме (приемането) на бял нефрит като почетен дар? ... когато това е бял нефрит, дори и да е (малък и) невидим (т.е. в малко количество), се равнява на 1000 златни монети, и

¹⁶⁷ Liu, цит.с.

¹⁶⁸ T.F. Cheng, 'The Travels of Emperor Mu', Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society (64 (1932) pp. 124-49 (esp. p. 135); R. Mathieu, Le Mu Tianzi Zhuan (Paris 1978).

¹⁶⁹ Guan Zhong, Guanzi Jinzhu Jinyi 2. vols (Taiwan Commercial Press, Taipei 1988).

¹⁷⁰ Narain (2000) цит. с., стр. 17, н. 16.

това може да накара Ючжи да дойдат от 8000 ли в Двора“. (ЖВ: Белият нефрит се добива в Хотан)

h. „Гуанзи“ Глава 81, „Цинчжон“ (Qingzhong) (B):

„Златото се извлича от Йоуцу (Youqu)¹⁷¹ от (басейна на) река Жу и река Хан; перлите - от Могуан (Moguang) от Чжиие (Chiye); нефритът от Паншан (Pangshan, в Южен Китай, очевидно е грешен запис) от Ючжи. Всяко (едно) от тези (места) е на 7800 ли (т.е. 3120 км) от двора на Чжоу“.

Както археологическите, така и писмените доказателства сочат, че добива на нефрит е известен в Китай още от неолита.¹⁷² Нефритът обаче не се среща в голямо количество в Китай и трябва да бъде внасан от значително разстояние чрез търговия. Поради полумистичното обожествяване на този камък, техниката за обработката достига висока степен на съвършенство, както в неолита, така и по време на различните династии, до степента за която Андерсон заяви, че „преклонението пред нефрита, изглежда е формирало връзката, която обединява праисторически и династичен Китай в едно цяло, разграничавайки китайската раса от останалата част от човечеството“.¹⁷³ Китайците ценят белия нефрит (чист нефрит, вид калциево-магнезиев силикат без примеси) над всички други форми. В своята чиста и съвършена форма „истинският нефрит“ (чжен ю / Zhēnyù 真玉) придобива мистичен и символичен характер, свързан с петте добродетели милосърдие, честност, мъдрост, смелост и справедливост.¹⁷⁴

Единственият известен източник за добив на нефрита, използван в Китай най-малко от 2000 г. пр. н.е., е от планините и речните долини в югозападната част на Таримската котловина и по-специално от близо до Хотан и Ярканд. Всичките 750 и повече парчета нефрит, изкопани от гробница на династията Шан във Фухао, например, положително се идентифицирани като идващи от Хотан.¹⁷⁵

Халун използва препратките от „Гуанзи“ (Guanzi) цитирани по-горе, и твърди, че търговията с нефрит е съществувала между китайците и юечжите поне от IV век пр. н.е., въпреки че източниците предполагат, че тя е съществувала значително по-рано, което твърди Синжу Лю (Xinru Liu).¹⁷⁶

Ако западният район на Синцзян е единственият източник на този скъпоценен камък, тогава една общност живееща в коридора Гансу, е в много добра позиция за да монополизира доставките му.¹⁷⁷ Единственият друг възможен източник на нефрит, който едва ли е бил известен на династията Чжоу, е районът около езерото Байкал. Но сибирски нефрит се отличава с наличието на малки частици черен графит, вградени в него.¹⁷⁸ Няма доказателства за вноса на сибирски нефрит в Китай в древността, той е познат сравнително от скоро. Ето защо се налага мнението, че целият нефрит, използван в Китай както през епохата на неолита, така и през династичния период, е внасян от западния край на Таримския басейн, през коридора Гансу. Най-малкото тези препратки в историята на династията Чжоу

¹⁷¹ Narain *ibid.*, стр. 17, н. 17.

¹⁷² Yuan Kang, Yueh chueh shu (History of the secession of Yueh', SPTK, vol. lxii (1920-22) стр. 93b; Willetts (1958) *op. cit.* p 49, and pp. 53-8; B. Laufer, Jade: A Study in Chinese Archaeology and Religion (Chicago 1912) стр. 55.

¹⁷³ Andersson (1943), *цит. с.*, стр. 261, стр. 37.

¹⁷⁴ Hsu Zhen, Zhou wen zhi tzu (An Explanation of (Ancient) Figures and Analysis of (Compound) Characters', translated in S.H. Hansford, Chinese Jade Carving (London 1950) стр. 31.

¹⁷⁵ Meicun Lin, The Serindian Civilization: New Studies on Archaeology, Ethnology, Languages and Religion (in Chinese) (Beijing 1995) стр. 5.

¹⁷⁶ Haloun (1937), *ц.с.* стр. 306 и сл.; Xinru Liu *ц.с.*

¹⁷⁷ Haloun (1937), стр. 306 и сл.

¹⁷⁸ Willetts, *ц.с.* стр. 60-61.

предоставя убедителни доказателства, че юечжите са били известни на китайците до половин хилядолетие преди основаването на династията Хан. Идентифицирането на конкретните места, споменати в източниците на Чжоу, не е лесно за определяне¹⁷⁹, но общото местоположение на родината на юечжите спрямо двора на Чжоу е достатъчно ясно - далеч на запад-северозапад, отвъд прохода (Цзяюгуан?), в равнинните „пасища“ отвъд склона(овете). Описанието пасва чудесно на оазисните селища на Гансу. Но със сигурност писмеиният източник дава много повече от това. Тук има доказателства, че юечжите са участвали активно във вноса, развъждането и продажбата на бързи „номадски“ степни коне, без съмнение много ценени от ранните китайски династични дворове. Споменаването на юечжите като доставчици на нефрит, камък чийто единствен известен източник е в далечния югозападен ъгъл на Таримския басейн, предполага, че юечжите активно участват от много време във вноса на тази високо ценна стока в Китай. С други думи, известно време след пристигането си в Гансу, предците на юечжите може да са станали известни като доставчици на нефрит, още в рамките на династията Шан. Вероятно юечжите са провокирали това търсене, като първи са внесли този ценен камък в китайското царство и са го представили като почетен дар в двора на Шан.

Малко вероятно е някой китайски търговец или изследовател, колкото и да е предприемчив, да е направил пътуване до Хотан в началото на 2-то хил. пр. н.е. и следователно нефритът се появява в Китай първоначално като данък, и след това става обект на търговията. Това предполага, че юечжите са били запознати както със свойствата, така и с търговския потенциал на нефрита. Като се има предвид, че племенният им съюз е включвал редица различни „племена“ и народи, е възможно някои от тези обединени групи да са живели в западната част на Таримската котловина и да са познавали източниците и значението на нефрита. Споменаването на юечжите като доставчици на камили в „Шан шу“ (по-горе) също потвърждава ролята им на търговци и вносители, тъй като бактрийската камила е единственото животно, способно да издържи дългите преходи на търговските кервани, през сухите участъци между оазисите по северния и южния маршрут в Таримския басейн, както е по време на класическата ера на Пътя на коприната (ок. 100 г. пр. н. е. - ок. 220 г. сл. н. е.).

Ако юечжите са имали хлабав търговски контрол върху огромна област, простираща се от Хотан и Ярканд до Дунхуан (както показва разпространението на тохарските текстови находки), не е изненадващо, твърдението на Сима Цян, че (преди появата на Маодун) юечжите били много силни („процъфтяващи“)¹⁸⁰ и се отнасяли с презрение към Сюнну.

Вносът на нефрит в династическите дворове на Китай е бил много доходоносно предприятие. Както Уилетс отбелязва, „всички доказателства предполага, че този красив ... камък е бил много рядък в праисторически Китай – вероятно по-рядък от когато и да било оттогава – и че само най-богатите са могли да си позволят да го използват“.¹⁸¹ Тази оценка е подсилена от препратката в Цинчжон (Qingzhong) (A), че „този бял нефрит ... дори и да е (малък) и невидим, ... струва 1000 златни монети.

Това е само един от трите скъпоценни предмета, ценен двора на Чжоу (заедно със златото и перлите), но очевидно най-ценният поради рядкостта си и трудностите при доставката. Това, че юечжите са имали монопол върху снабдяването, предполага, че те са били много богата и могъща степна династия,

¹⁷⁹ Haloun (1937), стр. 30 и сл; J. Ogawa, 'Shu Boku-o no seisen Chou', Shinarekishi Chiri Kenkyu 2 (Tokyo 1929) стр. 165-7.

¹⁸⁰ SJ 110, Watson стр. 134.

¹⁸¹ Willett, ц. с., стр. 45.

което обяснява учудването на Ханския двор в средата на II век пр. н. е., че такъв значим народ (отдавна известен на китайците) е бил победен от Сюнну (Xiongnu).¹⁸² Доказателствата от ранните китайски източници показват, че юечжите са контролирали значителна област от Централна Азия, а не само коридора Гансу. Пулейбланк приема голямо географско разпространение на различните тохароговорещи народи, които са „били подчинени“ на династията на юечжите най-малко през III век пр. н.е.¹⁸³ Различните обитатели на Таримския басейн не само се подчинявали на управляващата династия на юечжите, а са съставлявали част от „по-голямото“ царство или конфедерация на юечжите.

Сима Цян, и Бан Гу пишат, че „Юечжите живеели в Гансу между Дунхуан и Цилян (Qilian (или „Небесните“) планини, но това се е отнасяло само за династичния елит на юечжите – „седалището на правителството на техния владетел“ - а не до географските граници на тяхното царство.¹⁸⁴

Търговският и политически смисъл да разположат столицата си в източния край на по-голямата си територия, е за да улеснят търговския обмен с китайците. Това заключение съвпада с части от аргумента, предложен от Еноки, Кошеленко и Хайдари, въпреки че тяхната идентификация на юечжите, не като тохари, а като скити със сигурност е несъстоятелна. Въпреки това Еноки (Enoki et al.) предполага, че юечжите са били много могъщ народ, с империя, много по-голяма, отколкото обикновено се смята. Доказателствата от „Ши цзи“ и „Хан шу“ наистина показват, че господството на юечжите е било прието от много други пасторални номадски племена в Централна Азия и че може дори да са господствали далеч на запад.¹⁸⁵

Въпреки това Еноки отива твърде далеч в твърдението, че „миграцията (162 г. пр.н.е.) на юечжите не е била на група хора от едно място на друго, а оттегляне от източните и северните граници на „империята“ на юечжите.¹⁸⁶ Но със сигурност династията на юечжите е контролирала значителна племенна федерация, заключение, очевидно допълнително подкрепено от писмените препратки, оставени от други съседни народи през 1-то хилядолетие пр.н.е.

Съобщения за юечжите в индийските текстове¹⁸⁷

В хронологична последователност, следвайки първичните китайски източници, идват гръцките препратки от една страна и индийските от друга, които определят тохарите като отделен „народ“. Юечжите / тохарите (с варианти Tuhkara / Tushkara / Tushara) се споменават накратко в няколко индийски класически източника, въпреки че количеството предоставена информация е много оскъдна. Тези източници (епосите Махабхарата и Рамайна и Пураните) се отнасят до събития, случили се в Индия между 1000 и 700 г. пр. н. е. и следователно датират от самото начало на писаната индийска „история“.

---

¹⁸² SJ 110, Watson стр. 141.

¹⁸³ Pulleyblank (1966), стр. 18.

¹⁸⁴ SJ 123, Watson стр. 234; HS 96A ISA.

¹⁸⁵ K. Enoki, G. A. Koshlenko and Z. Haidary, 'The Yueh-chih and their Migrations', in J. Harmatta, ed., History of Civilizations of Central Asia: Vol 2: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250 (Paris 1994), стр. 174-6.

¹⁸⁶ Пак там, стр. 176.

¹⁸⁷ Narain (2000), стр. 6.

Най-ранните доказателства за човешка дейност в Индия и Пакистан открити досега, датират от Втория междуледников период между 400 и 200 000 г. пр. н.е. Грандиозната Харапска култура от долината на Инд е най-голямата праисторическа цивилизация в региона и датира от 3000 г. пр. н.е. Нейн предшественик е земеделска култура, съществувала по хълмовете на Белуджистан и крайбрежието на Макран. Цивилизацията Харапа е била градска държавна структура (подобна на тази която се развива в края на 4-то хил. пр. н.е. в Южна Месопотамия), и двата главни града Мохенджо-даро и Харапа показват развито гражданско планиране и организация.¹⁸⁸

През 2-то хил. пр. н. е. Харапа запада, за да бъде заменена около 1500 г. пр. н.е. от нашествието на индоиранците (или арийците) от север, част от третата вълна на номадските миграции от бронзовата епоха, разгледани по-горе (въпреки че не всички историци на неолита в Индия са съгласни с теорията за арийските нашествия).

Арийските („благородни“) племена са били предвождани от агресивни воители, аристократи на бойни колесници теглени от коне, въоръжени с качествени за времето си медни и бронзови оръжия. Самата мобилност на нашествениците е най-голямото им мощно оръжие срещу зависимите от напояването жители на градове като Мохенджо-даро и Харапа и арийците скоро поемат контрола над тях. (ЖВ: Има данни че индоариите нямат пряко отношение към западането на Мохенджо-даро и Харапа, почти изчезнали нялоколко века преди появата им, очевидно от засушаването и промяната на климата).

Тези индоирански нашественици тръгват от родината си в Южна Русия в края на 3-то хил. пр. н.е., заселват се за няколко века в Бактрия и Иранското плато, преди да започнат миграцията си на юг през проходите на Хиндукуш в Северна Индия. Нашите познания за арийската култура до голяма степен произлизат от „Самхита“ („колекцията“) на Риг-Веда („Веда на химните“) от които, чрез географски препратки в Риг-Веда, е възможно да се проследи, бавната но сигурна инвазия на арийците от долината на Инд надолу по западните части на Ганг и нейните притоци. След като са взели участие в упадъка на харапската култура (ЖВ: всъщност асимилират нейните последни останки), арийците се установяват в Пенджаб, преди да навлязат в платото Декан и долината на Ганг, и са оставили т.нар. култура на „сивата керамика“ (1100 до 500 г. пр.н.е.) чийто носители образуват аграрни общности, основани на земеделие и уседнало животновъдство. До първата половина на 1-то хил. пр. н. е. има несъмнени признаци за появата на по-съвършени технологии, разпространяващи се в долината на Ганг и платото Декан, което е доказателство за нахлуването и разселването в същинска Индия от индоариите, които скоро изоставят скотовъдството и възприемат земеделския начин на живот.

До VI век пр. н. е. монархическите държави (като Кошала и Магадха) започват да доминират в долината на Ганг, поглътвайки или установявайки хегемония над по-малките републикански държави в Северна Индия и изместват фокуса на индийската култура на изток, далеч от долината на Инд.¹⁸⁹ Непосредствените последици от арийските нашествия в долината на Ганг и Декан са „героичната

¹⁸⁸ R. H. Meadow and J. M. Kenoyer, 'Harappa Archaeological Research Project: Major Discoveries from Excavations in 1999 and 2000', in Circle of Inner Asian Art Newsletter No. 11 (June 2000), стр. 3 и сл.

¹⁸⁹ R. C. Majumdar, ed., The History of Culture of the Indian People: The Vedic Age (London 1951) стр. 425-33, 482-88; P. Masson-Oursel et. al., eds., Ancient India and Indian Civilization (London 1934) стр. 88-105.

епоха, сравнима с микенския период от гръцката история”.¹⁹⁰ Именно към тази епоха се отнася великият индийски епос „Махабхарата“ в описанието на войната между два съперничаещи съюза от благородни вождове препускащи със своите бойни колесници.

Препратки към Юечжите в Махабхарата, Рамаяна и Пураните

„Махабхарата“ е най-дългата поема в света. В най-ранните си форми вероятно е съществувала в V век пр. н. е., но сегашната ѝ редакция датира някъде между 200 и 400 г. сл. н. е.¹⁹¹

Традиционната дата на войната описана в поемата, е 3102 г. пр. н.е. Тя се е разразила между родовете Курукшатра и Каурава, в плодородния и стратегически район на север от Делхи, за права върху тази земя. Първоначално поемата е разказ за някаква местна вражда, но пленява въображението на бардове и в крайната си форма, повечето от племената и народите на субконтинента, участват в битката. В този контекст се споменават и тохарите. Въпреки че поемата традиционно се приписва на един поет брахман на име Вяса, композицията на произведението показва, че е сборник от произведенията на различни бардове, предоставящи различни епизоди.

„Махабхарата“ е литературно отражение на аристократичната, милитаризирана епоха, и нейните стихове описват, изключително подробно събитията и епизодите, много от които са включени по-късното, заедно с много религиозни пасажии, и в крайна сметка, я правят изключително ненадеждна като източник на точни исторически подробности.

„Рамаяна“ е по-кратка от „Махабхарата“ и има по-малко късни добавки. Авторството ѝ традиционно се приписва на поета Валмики. Описаните събития се случват по-късно от тези в „Махабхарата“. Действието се развива на изток, в източната част на Утар Прадеш. Историята описва борбата за трона на Кошала, 14-годишното изгнание на Рама в Шри Ланка, и съдържа описание на ожесточена битка, в която царят на демоните Равана е убит, което позволява на Рама да бъде поставен като владетел. Дългот му управление се свързва с просперитет и справедливост, а Терминът „Ramarajaya“ (царуването на Рама) все още се използва в Индия за описанието на щастливата утопична държава. Описанието на преминаването на Рама през субконтинента от север на юг и завладяването на Шри Ланка може да представлява арийското проникване в Южна Индия (около 800 г. пр. н. е.), а оригиналната Рамаяна вероятно е съставена 1-2 века по-късно. Възможна е и по-ранна дата на съставянето ѝ, ако се счита конфликтът между Рама и Равана като описание на местни конфликти между земеделците от долината на Ганг и по-примитивните общности на ловци и събирачи от региона Виндхя.

Пураните разказват полумитичната история на Индия от появата на Ману Сваямбху („първият цар“ на Индия) и неговите потомци. Неговият десети и най-известен наследник, също наречен Ману, оцелял след голямо наводнение и именно от него и семейството му произлязла човешката раса; (името Ману всъщност е коренът на думата „манава“, означаваща „човечество“). Пураните проследяват произхода на потомството на Ману Сваямбху до царете от епичния период – аристократичните герои от „Махабхарата“ и „Рамаяна“ – и след това продължават

¹⁹⁰ W. H. McNeill, The Rise of the West (Chicago 1963) стр. 189.

¹⁹¹ N.K. Sidhanta, The Heroic Age of India: A Comparative Study (New York 1930), стр. 48-49.

да описват династиите от историческия период в непрекъсната последователност от царе.¹⁹²

Традиционните разкази в Пураните са събирани между 500 г. пр. н.е. и 500 г. сл. н.е., не са напълно митични, съдържат препратки към исторически събития, включително заселването на арийците в долината на Ганг, както историците отдавна са признали. Конкретен инцидент споменат в Пураните, е например заливането на град Хастинапур от водите на Ганг. Хастинапур е бил столица на едно от семействата, участващи във войната от „Махабхарата“, и Пураните твърдят, че това събитие се е случило по време на управлението на седмия наследник на царя, управляващ Хастинапур веднага след войната. Археологическите разкопки на мястото на Хастинапур потвърдиха заливането на части от столицата около 800 г. пр. н.е., което предполага, че ок. 900 г. пр. н.е. е вероятната дата на войната.¹⁹³

И в трите източника, епосите Рамаяна, Махабхарата и Пураните, тохарите / юечжи са наречени с вариантите Tukhara, Tushkara или Tushara¹⁹⁴ (Тушара може да се преведе и като „сняг“ или „студ“) ¹⁹⁵ са отбелязани като хора, живеещи на северозапад от Мадхядеса (т.е. съвременния индийски щат Мадхя Прадеш). Това датира препратките някъде от VIII век (по-вероятно от V - IV) пр. н.е. до V век сл. н.е. Въпреки че концепцията за Tushara / Tukhara варира значително в зависимост от конкретния текст (или дори в рамките на една част от текст), в който са споменати, те често се свързват с други „чужди“ народи, включително яваните (индо-гърците)¹⁹⁶, Сака (скитите), Куса (кушаните), Цина (китайци) и Пахлави (Партяни), като „странни хора“.¹⁹⁷ (чужденци) Те винаги са разположени на север и често на север от Хималаите.¹⁹⁸

Но предоставената информация е изключително оскъдна, много по-малко дори отколкото е предоставена за Яваните.¹⁹⁹ Въпреки че хронологията е изключително неясна, препратките към „тухара“ спрямо тези към яваните, предполага, че тухарите (тохарите) са заменили яваните (индо-гърците) в регион на север, както съобщават класическите източници.²⁰⁰

Някои конкретни препратки от тези и други индийски класически източници са както следва:

Махабхарата²⁰¹: Те са отбелязани като носещи дарове към Юдхистхира и като войници в армията на Дурьодхана и са сред онези народи, които са били победени от Арджуна.²⁰²

---

¹⁹² A. L. Basham, *A Cultural History of India* (Oxford 1975).

¹⁹³ R. T hapar, *A History of India* (Hannondsworth 1966) n. стр. 31.

¹⁹⁴ Въпреки че името на хората понякога се предава като Tushara, а не Tukhara, Pargiter предполага, че "sh" често е използвано в древна Северна Индия, за да представлява говоримо "kh". F.E. Pargiter, *The Purana Text of the Dynasties of the Kali Age* (Oxford 1913/1962) intro. and notes, стр. xix.

¹⁹⁵ Narain също предоставя списък с класически индийски препратки към Yuezhi/Tocharians в Narain (2000) цит. с., стр. 6.

¹⁹⁶ „Явана“ е санскритска форма на „Йония“, т.е. йонийските гърци, която по-късно също включва римляни и други народи от средиземноморския свят. H. Roy, 'The Yavana Presence in Ancient India', *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. xxxi (1989) стр. 311-325.

¹⁹⁷ Narain (2000), стр. 6.

¹⁹⁸ S. Chattopadhyaya, 'The Mahabharata and Some Kushan Problems', *Central Asia in the Kushan Period* (Moscow 1975) vol. II, стр. 68-70.

¹⁹⁹ Пак там.

²⁰⁰ P. C. Bagchi, 'Ancient Indian History up to 711 A.D. - Presidential Address', in *Indian History Congress Proceedings* (Aligarh 1943) стр. 28-29, 35-39.

²⁰¹ Mahabharata 11.51 and 177; VI.75; VIII.73 and 88; XII.65. See also C. Lassen, *Indische Altertumskunde*, 1.2 and (Osnabrück 1968).

²⁰² S. Sorenson, *Index to Names in the Mahabharata* (Delhi 1963) стр. 683-684.

Пурани: Сред различните родословия на царете, последвали Андхра (и Явани)²⁰³, имае 14 царе на Тукхара, управляващи, както се изразява Нараин, в продължение на „невероятните“ 700 или 500 години. Паргитер обаче твърди, че това число може разумно да се коригира на 107 или 105 години.²⁰⁴

Викраманкадевакарит (Vikramankadevacarit) или „Животът на цар Викрамадитя-Трибхувана Мала от Каляна“ (писана в XI в. от н.е.): В тази по-късна работа името „Tukhara“ се използва за описване на конкретен вид кон²⁰⁵, което намира резонанс с позоваването на „taotu“ при китайската династия Чжоу. Както беше споменато по-рано, не е необичайно „народ“ от пасторално номадско потекло да бъде свързан с или дори идентифициран с неговите коне.

Раджатарангини: В тази още по-късна творба кушанските царе (включително Канишка и Хувишка) са наречени Турушки.²⁰⁶

Очевидно доказателствата от индийските класически източници са с ограничена стойност, но поне показват, че от средата на 1-то хил. пр. н. е. индийските бардове и поети са знаели за съществуването на войнствен тохарски народ живеещ на север чиито сили са значителни, известни и достатъчно мобилни, за да бъдат включени в списъка на възможните участници в някаква полумитична битка между двата големи конкуриращи се благороднически дома в героичната епоха на индийската история.

Освен това има предложение че индийците са знаели, че тохарите са изместили индо-гърците в регионите на юг от Хиндукуш. Това е дългия път от Гансу до Ганг, но значително по-близо до югозападния ъгъл на Таримски басейн (особено по древния път през Каракорум до Кашмир и Синцзян) и индийското знание за тохарите би могло следователно да се тълкува като допълнително доказателство за влиянието на юечжите/тохарите, особено в Хотан и Ярканд, през същия период, в който китайските източници предполагат, че юечжите са внасяли нефрит от този регион.

И фактът, че тохарите също са свързани с определен вид кон (тухара) предполага че индийските източници, подобно на китайските, са били наясно със степно-номадския начин на живот на предците на юечжите (да не говорим за практикуваната от тях, търговията с коне).

Гръцки и други писмени препратки²⁰⁷

Има препратки към юечжите (винаги чрез вариантите на името „тохари“) в няколко класически източника, каквито са произведенията на гръцките географи Птолемей и Страбон, Полибий, в анонимния пролог на Помпей Трог, Плиний и Юстин. Повечето от тези препратки се срещат във връзка със завладяването на индо-гръцкото царство Бактрия и като такива са от по-голямо значение за 5 част от тази книга.

Въпреки това Птолемей споменава народ „Thagouroi“, обитаващ Гансу, а по-късно и „Takoraioi“ на север от Имаус (Хималаите/Тяншан).

---

²⁰³ Narain (1990), ц.с., стр. 152.

²⁰⁴ Narain (2000), стр. 6; Pargiter ц.с., стр. 44-47, 72.

²⁰⁵ M. Monier-Williams, A Sanskrit English Dictionary (Oxford 1899) стр. 449.

²⁰⁶ Rajatarangini of Kalhana, ed. M.A. Stein (Reprint. New Delhi 1960) 1.168-70. English translation by R. S. Pandit, The Saga of the Kings of Kashmir (Allahabad 1936).

²⁰⁷ J. W. McCrindle, Ancient India as Described by Ptolemy (London 1885); R. C. Majumdar, The Classical Accounts of India (Calcutta 1960).

„Tagouraiōi“ са близо до ез. Исън-кул, „Tachoroi“ са в Согдия, а „Tocharoi“ - в Бактрия, и всички ще бъдат разгледани подробно по-долу.

Тези препратки са към миграцията през 162 - 130 г. пр. н. е. на юечжите от Гансу към Бактрия и предоставят убедителни доказателства за идентифицирането на юечжите с тохарите. Това, че Птолемей изобщо е знаел за тохарите, живеещи в Гансу, е изключително и си струва да разгледаме накратко неговите методи в опит да разберем източника на неговото знание, които като допълнителни препратки към неговите наблюдения, ще бъдат направени в тази книга.

Клавдий Птолемей (ок. 87-150 г. сл. н. е.) е бил изтъкнат математик, музикант, астроном и географ, „един от най-завършените хора на науката, живели през античността“, според Маккриндъл.²⁰⁸ Той твори в Александрия около средата на II век от н. е. (в периода 127-145 г. от н.е.) по време на управлението на римския император Антонин Пий. Трудът му „Geographica“ (География) е в осем книги. Първата се занимава с предложените от него двуизмерни проекции за картографиране; Книгите от 2 до 7 описват различните региони на познатия му свят; и книга 8 е схема на неговите източници.²⁰⁹

Тарн предполага, че като географ Птолемей е бил „изключително усърден, но лишен от критичен и исторически инстинкт“.²¹⁰ Той е решен да включи някъде в своя географски план огромната маса от източници от всякакъв вид, които има на свое разположение, без да е особено критичен при оценката на стойността на всеки един от тях и информацията, която предоставят. Основният му информатор за местоположенията, съдържащи се в неговата „Geographica“ (и свързаната с нея карта), е близък (макар и малко по-стар) съвременник, Марин от Тир. Марин от своя страна разчита на маршрута на кервана, който е закупил от македонски търговец на име Маес Тициан Последният е черпил информацията от собствените си агенти.

Марин е подозрителен относно възможното преувеличаване на разстоянията, съдържащи се в маршрута на Маес²¹¹, (въпреки че Уилям Макнийл посочи голямата ефективност на караваните по Пътя на коприната, които са изминавали средно около 6 километра за час по целия терен).²¹²

След това Птолемей нанася информацията, предоставена от Марин (чрез Маес) на карта, като прави преувеличения и съответно локализира имената на местата. Този донякъде неточен метод води до някои големи грешни местоположения и Тарн заключава, че „единствената стойност на неговите координати е да покажат, че дадено място вероятно е било някъде в тази област или да се даде много грубо относителната му позиция“.²¹³ Тарн също предполага, че в някои случаи Птолемей е получил име на даден народ или място, отнякъде и се опитал да го постави възможно най-близо до най-вероятното му местоположение. Така Птолемей открива името „Тохари“ във връзка с Бактрия и ги изброява като бактрийско племе, а не като

---

²⁰⁸ McCrindle *ibid*, стр. 1. A. Hermann, 'Marinus von Tyrus', in P. Petermans, ed., *Geographische Mitteilungen* en supp. 209 (1930) стр. 44-54; L. Bagrow, *The Origins of Ptolemy's Geographica*, in *Geografiskoi Arnäler* 27 (1945) стр. 318-387; E. Polaschek, 'Ptolemy's Geography in a New light', *Imago Mundi* 14 (1959) стр. 17-37; J.D. Lerner, 'Ptolemy and the Silk Road: from Baktra Basileion to Sera Metropolis', *East and West* vol. 48, Nos. 1-2 (IsIAO, June 1998) стр. 9-25

²⁰⁹ L. Torday, *Mounted Archers: The Beginnings of Central Asian History* (Durham 1997) стр. 404-418.

²¹⁰ Tarn (1938), ц. с., стр. 231.

²¹¹ Mallory and Mair, ц. с., стр. 50-52.

²¹² W. H. McNeill, 'The eccentricity of wheels, or Eurasian transportation in historical perspective', *American Historical Review* 92 (1987) стр. 1111-1126.

²¹³ Пак там, стр. 231-232.

една от основните групи номади (тохари/юечжи), отговорни за завладяването на Бактрия.²¹⁴

В най-източното си позоваване на юечжите (вероятно също въз основа на маршрут, предоставен от Маес Тициан) Птолемей отбелязва, че народ, наречен *Thagouroi*, живее на Пътят на коприната в Гансу и има град, наречен Тогара.²¹⁵ Този „град“ също има пособено име в хотаносакски и тибетски текстове, както е показано по-долу. Птолемей също изброява *Takoriaoi* живеещи на север от Хималаите²¹⁶, и *Tagouraraioi* – селище в околностите на Исик-Кул²¹⁷, където юечжите ще се заселят за почти три десетилетия по време на първия етап от тяхната миграция на запад. Птолемей (и наистина много от древногръцките коментатори на Средна Азия) вероятно са имали друг източник за голяма част от информацията си. Тарн постулира някакъв „неизвестен“ историк, който „свързва движенията на тохарите“ и смята че този неизвестен „източник“ е недостигналият до нас труд на Помпей Трог.²¹⁸

Съвсем наскоро Джон Гардинър-Гардън убедително идентифицира този източник като Аполодор от Артемита, който е написал най-малко четири книги от своята „*Parthika*“ за партската, бактрийската и номадската история през I век пр.н.е.²¹⁹

Покойният професор Х. У. Бейли публикува многобройни преводи на няколко древни вътрешноазиатски (хотано-сакски) ръкописа, които допълнително показват, че тохарите са били известни на редица съседни народи във Вътрешна Азия до средата на 1-то хил. пр.н.е. Те включват тибетците, които ги наричат Тодкар, Тогар и Токар;²²⁰ Хотаносаките, които ги наричат Ттаугара;²²¹ тюрките ги наричат *twxry* както в манихейските, така и в будистките текстове;²²² и персите, които изписват името *Twyryst*.²²³ Споменаването на Птолемей на района на Тагурите в град Тогара по „Пътя на коприната“ със сигурност трябва да се идентифицира с град в Гансу, наречен Ттаугара в хотаносакските текст и Тогара (*Togara*) в Гансу в тибетски текст, т.е. вероятно Дунхуан(?).²²⁴

Като се имат предвид контактите между юечжите/тохарите и Хотан (в резултат на търговията с нефрит), близостта на Тибет до Гансу и южния маршрут през Таримския басейн, не трябва да ни изненадва, че гръцките търговци, хотаносаките и тибетците са знаели за юечжите и техния „главен град“, особено ако юечжите наистина са били могъщ и проспериращ народ, което се посочва от редица писмени доказателства.

---

²¹⁴ Ptol. Geog vi, 11; Tarn, стр. 285.

²¹⁵ Ptol. Geog. vi, 16, 5 and 8.

²¹⁶ Пак там, vi, 2, 15

²¹⁷ Пак там., vi. 14, 7-14.

²¹⁸ Tarn, стр. 516.

²¹⁹ J. Gardiner-Garden, 'Apollodoros of Artemita and the Central Asian Skythians', *Papers on Inner Asia* No. 3 (Bloomington 1987).

²²⁰ H. W. Bailey, 'Ttaugara', *Bulletin of the School of Oriental Studies* VIII (4) (London 1935-37) стр. 883 и сл.

²²¹ Пак там, стр. 884-885.

²²² Bailey (1947/48), ц. с., стр. 126-153.

²²³ Там.

²²⁴ Bailey (1935-37), стр. 884-885; F.W. Thomas, *Journal of the Royal Asiatic Society* (1931) стр. 834-835.

7. Заключение: Произходът на юечжите

Въпреки очевидната оскъдност на археологическите, лингвистичните и писмените доказателства, ако наличните бъдат прегледани сравнително и анализирани в детайли, се предоставя изненадващо значително количество информация за възможния произход на юечжите и позволява да се направи условна реконструкция на най-ранната им история. В наративна форма и без допълнително прибегване до подробните препратки и доказателства, разгледани по-горе, „историята“ на юечжите може да се проследи от 2500 до 220 г. пр. н. е.

Има убедителни археологически и лингвистични доказателства, че между средата на 4-то и края на 2-то хил. пр. н.е. скотовъдните номади, говорещи индоевропейски и индоирански езици, се преселват от първоначалната си прародина (намираща се в Южна Русия, Севернокавказските степи, и на изток до степите на Казахстан) в три широкомащабни миграционни вълни, като заемат значителна площ от Вътрешна Евразия. Това разселване минава през уседналите държави на Плодородния полумесец, Иранското плато, Бактрия, Северна Индия, и от южните степи на Русия, на изток до Сибир, Монголия и Източен Синцзян. Първите две миграции (от ранната и средната бронзова епоха) са от носители на индоевропейски „центум“ език или езици, а третата (през късната бронзова епоха) от носители на индоиранските „сатем“ езици.

Съветските и руските археолози са открили много доказателства за всяко нашествие станало на техните съвр. територии, особено в Южна Русия, Южен Сибир и бившите съветски републики в Средна Азия, и са дали имена на всяка от трите общи курганни култури, участвали в тези нашествия от бронзовата епоха.

Културата „Афанасиево“ от средната бронзова епоха е най-вероятният кандидат за хипотетичните предци на юечжите/тохарите. Те са били принудени като другите мигриращи индоевропейци да напуснат първоначалната си родина поради климатични промени или популационния натиск. Афанесевската култура обхваща региона на Алтай-Енисей в Сибир. Там нейните носители водят полууседнал начин на живот, основан върху земеделие, в продължение на половин хилядолетие, преди да бъдат отново изместени и принудени да тръгнат на юг, около началото на 2-то хил. пр. н.е. от пристигането на индоиранските нашественици от късната бронзова епоха, свързани с андроновската култура.

Хенинг търси прото-юечжи по-западно, опитвайки се да ги идентифицира с Гутите, група от племена, известни от акадски и вавилонски надписи, но тази връзка е в най-добрия случай слаба.

По-плодотворни са археологическите доказателства от Синцзян – откритието на т. нар. „мумии от Урумчи“, чиито европоидни характеристики ги правят потенциални кандидати за идентифициране като тохароезичните членове на Юечжийската конфедерация. Предците на юечжите локализируют своето „основно селище“ в Гансу близо до Дунхуан, малко след 2000 г. пр.н.е. Със сигурност след това има малко доказателства за всяко по-нататъшно завземане на този техен централен район от по-късни нашественици. Изследванията на Андерсон, Прюсек и Пулейбланк, не откриват по-късни доказателства за миграция на „външни хора“ в региона, но това не противоречи на пристигането на нови индоевропейци в Гансу в началото на 2-то хил. пр. н.е.

През следващите векове предците на юечжите заздравяват позицията си както в Гансу, така и в Таримския басейн, вклинени между ираноезичните нашественици на запад и монголските скотовъдни номади и неолитните китайски земеделци на изток.

Те спечелва значителна известност сред своите съседи през 1-то хил. пр. н.е., защото се споменават в изворите на значителен брой съседни народи - китайци, тибетци, хотаносаки, будистки и "класически" индийски източници и дори от гръцките автори. Такава известност на тяхното съществуване, военна сила и търговска дейност е поразително доказателство за силата и престижа на юечжийската/тохарската общност.

Препратките в летописите на династията Чжоу предполагат, че юечжите са контролирали огромна част от днешен Синцзян, транспортирайки нефрит и коне от западните региони на тяхната територия, за да търгуват с двора на Чжоу. Юечжите са говорили индоевропейски език, диалект на тохарския клон „центум“, доказателства за което са открити на редица места както в северната, така и в южната част на Таримския басейн.

Идентифицирането на юечжите като езикови тохари е косвен резултат от препратките към няколко тохарски групи от гръцкия географ Птолемей от II век сл. н. е., заемащи пет места в Централна Азия, за които е известно, че са били по маршрута на миграцията им на запад през 162 г. пр. н.е. след поражението им от Сюнну (Xiongnu).

Накратко, предците на юечжите са били езикови тохари, индоевропейски пастири номади, мигрирали към източните степи през средната бронзова епоха и се озовават някъде през 2-то хил. пр. н.е. в стратегическа част от коридора Гансу (с основната им крепост близо до Дунхуан) и оттам упражняват търговски контрол върху обширни райони от Таримския басейн. Там те просперирали чрез търговия и постигат значителна известност, основана на тяхното богатство, престиж и военна сила.

Другите скотовъдни номадски племена в региона се отнасяха към тях с почитание, което показва тяхното превъзходство. Такава е ситуацията, когато са забелязани за първи път от хронистите на Хан след 220 г. пр. н. е., но техният досега безспорен статут скоро е сломен от военната мощ и политическата амбиция на нов и мощен номадски съюз, възникнал по-източно и известен като Сюнну. От този момент нататък юечжите определено влизат в анализите на писаната история.

Част втора. Юечжите в Гансу: 220 - 162 г. пр. н.е.

Въведение

Всяко твърдение, че от 220 г. пр. н. е. юечжите „определено са фиксирани в писаната история“, се нуждае от уточнение, защото историята на древна Централна Азия по-често се характеризира с липса на изворови доказателства. Изследванията свързани с Юечжите/Кушани основно е предмет на нумизматиката и археологията. Но за определени периоди от историята на юечжите и ранната Кушанска държава има наличен изворов материал, който не само подкрепя другите доказателства, но е достатъчно съдържателен сам по себе си, и предоставя някаква рамка за изясняването на хронологията на този сравнително неизвестен, но важен период от световната история.

За историята на юечжите в Гансу и за тяхната миграция и заселването им в Бактрия, писменият материал (заедно с публикуваните археологически изследвания) на практика е единственото налично доказателство.

Писмените доказателства с които разполагаме, са основно от три китайски династични истории „Ши цзи“ на Сима Цян, „Хан шу“ на Бан Гу, започната от

неговия баща Бан Бяо и „Хоу Хан шу“ на Фан Е. Ще се спрем на първите два извора, в по-нататъшното изложение.

Когато се използват заедно със сравнително изследване на гръцките извори и археологическите данни се вижда, че текстовете от изворите потвърждават, и кореспондират с археологичните доказателства за некрополите и укрепените селища и нумизматичните данни от монетите.

Ханските династични истории при съпоставяне на доказателствата от всички източници, със внимателният анализ на текстовия материал, предоставят убедителни доказателства за военни, културни и исторически събития в древна Централна и Средна Азия, станали през три ключови периода в историята на юечжите.

За целта, тази глава ще разгледа тези извори, изключително важни за да се реконструира историята на юечжите.

Като втора задача, е необходимо да се обсъдят наличните археологически доказателства за пребиваването на юечжи в Гансу и Таримския басейн. Преди да преминем към тези задачи, е необходима да локализираме и двата типа доказателства в по-широкия етнографски контекст на взаимодействието на наомадските общности с уседналите земеделски цивилизации в Евразия през 1-то хил. пр. н. е. като цяло, и да видим връзката между няколкото групи „варвари“ с китайските династии Цин и Хан.

1. Отношения на империята Хан с номадските общности през 1-то хил. пр.н.е.

Въведение

Едва от началото на 1-то хил. пр. н.е. се появяват първите достъпни и днес, съществени писмени извори за историята Вътрешна Азия, предоставящи значително количеството информация, достъпна за историка. Въпреки че качеството на тези източници – главно хронологии, разкази, описания на пътувания и официални и „неофициални“ династични истории, варира значително, картината на вътрешноазиатската геополитика, е изненадващо осветено. Но краткостта на много от тези източници означава, че археологическите изследвания продължават да бъдат абсолютно жизненоважни, въпреки че са колебливи и оскъдни.

Руските и централноазиатските археолози са развили богата традиция в изследванията на късната бронзова и ранната желязна епоха в Централна и Средна Азия. Аналогичните археологически открития в Западен Китай, особено за „късния“ период на юечжите (300 - 160 г. пр.н.е.) също са много ограничени.

В евразийски мащаб, определени тенденции и процеси стават очевидни чрез работата на археолозите. От началото на 1-то хил. пр. н.е. има неоспорими доказателства за подновената мобилност на пастирски номадски общности в степите, и най-показателна е в централните и източни райони на Казахстан и Южен Сибир, откъдето започват повечето от тези движения.²²⁵

Основната причина за тази повишена активност отново е в промяната на климата. Настъпването на по-хладно и по-сухо време, прави пастирството и

---

²²⁵ E. Jacobsen, 'Burial Ritual, Gender and Status in South Siberia in the late Bronze - Early Iron Age, Papers on Inner Asia No. 7 (Bloomington 1987) стр. 2-5.

земеделието по-трудно в степите. Пастирите реагират, като търсят за стадата си големи райони или нови пасища в по-южна посока, което води до увеличаване на номадството.²²⁶

Но трябва да вземат под внимание и други фактори, включително пренаселеността, засилването на „търговските връзки с Външна Евразия“²²⁷ и подобряването на номадското въоръжение с разработването на много по-мощния сложностъпен лък.

Пулейбланк твърди, че развитието на този тип лък е най-значимият фактор от всички, обясняващ активизирането на номадските сезонни придвижвания.²²⁸ Военната мощ на конните стрелци, с развитието на този лък, става основна отличителна характеристика на класическите „конни“ номадски народи от епохата. Това позволява „формирането на степни империи, също толкова мощни, колкото аграрните империи, възникнали извън степите, във Външна Евразия“.²²⁹

Връзката между Сюнну и Хан е ярък пример за това технологично предизвикано преразпределение в баланса на силите между милитаризирани полуномадски скотовъдци и уседналата аграрна цивилизация, както ще бъде показано по-долу.

Дебатът за основните причини, довели до засилената мобилност на скотовъдците не е напълно разрешен, но е ясно, че един от резултатите на този процес е появата на нова широко разпространена вълна от миграции в големи области от Вътрешна Евразия, която води до установяването на обширна и еднаква по своите характеристики зона на скотовъден номадизъм.

Така въдниква относително хомогенна и приобщаваща „скотовъдна култура“, споделяна не само от индоевропейските езикови номади, но и от тюркските, палеосибирските и монголоезичните номади.

Уотсън съвсем условно нарича тази етнокултура „скитска“.²³⁰ Въздействието на появилата се на нова вълна от агресивен и милитаризиран експанзионистичен пастирски номадизъм се чувства от уседналите цивилизации, от Китай до Балканите, и ефектът от него е също толкова значим за китайците, колкото и за земеделските общности в Западна Азия.

Както Пулейбланк предполага, появата на „добре развитото номадство на конните ездачи“ през 1-то хил. пр. н.е. е събитие „много значим момент както в Западна, така и в Източна Азия“.²³¹

Писмените свидетелства за бързоподвижни и агресивни скотовъдци, тормозещи китайското население в северните покрайнини на държавата, датират от началото на 1-то хил. пр.н.е. Тези номади идват от Западна Монголия или Алтай, яздейки, дребни но издръжливи коне, като този на Пржевалски. Както в степите на Източна Монголия, така и в района на Ордоса пастирският номадизъм става доминиращ и почти елиминира дребното земеделие точно по протежение на северните гранични зони. Първоначално китайските власти търпят поражения, когато обмислят как да се борят с тази „варварска“ заплаха. Йен Ю, генерал на узурпатор Ван Ман (опитал се неуспешно да установи своята краткотрайната

---

²²⁶ Khazanov ц.с., стр. 95; L.T. Yablonsky, 'Some ethnogenetical hypotheses', in J. Davis-Kimball, V.A. Bashilov, L.T. Yablonsky, eds., *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age* (Berkeley 1995) стр. 241-52.

²²⁷ Christian (1998), ц. с., стр. 125.

²²⁸ Pulleyblank (1983), ц. с., стр. 451-452.

²²⁹ Christian (1998), ц. с., стр. 125.

²³⁰ W. Watson, *Cultural Frontiers in Ancient East Asia* (Edinburgh 1971) стр. 109, 113.

²³¹ Pulleyblank (1983), стр. 451.

династия Син между 9 и 23 г. сл. н.е.), е силно критичен към подхода, възприет от неговите предци от епохата Чжоу.

Той критикува Чжуан ван от Западна Чжоу (827 – 782 г. пр. н. е.), определяйки граничната му политика като „посредствена“, защото той само е „преследвал (номадите) до границата и следва като ги изгони, се е връщал обратно“. Възприемал е варварското нашествие като „ужилване от насекомо“. Достатъчно му е било просто да ги „изгони“.²³²

Но владетелите на Чжоу бързо са разбрали, че заплахата е наистина много сериозна, тъй като именно „варварите“ допринасят значително за краха на династията Чжоу в 771 г. пр. н.е.²³³

През 307 г., около четири века и половина по-късно, владетелят на Чжоу Улин ван, след „известен“ дебат между служителите в двора, се опитва да възприеме по-интелигентен подход към проблема, като нарежда на войниците си да копират „варварските“ тактики за да ги победи. Неговите армии изоставят своите колесници и създават конница, научават се да стрелят с лък яздейки облечени във „варварски“ панталони вместо туники.²³⁴

Това е началото на нещо като революция в китайската военна тактика за справяне с номадите. Дори се твърди, че крайната победа на династията Цин при обединяването на Китай под нейното върховенство след „Периода на воюващите държави“ се дължи поне отчасти на успешното усвояване на степни методи за водене на война.²³⁵

Всяка от трите основни държави от епохата на воюващите царства – Цин, Чжао и Ян, правят опит да се изолират от "варварската заплаха" чрез изграждане на няколко защитни стени.

Царство Цин е първото, което започва да строи стена, започвайки не по-късно от 324 г. пр. н. е., и завършват своята част простираща се между Гансу и Нинся в 270 г. пр. н.е. Чжао построява стена от Юнчун в Суйюан до Йенмен и Тай в Шанси ок. 300 г. пр. н.е., и след това Чжа ван, владетел на Ян, построява дълга стена в своя участък през 290 г. пр. н.е.²³⁶

Въпреки тези нововъведения и по-късното по-интензивно досрояване и разширяване на системата от защитни стени, които през III в. пр. н.е. в епохата Цин се свързват, поправят и разширяват, номадският натиск по северните граници на Китай продължава да нараства. По времето, когато историците на Хан започват да обръщат внимание на юечжите, динамичната взаимовръзка между Китай и няколко значителни скотовъдно-номадски федерации – Сюнну (Xiongnu), Дунху (Donghu), Динлин (Tingling), Усун (Wusun) и Юечжи (Yuezhi) се превръща в най-сериозния политически и военен проблем, пред който е изправена новата династия Хан.

Тази връзка ще бъде изследвана по-долу чрез подробно разглеждане на китайските извори, за Сюнну (Xiongnu) и Усун (Wusun), които са важни за подобро разбиране на темата на този труд, и важната роля която имат в разглеждането на последващите събития.

---

²³² HS 94B 64 A., S. Jaggchid and V.J. Symons, Pease, War and Trade Along the Great Wall (Bloomington 1989) стр. 52.

²³³ Chang (1977), ц.с, стр. 390-97; Prusek (1971), цит. с, стр. 101, 119, 130, 134, 224.

²³⁴ Christian (1998), стр. 128.

²³⁵ Khazanov (1984), стр. 96; SJ 110, Watson стр. 159.

²³⁶ Ying Shih Yu, 'The Hsiung-nu', D. Sinor, ed., The Cambridge History of Early Inner Asia (Cambridge 1990, reprinted 1994), стр. 118.

От всички номадски групи, чиято история е засегната в „Хан шу“ и „Ши цзи“, Сюнну са тези номади които създават най-големите проблемни на династията Хан. Първоначално Сюнну, се установяват в района на Ордоса и на север от големия завои на Хуанхе (или Жълта река).²³⁷ Те вероятно са наследници, на по-ранната варварска група Сянюн (Xianyun), която е посочена в „Ши цзи“ във връзка с нападения на Западна Чжоу през 780 г. пр. н. е.,²³⁸ събитие, също обсъждано в „Ши цзи“²³⁹.

Сима Цян цитира текст от „Книгата за одите“ от периода Чжоу, което описва конфликта със Сянюн: „Поразихме варварите от севера. Разгромихме Сянюн. И ги изгонихме до голямата равнина. Изпратихме нашите бойни колесници в плътна редица и оградихме северните региони“.²⁴⁰

Одата е пророческа, макар и прекалено самоуверена, тъй като това е само първото от безбройните китайски сблъсъци с тези „варварите от севера“, а продължаващият конфликт ще определи китайската външна политика при три династии (Чжоу, Цин и Хан) за поне хилядолетие.

Времето и местоположението на внезапната поява и изчезване на Сянюн ясно ги идентифицира като ранен пример за това, което Пулейбланк нарича „източен рефлекс на революционното въвеждане на конната езда от номадите, който се появява около началото на 1-то хил. пр. н. е. и доминира в историята на Централна Азия до по-ново време“.²⁴¹

Опитите на китайците през последната трета от хилядолетието да отблъснат варварската заплаха чрез изграждането на серия от защитни стени по протежение на северната си граница (както беше отбелязано по-горе) са безуспешни.²⁴² До III век пр.н.е. пълководецът на Чжао, Ли Му е принуден да защитава северната граница срещу „нова“ група агресивни „варвари“, наречена Сюнну (Xiongnu), най-вероятно те са различна политическа групировка, формирана от по-ранни номадски народи известни като Сянюн (Xianyun), Мянчжу (Mianzhu), Хунжун (Hunrong), Диюан (Diuyan), Ицу (Yiqu), Дали (Dali), Учжу (Wuzhu), Цуян (Quyan), Шанжуни или горските (Линху) и планинските варвари (Шанди), племената и Лоуфан (Loufan)²⁴³ и Баян, както и други новопристигнали в региона.

Сима Цян предполага, че родословието на Сюнну (Xiongnu) се простира назад във времето, повече от хиляда години преди поява на Маодун в края на III век пр. н.е.: „Повече от 1000 години“²⁴⁴ са изминали от времето на Чунвей, прародителя на Сюнну до това на Маодун, огромен период, през който племената се разделят и разпръскват на различни групи, понякога увеличаващи се, понякога намаляващи по

²³⁷ Christian (1998), стр. 183 - 208., O. Maenchen-Helfen, 'Huns and Hsiung-nu', in Byzantium 17 (1944/45) стр. 222-243., N. Di Cosmo, Ancient China and its Enemies. The Rise of Nomadic Power in East Asian History (Cambridge, 2002).

²³⁸ Pulleyblank (1983), стр. 449.

²³⁹ SJ 110, стр. 130-131.

²⁴⁰ SJ 110, р. 131., Сима Цян всъщност цитира три различни стихотворения: „Бигун“ от „Храмовите оди на Лу“ и „Лююе“ и „Чуцзу“ от „По-малките оди“.

²⁴¹ Pulleyblank (1983), стр. 449.

²⁴² За построяването на „китайската стена“ виж SJ 110, Watson, стр. 133, и Yu, ц.с., стр. 118-119.

²⁴³ SJ 110, Watson, стр. 132.

²⁴⁴ „1000 години“ на Сима Цян със сигурност е метафора и трябва да се разбира просто като „преди много време“.

брой. По този начин е невъзможно да се даде някакъв подреден отчет за родословието на владетелите Сюнну“.²⁴⁵

Терминът „Сюнну“ (Xiongnu) се третира донякъде двусмислено във всички китайски източници (особено „Ши цзи“), използвайки го както в общ, така и в частен смисъл, описвайки голяма и разнообразна група с един общ лидер, но също и определена група номади, които говорят на специфичен език „сюнну“.²⁴⁶

Лингвистичната идентичност на езика, говорен от тази основна група, е много спорен и обсъждан въпрос. Вероятно е бил ранна форма на пратюркски или монголски, подобна на тази, говорена от друга по-западно разположена група, известна като Динлини (Tingling).²⁴⁷ Но Пулейбланк оспорва това и се съгласява с Лигети, че има „голяма вероятност, те да са говорили език, принадлежащ към палеосибирското (енисейско) езиково семейство“.²⁴⁸

Сюнну (или по-точно различни групи в рамките на тяхната конфедерация) са описани от Сима Цян като практикуващи полуномадски тип скотовъдство, живеещи в малки чергаруващи групи, извършващи сезонни миграции: „Те се движат в търсене на вода и пасища и нямат укрепени градове или постоянни жилища, нито се занимават с някакъв вид земеделие. Техните земи са разделени на региони, управлявани от различни вождове“.²⁴⁹

Те отглеждат коне, говеда, овце, кози и двугърби камили и се движат с тях в сезонните им миграции, които варират от кратки придвижвания до пасища в близки хълмисти райони като планините Хангай, до по-дълги пътувания през пустинята Гоби.²⁵⁰

В сраженията Сюнну използват сложносъставни лъкове, които могат да пробият броня, както къси мечове и копия.²⁵¹

Разкопките в Ноин-Ула в Северна Монголия предполагат, че може да са използвали стремена и седла с накрайници.²⁵² (ЖВ: Стремената са късни, и Сюнну не са ги познавали!). Разкопките на Ноин-Ула и други места в земите на Сюнну също показват, че е неправилно Сюнну да се разглежда като водещи изцяло номадски начин на живот. Различните открити крепости и селища разкриват сложна икономическа структура, разнообразен начин на живот, и изненадващи на пръв поглед²⁵³ доказателства за полууседналост.

От по-голямо значение за темата, е възходът на военната мощ на Сюнну. При най-страховития техен владетел шаню Маодун, те се превръщат в мощна сила, използват различни тактики, като подвеждащи врага отстъпления, внезапни

---

²⁴⁵ SJ 110, Watson, стр. 136.

²⁴⁶ Christian, ц.с., стр. 184.

²⁴⁷ S. Jagchid, P. Hyer, *Mongolia's Culture and Society* (Boulder 1979) стр. 206; J. Janhunen, *Manchuria: An Ethnic History* (Helsinki 1996), стр. 189.

²⁴⁸ Pulleyblank (1983), стр. 451; Ligeti (1950), стр. 141-188.

²⁴⁹ SJ 110, Watson, стр. 129.

²⁵⁰ Jagchid, Hyer, стр. 26.

²⁵¹ E. McEwen, R. L. Miller, C. A. Bergman, 'Early bow design and construction', *Scientific American* (June 1991), 264(6), стр. 50-56.

²⁵² N. Ishjants, 'Nomads in Eastern Central Asia', J. Harmatta, ed., *History of Civilizations of Central Asia vol II* (Paris 1994) стр. 160.

²⁵³ В степите се наблюдава следната закономерност. Когато възникнат мощни скотовъдни държави, започват да строят селища със значителни размери. Следователно Сюнну също са започнали да изграждат селища с внушителни размери, което показва, че владетелите им са имали самочувствието императорска династия, подобно на семейството на Чингиз хан, и това трябва да се разглежда като индикация за политическия мащаб, който е постигнала за времето си степната държава на Сюнну.

изненадващи атаки, постоянни нападения над отслабените врагове и изключителна дисциплина.

Във вековете със сравнително равномерен баланс на силите между няколкото основни скотовъдно-номадски общности, и обитаващите оазисите народи от Гансу до Източна Монголия, източниците посочват като най-силни юечжите. Но след като Маодун поема властта над Сюнну убивайки баща си през 209 г. пр.н.е., нито един от другите „варварски“ народи не може да се мери с тях. „Когато Маодун идва на власт... Сюнну достигат върха на своята сила и мощ, подчинявайки всички други съседни варварски племена на север, и тръгват на юг, за да се изправят срещу Китай като равна по сила, съперничаеща държава“.²⁵⁴

При Маодун и неговите наследници политическото управление на съюза от етнически различни племена, номадстващи в съседни области на обширните степни региони, става високоефективно, с изградена сложна управленческа структура. Властта е разпределена от шанюя на 24-те велики вождове или князе образуващи съвета на държавата. Непосредствено под шанюя са четиримата най-старши членове на Съвета (известни като ванове или князе), степенувани по рангове. Те са признатите наследници на шанюя и четиримата му най-старши военни командири: 1. Левият „мъдър“ княз²⁵⁵: отговаря за източното крило на Сюнну, в съседство със северните граници на държавата Хан. 2. Левият „лули“ княз²⁵⁶: отговаря за силите разположени зад (или на север), левия „мъдър“ княз, т.е. е негов ариергард. 3. Десният „мъдър“ княз: отговаря за западното крило и регионите на север от Гансу. 4. Десният „лули“ княз: отговаря за ариергарда му, или силите зад и на север от него.

Под четирите княза (вана) са останалите 20 „велики вождове/кназе“, всеки от които лично предвожда войска част от 10 000 конници, въпреки че не всички части са попълнени в пълния си състав. Всеки велик вожд назначава свой собствен сяо ван (малък княз)²⁵⁷, който отговаря за личния си персонал и административните въпроси. Сяо вановите често са избирани измежду вождовете на племената влизащи във федерацията Сюнну, и подобно на юечжите, не са били етнически хомогенни „народи“, а конфедерация от етнически и езиково различни племена, които обаче признават върховната власт на шанюя.²⁵⁸

---

²⁵⁴ SJ 110, Watson, стр. 136.

²⁵⁵ **туци ван (túqí wang) 屠耆王** - „мъдър княз“. Произношението в епохата Хан е „dāgrjij / dāgrjəj“, аналог на китайското 賢王 xián wang – буквално зн.: „мъдър ван“. В древнотюркски toγru – правилен, справедлив, законен. В монголски dogirxog, dogirxoh, dogirxuu – горд, опитен, знаещ, умеещ, горд със своите умения и знания, dogь – изявен, опитен, добър. Тази етимология е предложена още от Де Гроот, и смятам че е най-реалистична (бел. ЖВ).

²⁵⁶ **лули ван (lùlǐ wang) 谷蠡王** е титла носена от синовете и братята на шанюя, и са били административни управители в новозавладените земи. В древнокитайски „glog-rel“ / „klōk-rel“, „hk'og-rel“, епохата Хан „kōk-lǐ“, „juawk-lie“, „lōwk-lie“, така че вероятно тази транскрипция предава древнотюркското küg – слава, kügül, küglüg – извисен, прославен, достоен, знаменит, славен (бел. ЖВ).

²⁵⁷ **жичжу ван (rizhu wang) 日逐王**, е по-нисша административна длъжност от групата на висшите рангове, жичжу-вановите са командвали по един от „шестте рога“ на войската и са били с по-нисш ранг от туци- и лули-вановите. Възстановката на произношението е в древнокитайски „nitlhuk“, епоха Хан „njətlhəuk / nətłhəuk“ – възможна връзка с ТМ, в евенски nidiyu, удегейски, орокски, улчийски, нанайски nuči – младши, манджурски nitan – малък, т.е. малък княз (бел. ЖВ).

²⁵⁸ SJ 110, Watson, стр. 136-7., Torday, ц. с., стр. 88-9; T. J. Barfield, 'The Hsiung-nu Imperial Confederacy: Organisation and Foreign Policy', in Journal of Asian Studies 41 (1981).

По времето, когато усуните (Wusun буквално означава „внуци на гарвана“) привличат вниманието Сима Цян и по-късно на Бан Гу (главно чрез включването в техните „истории“ на доклада на Чжан Цян / Zhang Qian), те вече са мигрирали от първоначалната си родина в източната част на Гансу, към басейна на р. Или в северозападната част на Синззян и Югоизточен Казахстан. Тяхната миграция е тясно свързана с прогонването на юечжите от Гансу и последващото им преследване и нападение от усуните в басейна на р. Или.

Важно значение за разглежданата тема, е първоначалното местоположение на усунските земи, преди миграцията и тяхната роля в събитията станал през първата половина на II век пр. н.е., които са описани подробно по-долу.

Според разказа на Чжан Цян тази първоначална родина се е намирала в съседство със земите на юечжите, и на запад от Сюнну – „малка държава на западната граница на Сюнну“²⁵⁹, което може да означава източната част на Гансу. Това общо описание е допълнено от по-точните препратки в „Хан шу“: „Преди това Чжан Цян беше казал: „Първоначално усуните живеели заедно с Да юечжите в района на Дунхуан“.²⁶⁰ И „Първоначално усуните живеели с Да юечжите между планината Цилян и Дунхуан.“²⁶¹ Въпреки тези много ясни текстови препратки, няколко учени се опитват да поставят първоначалната родина на усуните на редица различни места – от езерото Баркул, на север от Хами, до Алтай или до Тангри-таг (Тяншан), въпреки че последната планина очевидно е станал тяхна родина едва след като те са мигрирали далеч от Гансу и са прогонили Юечжите от р. Или.²⁶²

Трудностите, които учените са имали при допускането на възможността за оригинално местоположение на усуните в Гансу, произтичат от изследването на Халун, публикувано през 1937 г. Той събира всички препратки към първоначалната родина на юечжите и твърди, че те трябва да са заемали целия коридор на Гансу, както и допълнителни области по-нататък на изток и североизток, не оставяйки място за усуните никъде в Гансу.²⁶³ Въпреки много внимателното събиране на текстовите препратки към юечжите, той просто игнорира подобните специфични препратки към Гансу, като също първоначална родина на усуните.²⁶⁴

Така, без очевидното място на усуните в Гансу (въпреки че това заключение се основава на селективни доказателства) и с общото (макар и неоправдано) предположение сред съвременните учени, че Сюнну трябва да са господствали в цяла Монголия, усуните бяха автоматично преместени в северен Синззян или дори Алтай, въпреки че няма доказателства, които да оправдаят това. В резултат на работата на Халун²⁶⁵ (и по-късно на Пулейбланк²⁶⁶) неправилно усуните бяха локализиращи в Алтай.

Но внимателен прочит на доказателства за родината на Сюнну преди експанзията им (т.е. преди 209 г. пр. н. е.) показва, че тяхната западна територия лежи главно в района на Ордоса, простирайки се отвъд Хуанхе в югоизточната част

²⁵⁹ SJ 123, Watson, стр. 238.

²⁶⁰ HS 61 2A.

²⁶¹ HS 61 4B.

²⁶² Mallory and Mair, стр. 92.

²⁶³ Haloun (1937), стр. 243-318, карта на стр. 296.

²⁶⁴ Пак там, стр. 293.

²⁶⁵ Пак там, стр. 296.

²⁶⁶ E.G. Pulleyblank, 'The Wusun and Sakas and the Yueh-chih Migration', Bulletin of the School of African and Oriental Studies 33 (1970), стр. 154-160, 156.

на Гансу.²⁶⁷ Това означава, че в съседство в североизточната част на Гансу, са обитавали първоначално усуните образувайки „малка държава на западната граница на Сюнну“²⁶⁸ и няма нужда да се съмнявате в данните на китайските извори.

Начинът на живот на усуните е бил пастирски номадизъм, подобен на този на Сюнну, както отбелязва Сима Цян: „преместват от място на място, със своите стада от животни. Техните обичаи са много подобни на тези на Сюнну“.²⁶⁹

Пулейбланк свързва предците на усуните с тези на юечжите, аргументирайки се за общ културен произход и на двете племенни групировки, но неговото предположение се основава единствено на убеждението, че като близки съседи на юечжите/тохарите, усуните вероятно също са говорили на индоевропейски „центум“ език.²⁷⁰

Логично е да се мисли, че след като са живели в непосредствена близост и са съжителствали на едни и същи пасища, вероятно са говорили един и същ език и следователно са имали обща етническа принадлежност, както предполага и Тордай.²⁷¹ Каквито и да са техните езикови предшественици, усуните, заедно със Сюнну и Хан, са били предопределени да играят решаваща роля в историята на юечжите и в историята на древна Вътрешна Азия. Тази драматична история за преразпределението на баланса на силите в регионалната геополитика през II век пр. н.е. се проследява в „историите“ на Сима Цян и Бан Гу. Затова техните текстове представляват най-фундаменталното и решаващо доказателство описващо събитията, довели до поражението и принудителната миграция на юечжите от древната им родина.

2. Писмени доказателства от историите на династията Хан

Въведение

Информацията за юечжите/тохари, предоставена от „Ши цзи“ и „Хан шу“ повдига завесата върху събитията в Китай и Централна Азия между най-ранно споменаване на юечжите ок. 220 г. пр. н. е. и посещението на пратеника на Хан, Чжан Цян при юечжите в Северна Бактрия, в 128 г. пр.н.е. Китайските истории описват смяната в баланса на номадските сили по северозападната граница на Китай; поражението на юечжите от Сюнну в Гансу и от усуните в басейна на р. Или; миграцията им на запад през Или, Даюан (Фергана) и Канцзю (Соغد); победата им над местните саки и „завладяването“ на Бактрия; и последвалото им силно военно и политическо присъствие в Северна Бактрия.

Едно по-късно допълнение към „Хан шу“ описва разделянето на юечжи на пет племенни подразделения (сихоу или ябгу) и тяхното местоположение в Бактрия до края на I век пр. н.е.

„Хоу Хан шу“ (История на Късната династия Хан) обобщава накратко ситуацията в Бактрия през периода на петте ябгу, преди да продължи разказа си за разширяването на властта на Юечжите/Кушани при първите им царе Куджула Кадфиз, Вима Так[то] и Вима Кадфиз, до около 100 г. от н.е.

---

²⁶⁷ SJ 110, Watson, стр. 136.

²⁶⁸ SJ 123, Watson, стр. 238.

²⁶⁹ SJ 123, стр. 234.

²⁷⁰ Pulleyblank (1983), стр. 457.

²⁷¹ Torday, стр. 209.

Всяка от трите китайски истории е превеждана няколко пъти през изминалия век, и достъпните преводи на Леви, Шавани, дьо ла Вале Пусен, Дъбс, Пулейбланк, Зурхер, Еноки, Хулсева, Льове и Уотсън (наред с други) предоставя възможност за сравняване на версии и разглеждане на всякакви преводни и тълкувателни различия. Текстовете са обстойно анализирани и обсъдени от историческа гледна точка от преводачите, особено по отношение на историята на Юечжите / Кушани, но бих казал, че в никакъв случай, това не е съвсем изчерпателно. Тяхното значение като доказателства изисква те да бъдат непрекъснато преразглеждани и преоценявани, за да помогнат за осветляването на редица геополитически въпроси в Централна Азия през ключовите периоди, описани по-горе, а не само за да осигурят подкрепа за археологическите доказателства.

Едно от основните намерения на този раздел е да анализира в сравнителни детайли доказателствата, предоставени от „Ши цзи“ и „Хан шу“ с надеждата, че те могат да хвърлят още повече светлина върху политическите и военните отношения между Юечжи, Сюнну, Усун и Хан до 162 г. пр. н.е.

Трябва да призная, че не съм специалист по класически китайски и в цялата книга разчитам на версиите, предоставени от преводачите, изброени по-горе, заедно с подробни и високо оценени от мен, съвети от китайски учени от университета Макуори. Приблизих се до този материал не като филолог, а като историк, който се стреми да използва всички доказателства, за очертае най-вероятният ход на събитията. Затова първата ми задача е да разгледам контекста, в който са създадени династичните истории на Хан, и методите, използвани за това.

„Хан шу“ и „Ши цзи“

Ранните китайски династични истории са съставени от висши дворцови служители историци, обикновено под надзора лично на императора. Историкът основава работата си изключително върху огромната маса от официални документи - „утайката на бюрократична администрация, натрупана от вековете“²⁷² и с това ограничава фокуса на работата си. Много теми, включително делата на чуждите държави, никога не са били обсъждани или включвани, освен ако не са имали пряко отношение към делата на съответната династия управляваща Китай. Така историите описват само онези събития от историята на Централна Азия, които са се случили през периодите на китайската хегемония.

Сведенията за „западните региони“ в „Хан шу“ и в по-късната „Хоу Хан шу“ са основно рецензии на китайската администрация в региона, което обяснява техния донякъде повтарящ се, псевдоофициален и статистически характер. Същото важи, в по-малка степен за „Ши цзи“ на Сима Цян, особено Глава 123, свързана с дипломатическата мисия, на Чжан Цян, и неговият доклад за ситуацията в западните региони във връзка с външната политика на династията Западна Хан. Това обаче не обезценява значението им като доказателство, и фактът, че „историите“ са съставени до голяма степен от официални доклади, увеличава тяхната стойност като очевидно най-точните (макар и разочароващо непълни) налични „моментни снимки“ на региона по време на специфичните периоди на възход на династията Хан.

„Ши цзи“ е започнат от историка Сима Тан и е завършен от неговия син Сима Цян между 110 и 90 г. пр. н.е. Трудът е оформен като обща история на Китай от

---

²⁷² E. Zurcher, 'The Yueh-chih and Kaniska in the Chinese Sources', in A.L. Basham, ed., *Papers on the Date of Kanishka* (Leiden 1968) стр. 348.

далечната древност до живота на автора. Важното припокриване с „Хан шу“ обхваща периода 210 - 90 г. пр. н.е., за който двата текста в много отношения са почти идентични.

Сима Цян (ок. 145-90 г. пр. н. е.)²⁷³, като баща си заемал длъжността „велик астролог“, и е в отлична позиция за да събере материал за своята история. Повечето глави във втория том на неговия труд се занимават с царуването на император У ди, или това е периода от живота на самия Сима Цян. Той пише в този по-късен том не за някакво романизирано минало, нито просто цитира и систематизира писмените документи на древен Китай²⁷⁴, а пише за императора и двора, в който прекарва по-голямата част от зрелия си живот.²⁷⁵ „Несъмнено той е чувал речите на много от мъжете, които описва, слушал е разискванията на придворните, преглеждал е документите с официалните доклади съхранявани в двореца, и е наблюдавал ефектите от различни правителствени политики, когато придружава императора на обиколки из провинциите. Той лично е посетил някои от варварските земи, които попадат под властта на Хан, поради завоевания на император У ди, а в други случаи несъмнено е слушал разказите на самите пълководци за техните войни и трудности.“²⁷⁶

Но въпреки съвременния, почти „очевиден“ характер на летописите, „Ши цзи“ не трябва да се чете безкритично, защото е съставена от множество и често противоречиви разкази за много важни събития.²⁷⁷ Както отбелязва Маркли, задълбоченият анализ на множеството разкази, съдържащи се в „Ши цзи“, разкрива многобройни трудности, подвеждащи твърдения, откровени противоречия и потенциално измислени епизоди.²⁷⁸ Следователно е важно да се разгледат и анализират тези разкази, при всеки опит да се използва труда на Сима Цян, като окончателно историческо доказателство, каквато е цѐта на това изследване.

Освен това, Маркли отбелязва, че за разлика от Тацит или Тукидид, Сима Цян не винаги е показвал, кога изразява свое мнение или предприема анализ на събитията, и в резултат на това очевидно е наложил „личното си влияние върху възгледа за историята“ изобразен в неговите разкази.²⁷⁹ Историците занимаващи се с този период трябва да бъдат постоянно нащрек, за да разграничат личния анализ или дори догадките на автора, от по-праволинейния разказ.

---

²⁷³ Датите от живота на Сима Цян, както и компилацията от неговата история, остават почти неразрешим проблем, постоянно обсъждан в китайската литература. Посочените по-горе дати 145-90 г. (или 87 г. пр.н.е.) - са по-често приетите.

²⁷⁴ Те включват „Шу Чжин“ (Shu Ching), която обхваща 17 века, започвайки, според легендата, през 2357 г. пр. н.е., и историческата хроника „Пролети и есени“, за които се смята, че са написани от Конфуций от придворните хроники на родното му царство Лу и които обхващат периода от 722 г. до 481 г. пр.н.е. Тордай ни припомня, че първият император на Цин, Хуанди заповядва унищожаването на всички книги и само едно копие от всяка да бъде запазено в архивите. Когато по-късно Хан сваля Цин, много от тези копия са унищожени при пожар в двореца, и Хан призова своите учени да пренапишат изгубените книги по памет и с помощта на всички останали останки. Сима Цян използва тези реконструкции. Torday, цит. с., стр. 137, n. 11.

²⁷⁵ B. Watson, *Records of the Grand Historian by Sima Qian - Han Dynasty II (Revised Edition)* (Columbia University Press 1993) Intro. стр. xi.

²⁷⁶ Пак там.

²⁷⁷ G. Ricardo Hardy, *Objectivity and Interpretation in the "Shi Chi"* (Yale University Dissertation 1988); S. Durrant, *The Cloudy Mirror: Tension and Conflict in the Writings of Sima Qian* (New York 1995); and G. Hardy, *Worlds of Bronze and Bamboo. Sima Qian's Conquest of History* (New York 1999)

²⁷⁸ J. Markley, 'Gaozu Confronts the Shanyu: The Han Dynasty's Clash with the Xiongnu', in C. Benjamin and S. Lieu, eds., *Walls and Frontiers in Inner Asian History, Silk Roads Studies VI* (Turnhout 2002) стр. 131.

²⁷⁹ Пак там.

„Хан шу“ (Историята на Ранната династия Хан) е съставен от историка Бан Гу (32-92 г. сл. н. е.) и жената историк Бан Чжао (те са брат и сестра на генерал Бан Чао) някъде между 36 г. сл. н.е. и 110-121 г. сл. н.е., което означава, че работата по историята е продължила в продължение на около осем десетилетия. Всъщност работата върху нея е започната от техния баща Бан Бяо (3-54 г. сл. н. е.) и се основава на материал, събиран и подготвен два века по-рано, въпреки че със сигурност разделите може да са били преработени или изменени след 75 г. от н.е.

Информацията, съдържаща се в глави 61 и 96, се отнася конкретно до държавите в Западните региони, включително и тази на Големите Юечжи, е статистическа по своята същност и може да бъде извлечена само от официални доклади, предадени на централното правителство на Хан в Сиан от „генерал-защитника на западните региони“ (Сию духу фу / Xīyù Dūhù fǔ 西域都護府), чиято длъжност и институт е създаден през 59 г. пр. н.е.²⁸⁰

Хулсеве (Hulsewe) и Льове (Loewe) твърдят, че неговото седалище е било: „... единствената институция, способна да събере такава информация, и единствена е натоварена със задължението да я препрати другаде... Така може да се приеме, че информацията се отнася за периода, когато генерал-защитниците в западните региони работят активно, т.е. между 59 г. пр. н.е. и 16 г. сл. н.е.²⁸¹

Въпреки това Пулейбланк (наред с други) показва, че част от редактираната информация в „Хан шу“, особено тази, съдържаща се в „Разказа за западните региони“ в глава 96, вероятно е предоставена на авторите значително по-късно от 16 г. сл. н.е. от най-важния генерал-защитник на западните региони, и техен брат Бан Чао.

Малори и Маир също предполагат, че „Бан Чао е бил отговорен за китайската колониална администрация в западните региони, което означава, че семейство Бан е получило точна информация за събитията и ситуацията в Централна Азия директно от него“.²⁸²

Така предоставянето на тази актуализирана информация може да бъде датирано конкретно за периода 74/75 г. от н.е. (или скоро след това), когато Бан Чао за първи път отива в Западните региони като подчинен офицер при Чен Му.²⁸³

Статистическите данни са били обект на проверка или ревизия на няколко пъти по време на съставянето на историята, което само повишава нейната точност. Едни от ключовите статистически данни, които редовно се предоставят, например, са разстоянията на всяка държава, както до столицата на Хан в Сиан, така и от седалището на генерал-защитника, измерено в ли (1 ли = ок. 500 м)²⁸⁴, и без съмнение тези разстояния са непрекъснато преразглеждани като по-точните измервания са извършени от последващите пратеничества на Хан.

Следователно трябва да се приеме, че данните, съдържащи се в глави 61 и 96 от „Хан шу“, предоставят ясна и относително точна информация за местоположението, населението и относителната сила на много от ключовите държави в Централна и

---

²⁸⁰ M.A.N. Loewe, *Crisis and Conflict in Han China, 104 BC to AD 9* (London 1974) стр. 228-230.

²⁸¹ A.F.P. Hulsewe and M.A.N. Loewe, *China in Central Asia. The Early Stage: 125 B.C. -A.D. 23. An Annotated Translation of Chapters 61 and 96 of the History of the Former Han Dynasty* (Leiden 1979) стр. 10-11.

²⁸² Mallory and Mair, стр. 96.

²⁸³ E. G. Pulleyblank. 'Chinese Evidence for the Date of Kaniska', in A. L. Basham ed., *Papers on the Date of Kanishka* (Leiden 1968) стр. 250.

²⁸⁴ 1 ли се равнява на приблизително 400 м, така че 2,5 ли е равно на 1 км. Разстоянието между столицата на Хан, Сиан и седалището на генерал-защитника е 7238 ли, или 2900 км.

Средна Азия между с. 138 г. пр. н. е. (датата на дипломатическата мисия на Чжан Цян, изпартен от У ди до Юечжите) до последната четвърт на I век от н.е.

Голяма част от информацията, дадена от безстрашния пратеник, и от последвалата колониална административна служба, е ретроспективна и се отнася до по-ранните истории на тези държави, така че в случая за юечжите, „Хан шу“ и „Ши цзи“ също хвърлят значителна светлина върху променящия се характер на взаимоотношенията между Юечжи, Сюнну и Усун в началото на II век пр. н.е., или около 70 години преди мисията на Чжан Цян.

Остава спорният въпрос за сравнителната автентичност на двете истории. Въпреки факта, че повечето китайски коментатори са приемали в продължение на векове, че оригиналната версия на двата текста е на Сима Цян и че впоследствие е била копирана и актуализирана от Бан Гу (тъй като е по-късна работа), по-новите анализатори твърдят, че всъщност „Хан шу“ може да е бил първоизточникът за голяма част от Глава 123 на „Ши цзи“. Както беше отбелязано по-горе, за периода 210 – 90 г. пр. н. е. двата труда в повечето случаи са почти идентични. „Хан шу“ ясно съдържа информация, която като цяло е по-конкретна, статистическа и по-подредена.

Хулсеве и Льове предполагат, че оригиналните бамбукови плочки, върху които е била написана глава 123 от „Ши цзи“ вероятно са били изгубени, и тази глава впоследствие е възстановена от материала в „Хан шу“²⁸⁵, (въпреки че това се оспорва от Пулейбланк, Дафина (Daffina) и Цюрхер (Zurcher), особено по отношение на автентичността на доклада на Чжан Цян за западните региони.²⁸⁶

Въпросът става по-труден за разрешаване поради факта, че най-ранните пълни копия на двата текста, които историците притежават днес, като печатни издания, са направени през XI век за „Хан шу“ и през XII век за „Ши цзи“, с прекъсване от няколко десетилетия години в текстовото предаване. Така Хурселве и Льове правилно заключават, че: „Тъй като не може да се каже със сигурност до каква степен, части от текста са били загубени през този период, могат да се правят само предпазливи изявления относно включването на оригинален материал в „Ши цзи“ в „Хан шу“ за периода, който обхващат и двата извора“.²⁸⁷

Въпреки че двата текста предлагат забележително сходна информация за периода 210 – 90 г. пр. н. е. и дори ако има убедителни доказателства за разглеждане на глава 123 от „Ши цзи“ като компилация от фрагменти на „Хан шу“, разликата между информацията, предоставена от двата текста, е полезна. Няма съмнение, че трудностите, свързани с процеса на тълкуване, необходим за превръщането на класическите китайски текстове в четим английски, са довели до значителна степен на изкривяване на първоначалното значение на конкретен текстови пасаж. Следователно човек наистина трябва да бъде много внимателен, когато прекалява с подчертаването на очевидните разлики между двата разказа, които може просто да са резултат от различен тълкувателен акцент.²⁸⁸

Независимо от това, може да се твърди, че някои разлики в детайлите (но не и в акцентите) наистина увеличават доказателствената стойност на всеки отделен текст и че ако двата се използват в сравнение един с друг (за разлика от отделното им тълкуване), „Ши цзи“ и „Хан шу“ притежават значителна стойност за историците,

²⁸⁵ Hulsewe and Loewe, ц.с., стр. 25.

²⁸⁶ Zurcher, ц.с., стр. 358, A.F.P. Hulsewe, 'The Problem of the Authenticity of Shih Chi 123, The Memoir of Ta Yuan', T'oung Pao 61 (1975) стр. 83-133. Torday, ц.с., стр. 127-135.

²⁸⁷ Hulsewe and Loewe, стр. 12.

²⁸⁸ Благодарен съм на Джо Крийб от Британския музей, че силно наблегна на това в личната ни кореспонденция.

занимаващи се с юечжите. Тази важност е илюстрирана в разглеждането на общите категории информация, предоставена от текстовете.

Местоположение: „Хан шу“ обикновено е по-прецизна и систематична с разстоянията. Много от описанията дават конкретния (макар и често закръглен) размер на разстоянията в ли, който отделя държавите от столицата на империята Хан или други близки държави, а често и от седалището на генерал-защитника (в интересувашата ни епоха това е Улей (Wulei) до Лунтай, съвр. Бугур, между Куча и Карашар), както и указание за посоката. „Ши цзи“ също често дава разстояния и указания (понякога с по-малко подробен характер), които допълват „оригиналната“ информация на „Хан шу“. Въпреки очевидната точност на разстоянията, посочени и в двата текста, тези цифри в „ли“, не трябва да се приема твърде буквално. Тези цифри са събрани при трудни обстоятелства с помощта на неточно измервателно оборудване, често са преразглеждани и актуализирани и дават напълно приблизително разстояние, особено когато се прилагат към държави извън прекия административен контрол на Хан (например Анси / Партия и Тяочжи / Месопотамия). Въпреки това има много търговски и дипломатически пътувания, както през ранната, така и при късната епоха на династията Хан и без съмнение има внимателни опити, правени в продължение на няколко века, да се осигурят точни измервания на разстоянията.

Всяка претенция за разумна точност не трябва да бъде твърде прибързано отхвърлена. Едни от най-последователните статистически данни за местоположението дадени в „Хан шу“, е разстоянието в ли, между съотв. държава и седалището на генерал-защитника. Службата на генерал-защитника е създаден през 59 г. пр. н. е. и Чжен Цзи 鄭吉 е негов пръв титуляр. Неговата задача е „да поддържа китайското влияние върху различните държави и племена в региона, така че да попречи на Сюнну да ги поставят под своето влияние и да ги използват срещу Хан“.²⁸⁹ Главната му квартира е в Улей, избран заради „сравнително централното му положение сред западните държави“. Улей е на северния маршрут на Копринения път, достъпен за пратеничества и удобен за бързото изпращане на военна помощ. Намирал се е между военните колонии до Лунтай и Чули, удобен за пряк надзор върху работата на колонистите.²⁹⁰

Всички препратки към разстоянието на дадена държава от седалището на генерал-защитника се предават в ли.

Население, големина и военна сила: Отново „Хан шу“ е по-систематично подредена и прецизна, като статистиката за населението на съответните държави и броя на домакинствата, физическите лица и мъжете способни да носят оръжия. Някои преброявания са дадени почти до крайната цифра (Шуле-Кашгар например има население от 18 647 души)²⁹¹, докато други са по-приблизителни и закръглени, какъвто е случаят с Даюан (с 300 000 души)²⁹². Тук отново е неразумно да се предполага, че данните за населението, съдържащи се в текстовете, са точни до последната цифра (въпреки очевидното твърдение за такава точност от хронистите на Хан). Те обаче предоставят най-надеждната налична информация за относителния размер и сила на различните описани държави.

Околна среда и начин на живот: И двата текста предоставят информация за броя на градовете във всяка държава. Използвайки отново примера с Даюан,

---

²⁸⁹ P.E. Tinios, Pan Ku, the Hsiung-nu and Han Shu 94 (University of Michigan 1988) стр. 39.

²⁹⁰ Hulsewe and Loewe, стр. 64-65.

²⁹¹ HS 96A 20B.

²⁹² HS 96A 178.

например, и „Хан шу“, и „Ши цзи“ отбелязват съществуването на около 70 града с различна големина.²⁹³

Събития и история: Чрез използване на информацията, съдържаща се в съответните глави на двете китайски истории, е възможно да се състави ясна и относително точна картина на местоположението, размера, военната сила, климата, етническата принадлежност, нивото на урбанизация и начина на живот на повечето от различните „народи“ и „държави“, които през последните два века пр. н.е. се оказват сред политическите или търговските интересни за Хан. Информацията е достатъчна в повечето случаи, за да се направят обосновани изводи както за най-новата история в епохата Хан, така и за текущото състояние на геополитическите процеси в региона, особено по отношение на юечжите, поради което подробният текстов анализ е от решаващо значение за тази книга.

Цюрхер разделя информацията за политическите събития, предоставена от китайските източници на две категории:

а) „Тези събития, които пряко засягат китайските местни власти и които понякога налагат контрамерки, при местни династични промени, бунтове, вътрешни конфликти и др.

б) „И в някои случаи, информация за поредица от събития в миналото, които са довели до настоящите политически условия, като предишно напрежение или сблъсъци между различни царства, историята за основаването на царуващата династия или минали миграции“²⁹⁴

Именно това често почти случайно споменаване на събитията предоставя повечето от доказателствата, съдържащи се в китайските източници за юечжите. В следващите глави, се комбинира цялата налична информация, съдържаща се в двата извора, в опит да събере възможно най-ясното, точно и изчерпателно описание на писмените свидетелства за юечжите през трите критични периода от тяхната история - последния половин век от тяхното пребиваване в Гансу; миграцията им на запад; и пристигането им и завладяването на Бактрия.

3. Сведения от китайските извори за юечжите в Гансу

Използвайки описаната по-горе организационна рамка, следва, да направим цялостно разглеждане на всички текстови препратки към юечжите в „Хан шу“ и „Ши цзи“ за времето на тяхното пребиваване в Гансу между 220 и 162 г. пр. н.е.

Местоположение: „Първоначално народа (Юечжи) е живял между Дунхуан и (планините) Цилян“.²⁹⁵ „Юечжите първоначално са живели в района между Цилян или „Небесните планини“ и Дунхуан“.²⁹⁶

Тези препратки към местоположението (заедно с други, отбелязани по-горе за местоположението на юечжите и усуните)²⁹⁷ са ясни и конкретни. Според Бан Гу и Сима Цян, „основното местообиталище“ (или зоната на максимална концентрация) на народа Юечжи през III век пр. н. е. и преди тяхното „изгонване“ от Сюнну, е било в западния край на Гансу (днес Хеси (Hexi) = „западно от [Жълтата] река“), или коридора между Дунхуан и Циляншан (или Небесните планини).

Въпреки това, скорошните китайски археологически открития показват редица гробове с „подбой“, открити близо до Минцин (на изток от Дунхуан), които могат

²⁹³ HS 96A 17B; SJ Watson, стр. 223.

²⁹⁴ Zurcher, стр. 349-350.

²⁹⁵ HS 96A 148.

²⁹⁶ SJ 123, Watson, стр. 234.

²⁹⁷ HS 612 A, 48.

да се свържат с юечжите, както ще бъде показано по-долу. Въпреки очевидно недвусмислената информация, съдържаща се в източниците, различни учени се опитват да локализируют родината на юечжите извън Гансу. Лин Мейцун, например, твърди, че „Дунхуан“ от източниците на Хан не се е намирал близо до днешния Дунхуан и че трябва по-правилно да се идентифицира с планината Дунхон (според древната китйската география Шанхайцин) или Тяншан.²⁹⁸ Лин освен това предполага, че планините Цилян, споменати в текстовете, не са Цилян в съвр. Гансу, а по-скоро „небесните планини“, или Тяншан, и по този начин Юечжите действително са живели в района на Турфан.²⁹⁹

Въпреки че подобно преместване за поне част от племенната конфедерация на юечжите е в рамките на възможното (особено във връзка с тохарските лингвистични доказателства, разгледани в предишната глава, показващи, че юечжите/тохари вероятно са контролирали голям район както в Гансу, така и включително Турфан), броят на текстовите препратки, конкретно локализиращи основното им землище в западния край на стратегическия коридор Гансу, са твърде убедителни, за да бъдат игнорирани.

Нараин алтернативно предполага, че главното землище на юечжи всъщност е било разположено на значително разстояние по-източно, близо до горния завой на Хуанхе (т.е. близо до територията на Сюнну, като по този начин не оставя място за поместване на Усун).³⁰⁰ Но отново няма нито писмени, нито археологически доказателства в подкрепа на тази локализация и със сигурност трябва да се следват както изворите на Хан, така и наличните археологически доказателства. А те локализируют юечжи в централната и западната част на Гансу. Това е естествен, тесен коридор, свързващ Китай със Синцзян, граничещ на север с по-малките планински вериги Лоншоушан (Longshou Shan), Мацоншан (Mazong Shan) и Хелишан (Heli Shan) и обширни пустини като Бадян Яжан шамо (Badain Jaran Shamo). На юг са внушителните склонове на Циляншан, чиято максимална надморска височина е 5650 м, и топящите се снегове от върховете захранват голям брой потоци, които текат на север в коридора. Днес и през цялата история тези потоци са поддържали оазисните общности като Йончан (Yongchang), Ганчжоу (Ganzhou), Цзяюгуан (Jiauyuguan), Анси (Anxi) и Дунхуан (Dunhuang). Коридорът е дълъг повече от 1200 км, широк около 200 км в най-широката си част и не повече от 15 км в най-тясната. Отвъд прохода Цзяюгуан (Jiauyuguan), в самия край на разширението Мин (Ming) към Великата китайска стена, регионът е до голяма степен неплоден и негостоприемен по целия път до Дунхуан.³⁰¹

Това е бил, както и днес, сух и негостоприемен пейзаж, не особено благоприятен за степно номадско скотовъдство. Всъщност онези членове на федерацията Юечжи, живеещи в тази среда, вероятно са възприели полууседнал начин на живот в оазисите, и са практикували уседнало скотовъдство и земеделие, вероятно с използването на напояване (въпреки факта, че това не е отбелязано в изворите от епохата Хан, както ще бъде показано по-долу).

---

²⁹⁸ Lin Meicun, *The Western Region of the Han-Tang Dynasty and the Chinese Civilization* (на кит.ез.) (Beijing 1998, стр. 78; V. Mair, 'Reflections on the Origins of the Modern Standard Name 'Dunhuang'', in Li Zheng et al, eds., *J. Xianlin Jiaoshou Huadan Jianian Wenji* (Essays for the 80th Birthday of Professor Ji Xianli) vol. 2 (Beijing 1998), стр. 933 и сл.

²⁹⁹ Meicun, ц. с., стр. 77.

³⁰⁰ Narain (2000), стр. 21.

³⁰¹ J. Bonavia, *The Silk Road* (London 1988) стр. 159; V. H. Mair, 'Dunhuang as a Funnel for Central Asian Nomads into China', in G. Seaman, ed., *Ecology and Empire: Nomads in the Cultural Evolution of the Old World* (Los Angeles 1989) стр. 143 и сл.

Нараин също твърди, че юечжите са били по-вероятно обитатели на оазисите, отколкото номади скотовъдци, което предполага, че те „са били по същество доминиращ народ от оазисни, а не само степни номади“.³⁰²

Оуен Латимор твърди, че този начин на живот свързан с оазисите остава предпочитан от юечжите дори по време на по-късните им преселения.³⁰³

Разбира се, степната държава на юечжите (във връзка с разпространението на тохарския език) може да се е простирила по целия път от Гансу, чак до Хотан и Ярканд и западния ъгъл на Таримския басейн, обхващайки както северния, така и южния маршрут на Копринения път. И все пак като се има предвид безплодната природа на по-голямата част от този огромен ландшафт, е трудно да се изолира някой регион в него, който да е бил подходящ за екстензивно степно пастирство. Екологичните или географските доказателства са твърде оскъзни в подкрепа на твърдението на китайските историци, че основната част от юечжи са чисти скотовъдци номади.

Население, големина и военна сила: „Имали повече от 100 000 обучени конни стрелци с лък и поради тази причина те разчитали на силата си и се отнасяли с презрение към Сюнну“.³⁰⁴ 77

„Те (Юечжите) имат около 100 000 или 200 000 воители стрелци с лък. По-рано те бяха много могъщи и презираха Xiongnu ...“.³⁰⁵ 1

„Да Юечжи нападнаха и убиха Нантоуми (Кунмо на Усун), завзеха земите му, а нарадът му избяга...“.³⁰⁶

Откъс от „Доклада на Чжан Цян“, описващи ситуацията в коридора Гансу около 135 г. пр.н.е.: „Районът на запад от Усун до Анси е близо до Сюнну. Сюнну някога са тормозили Юечжите; следователно, когато пратеник на Сюнну, носещ официален знак от шанюя, достигне до една от държавите, по пътя му се осигурява ескорт и храна и никой не се осмелява да задържи или преследва пратеника.“³⁰⁷

Тези пасажии описват могъща федерация със значителна военна сила от между 100 000 и 200 000 воители (независимо от условната точност на данните), които се сражавали яздейки кон, и по „варварски обичай“, използвали сложносъставния лък за да стрелят в движение. (Въпреки че текстовете не посочват изрично това за юечжите, разумно е да се предположи, че всички китайски препратки към „варварските“ стрелци предполагат, едно и също).

Статуите и стенописите от Халчаян (които ще бъдат разгледани подробно в част пета) със сигурност изглежда изобразяват препускащи юечжи, яздещи стрелци с лък. Въпреки, че юечжите не са водили чист номадски скотовъден начин на живот, това не противоречи на използването на номадските военни методи и техники. В такъв терен и на такива разстояния най-ефективният метод за битка очевидно е конницата, а най-мощното оръжие е сложносъставният лък, независимо дали основното население е било полуномадско или полууседнало (каквито всъщност са и усуните и Сюнну).

Със сигурност „армията“ на юечжите не е била хомогенна, а състояща се от контингенти събрани от подчинени племенни групи, които ясно следват различни начини на живот – от уседнали земеделци през търговци на нефрит и коне до пастири номади. Юечжи е династията, управляващото племе, което е дала името си

---

³⁰² Narain (2000), стр. 21.

³⁰³ O. Lattimore, *Inner Asian Frontiers of China* (London 1953), стр. 456.

³⁰⁴ HS 96A 148.

³⁰⁵ SJ 123, Watson, стр. 234.

³⁰⁶ HS 61 48.

³⁰⁷ HS 96A 19A.

на конфедерация от племена, дори ако племената са различни етнически и езиково (каквто е случаят със Сюнну). Аплеменният съюз, каквто и да е по състав, очевидно е достатъчно мощен на този етап, за да се отнася към своите непосредствени съседи в Гансу – източните им съседи Усуните, и още по-източните Сюнну, с очевидно пренебрежение. Юечжите са имали определено военно превъзходство над всички свои съседи през по-голямата част от 1-то хил. пр. н.е., въпреки че имената на тези различни племена и „народи“ са се променяли често през това време. Това прави още по-драматична внезапната промяната в баланса на силите, която настъпва, когато Маодун става шаню на Сюнну.

Препратките предоставят допълнителни доказателства за очевидното превъзходство и широко разпространената известност на Юечжите преди поражението им от Сюнну. Пасажът, описващ учтивото и услужливо отношение, предоставяно на пратениците на Сюнну от оазисните държави в Западните региони (особено по северния маршрут на Таримския басейн) в края на II век пр. н.е., показва, че те са получили това отношение не само поради военното си превъзходство, но и от факта, силно впечатлил обитателите на тези оазисни държави, че Сюнну са успели да победят Юечжите – „Сюнну някога са тормозили Юечжите“.

Това впечатляващо постижение е предизвикало уважение и предпазлив страх към Сюнну, и говори много за репутацията на династията, която са успели да „тормозят“ и победят. Този пасаж също подкрепя заключението, че царството на юечжите вероятно е било много обширно, включително голяма част от Синцзян, след като оазисните държави от северния маршрут през Таримския басейн (по целия път от Усун в басейна на р. Или до Анси / Партия) са изпитвал достатъчно страхопочитание към юечжите, наследено към техните победители Сюнну.

Начини на живот: „Да Юечжи първоначално са били народ от номади. Хората се движели заедно със стадата си, и следвали същия начин на живот като Сюнну“.³⁰⁸

„Те са народ от номади, движещи се от място на място със стадата си и техните обичаи са като тези на Сюнну“.³⁰⁹

Както посочих по-горе, трудно е да се съчетаят тези описания на степното номадско скотовъдство с определено неподходящото географско местоположение на основното землище на юечжите, както е описано в текстовете. Дори юечжите да са били господари на значително царство, в рамките на Западна Гансу или Синцзян, пак е имало малко места, подходящи за пастирско-номадски живот. Изключение от това е платото Цинхай на юг от Гансу и Източен Синцзян, към които една част от юечжите (Сяо или Малки) ще мигрират след поражението през 162 г. Тук поне има пасища и степни терени, подходящи за номадство.

Доказателствата от по-ранните източници от династията Чжоу ясно показват, че самата династия / племе Юечжи вероятно е окупирали същият тази район в Гансу за значителен период от време. Без съмнение част от юечжите са продължавали да се „движат от място на място със стадата си“, но управляващата династия от дълго време е била полу-уседнала, зависеща както от оазисното напоително земеделие, така и от търговията с коне и нефрит за своето просъществуване и благосъстояние.

За историците от Хан информацията за юечжите в западната част на Гансу е от втора ръка, филтрирана чрез разкази от информатори на Сюнну или доклада на Чжан Цян, съставен век по-късно. Хан може просто да са предположили, че

---

³⁰⁸ HS 96A 15A.

³⁰⁹ SJ 123, Watson p. 234.

юечжите, както и всички други групи от „варвари“, включително Сюнну (Xiongnu), Усун (Wusun), Дунху (Tunghu) и Динлин (Tingling) са по същество скотовъдни номади.

Със сигурност предците на юечжите са били степни номади („първоначален народ от номади“) и дори като полууседнали земеделци династията /упрвляващото племе на Юечжите вероятно не е изоставила връзката с начин на живот на предците. Не е никак изненадващо да се намерят препратки към номадското скотовъдство сред елита на юечжите, векове или дори хилядолетие след като те са го изоставили като свой основен начин на живот.

4. Хронология на събитията: 220 - 162 г. пр. н.е.

Както „Ши цзи“, така и „Хан шу“ съдържат значителен брой препратки към политическите и военни отношения на всички скотовъдни народи, живеещи по протежение на западната и северната граница на Китай. Чрез подриждането на тези препратки в хронологичен ред, последователността от събития, става очевидна, ясна и подлежаща на датиране. Тя трябва да бъде потвърдена (където е възможно) от всяко друго налично доказателство, за да се осветли по-ясно разказа за най-вероятния ход на събитията. Предварителната схема, предоставена от китайските източници, е изненадващо пълна, ясна и последователна. Материалите са главно от „Ши цзи“ гл. 110 („Разказът за Сюнну“) и гл. 123 („Разказът за Даюан“) от Сима Цян и „Хан шу“, гл. 61 („Жизнеописанията на Чжан Цян и Ли Гуанли“) и гл. 96 а и б („Повествование за Западните региони“) от Бан Гу.

246 - 210 г. пр. н. е.: Управление на Цин Ши Хуанди (основател на династията Цин)

209-208 г. пр. н. е.: Управление на Ерши Хуанди (втори и последен император от династията Цин)

Към 207 г. пр. н. е.: Юечжите се радват на военното си превъзходство над своите съседи: „Имат повече от 100 000 обучени конни стрелци с лък и поради тази причина те (юечжите) разчитаха на силата си и лекомислено се отнасяха към Сюнну...“.³¹⁰

„Те (Юечжите) имат около 100 000 или 200 000 воители стрелци с лък. По-рано те бяха много могъщи и презираха Сюнну...“.³¹¹

„По това време източните варвари бяха много могъщи и юечжите също процъфтяваха“.³¹²

С мощната военна сила от 100 000 до 200 000 обучени стрелци с която разполагат (въпреки че тези цифри несъмнено са метафора означаваща „многобройни“!), юечжите се радват на значително военно превъзходство над Сюнну, които в началото на 2-то десетилетие на III век пр. н.е., се установяват между племената Дунху на изток, империята Цин на юг и Юечжите на югозапад. В резултат на това през 217 г. пр. н. е. техния шаню Тоуман, няма друг избор освен да се оттегли „по-далече на север, където живее със своите поданици повече от десет години“.³¹³

С падането на династията Цин през 207 г., Сюнну получават временен отдик от китайския натиск и се връщат, за да заемат предишното си земи по северната граница, на юг от големия завой на Хуанхе.

³¹⁰ SJ 110, Watson, стр. 134.

³¹¹ Пак там.

³¹² Пак. там.

³¹³ Ying-shih Yu, Trade and Expansion in Han China (Berkeley 1967) стр. 38 - 39.

Около 215 г. пр. н. е.: Тоуман изпраща своя наследник като заложник при Юечжите „Най-големият син на Тоуман, и негов наследник се казва Маодун, но шанюя също имаше по-малък син от друга съпруга, която беше взел по-късно и много го обичаше. Той реши да се отърве от Маодун и да постави по-младия си син като наследник и изпрати Маодун като заложник на народа Юечжи. След като Маодун пристигна при Юечжите, Тоуман внезапно ги нападна. Тогава Юечжите решават да убият заложника Маодун като отмъщение, но той успял да открадне един от най-добрите им коне и да избяга, като накрая се върнал у дома. Баща му, поразен от храбростта му, го поставя да командва отряд от 10 000 конници.³¹⁴

Това, че шанюя на Сюнну е изпратил своя законен наследник при Юечжите, е допълнително доказателство за неравноправните отношения между Сюнну и техните по-могъщи съседи по това време. Значението на заложниците в китайско-варварската система от отношения (особено когато се е развила от средата на I век пр. н. е.) е до голяма степен извън обхвата на това изследване, но изпращането на заложници има много ясно дефинирана функция. Ин Ших Ю (Ying Shih Yu) разглежда приемането на „варварски“ заложници в двора на Хан и обяснява, че „вземането (или приемането) на заложник от „варварите“ ... (е) ... важен символ на ... подчинение“.³¹⁵

Историята също така говори много за смелостта и изобретателността на младия Маодун, който е готов да стане не само враг както на Юечжите, така и на Хан, но и един от най-могъщите владетели в историята на древна Централна Азия.

209 - 174 г. пр. н. е.: Управление на Маодун³¹⁶ като шаню на Сюнну. От 209 г. пр. н. е., Маодун става шаню на Сюнну „Маодун нареди да направят стрели, които свистят по време на полет и ги използва, за да тренира войските си в стрелба от кон. „Стреляйте, където видите моята свистяща стрела!“, заповяда той, „и всеки, който не стреля, ще бъде посечен!“ ... „Придружавайки баща си, шаню Тоуман, по време на лов, той изстреля свистяща стрела към баща си и всеки от неговите подчинени опъват лъковете си в същата посока и убили шанюя. След това Маодун убива мащехата си, по-малкия си брат и всички висши служители, които отказват да му се подчинят, и се обявява за нов шаню“.³¹⁷

Маодун приема титлата шаню през 209 г. пр. н. е. и я носи до смъртта си през 174 г. пр. н.е.

Използвайки очевидното умение и лична лоялност на високо дисциплинираната си свита, както и данъците от различните племена във федерацията Сюнну, които приемат неговата власт, той започва да разширява влиянието и силата на Сюнну отвъд традиционните ѝ граници, завладявайки всички свои съседи и много бързо се изправя срещу династията Хан като равен.

207 г. пр. н. е.: Сюнну побеждава „Източните варвари“ или Дунху (Dong Hu) „Тогава той (Маодун) възседна коня си и тръгна да атакува източните варвари, обявявайки, че всеки, който не го последва, ще бъде екзекутиран. Варварите от Изтока до този момент презираха Маодун и не направиха никакви приготовления за защитата си. Когато Маодун пристигна с войските си, им нанесе съкрушително поражение, убивайки владетеля на Дунху, взе много пленници и заграби стадата

---

³¹⁴ David Honey смята, че правилното произношение на името е Моду, D. Honey, 'The Rise of the Hsiung-nu', Zentralasiatische Studien vol. 24 (1994) стр. 23.

³¹⁵ SJ 110, Watson стр. 134.

³¹⁶ Пак там, стр. 135.

³¹⁷ Pulleyblank (1983), стр. 452-4; L. Ligeti, 'Le Tabghatch: Un dialecte de la langue sien-pi', in L. Ligeti, ed., Mongolian Studies (Amsterdam 1970) стр. 265-308.

им“.³¹⁸ Така източните варварите (или Дунху) стават първата племенна група, победена от Маодун при установяването на неговата империя. Пулейбланк и Лигети смятат, че Дунху са били протомонголци, които са следвали също полууседнал начин на живот, преди да преминат към чист степен номадизъм в края на 1-то хил. пр. н.е. След поражението им от Маодун те изчезват за дълго време, около век, от хрониките на Хан. Към края на периода на династията Ранна или Западна Хан, когато Сюнну почват да отслабват, Дунху отново започват да играят значителна роля в китайската гранична стратегия срещу Сюнну.³¹⁹

През същата 207 г. пр. н. е. Маодун предприема първия си набег срещу Юечжите „След това той (Маодун) се завръща и потегля на запад, атакува и разбива Юечжите, и присъединява земите на племената Лоуфан и Баян на юг от Жълтата река. Той възстановява властта си върху всички земи, които пълководецът на Цин, Мен Тянь, по-рано е отнел от Сюнну... Маодун успява да укрепи позицията си, събирайки войска от над 300 000 добре обучени конни стрелци с лък“.³²⁰ „...Но по-късно когато Маодун стана владетел на Сюнну, нападна и победи Юечжите“.³²¹ ... „Дойде времето, когато шаню Маодун нападна и победи Юечжите...“.

Това първо нападение срещу Юечжите е неубедително и със сигурност те не са претърпели сериозно поражение. Трябва да минат още 45 години, преди Сюнну ще успеят да нанесат окончателния „нокаутиращ“ удар, което е допълнително доказателство за продължаващата сила на Юечжите. Те очевидно са били в състояние да издържат на сериозна и потенциално фатална атака от мощен враг (Маодун разполага с около 300 000 войници), без да бъдат принудени да напуснат земите си (защото „Ши цзи“ не посочва територията на юечжите в списъка със земи, завладени от Маодун). Следователно Ин Ших Ю със сигурност не е прав, като предполага, че при този първи набег Маодун „е отнел голяма част от коридора Гансу от Юечжите“³²², тъй като няма доказателства в подкрепа на подобно заключение.

Въпреки това фактът, че хората, към които Юечжите са третирали, като свои подчинени с презрение (и които само преди 8 години бяха изпратили престолонаследника си при тях като заложник) ги бяха нападнали и победили, това сериозно нападение трябва да им е дошло като стряскащ удар.

206 - 195 г. пр. н. е.: Управление на Гаодзу (Лю Бан, основател на династията Хан).

200 г. пр.н.е.: Маодун завладява племената на север... „Веднага след събитията, описани по-горе, Маодун предприе поредица от набези на север, завладявайки племената Хуню (Hunyn), Кюеше (Queshe), Динлин (Dingling), Гекун (Gekun) и Синли (Xinli).“³²³ .... и побеждава силите на императора на Хан, Гаоцзю при Майе. „По това време Гаоцзю, основателят на династията Хан, току-що успя да спечели контрола над империята и предаде Хан Син, на владетеля на Дай, със столицата Майе. Сюнну обградиха Майе и атакуваха града с голяма сила, след което Хан Син им се предаде ... Император Гаоцзю лично поведе армия да срещу тях (Сюнну) ... Маодун предприе измамно отстъпление, за да примамва войниците на Хан... Тогава Маодун се спусна с 400 000 от най-добрите ис конници, и обгради Гаоцзю ... и го държа в обкръжение в продължение на седем дни... Но накрая Маодун се оттегли и

³¹⁸ SJ 110, Watson, стр. 135 -136.

³¹⁹ SJ 123, Watson p. 234.

³²⁰ HS 96A 15A.

³²¹ Ying Shibi Yu (1990), д.с., стр. 127.

³²² SJ 110, Watson, стр. 138.

³²³ SJ 110, Watson, стр. 138-139.

си отиде, а Гаоцзу също отстъпи и се отказа от кампанията си, изпращайки Лю Цзин да сключи мирен договор със Сюнну³²⁴.

По този начин Маодун успява да завърши господството си в региона, като принуждава всички номадски и уседнали племена на изток, север и юг (с изключение на юечжите) да приемат сюзеренитета на Сюнну, като разширява царството си значително във всички посоки и принуждава Хан да го приеме като равен и да сключи мирен договор с него.

След бедствието в Майе³²⁵, Гаоцзу няма особен избор и следва мирна политика, чрез смесени бракове и редовен обмен на стоки. Китайците са объркани от Маодун и се съгласяват да дадат принцеса от Хан за съпруга на шанюя, както и да подпишат договора.³²⁶

Тази политика впоследствие се продължава от наследниците на Гаоцзу до идването на император У ди, след повече от половин век по-късно, който възприема по-активна и агресивна политика спрямо Сюнну. Но след края на управлението му, неговите наследници отново се връщат към мирната политика на Гаоцзу.³²⁷

Въпреки договора, отношенията между Сюнну и Хан остават неспокойни, като варварите често извършват набези в граничните райони на Китай. Наследникът на Гаоцзу, Хуй ди, поддържа политиката на своя предшественик и когато император Вен ди наследява вдовстващата императрица Лу на трона през 179 г. пр. н.е., той подновява мирния договор в рамките на две години. След като мирът е сключен с Хан и без други значими съперници в близост, пътят за Сюнну е свободен да подновят военните действия срещу Юечжите.

194 - 188 пр.н.е.: Управление на Хуй ди

188 - 180 пр.н.е.: Управление на вдовицата императрица Лу³²⁸

179-157 г. пр. н.е.: Управление на Вен ди

177 г. пр. н.е.: Десният „мъдър“ ван на Сюнну, предприема самоволно нападение срещу Хан. „На петия месец от третата година от неговото (на Вен ди) царуване, обаче, десният „мъдър“ ван на Сюнну нахлу в района на юг от Хуанхе, ограбвайки лоялните на Хан варвари от провинция Шан, които бяха назначени от Хан да пазят границата, като убили много и много от тях отвлекли. Император Вен заповядва на канцлера Гуан Ин да поведе войска от 85 000 колесници и коницата към Гаону, където те нападнали десния „мъдър“ ван. Последният избягал отвъд границата.³²⁹

176 г. пр. н.е.: Маодун се „извинява“ на Хан за инцидента, след което нанася голямо поражение на Юечжите .... „На следващата година шанюя изпрати писмо до двора на Хан, което гласеше: „... „Мъдрият“ десен ван... без да поиска позволение,

---

³²⁴ SJ 8, 56, 57, 93, 99, 110, 112, 122.

³²⁵ Chun Shu Chang, 'War and Peace with the Hsiungnu in Early Han China', in *Essays in Commemoration of the Eightieth Birthday of Professor T'ao Hsi-sheng* (Ann Arbor 1979) стр. 684.

³²⁶ Jagchid, Symons (1989), ц.с., стр. 65.

³²⁷ Джонатан Маркли, в лична кореспонденция, твърди, че липсват много официални актове и кореспонденция от управлението на императрицата вдовицата Лу. Той смята, че това е било политически мотивирано и че записите от това царуване са игнорирани, за да изглежда управлението ѝ нелегитимно и така да се оправдае завземането на властта от император Вен ди през 180 г. пр.н.е. Това има значение за писмото от шанюя, получено от Вен в началото на неговото управление (виж по-долу).

³²⁸ SJ 110, Watson, стр. 140.

³²⁹ Джонатан Маркли, предполага, че голяма част от официалната кореспонденция от управлението на императрицата вдовица Лу е била манипулирана и че писмото, което Вен ди очевидно е получил от шанюя през 176 г., може всъщност да се отнася за по-ранни събития, случили се няколко години по-рано (по време на управлението на императрицата).

влезе в свата със служителите на Хан, като по този начин наруши пакта между владетелите на нашите два народа... Поради нарушаването на пакта... аз го наказах и го изпратих на запад, за да издири Юечжите и да ги атакува. Чрез помощта на Небето войниците бяха здрави и конете ни бързи. Той успя да унищожи юечжите, като избие всички които откажат да ни се подчинят“.³³⁰

Също така си струва за сравнение да видим и превода на Еноки на същия пасаж: „Сега аз (Маодун) наказах „мъдрия“ десен ван поради нарушаване на обещанието (към Хан) от (неговите) нисши служители и го накарах да тръгне на запад, за да намери и завладее Юешите. По божията воля командирите и войници (се биеха) добре и конете бяха достатъчно силни, за да унищожат Юешите. Убихме ги и ги завладяхме...“.³³¹

И съответно това прави голямо впечатление в двора на Хан: „Когато (писмото) беше доставено на императора, той започна да обсъжда със съветниците си дали е по-добре да атакува или да сключи мир. Всички висши служители заявиха: „Тъй като шаню току-що е завладял Юечжите и се носи на вълна на победа, той не може да бъде атакуван.“³³²

Сановниците на Хан се колебаят между желанието да атакуват Сюнну или да продължат да спазват неспокойния мир, но победата на Маодун над юечжите ги убеждава да поддържат мирния договор, въпреки нарушението му. Степента, до която в двора на Хан са впечатлени от втората победа на Сюнну над Юечжите, предоставя допълнително доказателство за техния стар престиж и сила и тяхното (на Хан) учудване, че такъв могъщ народ може да бъде победен от Сюнну. Интересното е, че Маодун използва привидно несанкционирано нарушение на договора с Хан, от „десния „мъдър“ ван, като извинение за нападението над Юечжите, очевидно като наказание за нарушителя. Това отново може да се тълкува като доказателство за все още съществуващия до тогава престиж на Юечжи, дори сред Сюнну.

Ако Маодун сериозно е възнамерявал да накаже десния ван за неговото своеволие, като го изпрати да атакува юечжите, със сигурност щеше да е ефективно наказание само ако нападението е срещу труден и опасен враг, срещу който постигането на победа е много трудна задача. Както беше отбелязано по-горе, китайските източници съобщават за 24 висши сановници или условно да ги наречем „министри“ на Сюнну, от които четиримата най-важни са десният „мъдър“ ван, и десният лули ван и съотв. левите „мъдър“ и лули ванове. Десният „мъдър“ ван (княз) е отговорен за западните региони, които очевидно включват Юечжите, като му е подчинен десният лули ван, комадващ ариергарда му.³³³ Тези длъжностни лица имат на подчинение свои служебен апарат, и всеки е управител на една от четирите части на империята Сюнну. Тези длъжности се заемат от братята или синовете на шанюя, а най-старшият лев „мъдър“ ван очевидно е престолонаследника.³³⁴

Мъдрият десен ван, очевидно не се приписва никаква особена заслуга за (неочаквания) успех при нападението над Юечжите, който се дължи повече на „помощта на Небето, превъзходството на неговите бойци и силата на неговите коне“, отколкото на конкретната му стратегия или личните му способности.

---

³³⁰ K. Enoki, 'The Location of the Capital of Lou-lan and the Date of the Karoshthi Inscriptions', in *Memoirs of the research Department of Toyo Bunko* 22 (1963) стр. 125-171.

³³¹ SJ 110, Watson, стр. 141.

³³² SJ 110, Watson, стр. 136.

³³³ R. de Crespigny, *Northern Frontier: The Policies and Strategy of the Later Han Empire* (Canberra 1984) стр. 176-177.

³³⁴ Ying Shih Yu (1990), стр. 127.

И отново, победата на Сюнну далеч не е окончателна (както показва превода на Еноки), тъй като юечжите продължават да живеят в Гансу (очевидно необезпокоявани или поне неспоменати от хронистите на Хан) още 14 години.

Ин Чих Ю отново много погрешно тълкува текстовите доказателства, като твърди, че след това поражение в 176 г. пр. н.е., юечжите се разделят на две фракции и „Големите“ юечжи (или Da Yuezhi) мигрира в басейна на р.Или.³³⁵

Както ще бъде показано по-долу, това събитие със сигурност трябва да се е случило почти 15 години по-късно.

Очевидно, когато управляващата династия Юечжи е изненадана от първото нападение на Сюнну през 207 г., сега трябва да са сериозно обезпокоени от това второ и още по-голямо поражение. Като Нараин казва, хвалбите на Маодун пред Хан, че той е „унищожил“ Юечжите (въпреки че Еноки предава израза като „завладял“) „е било преувеличено, но със сигурност това е началото на края на мощта на юечжите в родината им“.³³⁶

Управляващата династия на Юечжите вероятно е започнала да обмисля възможностите си за бъдещето – да останат и да изчакат по-нататъшното нападение от Сюнну, за да контраатакуват този опасен враг или да мигрира другаде пред лицето на тази надвиснала заплаха от могъщия Маодун. Две години по-късно, великият шаню умира, което е наклонило везните в полза на оставането и опитите за възстановяване на старата мощ на Юечжите.

174 г. пр. н.е.: Маодун умира и е наследен от Цзичжу (Лаошанг Цзию?)³³⁷ „Малко след това Маодун почина и синът му Цзичжу приема титлата шаню.“³³⁸ Както подсказва титлата му, Цзичжу (Jizhu) вероятно е означавала „Мъдър лъв ван“ и бил в сравнително напреднала възраст, когато е наследил властта над Сюнну. Маодун е бил „очевиден наследник“ през 215 г. (вероятно вече млад мъж, може би на около 20 години) и е дошъл на „трона“ през 209 г. Като такъв той е бил наследник около 41 години преди смъртта си и царувал като шаню 35 години. Когато го настига смъртта, той е бил на около 60 или повече години, което означава, че Цзичжу може би е бил около 40-годишен, когато е приел „трона“.

Имало е някакви надежди сред юечжите и Хан, че смъртта на Маодун ще промени политиката и ще намали агресията на Сюнну. Даже император Вен ди, успява да убеди Цзичжу да поддържат мирни отношения. Независимо от това Юечжите сигурно са били окуражени от смъртта на техния страховит враг и идването на неговия „възрастен“ син, тъй като скоро след идването му на власт, те демонстрират подновената си мощ и нападат своите стари източни съседи, Усуните.

173 г. пр. н.е. (?): Юечжите нападат усуните, които бягат при Сюнну. (Чжан Цян пише): „Когато живеях сред Сюнну, чух за усуните; владетелят им се казвал Кунмо, а бащата на Кунмо се казвал Нантуми. Първоначално усуните живели с Големите юечжи (Da Yuezhi) между (планините) Цилян и Дунхуан но имали малка държава. Да Юечжи ги нападнали и убили Нантоуми, завзели земите му, а хората му избягали при Сюнну“.³³⁹

Юечжите са съжителствали в Гансу известно време с по-малката полуномадска скотовъдна държава Усун. Както беше отбелязано, Сима Цян локализира Усун на

---

³³⁵ Narain (2000), стр. 23.

³³⁶ В „Чжонхуа Шуцзю“ (Zhonghua Shuju) на „Ши цзи“ (Shi Ji) се казва, че вторият знак от името на шаню трябва да се произнася като „yu“, следователно името му е Цзию (Jiyu)

³³⁷ SJ 110, Watson, стр. 142.

³³⁸ HS 6 14B.

³³⁹ SJ 123, Watson, стр. 238.

изток от Юечжите и на запад от Сюнну, т.е. в източния край на Гансу³⁴⁰, докато Бан Гу ги поставя по-близо до Юечжите, на практика споделяйки една и съща област.³⁴¹

Пулейбланк смята усуните не само за сродни на юечжите, но и за говорещи тохарски език.³⁴² Ако е така, усуните може да са били със сходен етнически произход като прото-юечжите, близки скотовъдни номади, които са пристигнали в Гансу горедолу по същото време. Може би всеки от тях представлява различно племенно образувание или династия в една „надкултурна“ федерация“ на индоевропейците, живели в региона в продължение на много векове.

По някаква причина, вероятно в отговор на провокацията на Усун (последните може би са окуражени от успеха на нападенията на Сюнну срещу Юечжите през 176 г.), или в резултат на някакъв „междусособен“ спор, или за да подобрят защитата си след тежкото поражение от Сюнну, или просто за да придобият повече обработваема земя, Юечжите нападат Усун, убиват техния владетел Нантуоми, принуждавайки хората му да избягат на изток, търсейки защита от Сюнну.

Според „Хан шу“, шаню Цзичжу е обичал и отгледал младия наследник, сина на Нантуоми, като свой син, „младенеца Кунмо“, и: „... когато навършил пълнолетие, (шанюя) предаде на Кунмо хората на неговия баща. Той го изпратил да води войските и на няколко пъти, Кунмо го направил достойно“.³⁴³

„Ши цзи“ объркващо (и неправилно, както показват събитията в басейна на р. Или няколко десетилетия по-късно) приписват нападенията срещу Усун на Сюнну, продължава тази история по-нататък: „След това шанюя направи (Кунмо) владетел на народа, който баща му е управлявал в предишни времена, му нареди да пази западните граници. Кунмо събра заедно хората си, грижеше се за тях и ги предвождеше в нападенията срещу малките селища в околността. Скоро той имаше на разположение 20 000 или 30 000 умели стрелци, и добре обучени воители за водене на нападателна война“.³⁴⁴

Атаката срещу Усун, около 173 г. пр. н.е. е краткотрайна и безсмислена победа за Юечжите. Те не само си спечелват нов смъртен враг в лицето на сина на Нантуоми, но Сюнну включват усуните (и техните добре обучени воители) в по-голямата си племенна конфедерация и шанюя лично отглежда усунския кунмо (това е титла) като свой син. С 20 000 - 30 000 добре обучени конни стрелци, „за нападателна война“, не е изненада, че усуните ще тормозят юечжите няколко десетилетия по-късно по време на тяхната миграция далеч от Гансу и ще ги принудят да отидат още по-далече на запад.³⁴⁵

172 (?) - 158 г. пр. н.е. (?): Старият шаню Цзичжу умира и е наследен от „Лаошан“ (Laoshang)? На пръв поглед има очевидно несъответствие между „Хан шу“ и „Ши цзи“ относно датата на смъртта на „стария“ Цзичжу и самоличността на неговия приемник. „Хан шу“ изрично назовава „Лаошан“ като шанюя, който окончателно побеждава Юечжите през 162 г. пр. н. е. и от черепа на техния владетел направил чаша за пиене: „и шаню Лаошан уби (царя) на Юечжите, превръщайки черепа му в чаша за пиене“.³⁴⁶ Това означава, че в някакъв период между възкачването на Цзичжу през 174 г. пр. н.е. и последният окончателен разгром на

---

³⁴⁰ HS 96B 2A.

³⁴¹ Pulleyblank (1983), стр. 458; Pulleyblank (1966), стр. 9-39.

³⁴² HS 61 4B.

³⁴³ SJ 123, Watson, стр. 238.

³⁴⁴ HS 61 4B; SJ 123, Watson стр. 238, Hulsewe and Loewe стр. 214, n. 803.

³⁴⁵ HS 96A 15A.

³⁴⁶ SJ 110, Watson, стр. 147.

Юечжите през 162 г. пр. н.е. Цзичжу е починал и е наследен от (вероятно) по-млад и по-енергичен шаню на име Лаошан.

Но „Ши цзи“ не споменава Лаошан и датира смъртта на Цзичжу през 158 г.: „Четири години по-късно (след мирния договор от 162 г. пр. н.е.) старият шаню Цзичжу почина и е наследен от сина си Цзюнчен (Junchen).³⁴⁷ Това повече или по-малко се потвърждава от пасаж в глава 123 на „Ши цзи“: „По някое време след това неговият (на Маодун) син, старият шаню, уби царя на Юечжите...“.³⁴⁸

Това очевидно объркване със сигурност се изяснява чрез четене на „Laoshang“ като епитет, а не като име. Както Хулсулве и Льове отбелязват, „Lao-shang“ се превежда като „стар и издигнат“, което означава, че е малко вероятно, това да е било истинското име на шанюя и по-вероятно е превод на китайски на епитет или сюннуйската титла на Цзичжу.³⁴⁹ Така Лаошан не е името на нов владетел, а алтернативна титла, синоним на израза „Стария“ Цзичжу, така че не е имало шаню на име Лаошан и Юечжите в крайна сметка са победени от същия Цзичжу (Jizhu).

Донякъде объркващо Хулсеви и Льове продължават да приемат Лаошан (Laoshang) като името на нов шаню³⁵⁰, но Нараин със сигурност е прав в аргумента, че Лаошан е просто титлата на Цзичжу.³⁵¹

166 г. пр. н.е.: Хан и Сюнну подновяват военните действия. Сюнну изненадващо нападат китайския граничен град Бейди³⁵². „На 14-та година от управлението на император Вен ди, Шанюя поведе войска от 140 000 конника през проходите Чаона и Сяо, уби Сун Ан, главния комендант на провинция Бейди, и отвлече голям брой хора и животни. Накрая той достигна с конницата си чак до Пенян (Pengyang) ... и разузнавачите му достигнаха до „Двореца на сладките извори“ в Йон (Yong)“.³⁵³

При това сериозно нахлуване, сюннуйската конница достига до оклностите на Ханската столица Сиан. Както коментира Тордай: „За разлика от по-ранните набези срещу Китай от север или северозапад, това беше атака в сърцето на Хан от неочаквана западна посока“.³⁵⁴

Император Вен ди успява да събере 100 000 конници, за да „пази столицата от варварското нашествие“³⁵⁵ и след като ограбват региона повече от месец, Сюнну се оттеглят. Това нападение бележи началото на четиригодишен период на враждебни действия от страна на Сюнну срещу Хан, който завършва едва с подписването на нов мирен договор през 162 г. „Сюнну стават все по-арогантни от ден на ден, пресичат границата всяка година, убиват много от жителите и крадат животните им „само в провинция Дай са убити над 10 000 души. Дворът на Хан, силно разстроен, изпрати

---

³⁴⁷ SJ 123, Watson, стр. 234.

³⁴⁸ Hulsewe and Loewe, стр. 120, n. 284.

³⁴⁹ Пак там.

³⁵⁰ Narain (2000), стр. 23.

³⁵¹ Тордай твърди, че за да атакуват столицата на Хан, Сюнну е трябвало да „преминат през земите на слино отслабените юечжи“, виж Torday, стр. 230. Така той свързва тази войнота на Сюнну с Хан с окончателното, опустошително поражение на Юечжите, което води до тяхната миграция от Гансу. Това поражение обаче трябва да бъде датирано в 162 г. пр. н.е. и няма текстови доказателства в подкрепа на твърдението на Тордай, че атаката на Сюнну е станала през 166 г. пр. н.е. срещу Хан съвпада с третата и последна атака срещу Юечжите.

³⁵² SJ 110, Watson, стр. 145.

³⁵³ Torday, стр. 230.

³⁵⁴ Пак там.

³⁵⁵ SJ 110, Watson, стр. 145.

пратеник с писмо до Сюнну, а Шаню на свой ред изпрати един от сановниците си да се извини и да поиска подновяване на мирния договор”.³⁵⁶

162 г. пр. н.е.: Ханския император Вен ди пише до шанюя на Сюнну с молба за мир „Нашите два големи народа, Хан и Сюнну, стоят един до друг. Тъй като Сюнну живеят на север, където земята е студена и смъртоносните студове настъпват рано, ние постановихме, че нашите служители ще изпращат на Шаню всяка година определено количество просо, квас, злато, коприна, платове и други средства... Когато обмисляме минали дела, разбираме, че само поради дребни причини, плановите на нашите министри се провалиха. Никакви причини не са достойни да нарушат хармонията, която съществува между братята... Нека тогава да оставим настрана тези дребни въпроси на миналото и да вървим заедно големия път...”.³⁵⁷

Предложението на Хан за мир (придружено от редовно предоставяне на данък) е прието, и шанюя почти веднага насочва вниманието си към Юечжите. Нараин се съгласява, че едва след сключването на мира с Хан, шанюят смята за разумно да нападне Юечжите, тъй като те потенциално остават без „мощен съюзник“ в лицето на Хан.³⁵⁸ Няма текстови доказателства, които да предполагат това, но Сюнну винаги са били искрено притеснени от възникването на потенциален съюз между Хан и Юечжите. Ето защо, след осигурения мир с Хан, шанюя се чувства достатъчно уверен, за да насочи значителни военни сили срещу Юечжите в опит да ги победи веднъж завинаги. Следователно това нападение може да бъде датирана с очевидно допустима точност към 162 г. пр. н. е., дата, допълнително подкрепена от поредица от заключения, извлечени от текстовите препратки.

162 г. пр. н. е.: Xiongnu под ръководството на Цзичжу нанасят трето и катастрофално поражение на Юечжи и правят от черепа на царя в чаша за пиене.

„По това време (периода цзянюан / jianyuán - 140-135 г. пр. н. е.) императорът разпитва различни сюнну, които са се предали на Хан, и всички те му разказват как Сюнну победили царя на народа Юечжи и направили от черепа му в чаша за пиене”.³⁵⁹

„По това време (периода цзянюан) дезертъори от Сюнну разказваха, че са победили царя на Юечжите и направили съд за пиене от неговия череп”.³⁶⁰

И двете препратки идват от глави в „Ши цзи“ и „Хан шу“ за дипломатическата мисия на Чжан Цян, който е изпратен от У ди (Wudi) през 138 г. пр. н.е. да сключи съюз с юечжите. По времето, когато пратеникът на Хан намира Юечжите, те вече са завършили миграцията си на запад и се заселват в Северна Бактрия. Изводът от тези препратки е, че в двора на Хан са разбрали за това окончателно поражение на Юечжите някъде след 140 г. пр. н. е., повече от две десетилетия след събитието, което е сериозен пропуск в разузнаването на Хан, който ще бъде разгледан по-подробно в следващата глава.

Така, те предоставят само много късен „termin post quem“ за датиране на поражението. Те обаче ясно показват, че Сюнну ефективно са прекъснали комуникацията на Хан с Гансу и че в двора на Хан научават за случилото се единствено от разказите на пленниците и дезертъорите, или информатори от Сюнну.

---

³⁵⁶ SJ 110, Watson, стр. 146-147.

³⁵⁷ Narain (2000), стр. 23.

³⁵⁸ SJ 123, Watson, стр. 231.

³⁵⁹ HS 61 JA.

³⁶⁰ HS 96A 15A.

Има допълнителни препратки към нападението: "...и шаню Лаошанг уби (царя) на Юечжи, превръщайки черепа му в съд за пиене".³⁶¹

„Малко по-късно неговият (на Маодун) син, „Старият шаню“, уби царя на Юечжите и направи от черепа му чаша за пиене“.³⁶²

Тези препратки предоставят по-точен разказ „post quem“ за поражението, тъй като ние знаем от „Ши цзи“, че Цзичжу (Лаошан) е починал през 158 пр. н. е. и е наследен от новия шаню Цзюнчен.³⁶³

Следователно поражението на Юечжите трябва да е станало някъде между смъртта на Маодун през 174 г. пр. н.е. и смъртта на Цзичжу през 158 г. пр. н.е. „По това време Юечжите вече са били победени от Сюнну...“.³⁶⁴ Този пасаж следва разказа на „Хан шу“ за поражението на усуните от юечжите и за спасението на младенеца кунмо от шанюя, и както беше казано по-горе, най-вероятно се е случило през 173 г. пр. н.е.

Разказът описва израстването на младия Кунмо в семейството на Цзичжу и уточнява, че „когато той навършил пълнолетие (Шаню) предал на Кунмо народа на баща му...“.³⁶⁵

Дафина (Daffina) превежда съответните китайски йероглиф като „зряла възраст“ и използва примери в наръчника за ритуали, „Личжи“ (Lizhi), за да се аргументира, че зрялата възраст според тогавашните критерии е 30 години.³⁶⁶

Но Хулсеви и Льове оспорват това заключение и отбелязват, че „Хоу Хан шу“ уточнява: „В древността човек получава оръжие на 15 години, за да го върне на 60 години“.³⁶⁷ Ако са правилни изводите, тогава Кунмо (ако е бил на 1 год. или по-малко по време на смъртта на баща си) ще достигне 15-годишна възраст около 158 г. пр. н.е. „Хан шу“ обаче отбелязва, че по времето, когато Кунмо станал пълнолетен, Юечжите „вече са били победени от Сюнну“ и освен това загатва, че те вече са се заселили в долината на р. Или. Това потвърждава, че поражението на Юечжите от Сюнну трябва да се е случило някъде преди 158 г. пр. н.е.

По-точен „terminus post quem“ може да бъде факта, че през или непосредствено след 162 г. пр. н.е. Цзичжу подписва мирен договор с Хан и след това очевидно остава у дома до края на живота си. Следователно е разумно да се предположи, че третото и последно поражение на юечжите от Сюнну най-вероятно се е случило през 162 г. пр. н.е., точно преди подписването на мирния договор с Хан.

С поражението и прогонването на Юечжите и сключването на мир с Хан, Цзичжу успява да прекара останалите четири години от живота си в относително спокойствие, доволен от факта, че е получили контрол над жизненоважния коридор Гансу, а оттам и потенциално над Таримския басейн и отвъд него.

Тордай предполага, че конницата на Сюнну вероятно е използвала плодородната долина Едзин-гол, като маршрут до земите на юечжите: „Всички по-късни нашествия от Гансу от север следват този маршрут. Чингиз хан го използва през 1226 г., и само за 14 дни се предвижда с армията си от река Орхон до делтата на Едзин-гол, която все още е богат земеделски район; Марко Поло спира тук за малко и пише за град Ецина (Едзин), добри думи. Яздейки на юг, нагоре по течението на Едзин-гол, Сюнну проникват в земята на юечжите, и притискат противника към

³⁶¹ SJ 123, Watson, стр. 234.

³⁶² SJ 110, Watson, стр. 147.

³⁶³ HS 61 SA.

³⁶⁴ HS 61 4B.

³⁶⁵ P. Daffina, 'La migrazione dei Wu-sun', in Rivista degli studi orientali 44 (Rome 1969), стр. 147.

³⁶⁶ HHS Mem. 37; Hulsewe and Loewe, стр. 215-6 n. 806.

³⁶⁷ Torday, стр. 234.

планините Цилян. Така единствената посока за отстъпление е да бягат на запад, единственият посока все още отворена за тях”.³⁶⁸

През следващите 30 години западът ще остане единствената посока, отворена за преселението на вече бездомните юечжи, като разказът на тази книга ще се опита да го представи.

Писмени доказателства: Заключение

Около 162 г. пр. н. е. Юечжите се оказват в най-ниската степен на своята политическа и военна сила, те са победени катастрофално и владателят им е убит: „... Сюнну завладяха Дя юечжи ...”.³⁶⁹

„... след като те (юечжите) бяха победени от Сюнну ...”.³⁷⁰

„Царят на Да Юечжите е бил убит от номадите...”.³⁷¹

Тези пасажии само потвърждават това, което предишните препратки обясняват напълно ясно – че Юечжите са претърпели трето и последно опустошително и катастрофално за тях поражение от Сюнну под командването на шаню Цзичжу (Лаошан) и са напълно сломени. Владателят от династията Юечжи е убит и черепът му е превърнат в трофей от шанюя, като чаша за пиене.

Юечжите, които до появата на Маодун в 209 г. пр. н.е. в продължение на векове, ако не и хилядолетие, са бил най-могъщия от всички „варварски” народи по северните и западните граници на Китай, сега претърпяват три тежки поражения от Сюнну - през 207, 176 и 162 г. пр. н.е. (ЖВ: или както казва римската поговорка, „така отминава славата на света”).

Още след първото нападение на Маодун през 207 г. пр. н.е., те е трябвало да осъзнаят, настъпилата вече в региона промяната в баланса на силите, и без съмнение се оказват маргинализирани, тъй като борбата за надмощие се премества в сблъсъка Хан/Сюнну. Фактът, че след това Маодун изчака още три десетилетия, преди отново да атакува Юечжите, показва неговите опасения от страна на Хан, но може да се тълкува и като допълнително свидетелство за предишната (и все още продължаваща) слава и мощ на Юечжите.

През 176 г. шанюя изпратил „десния мъдър ван” да „издири народа Юечжи и да ги нападне” и след успеха си, се хвали в писмо до императора на Хан, че е „унищожил юечжите, като ги избил или принудил да му се подчини всеки един член на племето”. Но „унищожението” на враговете му не е толкова сериозно, колкото Маодун твърди и през следващите 14 години юечжите остават в своите земи в западната част на Гансу. Това без съмнение е неспокоен период в лицето на издигащата се нова агресивна сила Сюнну, но последните са раздвоени между нападение срещу Хан или нападение срещу Юечжите, опасявайки се от тяхната все още не сломена окончателно мощ. Наистина Юечжите трябва да са запазили (или бързо възвърнали) значителните си военни способности, тъй като през 173 г. пр. н.е. те нападат и прогонва своите източни съседи от Гансу, усуните, които обаче разполагат с незначителни собствени военни ресурси с които да се противопоставят.

Фактът, че юечжите изобщо са били в някаква позиция да нападнат усуните толкова скоро след като уж са били „унищожени” от Сюнну, е поразително доказателство за възстановяване на техните сили, а също и за способността им да

---

³⁶⁸ HS 96A 1 OB.

³⁶⁹ SJ 123, Watson, стр. 234.

³⁷⁰ HS 61 2A; SJ 123, Watson, стр. 232.

³⁷¹ SJ 110, Watson p. 141.

сплотят и другите лоялни към тях племена на тяхната територия в Таримския басейн.

Тогава най-накрая, през 162 г. пр. н. е., Сюнну предприемат третото си и най-опустошително нападение, този път напълно побеждавайки юечжине, обезглавявайки техния владетел и оставяйки ги разгромени. Това събитие, се научава в двора на Хан едва след 140 г. пр. н. е., или след повече от две десетилетия.

Дотогава юечжите са поели единствения възможен път който им е достъпен, и са мигрирали далеч на северозапад, заселвайки се в търсене на нова родина, първоначално в долината на р. Или. Следващите събития обаче ще ги лишат от тези надежди.

5. Археологически доказателства за Юечжи в Гансу

Въведение

Както казахме, всяко изкушение да се твърди, че китайските източници предоставят достатъчно убедителни доказателства, които те предлагат за събитията по северните граници на Китай през първата половина на II век пр. н. е., трябва да бъде съобразено от недостига на потвърждаващи археологически доказателства от Гансу и Синцзян.

По-нататък на север, в редица обекти в бивша съветска Срдна Азия, съветски, руски и археолози от бившите съветски републики са направили обширни изследвания през втората половина на XX век, откривайки доказателства за номадските миграции и взаимодействие в степите. По-голямата част от проследяването на миграциите от бронзовата епоха, очертан в първата част, се основава на съветски и руски археологически доказателства.

За историята на миграцията на юечжите на запад след изгонването им от Сюнну през 162 г. пр. н. е., археологическите доказателства са полезни като средство за проверка и изясняване на подробностите за маршрута, съдържащи се в източниците. Династическите истории, свързани с вътрешната и външната политика на Хан, са ограничени като източник на доказателства за културата и начина на живот на древните номади, и това не е изненадващо, а допълнително подчертава важността на съответните археологически открития. Това е мнението на Наталия Горбунова, която отбелязва, че литературните източници предоставят само: „голите факти от политическата история и се занимават с взаимовръзките между света на номадите и древните държавни образувания. От тях може да се извлече много малко информация за икономиката, бита и културата на номадските племена. Това прави археологията и независимо от нейните специфични ограничения, тя е основния източник на данни за реконструиране на културната история на номадите“.³⁷²

Повечето от тези археологически доказателства идват от некрополи, а понякога и от обекти на временни, полупостоянни и изненадващо постоянни лагери и селища. Доказателствата от некрополите са ограничени, тъй като естеството на погребалните ритуали, предшестващи погребението, като цяло е неизвестно, а органичният материал почти не се запазва (с очевидното изключение на мумиите от Тарим). Също по-голямата част от некрополите в древна Вътрешна Азия са ограбени

---

³⁷² N.G. Gorbunova, 'Early Nomadic Pastoral Tribes in Soviet Central Asia During the First Half of the First Millennium A.D.', in G. Seaman, ed., *Foundations of Empire: Archaeology and Art of the Eurasian Steppes* vol. 3 (Berkeley 1993), стр. 31.

още в древността или в по-ново време. Това води до намаляване на стойността на голяма част от археологическия материал, което означава, че дори там, където са открити и изследвани номадски некрополи, познанията ни за културата и начина на живот на древните скотовъдни племена остават ограничени.

Но чрез комбиниране на доказателствата от писмените източници, без значение колко случайни могат да бъдат те, с тези ограничени археологически доказателства, започва да се проявява все по-всеобхватна картина на номадската култура.

Археология и иконография на Сюнну

Трите основни „номадски“ групи, чиито истории се преплитат толкова завладяващо в китайските династични истории, са Сюнну (Xiongnu), Усун (Wusun) и Юечжи (Yuezhi).

Идентифицирането на некрополите на Сюнну и полупостоянните им селища е направено първоначално (макар и условно) преди повече от век, то идентификацията на некрополите на усуните и юечжите остава много по-трудна задача.

Първите обекти на Сюнну са открити около Кяхта (сега в република Бурятия на Руската федерация) от Талко-Гринцевич през 1896 г.³⁷³

Основният обект на Сюнну, Ноин-Ула³⁷⁴ (който датира от I век пр. н. е.) е разкопан за пръв път между 1924 и 1925 г. от Козлов, а важна крепост Иволга е разкопана от Давидова. Намира се на около 16 км от Улан-Уде в долината на р. Селенга.³⁷⁵

Тези две основни селища на Сюнну (както и други 20 и повече по-малки обекта в Монголия)³⁷⁶ показват доказателства за постоянни жилища и укрепени селища. Възстановените артефакти разкриват доказателства за напреднало майсторство, особено в тъкането на килими, в инструменти за обработка на кожа, фини железни и бронзови инструменти, както и полууседнала селскостопанска дейност. Всичко това е накарало изследователите да променят съществено своите предишни схващания за изключително „номадския“ начин на живот на сюнну. Очевидно е че голяма част от населението на Сюнну са предпочитали много по-уседнал начин на живот, отколкото се описва в „Ши цзи“ и „Хан шу“³⁷⁷. Мърфи вероятно не е много прав в твърдението, че „за повечето (номадски) народи земеделието е било или табу, или практикувано донякъде половинчато, тъй като е смятано дори за срамно“.³⁷⁸

Има ясни доказателства за полууседналост и земеделие, както съвсем правилно предполага Горбунова, ако тези места не бяха разкрити, „нашите познания за

---

³⁷³ S. Miniaev, 'Art and Archaeology of the Xiongnu: New Discoveries in Russia', in Circle of Inner Asian Art Newsletter No. 14 (December 2001) стр. 3-9.

³⁷⁴ C. Trever, Excavations in Northern Mongolia (Leningrad 1932); N. Ishjamt, стр. 152, 159-163; S.I. Rudenko, Kul'tura khunnov 1 noinulinskie kurgany (Moscow and Leningrad 1962).

³⁷⁵ L. Lesnichenko, 'The Huns', in V.N. Basilov, ed., Nomads of Eurasia, trans. M. Zirin (Seattle and London 1989) p. 50; A.V. Davydova, Ivolginskii kompleks (gorodische i mogil'nik) pamyatnik khunnu v Zabaikal'e (Leningrad 1985) pp. 6, 83-4; A. Davydova, Ivolga Fortress. Archaeological Sites of the Xiongnu vol. 1 (St. Petersburg 1995); A. Davydova, Ivolga Cemetery. Archaeological Sites of the Xiongnu vol. 2 (St. Petersburg 1996).

³⁷⁶ S. Miniacv, Derestuy Burial Ground. Archaeological Sites of the Xiongnu vol. 3 (St. Petersburg 1998).

³⁷⁷ В „Ши цзи“ Shi гл. 70 има описание на „столицата“ на шанюя, и Миниаев твърди, че съответства на Иволгинското гробище. Виж Miniaev 2001 цит. с., стр. 5.

³⁷⁸ Gorbunova (1992), стр. 46, n. 1.

културата и начина на живот на народите, които са погребвали мъртвите си в тези некрополи, щяха да бъдат много различни от това, което е сега“.³⁷⁹

Някои от 54-те жилища, разкопани досега в Иволга, дори са имали отоплителни системи, прекарани през канали под пода, а селището е било силно укрепено, заобиколено от четири отделни укрепления. Момент, който Горбунова може би пренебрегва обаче е, че големите селища на Сюнну като Ноин-Ула и Иволга са били елитни жилища или гарнизонни градове и не дават много информация за това как са живели „обикновените“ сюнну. Тези открития често изкривяват, вместо за изясняват културните и социални въпроси. Пример за това е очевидното значение на символичната иконография, която се появява като орнамент върху различни предмети, открити в сюннуйски (и други номадски) некрополи. Ема Бункър твърди, че очевидните промени в иконографията на символите, представени върху тези артефакти, може да бъде открита от втората половина на IV век пр. н. е., и е свързана с относително „внезапната“ поява на глави на грабливи птици: „Фантастични животни с глави на грабливи птици започват да се изобразяват върху лични предмети. Първоначално новата иконография се проявява в добавянето на глави на грабливи птици ... Митичните животни с атрибути на глави на грабливи птици се свързват традиционно с древни номадски племена, разположени в Централна и Северозападна Азия. Тези митични същества с глава на хищна птица принадлежат към слабо разбрана символна система, използвана от определени скотовъдни племена между VII и VI век пр. н. е. и I век сл. н.е. в евразийските степи от България до Великата стена“.³⁸⁰

Най-ранният известен пример за глава на хищна птица е от гробница от VII – VI век пр. н. е. от Чиликтин в Източен Казахстан, която Бункър приписва на саките. Сюнну вероятно да заели тази иконография по-рано от епохата на тяхната експанзия при Маодун.

След това, предполага Бункър (Bunker), иконографията с главата на хищна птица е заменена с подновения интерес към символични изображения на „реалистични“ животни и хора: „Тази промяна отразява възприемането на митични вярвания, различни от тези на номадските племена, обитавали северозападните китайски гранични райони, преди да бъдат завладени от Сюнну“.³⁸¹

Този контакт със други скотовъдни племена с различна етническа принадлежност и традиция трябва да доведат до пренасянето на нови културни влияния и полиетническият състав на федерацията Сюнну води до културен обмен и възприемане на други културни традиции. На базата на това тълкуване Бункър продължава да приравнява появата на иконографията с главата на хищник върху предметите свързани със сюнну с подразбиращата се много късна поява при юечжите или други индоевропейски „номади“. Тя твърди, че индоевропейските племена може да са осъществили въвеждането на същества с глави на грабливи птици в края на IV век пр. н. е. (т.е. може да са пристигнали в региона едва към края на IV век пр.н.е), аргументирайки се с предполагаема връзка между внезапната изчезването на символите и миграцията на юечжите през 162 г. пр.н.е.

---

³⁷⁹ E. C. Bunker, 'Significant changes in Iconography and Technology amongst ancient China's northwestern pastoralist neighbours from the Fourth to the First Century BC', *Bulletin of the Asia Institute* 6 (1992) стр. 100-101.

³⁸⁰ Пак там, стр. 109.

³⁸¹ Пак там, стр. 111.

След като юечжите са били прогонени от хунну, твърди тя, „изобразяването на атрибути с глави на грабливи птици е намаляло значително поради изчезването ѝ от и художествените представи в района“.³⁸²

Доказателствата за тази връзка са подкопани, от откритието на изображения на глави на хищни птици върху килимите намерени в Ноин-Ула, които датират от I век пр. н. е., около век след като Юечжите са напуснали Гансу, и би трябвало изображенията на глави на грабливи птици са били „изчезнали“ от „артистичните представи“ на Сюнну. По-убедително е предположението на Бункър, че именно Ху, първата група номадски воини-стрелци, споменати в източниците на Чжоу (които се появяват по протежение на северозападната граница на Китай по време на „Периода на воюващите царства“), трябва да се разглеждат като кандидати за появата на иконография с глава на граблива птица. Наистина Ху може да са били отговорни за редица значителни межкултурни влияния върху своите съседи, включително не само сюнну, но и китайците.

Това е „облеклото Ху“ (Hu fu) и военните техники, които са възприети едва след дълъг и „известен“ дебат³⁸³ от владетелите на Чжао в края на IV век пр. н.е. в опитите им да защитят територията си от агресията на милитаризираните номадски нашественици.³⁸⁴

Етническата принадлежност на Ху не е установена, но връзките с по-ранните им скитски/сакски предци (отговорни за изображенията с глави на хищни птици в Чиликтин?) не са изключени. Но няма доказателства, които да подсказват, че Ху са били индоевропейци, нито да подкрепят условното предположение на Бункър, че Ху са били войнствени номади, които са дошли през Гансу и са се присъединили към конфедерацията на Юечжите, „чиято основна група е живяла в Гансу от векове“, въпреки че със сигурност нито един от сценариите не е изключен.³⁸⁵

Интригуващите предположения на Бункър (с със сигурност базирани само на спекулативното приписване и невъзможни претенции за „точна“ датировка на иконографията с глава на хищна птица върху артефакти от Сюнну) са илюстративни за сложността в тълкуването на такъв двусмислен археологически материал. Няма дори достатъчно доказателства, за да се определи дали самите Сюнну са авторите на тежи предмети с изображенията на главата на граблива птица, или те са придобити като данък или плячка от други племена, с които са влезли в контакт (или като завоеватели, или дори като търговски партньори). Като такова, откриването на (вероятно) сакски/скитски иконографски артефакти, намерени в гробниците на Сюнну само подчертава удивителните нива на транс-евразийския културен обмен, осъществен в региона, особено през периоди на интензивна номадска мобилност.

Археологически доказателства за Юечжите: погребения с „подбой“

Това, което е очевидно, е отсъствието въпреки изследванията с давност повече от век, е отсъствието на сериозни археологически доказателства за юечжите, особено в северозападен Китай. (ЖВ. категорично не съм съгласен с тази прекалена предпазливост на автора, стигаща до агностицизъм. Подбойните погребения са ясно доказателство и белег на присъствието на юечжите). Това обаче не е спряло руските и средноазиатските археолози (в частност) от спекулирането с въпроса, къде такива

---

³⁸² SJ 43.

³⁸³ Pulleyblank (1983), стр. 449-450.

³⁸⁴ Пак там, стр. 112.

³⁸⁵ Gorbunova (1992), стр. 33.

доказателства могат да бъдат открити в бъдеще. През последните десетилетия нараства броят на археологическите обекти, които първоначално са били идентифицирани като оставени от други номадски скотовъдци, но сега условно са идентифицирани като находки от юечжите – особено по време на тяхната миграция и заселването им в Бактрия. И това се основава на естеството на погребалния обряд и неговите общи черти, които трябва да се търсят в Гансу и Синцзян, в търсене на тяхната прародина.

За тази цел професор Ю. А. Заднепровски (1924 – 1999 г.) от Руската академия на науките в Санкт Петербург няколко десетилетия се опитва да установи връзка между определен тип централноазиатски погребения – с т.нар. „подбой“ (странична ниша обрязувана от подкопаването на едната надлъжна гробна стена) и юечжите. Той проследява разпространението на подбойните погребения, подобно на Птолемей, по известния ни миграционен път на юечжите. Заднепровски твърди (и Горбунова се съгласява), че по същество има само три различни основни типа „номадски“ погребения като и трите се намират на различни места в Централна и Средна Азия. Тези некрополи са предоставили богат източник на информация за съветски и руски археолози, но идентификацията им винаги създава трудности.

Както казва Горбунова, „учените са правили многократни опити за проучване на некрополите на номадите скотовъдци, за да идентифицират една или друга група хора, погребани там, с племе или племена, известни от писмените източници.³⁸⁶ Въпреки това, съвместното съществуване на погребения от различни типове, не само в един и същи общ регион, но често и в един некропол, прави идентифицирането много по-трудно: „Проучени са стотици погребения в обширната област от Седморечието и Каратау на север до Амударя и Копетдаг на юг. Съвместното съществуване на различните видове погребения в един и същи регион и дори в рамките на един и същ некропол е широко разпространено явление, характерно за номадите на Евразия. Това прави решението на проблема с идентификацията още по-трудно.³⁸⁷

„Историята“ на усилията на съветските и руските археолози в откриването, разкопаването и идентифицирането на тези стотици погребения имат голямо значение за уточняване на миграционния път на Юечжите. Най-голям интерес представляват опитите на няколко изследователи да идентифицират различни елементи от погребалния обред на Юечжите. Например погребенията, открити в Киргизстан през 1928-1929 г., първоначално са идентифицирани като усунски от Воеводовски и Грязнов, но до 1941 г., Тереножкин смята, че само някои от тях принадлежат на усуните, докато друга част от погребенията, той идентифицира като сакски, на народ Сай в китайските извори (Саки), които са били изгонени от юечжите, а трета част може да се идентифицира като оставени от самите мигриращи юечжи.³⁸⁸

Манделштам е този, който пръв предлага идентифицирането на погребенията с подбой като погребения на юечжите, съпоставяйки редица места с такива

---

³⁸⁶ Y. A. Zadneprovsky, 'Migration Paths of the Yuezhi Based on Archaeological Evidence', Circle of Inner Asian Art Newsletter No. 9 (April 1999) стр. 3.

³⁸⁷ Пак там.

³⁸⁸ A. M. Mandelshtam, 'Proiskhozhdenie i ranniaia istoriia kushan v svete archeologicheskikh dannikh' (Archaeological Data on the Origins and early History of the Kushans), in Central Asia in the Kushan Period. Vol I. (Moscow 1974) стр. 165-6. (Text in Russian but with title and summaries in English).

некрополи оставени по миграционния път на юечжи (очертан в източниците от епохата Хан).³⁸⁹

Заднепровски се съгласява с идентификацията на Манделшам и на Международната конференция за кушаните, проведена в Душанбе през 1968 г., той допълнително предлага, че подбойните погребения, открити в басейна на р. Или, Ферганската долина, Бухарския оазис и в Северна Бактрия, принадлежат на Юечжите.³⁹⁰

„Подбойт“ е странична камера-ниша, изкопана в дългата стена на гробната яма. Камерите могат да бъдат разположени в източната или западната стена (Тип А), или в северната или южната стена (Тип Б) на гробната яма.³⁹¹ Подбойните погребения тип Б са открити в Тяньшан и Седмореочието, Фергана и Бактрия, докато тип А са по-често срещани в Хорезъм, Согд и Бактрия. Това, което е необходимо, за да се подкрепи тази идентификация, е да се намерят примери за подобни погребения в Гансу и/или Таримския басейн, в „историческия“ дом на Юечжите.

Както самият Заднепровски поставя проблема: „... подобните погребения от оазисите на Седмореочието, Фергана и Бухара са подобни на групата Тулхар в Северна Бактрия и (всички) принадлежат на Юечжите. За да се приеме тази теория е необходимо да се определи характера на некрополите в първоначалната родина на Юечжите, в провинция Гансу и Северен Китай (където са открити погребения с подбой), както и в междинната територия, в Източен Туркестан (сегашен автономен район Синцзян)“.³⁹²

Руснаците, нямайки достъп до тези региони, са били принудени да зависят от публикуваните резултати от изследванията, извършени от китайските археолози в Гансу и Синцзян, а през 1990 г. Миняев публикува статия, сравняваща подобните некрополи, открити от китайците в Даодонци (Daodongzi) в провинция Нинся и Субаши в Синцзян, с подобните некрополи в Тува и Минусинския басейн в Южен Сибир.³⁹³

Но всички тези погребенията досега са били приписвани на местните жители на онези региони, попаднали под хегемонията на Сюнну в средата на II век пр.н.е. По-обещаващи са некрополите, открити в редица китайски обекти, като Кавригул (Qǎwrighul) в Синцзян и Халадун в Гансу.

Кавригул: Обектът Кавригул се намира на 30 км северозападно от Карашар (Хеджо) на южните склонове на Тяньшан в северната част на Таримския басейн. Възникналата там култура е датирана от ок. 1000 - 400 г. пр. н. е. и се разглежда от Малори и Маир като „праисторически предшественик ... на града-държава Карашар, един от най-големите градове в северната част на Таримския басейн“.³⁹⁴ Разкрити са пет некропола, разположени на площ от 10 кв.км. Открити са общо 2000 отделни погребения и четири нещропола, които са идентифицирани като част от една и съща култура (Кавригул I, II, IV и V).

Погребаните са положени по гръб или странично, ориентирани с глави на северозапад. Гробните ями са изградени с камъни, а подът е покрит с дъски и има следи от дървени гробни капаци. Погребалният инвентар включват както груби, така и по-финни рисуванни керамични съдове, стрели, лъкове, следи от тъкани,

---

³⁸⁹ Zadneprovsky (1999) op. eil., p. 3; and Y.A. Zadneprovsky, *Ancient Nomads of Central Asia* (St. Petersburg 1997).

³⁹⁰ Gorbunova, p. 35.

³⁹¹ Zadneprovsky (1999), стр. 4.

³⁹² Пак там.

³⁹³ Mallory and Mair, стр. 156.

³⁹⁴ Пак там, стр. 157-158.

бронзови ножове, златни, сребърни и железни украси. В гробовете са открити и бронзови части от конски сбруи и други предмети свързани с ездата, както и сости от овце, коне, по-рядко едър рогат добитък, като всичко това показва начина на живот, основан отчасти върху оазисно земеделие, полу-уседнало скотовъдно номадство.³⁹⁵

Некрополите I, 11, IV и V показват паралели с андроновските погребения от VII – VII век пр. н.е. в Алтай и предметите свързани с конските сбруи, предполагат степен произход за по-голямата част от погребаните.

Заднепровски също идентифицира гробните съоръжения в некрополите Кавригул, тип I, II, IV и V със сарматските племена от Южен Урал.³⁹⁶

За него особен интерес представлява Кавригул III, а Малори и Маър смятат, че тези некрополи очевидно принадлежат към различни погребални традиции и материална култура и че погребаните са от смесен европейден произход и етническа принадлежност.³⁹⁷

Заднепровски се аргументира и установява връзка с подбойските некрополи от долината на р. Или и Ферганската долина: „По много характеристики, т.е. разположението на нишата (подбоя) в северната стена на гроба, ориентация на скелета, зазиждането на входа на подбоя със сурови тухли, тези погребения приличат на паметниците на Седморечието и съседните райони на Фергана.“³⁹⁸

Заднепровски открива особено сходство между погребенията от Кавригул III и тези от района Хангиз във Фергана (също условно идентифицирани с мигриращите юеечжи, както ще бъде обсъдено по-долу).³⁹⁹

Некрополът Кавригул III е идентифицирано доста условно като принадлежал на Сюнну от китайските археолози, но Малори и Маир не са убедени в това⁴⁰⁰, а Заднепровски допуска, че те се различават съществено от типичните погребения на Сюнну „по много характеристики“. ⁴⁰¹

По този начин въпреки че няма ясни доказателства, позволяващи каквото и да е недвусмислена идентификация на обекта Кавригул III с юеечжите, има достатъчно „улики“, за да се допусне такава идентификация. (ЖВ: обяснението е ясно, юеечжите създават града при своята миграция на запад, затова и Кавригул III се отличава от останалите некрополи, принадлежащи на предходни други племена)

Етническата принадлежност на покойника, погребалните обичаи и изграждането на гробниците сами по себе си, както и предметите съпътстващи погребания, показват, че се отнасят към различна културна традиция от тази, съдържаща се в другите обекти на Кавригул. Изглежда, че обектите I, II, IV и V имат по-ясни връзки с андроновските или сарматските индоирански номадски култури в степите на север от района на Таримската котловина. Културата, представена в Кавригул III, сега може да бъде идентифицирана като принадлежала на индоевропейските (тохарски) мигранти, но не и като Сюнну, чиито паметници са очевидно различни. И ако Заднепровски е прав, аргументирайки се за поразителното сходство с другите подбойни погребения от долината на р. Или и Фергана (които се приписват на Юеечжите), идентифицирането на културата

---

³⁹⁵ Zadneprovsky (1999), стр. 4.

³⁹⁶ Mallory and Mair, стр. 158.

³⁹⁷ Zadneprovsky (1999), стр. 4.

³⁹⁸ N. G. Gorbunova, *The Culture of Ancient Ferghana. VI Century B.C. - VI Century A.D.* (British Archaeological Reports, London 1986).

³⁹⁹ Mallory and Mair, стр. 158.

⁴⁰⁰ Zadneprovsky (1999), стр. 4.

⁴⁰¹ Kaogu Xuebau 1992:2.

Кавригул III с Юечжите/тохарите е напълно възможно. Въпреки че мястото е разположено малко по-западно от „историческата“ родина на юечжите в Гансу, не е трудно да се приеме, че това са групи от федерацията на Юечжи, обитавали северния регион на Таримския басейн, тъй като районът е бил „крепост“ на тохароезичните народи. Нито пък зоната е изключена като възможна резиденция за Сяо (или Малките) юечжи, които се отделят от основната общност след поражението от Сюнну през 162 г. пр. н.е. и остават в старото си землище. Датирането на некропола Кавригул III около 200 г. пр. н.е. създава хронологичен проблем (ЖВ не бих казал! Разлика от 40 години за толкова отдалечен период от време не е съществена. Напълно съвпада с изхода на юечжите на запад.) за такава идентификация, но тези дати едва не са категорично установени.

Халадун: Разположен е по-близо (малко повече на изток) от историческата родината на Юечжите (както е описана в китайските източници). Некрополът Халадун, е открит от китайски археолози близо до Минцин в централната част на Гансу.⁴⁰² Този обект Заднепровски го определя, като от „изключително значение“.⁴⁰³

В 12 от 18 открити досега гроба, погребенията са в подбойни ями, като телата са изпънати по тръб и ориентирани с краката на юг, и главите на север. Подбойните ниши са в западната стена на гробните ями, и входовете са зазидани. Телата са придружени от останки на ритуална храна, включително глави на бикове, коне и овце. Подобни останки от ритуална храна, и в някои други подбойни некрополи в Централна Азия, за описани от Заднепровски и идентифицирани от него като принадлежали на юечжите, както ще бъде разгледано по-долу. Погребенията са датирани чрез радиоуглеродния метод към Чжоуския „период на воюващите царства“ (или VI - IV век пр. н. е.) – епохата, отразена в източниците от епохата Чжоу, когато се утвърдяват първите контакти между китайците и юечжите чрез търговията с нефрит. Наличието на погребения с подбойи, сходната ритуална храна и централното местоположение на обекта в Гансу, както и датирането на погребенията от периода Западна Чжоу, изкушава идентифицирането на некропола с Юечжите. Въпреки това, с общо само 18 подбойни погребения досега открити в Северен Китай, Заднепровски остава с основание предпазлив към определянето на Халадун за „първия паметник, открит в първоначалните земи на юечжите“.⁴⁰⁴ (ЖВ той със сигурност е оставен от юечжите, но тук виждаме типичния стил на професионалните историци и археолози, за очевидни неща да се изказват твърде предпазливо и условно, страхувайки се да поемат всякаква отговорност и стигайки до пълен агностицизъм). В отговор на твърдения на Заднепровски за идентификацията на подбойните некрополи с юечжите, професор Енгуо Лу от Института по археология в Синцзян е още по-предпазлив.⁴⁰⁵

Някои китайски археолози смятат че находките, свързани с културите Шацзин (Shajing), Санцзяочен (Sanjiaocheng) и некропола Ханадун (Халадун) в Йончан (Yongchang) в Гансу, може да се свържат с юечжите, но е по-трудно да се съглася със Заднепровски относно некрополите в Синцзян. Енгуо отбелязва, че погребенията в Ханадун (Халадун) в Гансу (които може да датират още от VI век пр. н. е.) приличат на погребения с подобна конструкция и датировка, открити в провинциите Нинся и

---

⁴⁰² Zadneprovsky (1999), стр. 4. Обектът Минцин или Халадун не трябва да се бърка с друг обект на културата Халадун [Карадун], разположен близо до главния град Куча в северната част на Таримския басейн. На Халадун (Карадун) виж Mallory and Mair, стр. 145.

⁴⁰³ Zadneprovsky (1999), стр. 4.

⁴⁰⁴ Enguo Lu, 'The Podboy Burials found in Xinjiang and the Remains of the Yuezhi', in CIAA No. 15 (June 2002), стр. 21-22.

⁴⁰⁵ Там, стр. 22.

Шанси, и задава въпроса: „Господството на Юечжите разпростираше ли се в тези региони“?⁴⁰⁶ (ЖВ – да със сигурност, преди още да станат известни като юечжи, а са наричани бей ди и чи ди). В допълнение към този проблем, той вярва, че подбойните погребения в Синцзян показват значителни културни разлики с тези, открити в Гансу, и вместо това приличат повече на некрополите, които са приписвани на Сюнну (ЖВ – напълно погрешно). Той подчертава трудностите на идентификацията, където се срещат различни погребални практики, например погребения с подбои и обикновени ямни погребения.

В Кавригул III има 16 подбойни сред 40 ямни гроба; в Субейси I има 13 подбойни сред 35 ямни погребения, докато в Субейси III има само един подбоен гроб сред 30 ямни гроба. Въпреки че очевидно е наясно с това тези проблеми, Енгуо Лу не отхвърля напълно тезата на Заднепровски: „Когато два вида гробове съществуват едновременно в еди общ некропол, е доста трудно да ги считаме за останки от две различни етнически групи. Ако следваме заключението на автора (т.е. на Заднепровски), че гробовете с тайници или подбойните погребения са останки от юечжите, а ямните гробове не са, тогава как бихме могли да обясним тяхното съвместно съществуване? Ето защо, когато няма налични писмени документи, трябва да бъдем особено внимателни при свързването на археологическите материали с древни етнически групи. Както и да е, професор Заднепровски повдигна важен въпрос, който заслужава по-нататъшно сериозно изследване и неговите материали и дискусии са от голяма стойност за изучаването на историята на Синцзян“.⁴⁰⁷

Очевидно дискусията и мненията са доста предпазливи по въпроса за археологическите доказателства свързани с юечжите в Гансу и Тарим. Може би убедителни са доказателствата за погребения с подбои, открити на различни места по миграционния път на Юечжите, както ще покаже разглеждането на тези открития в следващите глави.

Заключение: Юечжите в Гансу

„Хан шу“ и „Ши цзи“ предоставят убедителни текстови доказателства за драматичните събития, случили се по северните и северозападните граници на Китай през първата половина на II век пр. н.е. Когато се сравнят текстовете на двете династични истории, са открива достатъчно материал, за да възстанови последователният ход на събития, и да се изяснат обстоятелствата при които юечжите преживяват падението си от най-мощната племенна федерация от всички съседи на империята Хан, до положението в което са принудени да мигрират от своите земи, притиснати от Сюнну.

Възходът на Маодун е причина за възраждането на Сюнну (и по-късно за консолидиране на усните), което принуждава някога могъщата и богата общност на юечжите да мигрира далеч от Гансу. Анализът на различните данни от изворите показва следното: Юечжите първоначално са живели в Гансу между Дунхуан и Цилян или Небесните планини.⁴⁰⁸ Изворите твърдят, че те били народ от номади, движещи се постоянно „със стадата си“, и техните обичаи и начин на живот са били подобни на тези на Сюнну⁴⁰⁹.

---

⁴⁰⁶ Пак там.

⁴⁰⁷ Пак там.

⁴⁰⁸ HS 96A ISA; SJ 123, Watsony стр. 234.

⁴⁰⁹ Пак там.

Всъщност Юечжите (подобно на Сюнну) са следвали полууседнал начин на живот, и са практикували освен скотовъдството, и земеделие. Юечжите съжителстват в региона с по-малката номадска държава на усуните, които също са говорили индоевропейски (тохарски) език, но това не е сигурно.⁴¹⁰

Разполагайки с най-малко около 100 000 опитни конни воители стрелящи с лък (цифра, която най-малкото показва значителна въоръжена сила) Юечжите са били очевидно мощни и са разчитали на своята военна сила. Те пренебрегват (или дори презират)⁴¹¹ своите съседи Сюнну и техният владетел „шаню“ Тоуман е принуден да се изтегли с народа си на север през 220 г. пр. н. е. след общия натиск от страна на „процъфтяващите“ юечжи, източните варварите дунху и китайската династия Цин.⁴¹²

След тази миграция и в опит да осигури наследяването на властта за по-малкия се син от любимата съпруга, Тоуман изпраща престолонаследника Маодун като заложник при Юечжите, което показва подчиненото положение на Сюнну спрямо тях като значима регионална сила по това време. След като Маодун пристигнал при юечжите, Тоуман внезапно инсценира нападение (с надеждата, че ще убият заложника Маодун като отмъщение), но той успява избяга, преди юечжите да го екзекутират, и препускайки в крайна сметка се прибра у дома. Баща му, впечатлен от храбростта на сина си, му предоставя да командва войска от 10 000 конници (т.е. един тумен).⁴¹³

През 209 пр. н.е. Маодун убива баща си Туман и се утвърждава като новия шаню на Сюнну. След това се заема да увеличи военната си сила, като нанася съкрушително поражение на източните варвари Дунху. Предприема и първото си нападение срещу юечжите: „След това потеглил на запад, нападнал и разбил юечжите...“⁴¹⁴

„Маодун събра войска от над 300 000 конни воители стрелящи с лък и Сюнну, завладява племена на север и изток и се отнасяха с пренебрежение към китайския император“... „Когато Маодун дойде на власт ... Сюнну достигат върха на своята сила и могъщество, подчинявайки всички други варварски племена на север и тръгвайки на юг, за да се изправят срещу Китай като съперничаеща държава равна по сила“.⁴¹⁵

През следващите около 30 години Сюнну и китайците поддържат неспокойни отношения, характеризиращи се с постоянни нападения на Сюнну срещу Цин (първоначално), а по-късно и срещу на Хан. През 176 г. пр. н. е. Маодун пише на император Вен ди, описвайки кампанията си от предходната година и победата му над юечжите: „(Изпратих) „Десния мъдър ван ... да намери народа юечжи и да ги нападне... .. той успя да унищожи юечжите, като ги избил или принудил да се подчинят до последния човек“.⁴¹⁶

Отново в двора на Хан се колебаят между желанието да нападнат Сюнну или да поддържат неспокойния мир. Всички старши съветници в двора заявяват: „Тъй като шаню току-що завладял юечжите, върви от победа към победа и не е разумно да го нападаме“.⁴¹⁷

---

⁴¹⁰ HS 96B 1 B.

⁴¹¹ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁴¹² SJ 110, Watson, стр. 134.

⁴¹³ Там.

⁴¹⁴ SJ 110, Watson, стр. 135.

⁴¹⁵ SJ 110, Watson, стр. 136.

⁴¹⁶ Там, стр. 140.

⁴¹⁷ Там, стр. 141.

Степента, до която в двора на Хан са били очевидно впечатлени от победата на Сюнну над Юечжите, предоставя допълнително доказателство за предишната им власт и известност сама по себе си (преди Маодун) и тяхното (на Хан) учудване, че такъв могъщ народ може да бъде победен от Сюнну.

През 174 пр. н. е. Маодун умира и е наследен от сина си, „стария“ шаню Цзичжу. Очевидното поражение претърпяно от Юечжите през 176 г. не е толкова голям, колкото Маодун се хвали, въпреки че отсрочката е сравнително краткотрайна. През 140 г. пр. н. е. доклади от дезертъри (или информатори) от Сюнну в двора на Хан твърдят, че известно време (най-вероятно през 162 г.) Цзичжу също беш нападнал Юечжите и този път ги победил напълно, превръщайки черепа на царя им в чаша за пиене.⁴¹⁸

Преди това катастрофално поражение от Сюнну, на свой ред юечжите се отнасят с презрение към усуните, техни по-слаби съседи в Гансу. Те ги нападат и убиват усунския Кунмо (вожд) Нантоуми и завземат земите му. Това принуждава усуните да избягат при Сюнну за защита. Шанюя отгледал малкия кунми като свой син. Когато пораснал и стнал пълнолетен, шанюя „предал на Кунмо народа на баща му; също му поверил да предвожда войските, няколко пъти той се представил достойно.⁴¹⁹ 194

Нападението срещу усуните води до това, че юечжите си спечелват още един впоследствие силен противник - синът на Нантоуми и негов наследник, който по-късно ще нападне юечжите по време на миграцията им на запад.⁴²⁰

Тогава през 162 г. пр. н. е. юечжите са напълно победени и оставането им в Гансу става несигурно, въпреки че населението (и военната сила) на племената, далеч не са унищожени напълно.

Археологически почти няма доказателства, налични на този етап, които подкрепят китайските извори, въпреки че обикта Халадун близо до Минцин в Гансу е може би най-обещаващ.

Съдбата на юечжите между 209 г и 162 г. пр. н. е., не е много ясна, но единственият вариант, който им остава, е да мигрират далеч от Гансу и да оставят земите около северните и западните граници на Китай на Сюнну, и в по-малка степен, на Усун. Пътят на бягството ги отвежда далеч от този регион и в следващите векове, те си извоюват нова и още по-значима роля в историята на древна Централна Азия.

Част трета. Миграцията на Юечжи. Етап първи: От Гансу до басейна на р. Или

Въведение

Древната история на Средна Азия постоянно е била повлиявана от миграции в голям мащаб и от взаимодействието на мигрантите с уседналите земеделски общности, царства и цивилизации, които вече са установени в региона. Още от еволюцията на *Homo Erectus* преди около 1,6 мил. год., първият хоминид, който мигрира от Африка в Азия⁴²¹ и със сигурност след появата на *Homo Sapiens* преди

---

⁴¹⁸ SJ 123, Watson p. 231 and 234; HS 96 A 15A; HS 61 2A.

⁴¹⁹ HS 61 4B.

⁴²⁰ HS 61 4B; SJ 123, Watson, стр. 238.

⁴²¹ Въпреки че няма известно ми конкретно доказателство, за присъствието на *Homo Erectus* в Централна Азия, няма съмнение за тяхното пребиваване в Източна и Югоизточна Азия, по-специално в Индонезия и пещерата Чжоукоудиан (Zhoukoudian) близо до Пекин.

около 200 000 години, долините, степите и пустинните пътища на Средна и Централна Азия са били канали, по които преминават последователните вълни от мигранти. И акцентът е върху „преминаването“, тъй като въпреки благоприятните природни периоди, в географията на Вътрешна Азия, суровият климат и трудно проходимия терен често прави трайното установяване трудно, ако не и невъзможно. Твърденията на по-старите съветските археолози за доказателства за много ранни селища на хоминини в Алтайските планини, датиращи от 1,5 мил. год., сега се приемат със значителен скептицизъм, например за подобна датировка предложени наскоро за селища по поречието на река Лена.⁴²²

Всъщност най-надеждните доказателства показват, че преди приблизително 100 000 години е имало само случайни опити за заселване дори на гостоприемните региони около периферията на вътрешноазиатската сърцевина. В епохата на горния палеолит (около 50-40 000 г. пр. н.е.) много по-надеждните археологически доказателства от все по-голям брой изследвани обекти, разположени от Украйна до Източен Сибир и Южна Монголия, показват наличието на значителен брой ловци-събирачи, живеещи в Централна Азия.⁴²³

През следващите хилядолетия тези общности постепенно възприемат полуномадски, полууседнал начин на живот, така че до средата на 4-то хил. пр. н.е. (бронзовата епоха) номадите скотовъдци от южните руски степи (чиито миграции обсъдихме в първа част) са принудени да се конкурират с полууседналите земеделски общности и възникнали първи държави, които вече са заели плодородните ниши.⁴²⁴

Начинът, по който тази конфронтация се осъществява е силовото, агресивно нашествие, последвано от окупация и културна асимилация. Това напрежение между жители и нашественици остава основната динамика за региона през праисторическите епохи, като доказателство за повишена мобилност в южносибирските и монголски степи, за много дълъг период от време, започващ през 1-то хил. пр. н. е. и завършващ в средновековието, с монголското нашествие, разорило уседналите държави на Евразия през XII и XIII век, което е достатъчно показателно. (ЖВ: бих добавил сулджукското и последвалото от него османско нашествие на Балканите). Ще е неправилно да се твърди, че всяко взаимодействие между скотовъдците и земеделците непременно е агресивната конфронтация. Доказателства за такъв жесток конфликт има със сигурност, но не трябва изключваме и наличието на дълги периоди на относително стабилни отношения на взаимно сътрудничество между двата типа цивилизации. Всъщност самата племенна общност на юечжите се е състояла както от пастири номади, така и от уседнали земеделци, като съжителстват под ръководството на управляващото племе (род) / династия Юечжи.

Географията на Вътрешна Азия остава решаващ фактор във всичко това. С наличните маршрути за широкомащабно придвижване, ограничени от непроходимата пустиня и високите планински вериги, е неизбежно миграцията на група или племе в дадена област, да не засегне други общности, които вече заемат места по тези маршрути. По този начин втора характеристика на древната вътрешноазиатска история, резултат от динамиката на пастирско-номадско/уседнало земеделие е „ефектът на доминото“, при който всяка

---

⁴²² V. Larichev, U. Kholushkin and I. Laricheva, 'Lower and middle paleolithic of northern Asia: achievements, problems and perspectives', *Journal of World Prehistory* (1987) vol. 1 (4) pp. 415-64.

⁴²³ Christian (1998), Chap. 2.

⁴²⁴ P. Golden, 'Nomads and Sedentary Societies in Eurasia' in M. Adas, ed., *Pastoral Societies in Ancient and Classical History: Critical Perspectives on the Past* (Philadelphia 2001)

значителна миграция от един регион към друг често води до цяла поредица от движение и преместване на други групи през които минава вълната от мигриращите племена. Причината за първоначалната миграция не е от значение. След като една група е избрала (или е била принудена) да се изсели и да се премести, тя няма други възможности, освен да следват много ограничен набор от възможни маршрути, и това неизбежно води до конфликт с други общности, които вече са се установили по избора от мигриращите път. Ако нахлуващата група племена е достатъчно силна, по-старите обитатели се прогонват и те на свой ред се придвижват напред по същия маршрут, прогонвайки други общности намиращи се по пътя им, докато всеки намери ново място, където да се засели, или да постигне някакъв компромис с „нашествениците“.

Тридесетгодишната миграция на Да юечжите от коридора Гансу, на северозапад към долината на р. Или и оттам на запад и на юг през Ферганската долина и Согд до Северна Бактрия, е типичен пример за този „ефект на доминото“ - принудителната миграция на голямата група от племена, води до изместването на редица други общности вече пребиваващи по този миграционен път и което като следствие има още по-значимо въздействие върху последващия ход на евразийската история.

Миграцията на Да юечжите от 162 до 130 г. пр. н. е. предизвиква такова взаимодействие, между разселените индоевропейски общностите, живеещи по техния маршрут – а именно саките от долината Или, усуните, Даванците от Ферганската долина, Канцзюците и други обитатели на Согдиана, саките от северна Бактрия и самите бактрийци – са темите на тази и следващите части и те ще бъдат изследвани чрез подробно разглеждане на наличния набор от доказателства. Както във всички въпроси от историята на юечжите, тези доказателства са често двусмислени и понякога противоречиви. Изчерпателният и сравнителен анализ на препратките към миграцията и ефектите от нея в „Хан шу“ и „Ши цзи“, подкрепени от препратки в „Географията“ на Птолемей и констатациите на редица руски и средноазиатски археолози, е достатъчна, за да изясни последователно хронологията на събитията. Всеки един от етапите на миграцията на юечжите и различните групи, с които юечжите са били принудени да се сблъскат в резултат на това, ще бъдат разгледани на свой ред чрез проследяване на тези доказателства. В обобщение, този подход предлага следния маршрут и времева рамка:

Хронология на събитията

162 г. пр. н.е.: Юечжите са изгонени от Гансу от Сюнну. По-голямата част от общността (на „Да“ или Големите юечжи) мигрира на север и запад. Някои от юечжите обаче („Сяо“ или Малките Юечжи) бягат на юг и потърсили спасение в Цинхай смесвайки се с варварите Цян.

След първия етап от своята миграция, Да юечжите се установяват някъде в обширната долина на река Или, в далечния северозападен ъгъл на Синцзян, или отвъд границата, в днешен Източен Казахстан, в близост до езерото Исък-кул. По този начин те изместват местните саки, които на свой ред са принудени да мигрират на юг. Много от тези саки в крайна сметка се заселват (след епична собствена миграция) в Кашмир. Някои от тях остават в долината на р. Или и се асимилирани в племенната общност на Юечжите.

162-132 г. пр. н.е.: Юечжите остават временно в долината на р. Или.

132 г. пр. н.е.: Усуните нападат юечжите в долината на р. Или и ги принуждават да възобновят миграцията си. Някои групи от юечжите остават в

долината на р. Или и заедно с остатъците от първоначалните нейни жители саките, на свой ред са асимилирани в конфедерацията на усуните.⁴²⁵

По-голямата част от Да юечжите мигрират на запад във Ферганската долина (където са приети и подпомогнати от жителите на Даюан). Юечжите прекарват няколко месеца от 132-1 г. пр. н.е. в Исфаринската долина в Югозападна Фергана.

131 г. пр. н.е.: През пролетта на около 131 г. пр. н.е. юечжите се преместват на югозапад в Зеравшанската долина на Согд. Те изглежда са получили помощ (или поне не са имали пречки) от династията на Канцзю която контролира Согд. Прекарвали са няколко месеца в 131-130 г. пр. н.е., лагеруващи по течението на Среден Зеравшан, в околностите на Самарканд.

130 г. пр. н.е.: Юечжите мигрират на юг и се установяват по р. Сурхан-даря северен приток на Амударя, изгонвайки пребиваващите там саки. Тези саки на свой ред са принудени да се насочат на юг към „сщцинската“ Бактрия.

1. Преселването на юечжите (първи етап): от Гансу до басейна на р. Или

Защо Сюнну прогонват Юечжите

Както показват доказателството в част втора, след вземането на властта от Маодун като шаню на Сюнну, отношенията с Юечжите навлизат в период на фатален обрат. В крайна сметка, след като устояват на две значителни военни офанзиви от страна на Маодун, Юечжите претърпяха трето опустошително поражение през 162 г. пр.н.е., при сина му Цзичжу. Мотивите на Сюнну за тези нападения срещу юечжите не са открито изложени в източниците, но не е трудно да се разбере, че юечжите заемат ключова стратегическа позиция в коридора Гансу и Сюнну искат да ги отстранят за да имат достъп до целия Таримски басейн, поради собствените си експанзивни интереси.

Продължителното присъствие на Юечжите в Гансу е отчасти свързано с монопола върху вноса на нефрит и коне в Китай, още от времената на династията Чжоу през 1-то хил. пр.н.е. Чрез контролирането на единственият осъществим път към западно разположения Таримски басейн, юечжите са в уникална позиция да монополизират търговията (или най-малкото да бъдат единствени посредници), като това води до техния просперитет и продължаващата им военна мощ.

Гансу е отдавна възприет като естествен канал между степите и речните долини на север⁴²⁶, между Северен Китай и басейна на р. Тарим на запад, и е твърде важна стратегическа локация, за да бъде игнорирана от все по-могъщите Сюнну. С поражението и изгонването на юечжите, Гансу попада под контрола на Сюнну и конфронтацията между династията Хан и Сюнну след това постепенно започва да се измества на запад, за контрол над басейна на Тарим.

Допълнителен мотив може да е, че в басейна на Тарим (дори преди „Пътя на коприната“) има редица малки, но доста богати градове-държави и контролът над

---

⁴²⁵ ЖВ: Смятам, че Крейг Бенджамин поставя нападението на усуните твърде късно. То е станало между 158 г. пр. н.е. или смъртта на Цзичжу (Лаошан) и 150 г. пр.н.е., тъй като в 145 г. пр. н.е. царските саки (сай ван) щурмуват Ланши или Евкратодия. Това показва, че между 150 и 145 г. пр. н.е., те вече са били притиснати от мигриращите юечжи. Друго доказателство е появата на племена с името тохари (сатархи, тагри) в Причерноморието и на север от Кавказ, около 140 г. пр. н.е., когато са фиксирани за пръв път.

⁴²⁶ Mair (1989), стр. 143 и сл.

Гансу дава възможност на Сюнну, да налага данъци на тези градове-държави занимаващи де основно с търговия и земеделие.

Вероятно преди това, династията Юечжи също да е събирала данък от тези оазисни държави по време на своето няколковековно на господство в региона, което допълнително е увеличавало тяхното очевидно богатство.

След завръщането в двора на Хан през 126 г. пр. н.е. Чжан Цян (който е преминал през окупираните от Сюнну райони на Гансу, както ще бъде показано по-нататък), империята Хан също започва агресивна военна и търговска експанзия в „западните региони“, поради същата причина, за да лиши Сюнну от техния източник на данъци.

Политическата и военната история на Източна Централна Азия през следващите два века е доминирана от продължаващия конфликт между силите на Сюнну и Хан, като всяка от тях се опитва да получи контрол над оазисните държави в Таримския басейн.⁴²⁷

Без прогонването на юечжите през 162 г., драматичните събития, които се разиграват между поредица от войни между шанюите и китайските пълководци (включително удивителния Бан Чао) в покрайнините на пустинята Такламакан през първите векове преди и след нашата ера, просто нямаше да се случат.

Нараин предлага допълнителен мотив – че решението на Сюнну да нападнат Юечжите е опит да се предотврати всеки потенциален стратегически съюз между Хан и Юечжите срещу Сюнну: „(Цжичжу) не беше забравил Юечжите, които все още живееха близо до Сюнну и бяха много могъщи само преди десетилетие. Би било глупаво от страна на Сюнну да направят това, тъй като те можеха да станат потенциален съюзник на Хан“.⁴²⁸

Някои коментатори на „Хан шу“ и „Ши цзи“ наистина предполагат, че Юечжите са искали да сформират съюз срещу Сюнну – („за да ги нападнат съвместно“⁴²⁹; или единият да подпомогне другия, „при нападение срещу общия враг“⁴³⁰).

И почти четвърт век по-късно (през 138 г. пр. н. е.) пратеникът на Хан, Чжан Цян е изпратен специално от император У ди, да сключи съюз с Юечжите срещу Сюнну.

Така мисълта за нападателен съюз между двата най-могъщи врагове на Сюнну през първите четири години на II век пр. н. е. вероятно не е били далеч от умовете на Маодун и Цзичжу, въпреки мирните договори с Хан, включително един между Цзичжу и император Вен ди, от 162 г. пр. н.е.⁴³¹

Цзичжу вече е стар човек (той ще умре четири години по-късно през 158 г.) и е решен да победи и изгони юечжите от Гансу, според далечните си стратегически цели, и едновременно с това да предотврати всяка възможност за съюз на Хан с Юечжите, преди края на управлението си. За юечжите обаче всякакво активно участие в продължаващите отношения между Хан и Сюнну в Гансу и Таримския басейн е приключило. След като те са прогонени от Сюнну, по-нататъшната им съдба вече не е в Гансу, нито дори в „западните региони“ на Таримския басейн, а в по-западна посока, в Баетрия.

---

⁴²⁷ T. Barfield, 'Inner Asia and Cycles of Power in China's Imperial Dynastie History', in G. Seaman, ed., *Rulers from the Steppes: State Formation an the Eurasian Periphery* (Los Angeles 1991), стр. 21 и сл.

⁴²⁸ Narain (2000), стр. 23.

⁴²⁹ HS 61 1A.

⁴³⁰ SJ 123, Watson, стр. 231.

⁴³¹ SJ 110, Watson, стр. 145-147, 162.

Китайски писмени доказателства за поражението и напускането на Юечжите

Хронистите на Хан предоставят ясно и неоспоримо доказателство за опустошителното поражение и последвалото напускане на Юечжите от Гансу: „Малко по-късно неговият син (на Маодун), „стария шаню“, уби царя на Юечжите и направи от черепа му в чаша за пиене“⁴³²; тоест „владетелят на Да Юечжите е бил убит от номадите“⁴³³ или „убит от Сюнну“.⁴³⁴

Юечжите са принудени да се оттеглят, но не без желание за отмъщение: „Юечжите бяха избягали, но колкото и да бяха озлобени срещу Сюнну, нямаха съюзник с която да ги нападнат заедно“.⁴³⁵

Или както казва Сима Цян: „в резултат на това юечжите бяха избягали и хранеха постоянна злоба срещу Сюнну, въпреки че все още не бяха намерили никого, с който да се съюзят и да нападнат общия враг“⁴³⁶.

Без да виждат непосредствена перспектива за отмъщение, „юечжите след това отидоха надалеч“⁴³⁷. Очевидно победените Юечжи, под ръководството на наследника и приемника на техния убит владетел, стоически приемат единствената възможност, която сега им остава, след това трето и най-опустошително поражение – да си потърсят друго по-спокойно място за живот.

Решенията да мигрират, въпреки че все още очевидно разполагат със значителна военна сила⁴³⁸, е показателна както за сериозността на поражението в 162 г. пр. н.е., така и за силата и агресивната експанзионистична политика на Сюнну под ръководството на Маодун и Цзичжу, която за около половин век, сломява тяхната мощ и благосъстояние. Решението да се предприеме значително пътуване далеч на северозапад и преселването в нов неизвестен регион може и да не е било предприето внезапно, като се има предвид тази петдесетгодишна история на нападенията на Сюнну и постепенното подкопаване на престижа и сигурността им. Управляващата династия на Юечжите може да са обмисляли подобен ход и преди,

---

⁴³² SJ 123, Watson, стр. 234.

⁴³³ HS 61 2A.

⁴³⁴ SJ 123, Watson, стр. 232.

⁴³⁵ HS 61 1A.

⁴³⁶ SJ 123, Watson, стр. 231.

⁴³⁷ По отношение на тези препратки, не съобщават нито глава 61 от „Хан шу“, нито глава 123 от „Ши цзи“ въпреки че привидно са запазени изцяло. Както казват Hulsewe и Loewe, „очевидно е, че текстът е пострадал значително на много места, защото когато „счупените плочки“ са били поправени, първоначалният ред на събитията е бил объркан. Освен това, когато една плочка е била счупена на няколко части, преписвачът не е успял да възстанови правилно оригиналния текст. Много е важно, че във всички тези случаи паралелният текст на „Ши цзи“ Глава 123 не помага за възстановяване на оригиналната версия, тъй като объркването е абсолютно същото и в двата текста“ . (Hulsewe and Loewe (1979), стр. 18). Както обсъдих в част втора, това може да означава само, че единият текст е по-късен препис от другия и че оригинатът вече е бил безвъзвратно повреден, за да бъде възстановен правилно. Михаел Люове, в дълго описание, твърди, че оригинатът е „Хан шу“ а „Ши цзи“ е възстановяван по „Хан шу“ (пак там, стр. 18-28). По-важен е аргументът на Люове, че възстановяването на оригиналния текст на „Хан шу“ Гл. 61е направено от Хан Чи (от резюме на „Хан шу“, написано поне век или повече, след оригинала) плюс резюмета на събитията, обхванати от Глава 61, включени в „Хан шу“ Гл. 96, получената реконструкция на повредения текст е възможно най-близо до оригинала (пак там, стр. 18-19).

⁴³⁸ HS 96A 1SA.

особено през периода между нападението от 176 г. пр. н. е. от „десния мъдър ван“ и окончателното им поражение от Цзичжу през 162 г. пр. н.е.⁴³⁹

Според писмените извори, тази миграция, поне в първия си етап, е проведена по разумно организиран начин, което предполага планирано стратегическо преместване (т.е. те „отидоха далеч“) или те са планирали да тръгнат по даден маршрут както се вижда от изказа, и не е било стихийно бягство, за което би следвало да се каже „Юечжите избягаха надалеч“.

Първоначалното им намерение е било да се преместят на значително разстояние на северозапад и да се заселят в долината на река Или, регион, зает от племената на Саките, област и народ, които юечжите очевидно са познавали.

Те разбира се, не могат да знаят предварително, как ще протече първият етап от миграция, която в крайна сметка ще ги отведе дълбоко в Средна Азия, пътуване на разстояние от 3500 км, докато след 32 години по-късно, достигат до бреговете на Амударя в Северна Бактрия.

Самоличността на наследника на убития владетел на Юечжите

Новият владетел на Юечжите не е назован или идентифициран в доклада на Чжан Цян или в който и да е от основните писмени източници от епохата Хан, но обикновено се разбира, че е бил синът на обезглавения цар - „Тъй като царят на Големите юечжи беше убит по Сюнну, неговият син го беше наследил като владетел...“⁴⁴⁰

Цюрхер, в своя превод от 1968 г. на еквивалентния пасаж от „Хан шу“ (61 2А), го предава така: „Царят на Големите юечжи е бил убит от Сюнну и те (Юечжите) са издигнали неговия престолонаследник като техен владетел“.⁴⁴¹ Въпреки това Цюрхер признава за известно объркване с предаването на пасажа от „Хан шу“, тъй като в „Ши цзи“ според превода на Уотсън звучи малко по-различно: „и те (юечжите) бяха издигнали престолонаследника (роден от) неговата (главна) съпруга“ за владетел“.⁴⁴²

Това предполага, че наследникът е бил още дете и че главната съпруга на убития владетел е имала водеща роля.

След това самоличността на новия владетел е допълнително обърквана от превод на Цюрхер в пасажа от „Ши цзи“: „и те (Юечжите) поставили неговата съпруга за „владетелка“, и в „Хан шу“ 61 2А: „и те са издигнали неговата (главна) съпруга за своя „владетелка“,⁴⁴³ като двата източника предполагат, че наследникът на мъртвия владетел на юечжите е неговата главна съпруга.

Хулсеви и Льове също предлагат превод на съответния пасаж от „Хан шу“, който отразява неяснотата и посочва явната възможност новият владетел на юечжите да е била жена. В бележка под линия към пасажа те заявяват, че: „Коментаторът от епохата Сун, Сун Чи⁴⁴⁴ ... отбелязва, че е виждал древно копие на „Хан шу“, което гласяло: „(неговата) съпруга (и) очевиден наследник ... (и също, че)

---

⁴³⁹ Или поне по време на тяхното пребиваване в Гансу (вижте HS 96A ISA), и в края на миграцията си, когато са пристигнали в Северна Бактрия (вижте SJ 123, Watson p. 234; и HS 96A ISA) – са разполагали с 100 - 200 000 конни воители стрелци (въпреки че числата трябва да се считат за приблизителни).

⁴⁴⁰ SJ 123, Watson, стр. 232.

⁴⁴¹ Zürcher (1968), стр. 359.

⁴⁴² Там, стр. 359, n.4.

⁴⁴³ Там.

⁴⁴⁴ M. Loewe, 'Some recent editions of the Ch'ien Han shu', Asia Major N.S. 9 (1963), стр. 165 и сл.

един от по-старите коментатори на „Ши цзи“, Сю Куан, отбелязва, че една версия на „Ши цзи“ е използван израз „фу цзен“ (съпруга), както в „Хан шу“. Всички текстове съдържат йероглифа „wang“ - владетел, обикновено се отнася за мъж, но по изключение също и за жена .... Разбира се, може да се твърди, че използването на ван (wang) засилва аргумента за четене на „tai tzu“, „наследник“, вместо „fu jen“, „съпруга“.⁴⁴⁵ Докато повечето текстове (както по-стари, така и по-нови версии на летописите на Хан) продължават да споменават новия владетел на Юечжите като мъж (включително изданието на „Хан шу“ от Чиню от 1739 г.). Но идеята, че владетелят, който води Юечжите в тяхната епично миграцията към Бактрия може да е била жена е интригуваща. Преводът на Хулселве и Льове на съответния пасаж в „Хан шу“ 61 2А е: „Владетелят на Да юечжите е бил убит от номадите и съпругата му е поставена за владетелка; след като покори Дахия, тя царувала над нея“.⁴⁴⁶

Нараин открива в този диапазон от вариантни четения доказателства за китайска „дезинформация“. Той предлага възможно разрешение на текстовата неяснота, като предполага, че главната съпруга на убитият владетел е „се е спасила, и по това време е била бременна“.⁴⁴⁷

По този начин, текстовете могат да бъдат тълкувани по различен начин, но се отнасят до едно лице, „бременната“ вдовица на практика е управлявала като царица-регент, докато „престолонаследникът“ стане достатъчно възрастен, за да поеме властта. Дори ако принцът е бил роден преди баща му да бъде убит от Сюнну, той все още е в младенческа възраст и следователно в „регентството на царицата-майка не трябва да се съмняваме“.⁴⁴⁸

Разделянето на юечжите на „Големи“ и „Малки“

„Хан шу“ и „Ши цзи“ ясно показват, че не всички племена членове на общността Юечжи са мигрирали далеч от Гансу след поражението от Цзичжу през 162 г. пр. н.е. Текстовете предоставят доказателства за голямо разделение в рамките на общността: „Тогава дойде времето, когато ...шаню Лаошан уби (владетеля) на Юечжите, и направи от черепа му чаша за пиене. След това юечжите отидоха далеч... Останалата малка група (от юечжите), които не можаха да напуснат, потърсиха защита сред племената Цян (Qiang) от Южните планини и бяха наречени Сяо (Малки) юечжи“ ... „след като бяха победени от Сюнну, те се преместиха далеч на запад ... Малка част от техния народ, който не успяла да замине на запад, потърсила убежище сред варварите Цян в Южните планини,⁴⁴⁹ където станала известно като Малките Юечжи“.⁴⁵⁰

Тези пасажки показват, че голямото разделение на племената Юечжи на две неравни групи (Да или „Големите“, и Сяо или „Малките“ Юечжи) се е случило след поражението им в Гансу от Сюнну. Това разделение, макар и най-голямото, може да е било просто поредното в дълга история на подобни разделения, което не е учудващо предвид, че династията Юечжи е управлявала общност от племена с различен начин на живот, принадлежащи към етноси и говорещи различни езици. Въпреки това, несъмнено е имало по-малки отцепвания след всяко нападение на

---

⁴⁴⁵ Hulsewe and Loewe, стр. 208, n. 770.

⁴⁴⁶ HS 61 2A.

⁴⁴⁷ Narain (2000), стр. 33.

⁴⁴⁸ Там, стр. 33-34.

⁴⁴⁹ HS 96A 1 SA.

⁴⁵⁰ Южните планини („Nanshan“) се идентифицират с Цилян и Алтън-таг в южната част на Гансу. Mallory and Mair (2000), стр. 59; и по-конкретно с „региона на Кара-нор“ Zürcher, стр. 360.

Сюнну, а основното разделение на Сяо и Да Юечжи се е случило след окончателното поражение през 162 г. Не всички коментатори обаче са съгласни с това заключение. Хулсеве и Лъове, например, приемат тълкуването на доклада на Чжан Цян в „Хоу Хан шу“ от Чжан Чжунжу (Zhang Zhunzhu). Чжан твърди, че значителното разделение и напускането на основното множество на юечжите от Гансу всъщност се е случило още през 207 г. пр. н. е., когато Маодун предприел първия си набег срещу тях.⁴⁵¹ Някои групи, които са били подчинени на юечжите, са напуснали федерацията след първото нападение на Маодун е много вероятно, но това очевидно не е разделянето, посочено в препратките по-горе, тъй като не може евентуално напускането на Да юечжите на Гансу да бъде датирано още през 207 г. пр. н.е.

Освен това, както беше отбелязано, Ин Чих Ю използва същите коментари в „Хоу Хан шу“, за да предположи, че разделянето всъщност се е случило след поражението на Юечжите от „десния мъдър ван“ през 176 г. пр. н.е.⁴⁵²

Отново вероятно е имало по-нататъшно разделение на тези племена, които са само слабо свързани с федерацията след това събитие (както „Хоу Хан шу“ отбелязва в бележка за варварите Цян), но не може да има предположение, че това е основното разделение отбелязано от хронистите на Хан. Това може да се е случило едва през 162 г. пр. н.е., както ясно показват текстовете. Цитираният по-горе пасаж от „Хан шу“ е недвусмислен: „Тогава дойде времето когато ... шаню Лаощан уби (владетеля) на юечжите като направи от черепа му в съд за пиене“ - (т.е това става едва в 162 г. пр. н.е., след поражението нанесено от Цзичжу). „След това юечжите отидоха надалеч“ - (юечжите започват своята миграция на север и после на запад). „Останалата по-малка група (от Юечжи), която не успяла да напусне, потърсили защита сред племената Цян от Южните планини и била наречени Сяо Юечжи“ - (по това време Сяо Юечжи след като се отделили, потърсили защита при народа Цян).⁴⁵³

Нараин също не се съмнява, че разделянето е настъпило в момента на напускането на Гансу, след нападението на Цзичжу, и това очевидно е най-вероятният ход на събитията.⁴⁵⁴

По-нататъшно разделение на Да юечжите настъпва по-късно след около 30 години, когато установили се в басейна на р. Или, са нападнати и разгромени от търсещите мъст и възмездие усуну, както ще стане дума по-долу.

Цяните се идентифицират с прототибетските племена, живеещи югозападно от Гансу, в района на днешната провинция Цинхай.⁴⁵⁵ Пулейбланк твърди, че Цян фигуриран на видно място в писмените източници от епохата Хан като „размирници на северозападната граница“ и предполага, че те също са били врагове на по-ранната династия Чжоу.⁴⁵⁶ Както отбелязахме по-рано, Еноки изказва хипотезата, че Юечжите всъщност са управлявали обширна област от Вътрешна Азия, включително „по-голямата част от Монголската равнина, вероятно Джунгария, северно от Тяньшан, където са живели Усуните, страните в Таримския

---

⁴⁵¹ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁴⁵² 'Zhang Zhunzhu (1967a), стр. 712, note 1. Hulsewe and Loewe, op. eil., p. 121, n. 286. Zhang Zhunzhu (Chang Ch'un-shu) in Ta-lu tsa-ehih 4614 (1974) стр. 145-148. The Hau Han Shu reference in question is HHSCC Mem. 77.23b.

⁴⁵³ Ying Shih Yu (1990, rpr. 1994), стр. 127.

⁴⁵⁴ HS 96A 15A.

⁴⁵⁵ Narain (2000), стр. 23-24.

⁴⁵⁶ W. Eberhard, Kultur und Siedlung der Randvölker Chinas, Supplement to T'oung Pao (Leiden 1942), pp. 69-87; R. Stein, Les tribus aneiennes des marches sino-tibetaines (Paris 1961) стр. 84 и сл.; Pulleyblank (1983), стр. 418 и сл; Mallory and Mair, стр. 58-59.

басейн и горното течение на Жълтата река“.⁴⁵⁷ Той смята, че Юечжите също са „господари“ на Цян и като такива Сяо Юечжите не е трябвало да „търсят закрила сред тях, а по-скоро са били поддържани сред от своите поданици Цян“.⁴⁵⁸

По този начин китайските източници предоставят ясни доказателства, че най-малко в четири отделни случая племенната общност Юечжи е претърпяла разделение – в Гансу през 207 г. пр. н.е. или 176 г. пр. н.е. (или и двете) и със сигурност през 162 г. пр. н.е., след това в басейна на Или през 132 г. пр. н.е. и накрая в Бактрия ок. 80 г. пр. н.е. Подробно разглеждане на тези последни епизоди в политическото единство на Юечжи ще бъде предложено по-долу (както в тази, така и в следващите глави), тъй като те хвърлят значителна светлина не само върху устройството на „федерацията“ (общността) на Юечжите в частност, но и върху номадските скотовъдни „народи“ като цяло. С конкретните обстоятелства около разделянето през 162 г. пр. н.е. може само да се спекулира.

Сяо Юечжите са били по-слаби, по-малобройни или по-малко милитаризирани части на федерацията, които са избегнали прекия удар на Сюнну.

Като алтернативно мнение, като се имат предвид последващите племенни разделения на юечжите в Бактрия на княжества (ябгу), може би Сяо Юечжите са било просто шестото племе (ябгу), което е решило да не мигрира на запад.

Трета алтернатива, която намира известен резонанс с хипотезата на Еноки, е да се мисли, че „варварите Цян“ и Малките Юечжи са споделяли общ етнически произход или връзка. Тоест, Малките юечжи са били етнически цяни и бързо са асимилирани сред своите събратя прототибетците от платото Цинхай, предпочитайки това пред несигурното бъдеще на запад.

Погрешно е да се приеме, че всички Юечжи, които са останали, са се присъединили (или са били) Цяни и са се установили в Цинхай. По-късните писмени препратки (особено в „Хоу Хан шу“) отбелязват групи от Сяо Юечжи, обитаващи Едзин-гол, и очевидно всички Юечжи, които са останали, са били наричани от китайците „Сяо“, където и да са се заселили.

Глава 20 от „Ши цзи“ също отбелязва редица „владетели“ юечжи, подчинени от У ди между 108 и 105 г. пр. н.е., в резултат на тяхното участие като наемници в „чужди войски“.⁴⁵⁹

Най-очевидното обяснение, на всички горепосочени обстоятелства е, че номадските конфедерации винаги съдържат много различни групи и независимо колко стегнати, координирани и обединени са, под властта на един владетел или династия (в случая Юечжи) и тези древни връзки никога не се изтриват напълно.

Следователно при бедствието (каквото очевидно е поражението от 162 г. пр. н.е.) общността се разпада на някои от съставните си части и някои племена/групи се връщат в своята стара родина.

От Гансу до р. Или

Напускайки родината си в Гансу някъде през 162 г. пр. н. е., Да Юечжите се насочват на северозапад от Дунхуан (или от Цзяюцюан или Минцин, където и да е основното им землище в Гансу) към долината на река Или, която се влива в езерото Балхаш. Техният маршрут (донякъде ограничен от наличието на пустини и високи

---

⁴⁵⁷ Pulleyblank (1983), стр. 418-419.

⁴⁵⁸ K. Enoki, 'The Yueh-shih-Scythian Identity, a Hypothesis', International Symposium an History of Eastern and Western Cultural Contaets, Colleotion of Papers Presented and Compiled by the Japanese National Commissionfor UNESCO (November 1959), стр. 230.

⁴⁵⁹ Благодарен съм на моя колега Джонатан Маркли от университета Маккуари за неговите наблюдения върху SJ 20 (лична кореспонденция).

планински вериги) е следвал най-вероятно трасето на днешната главна магистрала в Синцзян от Анси през Хами, Турфан и Урумчи, на север от Тяншан и Борохоро-шан, и след това пресичайки съвр. границат с Казахстан точно отвъд Инин, столицата на казахската автономна област Йили (Или) в границите на Китай.

Ласло Тордай предлага възможен алтернативен маршрут на запад от Дунхуан към днешния Жуокян (т.е. на север от Алтън-таг), след това на север до Корла и езерото Бостан (Бостен Ху).⁴⁶⁰ От езерото има три алтернативни маршрута към долината на Или, два от които са непрактични, така че Тордей заключава: „В крайна сметка Та Юешите са избрали по-безопасен маршрут, който заобикаля подножието на Тяншан на север и не крие скрити опасности. Първоначално са се изкачили на ниското било на Тяншан западно от Богдошан и се придвижили към района на съвр. Урумчи. Разстоянието между Урумчи и Кулджа, в сърцето на долината Или, е 430 мили, разстояние което до не толкова отдавна, караваните са изминавали само за 18 дни.⁴⁶¹

През по-голямата част от пътя (или по прекия маршрут, или по-западната алтернатива на Тордай) първоначалните преходи преминават през сух и негостоприемен терен, където има малко оазисни селища. Въпреки че пътя на северозапад от Урумчи е по-малко труден, 180-те км пътуване от Турфан до Урумчи е през труден пустинен пейзаж от ниски храсти и камениста степ в сянката на 5445 м връх Богда-Фен. Западно от Урумчи, почти на границата с Казахстан, е по-благоприятният район на съвр. окръг Хуочен (Huocheng), с изобилие от пасищата около Сайрам-ху (езерото Сайрам) където и сега са летните юрти на казахските и монголските пастири, следващи (поне за част от годината) техния древен, пасторално-номадски начин на живот.

Казахите са най-вероятни далечни потомци на народа Усун, който мигрира и се заселва в целия регион на басейна Или през 133-132 г. пр.н.е., принуждавайки преселените юечжи да възобновят своята миграция, както ще бъде казано по-долу.

Районът около Инин и Хуочен е (и е бил) значително по-плодороден от пустинните пътища, които трябва да се изминат от Дунхуан, за да се стигне до тук. Земята тук е обраотваема и днес се отглежда лилава лавандула, пшеница, царевица, хмел, зеленчуци, слънчоглед. Тя е подходяща заселване от мигриращите юечжи. Именно в тази почти гориста област Телуг Тимур („Тимур Куцият“ или Тамерлан, владетел на Чагатайския улус от 1347 до 1364 г.)⁴⁶² избира да бъде погребан; неговата гробница се намира в село Мазар до древния гр. Алмалик (в превод Ябълков град, близо до съвр. град Циншуйхе (Qingshuihe) 清水河镇 / на уйгурски Чингсиходжа). Дали юечжите са се заселили в тоди района на Синцзян на днешната китайско-казахстанска граница или са отишли по-западно по протежение на този участък от река Или северно от Исък-кул в Казахстан (в близост или точно на север от Алмати) е невъзможно да се знае. Където и да са спрели, това пътуване от о 1800 км е отнело няколко месеца, макар и вероятно по-малко от година, така че те са пристигнали в региона някъде по-късно през същата година, в която са отпътували от Гансу, т.е. 162 г. пр. н.е. Определянето на времето, което е необходимо на голяма орда да премине тези разстояния, е очевидно трудно, но Майкъл Лоу е използвал данни от администрацията на Хан, за да изчисли, че „вероятно са били необходими девет дни

---

⁴⁶⁰ Torday, стр. 234-242, 206.

⁴⁶¹ Там, стр. 240.

⁴⁶² ЖВ: Става дума не за Тамерлан, който е погребан в столицана си, Самарканд, а за Туглук Тимур, първият хан на Моголистан и Маверанахр. Моголистан се отделя от Чагатайския улус и обхваща Таримския басейн, Джунгария и Седморечието.

за пренасяне на рутинната поща на разстояние от около 160 км⁴⁶³, или скорост от около 18 км на ден изминаван от вестносите. По този начин, дори за бързо движещ се вестносец ще са необходими 100 дни, за да измине около 1800 км от Минцин до Алмати.

За голямата общност от полууседнали племена, изгонени от своята родина, пътуването е отнело значително по-дълго време, въпреки че е от значение, дали това е организирано отстъпление или отчаяно бягство от преследващата ги орда на Сюнну (може би с помощта на техните съюзници усуните). Случайно доказателство за това ново местоположение е предоставено и на Птолемей, който споменава група, наречена „Tagouraiōi“ (вариант на „тохари“), живееща близо до Исък-кул.⁴⁶⁴

Херман пръв през 1914 г. изказва мнение, че планините, близо до които Птолемей е поставил народа „Tagouraiōi“ (по-вероятно в равнините и в долините на север), са „планината Александровска“ (днешните вериги Кунгой-алатаг и Иле-алатау) северно от Исък-кул.⁴⁶⁵ Херман смята, че Tagouraiōi са били остатък от юечжите, останали в долината на р. Или, след като основната част е била вече прогонена от Усуните.⁴⁶⁶ Тази идентификация е общоприета, юечжите са се заселили по горното течение на р. Или, по-близо до Алмати, а не в по-южните части на Синцзян.

Но аргументът на Херман, че „тагураите“ (Tagouraiōi) са останки от основната орда на Юечжите, останала в региона и смесила се и асимилирала се с усуните след тяхното нападение през 133-132 г. пр. н.е (както ще бъде обсъдено по-долу), не оказва голяма помощ при идентифицирането на първоначално заселване на Да юечжите след миграцията им от Гансу.

Има и предварителни археологически доказателства за заселването на юечжи в района, които ще бъдат обсъдени отделно в края на тази част. Долината на р. Или обаче в никакъв случай не е била незаета територия. Китайските източници изясняват, че значителна група саки вече е живеела тук и е влязла в сблъсък с мигриращите юечжи, след което повечето от саките са били изгонени. Впоследствие те също са принудени да предприемат много интензивна миграция, която ще окаже значително влияние върху историята на западния Таримски басейн и Кашмир, далеч на юг отвъд Каракорум. Въпреки че е извън основната тема на тази книга, следващата глава предлага анализ на най-вероятния път на изгонените саки, за да илюстрира конкретното значение и непосредственото въздействие на юечжийската миграцията върху региона и по-общото фундаменталното значение на „ефекта на доминото“ в историята на Вътрешна Евразия.

Прогонването и преселването на саките от долината на р. Или

Идентичността на саките от басейна на р. Или се потвърждава от китайските източници според които в края на началния етап от тяхната миграция, юечжите се преместили, в тези земи, населени от хората „саи“ (или саки). Обикновено се

---

⁴⁶³ M. Loewe, *Records of Han Administration* vol. I (Cambridge 1967), стр. 43.

⁴⁶⁴ Ptol. vi, 14, 7-14.

⁴⁶⁵ Hermann, 'Sakai col. 1770-1806', in Pauly Wissowa, *Real-Encyclopaedie der Klassischen Altertumeswissenschaft*, 2e Reihe, Vol 1 (Stuttgart 1914).

⁴⁶⁶ Tarn (1938, reprint. 1951) op. cit., pp. 515 дава подробни данни за гръцките транскрипции на името тохари и равенството им с китайското юечжи.

приема, че саките са скотовъдни номади, говорещи индоирански език, част от широкото трансевразийско семейство на скитския етнос.⁴⁶⁷

Саките, които живели в долината на р. Или, вероятно трябва да се считат за „най-източния скитски народ“, както се изразява Нараин.⁴⁶⁸

Въпреки че саките като цяло са били познати и се съобщават в различните древни персийски и гръцки текстове, групата от долината на р. Или е била разположена твърде далеч на изток, за да бъде известна както на ахеменидските, така и на гръцките източници.

Триезичният надпис на Дарий I⁴⁶⁹, изброява три отделни конфедерации на Саките, и не споменава Саки по-на изток от Ферганската долина. Това са:

1. Сака таяй парадрая („отвъдморските“ саки).

2. Сака Хаумаварга („Приготвящите Хаома“ транскрибирано и като „амюргийски“ саки)⁴⁷⁰

3. Сака Тиграхауда (саки, които носят островърхи шапки).

Първата група – „отвъдморските“ саки трябва да се идентифицира със скитите от Източна Европа, тези, които са живели край Черно море и са били добре познати на Херодот. Саките хаумаварга и Тиграхауда са посочени в други източници, включително в по-късен списък с провинциите на Ксеркс⁴⁷¹, и също са ясно разграничени от по-често отбелязваните „отвъдморски“ саки, в „Историята“ на Херодот.⁴⁷²

Тарн смята, че двата вида саки (тиграхауда и хаумаварга) са една и съща общност, или поне много близки съседи („дори и да не са идентични, те не могат следователно да са живели много отделно едни от други“)⁴⁷³, но Малори и Маир по-правдоподобно локализируют Хаумаварга/Амюргиите във Ферганската долина, а Тиграхауда по-близо до Сърдаря.⁴⁷⁴

Пянков също прави разлика между согдийските и ферганските саки и локализира амюргийските саки във Ферганската долина.⁴⁷⁵

Херцфелд и Парлато предлагат аргументи, че Тиграхауда са идентични с Хаумаварга/Амюргиите⁴⁷⁶, но Нараин смята че са различни общности.⁴⁷⁷

---

⁴⁶⁷ Сениор разглежда думата „скити“ като „генеричен термин, отнасящ се до цяла група народи, произхождащи от Централна Азия, които в различни времена мигрират на запад или юг. Във всеки един момент скитите се състоят от множество племена или родове, някои по-големи или по-малки от други, които се обединяват в различни федерации или групи. Те са били доста хомогенни расово и езиково, въпреки че са поглъщали други етнически номадски племена чрез асимилация. R.C. Senior, *Indo-Scythian Coins and History*, 3 vols. (Lancaster, PA: Classical Numismatic Group, Inc, 2001) vol. 1, стр. 7.

⁴⁶⁸ A.K. Narain, *The Indo-Greeks* (Oxford 1957, reprint. 1980), стр. 135.

⁴⁶⁹ E. Herzfeld, *Memoirs of the Archaeological Survey of India* xxxiv (1928) p. 1; Tarn, стр. 291.

⁴⁷⁰ Mallory and Mair, стр. 108.

⁴⁷¹ E. Herzfeld, *Archäologische Mitteilungen aus Iran* viii (1936) стр.58.

⁴⁷² Херодот vii, 64: „Саките носеха панталони и високи заострени шапки, изправени на главите им, и бяха въоръжени с лъкове, кинжали и сагари или бойни бравди. „Саки“ е името, което персите дават на всички скитски племена: това са амюргийските скити“. Herodotus, *The Histories* (Harmondsworth 1976) стр. 467.

⁴⁷³ Tarn (1938), стр. 475.

⁴⁷⁴ Mallory and Mair, стр. 108.

⁴⁷⁵ I. V. Pankov, 'The Ethnic History of the Sakas', *Bulletin of the Asia Institute* 8 (1984), стр. 37 и сл.

⁴⁷⁶ E. Herzfeld, *The Persian Empire; Studies in Geography and Ethnography of the Ancient Near East*, ed. G. Walser (Wiesbaden 1968), стр. 327-28; S. Parlato, 'La cosiddetta campagna scitica di Dario', *Istituto Orientale di Napoli Annali* 41 (1981) стр. 213-50.

⁴⁷⁷ A. K. Narain, 'The Saka Haumavarga and the Amyrgians: The Problem of their Identity', *Bulletin of the Asia Institute* I (1987), стр. 27-31.

По времето на Дарий са описани и Тиграхауда, и Хаумаварга (донякъде неясно) като живеещ пара Сугдам („отвъд Согд“), т.е. накъде от Сърдаря на юг към Согд/Северна Бактрия и на изток до Ферганската долина.

Птолемей определя седалището на Сакараука, вероятно Тиграхауда (ЖВ – невярно, сака раука означава царски саки и са идентични със саките в долината на р. Или) като „южно от Сърдаря“.⁴⁷⁸ Тези „Sacausaе“ са били добре познати на гърците, като конници, носещи броня, и участващи в армията на Дарий III в битката при Гавгамела⁴⁷⁹, а по-късно са снабдили Александър с конница, за да помогнат нахлуването му в Индия.⁴⁸⁰

Както ще бъде показано по-нататък, по времето когато юечжите преминават през Согд през 131 г. пр. н.е. саките Тиграхауда са окупирали Северна Бактрия, подкопали последните остатъци от гръцката власт в същинската Бактрия и са установили хегемонията си над нея. Юечжите побеждават севернобактрийските саки през 130 г. пр. н.е. и по този начин придобиват „де факто“ властта над Бактрия.

Следователно доказателствата показват, че е имало най-малко три различни групи саки, живеещи по миграционния път на юечжите, и е важно да се прави ясна разлика между саките от басейна на Или, амюргите от Фергана и тиграхауда на юг от Сърдаря и на север от Амударя.

Пулейбланк дори твърди за възможна културна принадлежност на най-източните саки (от долината Или) към Сюнну, въпреки че голяма част от това културно сходство (като показват археологическите артефакти) се дължи на общия начин на живот, следван от двете групи, а доколко имат по-специфична етническа и религиозна близост, е спорно.⁴⁸¹ Китайските източници също предоставят убедителни доказателства за отделната идентификация на различните групи саки, прогонени от мигриращите юечжи.

Китайски писмени доказателства за изгонването на саките от басейна на р. Или

„Хан шу“ предоставя ясна хронология и последователност на събитията: „По това време Юечжите вече били победени от Сюнну; проправяйки си път на запад, те нападнали царя на Сай (ЖВ: всъщност правилната транскрипция е Царски саки, а не царя на саките). Царят на Сай се преместил на далече на юг и тогава Юечжите завзели земите му.“⁴⁸²

„Когато Да Юечжи се насочиха на запад, победиха и прогониха царя на Сай, последният се премести на юг и премина през Висящите проходи; и Да Юечжи се заселили в неговите земи“.⁴⁸³

И двата пасажа описват онази част от миграцията, преди Усуните да нападнат Юечжите и да ги принудят да продължат движението си още на запад (събитията, описани по-долу), отнасящи се до нападението на Усуните известно време след изселването на саките. Следователно няма никакво съмнение относно идентичността и географското местоположение на тази конкретна група саки, нито причина да ги бъркаме с други групи саки, които юечжите също ще изместят по-

---

⁴⁷⁸ Ptol., vi, 14, 14.

⁴⁷⁹ Arrian, Anabasis, iii, 8, 3; 11, 4; 13, 4.

⁴⁸⁰ Там.

⁴⁸¹ Pulleyblank (1962), стр. 58-144, 206-265; Pulleyblank (1983), стр. 451. N. Egami, Yurashiya kodai hoppo bunka (Tokyo 1948).

⁴⁸² HS 61 4B.

⁴⁸³ HS 96B 1B.

късно в своето преселение. Текстовите доказателства са ясни, че Юечжите, придвижвайки се в долината Или, са били принудени да победят и изгонят владетеля (ван) на народа Сай/Сака. Като се има предвид тежкото въоръжение на саките/скитите, живеещи по-на запад (както е описано от Херодот по-горе), включително лъкове, кинжали и бойни брадви, очевидната лекота, с която юечжите са ги победили и изгонили е доказателство за сериозната сила на юечжите, въпреки тяхното съвсем скорошно поражение от Сюнну. След това царят на саките повел хората си на „значително разстояние“ на юг и преминал през „Висящите проходи“.

Идентичността на различните групи сака, с които юечжите се сблъскват по време на миграцията си, е допълнително усложнена от доста неточната трета справка в „Хан шу“ в гл. 96А, която обърква саките от долината Или със саките, които са обитавали Южен Согд, когато юечжите пристигат там около три десетилетия по-късно: „Когато преди това Сюнну завладяха Да юечжите, последните се преместиха на запад и станаха господари на Дася (Daxia); тогава владетелят на саите се преместил на юг и станал господар на Чипин. Племената Сай се разделили многократно и образували няколко държави. На северозапад от Шуле (Кашгар), държави като Сюсюн (Xiuxun) и Цуанду (Juandu) са всичките от бившия народ на Саите“.⁴⁸⁴

Въпреки внушението, че бактрийските (дасянските) саки са завладели Чипин (Кашмир), специфичната хронологична последователност, очертана в първите два пасажа, опровергава неяснотата на третия. Това със сигурност е бил царят на саките в долината на р. Или (или вероятно амюргите от Фергана, или и двете общности саки), който повел народа си на юг, пресякал Висящите проходи и както показва третият пасаж, завладял Кашмир и се установил като господар там.

Нараин се съгласява: „Когато юечжите достигат Горното течение на р. Или, те изместват народа Саи (Сака): някои от принцове Саи (Сай-ван) се преместват на юг и достигнат Чипин. Юечжите скоро да нападнати от Усуните и се преместват още на запад отвъд Даюан, за да завлазеят Дася (Daxia). Важно е да се отбележи, че китайските доказателства са последователни и изрични в твърдението, че саите са се преместили на юг, а юечжите на запад; двата народа не са вървяли в една посока“.⁴⁸⁵

Нараин преждевременно говори за нападението на Усуните, което било „скоро“. Това събитие всъщност се случва почти три десетилетия по-късно. Но неговата диференциация на саките от долината Или от другите по-западни групи саи/саки по протежение пътя на юечжите е подкрепена от писмените доказателства: „Саите от Горното течение на Или, споменати в китайски източници, са друго скитско племе; те не трябва да се бъркат със скитите от долината на Яксарт (Сърдария) или други области на запад от тях“.⁴⁸⁶

По този начин повечето (макар и не всички) от тази първа група саки, изселени от юечжите, са принудени да предприемат своя собствена продължителна миграция, движейки се на запад и юг около западния край на Такламакан, преди да преминат „през Висящите проходи“ и се установят в Кашмир. Не всички саки от басейна на Или обаче са избягали и както писмените, така и археологическите доказателства предполагат известна степен на асимилация в по-широката общност на Юечжите (и по-късно на Усуните) в долината на р. Или, както ще разгледаме по-долу.

---

⁴⁸⁴ HS 96A 10 B.

⁴⁸⁵ Narain (1957), стр. 134.

⁴⁸⁶ Там.

За групата саки, от басейна на р. Или, има малко възможни маршрути за принудително и внезапно изселване, и източниците от епохата Хан ясно заявяват, че те са се преместили на юг. Единият южен алтернативен маршрут е обратно по същия път, по който юечжите достигат до Урумчи и оттам по разклонението за Корла се стига до северния или до южния маршрут през басейна на Тарим, откъдето може да се достигнат „Висящите проходи“ и Кашмир. Но като се има предвид, че нахлуващите Юечжи идват по този маршрут, по-вероятно е саките да са избягали в обратната посока.

Освен това е повече от вероятно, че Сюнну и неговия десен „мъдър“ ван както и Усуните са останали в окупираните региони на Гансу и Източен Синцзян, след победата си над юечжите, така че тази област точно тогава е най-малко привлекателна за нови мигранти.⁴⁸⁷

Алтернатива е първоначално да се придвижили на запад (бягайки пред нахлуващите Юечжи) през района на днешните Алмати и Бишкек, а след това на юг през Туругарт Шанкоу, навлизайки в западния ъгъл на Таримски басейн от север.⁴⁸⁸ Това е по-вероятна алтернатива, и веднъж преминавайки прохода, саките имат достъп до големите оазисни държави на Западен Тарим, които или вече са, или щяха да бъдат окупирани от индоирански говорещи саки.⁴⁸⁹ Лингвистите определят езикът на Хотан, Кашгар и няколко други „държави“ от далечния западен ъгъл на Таримската котловина, като език на саките и приназлежащ към източноиранските езици⁴⁹⁰, но дали те вече са съществували в Западен Тарим преди 160 г. пр. н. е. или са били пренесени там от мигриращите саки през следващите десетилетия, е спорен въпрос. Като се има предвид, че последният сценарий е поне възможен, тогава китайските текстове чрез техните описания на различните държави в „западните региони“ и извън тях, може да предоставят косвени доказателства за вероятния маршрут на мигриращите саки от басейна на Или и за последващото разпространение индо-ирански езици в Таримския басейн.

Саките очевидно се разделят на различни групи по време на своята продължителна миграция (от няколко десетилетия), много от които са избрали да се заселят в различни оазиси по пътя, вместо да продължат пътуването си до Кашмир. Както е отбелязано по-горе, Бан Гу заявява, че „саите се разделят и многократно образуват няколко държави“. ⁴⁹¹ Тези препратки предоставят потенциално доказателство, което позволява проследяването на миграционното движение на изгонените саки на юг през западния ъгъл Таримски басейн и то се намира в описанията на тези „няколко държави“ главно в „Хан шу“.

Фрай също твърди, че ключът към разбирането на вероятния маршрут на тази конкретна група мигриращи саки е разпространението на хотано-сакския език, и китайски писмени препратки към наличието на саи в определени оазисни държави от западния район Таримския басейн.⁴⁹² Тези „държавии“ и селища заети от различни групи мигриращи саки са следните:

Сюсюн (Xiuxun) (Иркешам, на границата между Синцзян и Киргизстан). Местоположение: „Намира се западно от Кунлун (Памир) и е отдалечен на 10 210 ли

⁴⁸⁷ За левите и десни ванове, виж в предходните глави.

⁴⁸⁸ Това би било сериозно начинание, тъй като проходът Туругарт е висок около 3752 м.

⁴⁸⁹ Torday, стр. 253 и сл.

⁴⁹⁰ Mallory and Mair, стр. 112.

⁴⁹¹ HS 96A 1 OB.

⁴⁹² Frye (1966), стр. 125.

(4080 км) от Чанъан ... на изток, и на 3121 ли до седалището на генерал-защитника и на 260 ли до долината Яндун (в държавата) Сюанду; на северозапад на разстояние от 920 ли (368 км) е Даюан; и 1610 ли (645 км) на запад са Да Юечжите“.⁴⁹³

Следователно Сюсюн⁴⁹⁴ е бил разположен над северозападния ъгъл на Таримския басейн, точно на изток от Памир, на днешната граница между Синцзян и Киргизстан. На северозапад е Фергана, на югоизток Кашгар, а на запад Бактрия (отвъд Памир). Ако мигриращите саки от басейна на Или се преминали на юг през Туругарт Шанкоу, заобиколили са Иркешам, но ако са тръгнали в по-късните етапи от миграцията на юечжите (от Ферганската долина например) и са минали през района на Ош (както със сигурност са направили всички саки, тръгващи на юг от Ферганската долина), пътят им води директно през Иркешам.

Население, брой: Домакинства: 358, население: 1030 души⁴⁹⁵ Военна сила: Лица, способни да носят оръжие: 480.⁴⁹⁶ Начин на живот: „Имат същите обичаи и облекло като Усуните и със своите животни търсят вода и пасища. Първоначално те са били от народа Саи.“⁴⁹⁷

Това описание в „Хан шу“ (и следващите, които следват) от „Описанието на западните региони“ датират по от времето от създаването на Службата на генерал-защитника на западните региони (59 г. пр. н. е.) до до 75 г. от н.е., когато поредният генерал-защитник Бан Чао е предоставил тази информация, на брат си Бан Гу за актуализиране на „Хан шу“. Това означава, че разказът на „Хан шу“ описва ситуацията най-малко един век, а може би и до два века след началото на миграцията на саките.

По това време Сюсюн изглежда се е превърнал в полупостоянен лагер на група саки номади, разположени високо по пътя през прохода Терек Даван, към важния път от Кашгар минаващ през Памир до Фергана, Бактрия и всички точки на запад. Бяха ли тези саки бягащи от юечжите, завладели Сюсюн, и установили се тук в района на Иркешам? Или са обитавали региона от много по-рано, и техните предци са дошли тук още през късната бронзова епоха?

По времето, когато докладът е съставен, жителите са описани като „първоначално“ от народа на Саи, което изобщо не би било изненадващо предвид периода от време, изтекло дори от 160 г. пр. н.е. и пристигането на бягащите саки. Допълнителна препратка към Сюсюн потвърждава идентифицирането му като селище на саи / саките (виж по-долу).⁴⁹⁸

Като се има предвид, че Сюсюн (Xiuxun) заема стратегическо място, много пътници (включително търговци и пратеници на Хан) биха потърсили подслон тук. Кушаните също са използвали Терек Даван, за да получат достъп до Кашгар и Хотан в средата на I век сл. н. е. и кушанският пълководец без съмнение ще поведе войската си от 70 000 воини стрелци с лък през Сюсюн и надолу в Тарим в неговия неуспешен опит да се изправи срещу Бан Чао през 90 г. сл. н. е.

---

⁴⁹³ HS 96A 19A.

⁴⁹⁴ ЖВ: Сюсун (Xiuxun) 休循, (Хан-шу) и Сюсю (Xiuxiu) 休脩 (Вей-люй): Предполага се че е съвр. с. Каракавак в долината на р. Сурхаб или, Казъл-зу (“Червената река”), в алайската долина, Киргизстан, на границата с Китай (Ю Таишан). Възстановка по Старостин: *hu-whin*, *həw-whjən* и за Сюсю „*həw-shjiw*“, по Wiktionary: *xiu-ziiən* в южнокитайски (Мин Нан) *hiun-sun* и за Сюсю *xiu-siu*, *hiun-sau*. Имаме оригинално название: Хухин, Хиеухиен, Хиеушо и Хюнсау. Очевидно това е долината на р. Хунза и прохода Хунджераб, откъдето минава пътя за Кашгар, от земите на историческата Бактрия. Тук днес обитава народа *буруши*, от групата хунзи.

⁴⁹⁵ Там.

⁴⁹⁶ Там.

⁴⁹⁷ Там.

⁴⁹⁸ HS 96A 1 OB.

Както Хулсеве и Лъове отбелязват, няколко западни автори (Стейн, Херман, Инес) са локализирали известната „Каменна кула“, спомената от търговския пътешественик Маес Тициан (информатор на Птолемей) в района на Иркештам.⁴⁹⁹

Италианският изследовател и географ Филипо де Филипи е един от първите съвременни европейци, преминали през Иркештам и прохода Терек Даван през 1914 г. Той описва пътя от Кашгар, изкачващ се по течението на река Кашгар до малката руска гранична застанa в Иркештам (8530 фута над морското равнище или 2599,9 м), преди да се изкачи отново през голямата падина Терек Даван до върха на прохода на 13 500 фута (4 114,8 м). Въпреки че в никакъв случай не е лесен за преминаване, това е един от малкото възможни проходи в региона, навирща се в падината където Тяньшан среща Памир.⁵⁰⁰

Шуле (Кашгар)⁵⁰¹. „Той е отдалечен на 9350 ли (3740 км) от Чанъан ... на изток и разстояние от 2210 ли до седалището на генерал-защитника, а на юг е на разстояние от 560 ли до Суоцзю (Suoju / **Шаче** 莎車 или Ярканд). На запад е разположен на пътя към Да Юечжи, Даюан и Канцзю“.

Шуле очевидно е основен военен, административен и търговски център в западния край на „Западните региони“. В Шуле/Кашгар се срещнат северният и южният маршрут на Копринения път в Таримския басейн, а на запад пътят води нагоре през Терек Даван към Иркештам, или през Туругарт Шанкоу към Исик-кул.

Население / Военна сила / Домакинства: 1510 семейства. Население 18 647 души⁵⁰² Лица, способни да носят оръжие: 2000⁵⁰³ водени от „командирите на лявото и дясното крило на конницата“, т.е. военните сили на Кашгар са предимно от конни воители разделени на две крила.⁵⁰⁴

„Хан шу“ описва административното устройство в Кашгар е между средата на I век пр. н. е. и последната четвърт на I век сл. н.е., на този град-държава намиращ се на важен кръстопът, със значително население от почти 19 000 души. Освен висшите благородници, пълководците на лявото и дясното крило и главните преводачи, управлението е главно в ръцете на военните. Има пълководци, натоварени специално с ръководенето на нападения срещу номадите (Сюнну), командири и зам. командири на конницата. През първата половина на I век от н.е. юечжите/кушаните ще упражнят значително влияние върху Кашгар, но скоро след 75 г. от н.е. той ще се превърне в щаб на генерал-защитника Бан Чао за неговите операции срещу Сюнну и бунтовните държави от Западен Тарим. Вероятно от Кашгар, Бан Чао е провел успешната си защита на града-държава срещу силната кушанска армия в 90 г. сл. н.е. През първата четвърт на II век от н. е. кушаните все още ще играят съществена роля във вътрешната политика на Кашгар.⁵⁰⁵

Има малко доказателства, че преминаването на мигриращите саки е оставило някакво забележимо влияние върху Кашгар, но това едва ли е изненадващо предвид размера и космополитния състав на града. Предислямският Кашгар определено е бил част от индоиранското езиково семейство. Лингвистите предполагат, че

---

⁴⁹⁹ Hulsewe and Loewe, стр. 138, n. 355.

⁵⁰⁰ Filippo de Filippi, The Italian Expedition to the Himalayas, Karakoram and Eastern Turkestan (1913-14), (London 1932), стр. 496-497.

⁵⁰¹ ЖВ: Шуле 疏勒 (Shule), в епохата Хан по Старостин *ṣarâk*, по Wiktionary *ṣiwo^{HL}lak*, в южнокитайски *solêk*, корейски *soreuk*, японски *soroku*, в тибетски *Śu-lig*, предполага се че предават санскритското название на града *Śrīkrīrāti* означаващо „добро гостоприемство“.

⁵⁰² HS 96A 20B.

⁵⁰³ Там.

⁵⁰⁴ Там.

⁵⁰⁵ Там.

сакските диалекти от Таримския басейн вероятно произхождат са били първоначално разпространени в западния ъгъл на Таримския басейн. Едва постепенно се разпространяват на изток, след като са били дълго време установени в Кашгар и някои други такива западни центрове.⁵⁰⁶

Улей (Wulei) Wulei 無雷 (близо до Ярканд). На 9950 ли (3980 km) от Чанъан (Сиян); на 2465 ли югозападно от седалището на генерал-защитника; на 540 ли северно от Пули (близо до Ярканд). Той граничи с Уча (Wucha) (или Уна / Wuna) на юг (селище вероятно на юг от Ярканд, или може би близо до Ташкурбан, според Шавани⁵⁰⁷), и Юечжите са на запад от него.⁵⁰⁸

Улей очевидно е друга държава в западния край на Таримския басейн, разположена на изток от Памир, някъде близо до Ярканд, или може би между Ярканд и Ташкурбан. (ЖВ: предполага се че съвпада със съвр. Сархад, най-източната част на Ваханския коридор, произношение в епохата Хан *miuluoi* / *bhuluoi*, в древнокитайски *morul*, но предвид предването в южнокитайските диалекти чрез 無 и на сричката bo/bu, очевидно е, че 無雷 предава името на прохода Брогол / Broghol през който се влиза във Ваханската долина от изток).

На югозапад, през прохода Вахджир, се намира юечжиското сихоу (ябгу) Сюйми (Xuimi) във Ваханския коридор. По-нататък на юг отново пътят пресича проходите Мингтеке (Mingteke) или Хунджераб (Khunjerab) следвайки трасето на днешната магистрала през Каракорум, водеща до Нанду (Гилгит) и Чипин (Кашмир).

Население: Домакинства: 1000. жители: 7000. Военни сили: Лица, способни да носят оръжие: 3000.⁵⁰⁹ Начин на живот: „Облеклото е същото като на усуните, а начинът на живот е подобен на този в Зихе (Zihe) (близо до басейна на р. Или)“.⁵¹⁰

Тази относително значителна държава в далечния западен край на Таримската котловина е включена тук не само защото нейните жители са следвали начин на живот, подобен на този на недалечното Зихе (което Шавани локализира близо до Каргалик между реките Или и Терек)⁵¹¹, но също и поради две по-късни китайски събития, които засилват стратегическото му местоположение. (ЖВ: Става дума за **Зихе** 子合, в епохата Хан *tsi^xg^hap* което може да отразява името на реката преминаваща през Каргалик, в съвр. уйгурски Тизнап (*Tiznap*).

Географската близост и сходния начина на живот с бившите жители на района около р. Или, предполага, че мигриращите саки са минали през Улей, за да продължат на юг, което го прави важна спирка по техния миграционен маршрут и се предполага, че поне някои от жителите му вероятно са били от сакски произход. (ЖВ: Логично, ако са минали през Ваханския коридор, няма откъде другаде да излязат освен през прохода Брогол!)

„Хоу Хан шу“ казва, че като се тръгне на запад и се премине през Пули (Puli) и Улей (Wulei), човек пристига при юечжите (влизайки през Ваханския коридор), а „Шуй чен чу“ (Shui ching chu) цитира „Ших ших сун чан“ (Shih shih xiyun chi“,

⁵⁰⁶ HHS 118. 13b.

⁵⁰⁷ Mallory and Mair, стр. 254.

⁵⁰⁸ Hulsewe and Loewe, стр. 103.

⁵⁰⁹ HS 96A 10A.

⁵¹⁰ Там.

⁵¹¹ Там.

който казва: „Тази страна (Улей / Wulei) е тясна и малка, но контролира важните пътища на всички владения, които минават през нея“.⁵¹²

Очевидната важност на стратегическото местоположение на Улей засилва мнението, за прякото му идентифициране с Ярканд (днешен Шаехе / Shaehe 莎車, в епохата Хан, по Старостин *šāj-ka*, по Wiktionary *suōs^hia suōk^hio*, в южнокитайски *socie, soku, sogêu*, и Птолемей е записал името на този град като Сойта или соῖτα, соῖτα, соῖта, соῖτα, което показва, че може да отразява етнонима Саки или Сака, или като алтернативно мнение, другото му име Ярканд, произлиза от тохарското *Yarkām*, което означава „свeto място“, „свят град“, място на поклонение, според Дъглас Адамс. Може би Сойта се явява далечен смислов аналог, в тохарски *A si*, и особено в тохарски *B soy* – удовлетворен, доволен, т.е. хубаво, добро място, славянският аналог е „сит“, съотв. в тохарски *B ontsoytte* – неудовлетворен, а *soytte* – удовлетворен, добър. (Adams, 1999: 484, 703) Интересно предвид двете форми на името, отбелязани от Птолемей вероятно показват различни граматични форми на името, напр.: *soyāsk'ä*, *soytsi*. Смятам, че второто обяснение е по-вероятно, и няма никаква връзка с етнонима саки). Древният Ярканд е разположен на южния маршрут на Таримския басейн между Хотан и Кашгар и упражнява контрол върху трафика по този маршрут.

Като алтернатива, ако Улей е разположен по-близо до Ташкуртан, тогава също толкова удобно се контролира трафикът по стратегическия маршрут, който води от Кашгар до проходите Вахджир, Мингтеке и Хунджераб. Фактът, че държавата е била „тясна и малка“, предполага, че маршрутът е минавал директно през тесен и защитим терен. Кушанските походи на Куджула Кадфиз може също да са преминавали през Улей по пътя или към Хотан (където кушаните също имат значително влияние), или на юг към Нанду и Чипин, държави, които са сред най-ранните завладявания на Куджула Кадфиз.

Ютян (близо до Хотан) Yutian 于阗: „.. Той е отдалечен на 9670 ли (3868 км) от Чангян (столицата на Западна Хан)“. На североизток разстоянието е 3947 ли до седалището на генерал-защитника. На запад има връзка с Пишан (западно от Хотан и югозападно от Ярканд) на разстояние 380 ли“.⁵¹³ (**Yutian 于阗**, в епохата Хан: *wadh^hjən*, в запис Ютян (Yutian) 于阗: *w^hád^hjən*, двата знака 于 и 阗, са взаимозаменяеми и предават чуждото *ur / vīr*, и Хетян 和阗, произнасяно в епохата Хан: *g^hwāj^hd^hjən*, и в епохата Тан: *wād^hiēn*. (Toh, 2005) Всички те предават изходната форма **Hvurdan / *Vurdan*, идваща от планината до града – хребета Ваджрака (Vajraka)⁵¹⁴, където се е добивал скъпоценния камък нефрит. Добивът на нефрит е бил характерен за древен Хотан. В документи на писмеността „кхароци“ от III в., името на града е записано *Khotamna*, а на „брахми“ *Hvatāna*, а в по-късните векове, с развитието на езика: *Hvamna* и *Hvam*, или *Hvam kṣīra* – царство Хвам (Хотан).

Ютиан е разположен близо до днешния Хотан по южния маршрут на Таримския басейн. На юг са Кунлун (планините Каракорум), а на север и изток от Такламакан. Две по-малки държави са отбелязани от двете страни на Ютян (Чуло и Пишан), но Ютян със значителното си население от над 19 000 души трябва ясно да се идентифицира с древния Хотан.

⁵¹² E. Chavannes, 'Les deux plus anciens specimens de la cartographie chinoise', in Bulletin de l'Ecole Francaise d'Extreme Orient 3 (1903), стр. 397; E. Chavannes, 'Les pays d'Occident d'apres Je Neou Han chou', in T'oung Pao 8 (1907), стр. 175.

⁵¹³ HHS Mem. 78.19a; Shui-ching chu 1.7lb ff. Hulsewe and Loewe, стр. 102, n. 187.

⁵¹⁴ От санскрит *vajra* > тохарски *vasar* – скъпоценен камък.

Население/Военна сила/Домакинства: 3300 домакинства. население: 19 300 души.⁵¹⁵ Лица, способни да носят оръжие: 2400. Административни и военни длъжности: пълководци на лявото и сясното крило на конницата.⁵¹⁶

Хотан е благоприятно разположен между единствените две реки, които отвеждат стопена вода от ледниците в планините Каракорум в Такламакан. Плодородието на лъсовите почви на оазиса са го превърнали в богат земеделски център, а също и важен център за производство на коприна, още от древността. Хотан (заедно с Ярканд) е един от малкото известни източници на нефрит за царство Чжоу и другите ранни китайски династии и посредниците в тази търговия са били Юечжите.

През I век от н.е. Хотан о играе важна роля в конфликта между Хан и Сюнну, който се разиграва в Западните региони.

Езикът на населението в древния Ютян е подобен на този на саките. Всъщност най-добре засвидетелстваният източноирански език в Източна Централна Азия е хотано-сакският, наречен така защото повечето от ръкописите на този диалект идват от Хотан. Последващото разпространение на сакските езици в региона е от запад на изток, което означава, че единственият начин, по който неговите носители са проникнали в западната част на Таримската котловина е от север (или по-малко вероятно от юг), преди да се разпространи на изток до Дунхуан. И единственият път, по който саките са влезли в западната част на Таримската котловина, е един от двата прохода, описани по-горе.

Следователно разпространението и ранната дата на хотано-сакския език може да се тълкува като допълнително доказателство за преминаването през (и заселването) в региона от „най-източните“ саки, изместени от басейна на Или (и/или Ферганската долина) от мигриращите юечжи.⁵¹⁷

Нумизматът Дж. Криб твърди, че китайско-карошките монети от Хотан показват, че два века по-късно, кушаните – потомците на юечжите, при управлението на Куджула Кадфис, са упражнили значително влияние (икономическо, политическо и военно) върху (вероятно индоираноезичния) хотанският владетел Сюмбе (Xiumbe) през десетилетието 55 - 65 г. от н. е.⁵¹⁸

Уча (Wucha) (или Уна / Wuna) (Вероятно Ташкуртан) : ... той е отдалечен на 9950 ли (3980 км) от Чанъан... На североизток разстоянието до седалището на генерал-защитника е 4892 ли. Уча граничи със Зихе (Каргалик, южно от Ярканд?) и Пули (също близо до Ярканд) на север и Нанду (долната част на долината Гилгит) на запад (югозапад?)“. На запад (138 ли - 55 км на югозапад?) се намират Висящите проходи“.⁵¹⁹

Уча е малка държава, разположена в далечния западен край на Западните региони и най-вероятно трябва да се идентифицира с днешен Ташкуртан, с Каргалик и Ярканд на север. Югозападно от Уча, отвъд веригата Каракорум, се намират държавите Нанду и Кашмир (виж по-долу). Западно или югозападно от Уча са „Висящите проходи“, проход, който води или на запад през Памир, или по-вероятно на югозапад през Каракорум.

---

⁵¹⁵ HS 96A 8A.

⁵¹⁶ Там.

⁵¹⁷ Mallory and Mair, op. cit., pp. 254-5 for a neat summary of the evidence for Khotanese Sakan.

⁵¹⁸ Joe Cribb, 'The Sino-Kharosthi Coins of Khotan, their attribution and relevance to Kushan chronology', Numismatic Chronicle 7th Series, Part 1. 144 (1984) стр. 128 и сл.; Part 2 - 145 (1985) стр. 136 и сл.

⁵¹⁹ HS 96A 8B/9A.

Население: Домакинства 490. Население: 2733 души.⁵²⁰ Военна сила: Лица, способни да носят оръжие: 740.⁵²¹ Начини на живот: „(Жителите) живеят в планините и обработват земята, която се намира между скалите. Има бяла трева и те трупат камъни един върху друг, за да си направят жилища. Обитателите пият, като се хващат за ръце (очевидно става дума за някакъв ритуал). Отглеждат дребни коне и магарета, но нямат друг добитък“.⁵²²

Това очевидно е описание на малко планинско селище, разположено високо в източното подножие на Памир. Жителите живеят в каменни домове и се прехранват с бедно планинско земеделие, като обработват планинските тераси, укрепени от каменни стени по стръмните склонове. Съобщението „пият като се хващат за ръцете заедно“ може да подсказва и необходимостта от съвместен труд в човешка верига с пренасяне на съдове с вода поради трудното водоснабдяване в стръмните скалисти клисури на региона. (ЖВ: Уша / Wusha 烏銑, в епохата Хан *huoşāi*^H в южнокитайски *ousad / usat*, свързва се със съвр. селище Янгихисар до Кашгар.)

Местоположението на „Висящите проходи“. Значението на Уча за историята на юечжите/кушани, и за историята на саките се дължи на местоположението му близо до (и следователно с упражняване на контрол върху) „Висящите проходи“, описано от Бан Гу по следния начин: „Това, което се нарича „Висящия проход“, е скалиста планина; долината е непроходима и хората пресичат мястото, дърпайки се един друг с напречни въжета“.⁵²³

Пулейбланк цитира указ за награждаване от 95 г. сл. н. е., който предполага, че Бан Чао, докато е бил в Ютян/Хотан, вероятно е достигнал до Висящия проход.⁵²⁴ „Следователно Чао е пресякъл планините и е стигнал до Висящия проход“.⁵²⁵

Пулибланк използва този пасаж като допълнително доказателство, че докладът на Бан Чао от 75 г. предоставя информацията, използвана за актуализиране на „Описанието на Западните региони“ в „Хан шу“.⁵²⁶

По-късно в „Хан шу“ пратеникът на Хан, Тучжин (Tuzhin) описва „Висящия проход“: „Висящият проход, не може да бъде преминат от (жителите) на Чипин... (Има) пътека, която е (40 см) широка, но се простира напред с дължина 30 ли и виси над пропаст, чиято дълбочина е неизмерима. Пътниците, минаващи на кон или пеша, се държат един за друг и се дърпат едни други заедно с въжета ... Когато животните падат, преди да са паднали наполовина надолу в пропастта, те се разбиват на парчета, а когато хората падат, ситуацията е такава, че не могат да се спасят един друг. Опасността от тези пропасти не подлежи на описание.“⁵²⁷

---

⁵²⁰ HS 96A 8B.

⁵²¹ Там.

⁵²² HS 96A 8B/9A.

⁵²³ Синжу Лю твърди, че историкът от династията Тан, Ду Ю (Du You), пояснява, че китайското предаване на названието „Инд“ е Сюанду (Xuandu), което той тълкува чрез буквалното значение на двата знака – „Висящ кръстопът“ – което означава, че човек трябва да се хване за въже за да премине над реката. Xinru Liu, 'Trade and Pilgrimage Routes from Afghanistan to Taxila, Mathura and the Ganges Plains', in *Journal of Indo-Turcica* vol. 1 (Hindustan Turk Tarihi Arashtirmalari, 2001), стр. 113 и сл. See also M. Tezcan, 'Kuzey Hindistan Gecitleri' (North Indian Mountain Passes), in *Journal of Indo-Turcica* *ibid.*, стр. 141 и сл. (in Turkish with an English summary).

⁵²⁴ Pulleyblank (1968), стр. 251.

⁵²⁵ Там.

⁵²⁶ HS 96A 12N12B.

⁵²⁷ E. Chavannes, 'Trois generaux chinois de la dynastie des Han orientaux', in *T'oung Pao* 7 (1906) стр. 237, n. 4. See Hulsewe and Loewe op. cit., p. 99, n. 169 for a discussion of various attempts to identify the Suspended Crossing/Hanging Pass.

Един възможен кандидат за този високопланински проход, очевидно пресечен от мигриращите саки, може да бъде проходите Вакхджур, който води право на запад от съвр. Каракорумска магистрала във Ваханския коридор на Афганистан. Но като се има предвид, че Вахан отговаря на юечжийското сихоу Сюйми (Xuimi), тогава актуализираният разказ в „Хан шу“ трябва да споменава да юечжите като съседи на Уча, тъй като е в случай с Улей например. Като се има предвид, че Уча е описан като съсед на Нанду (долината Гилгит) и след това на Чипин (Кашмир), за който „Хан шу“ твърди, че е бил завладян конкретно от саките (виж по-долу).

„Висящият проход“ трябва да бъде по-вероятно идентифициран с древен проход в близост до проходите Хунджераб или Мингтеке, водещ на югозапад от днешната магистрала Каракорум в долината Гилгит. Със сигурност Шавани предпочита това тълкуване, когато твърди, че „Висящият проход“ води от Памир до долината Гилгит.⁵²⁸

Правени са различни опити (вече почти век) за идентифициране на този проход, най-вече чрез тълкуване на текстове и историческите справки.

Съвсем наскоро полеви експедиции в региона се опитаха да намерят вероятни маршрути чрез геоархеологически изследвания. Чухия (Tsuchiya) публикува „предварителен доклад“ за японски теренни изследвания, проведени в Северен Пакистан между 1991 и 1996 г., които също посочват проходите Мингтеке или Вакхджур като вероятни кандидати.⁵²⁹

Нараин също твърди, че саките трябва да са излезли от югозападния ъгъл на Таримския басейн през един от проходите на Каракорум, въпреки че предпочита да локализира „Висящия проход“ по на юг, отвъд Кашмир: „предполагам, че те са поели по директния маршрут до Ташкуртан (Уча по-горе), откъдето са продължили през един от северните проходи към Гилгит“.⁵³⁰

И все пак недвусмисленото писмено съобщение, че саките от басейна на Или са продължили към Кашмир през „Висящия проход“, е било поставяно под съмнение от учени в миналото, единствено въз основа на идеята, че всяко такова преминаване би било невъзможно.⁵³¹

В отговор Нараин дава два примера за „случаи, когато Чипин, северните и западните региони на Кашмир са били нападнати от север“ и отбелязва, че този маршрут се е превърнал в „общ търговски път в по-късните исторически периоди“.⁵³²

Изобщо не е нужно да се търси много напред в историята, за да се намерят доказателства за друг вероятен успешен преход през „Висящия проход“, тъй като е много вероятно кушаните на Куджула Кадфис също да са направили това трудното преминаване. Както Джо Крийб отбелязва, монетите на Куджула с бик и камила, сечени като имитация на индо-скитския владетел на Кашмир, Зейонизес (потомък на саките мигрантите от басейна на р. Или завладели Кашмир), се срещат в много

---

⁵²⁸ H. Tsuchiya, 'Tracing Ancient Routes in Northern Pakistan', Preliminary Report of Field Research (1991-1996), in M. Alam, D.E. Klimburg-Salter, eds., *Coins, Art and Chronology* (Vienna 1999), стр. 353 и сл.

⁵²⁹ Narain (1957), стр. 135. See also A. Stein, *Ancient Khotan* (Oxford 1907), стр. 1-46.

⁵³⁰ Thomas (1913), стр. 634 и сл.

⁵³¹ Narain (1957), стр. 137. A. Stein, *On Central Asian Tracks* (London 1933) стр. 42. Шайн предполага, че Као Сиен Чжих (Kao Xien Zhih) може да е водил армия от 10 000 през много високи проходи през 747 г. сл. н. е. при нашествие в Гилгит. Xinru Liu (2001).

⁵³² Joe Cribb, 'The Early Kushan Kings: New Evidence for Chronology. Evidence from the Rabatak Inscription of Kanishka I, in M. Alam and D. Klimburg-Salter, eds., *Coins, Art and Archaeology. Essays on the Pre-Islamic History of the Indo-Iranian Borderlands* (Vienna 1999) стр. 177-205.

разновидности и са сечени за по-дълъг период от време, отколкото следващите му емисии в Таксила.

Това предполага, че Куджула е превзел Кашмир (и долината Гилгит) от север, като е преминал през проход по гореното течение на Инд, за да заобиколи индо-партските владетели на Кабул, преди да продължи да превземе Таксила и Гандхара.⁵³³

Ако Криб е прав и дори ако кушаните са успели установят своя база в Хотан, Куджула трябва да е повел армията си през високия почти 5000 м „Висящ проход“. Като се има предвид описанието по-горе (и дори като се вземе предвид преувеличението на пратеника на Хан), това не е среден военен подвиг, поне равен на постижението на Ханибал при прехвърлянето на силите му над значително по-нисък и по-малко стръмен проход близо до Монте Висо във френско-италианските Алпи. Но както се оказва, Куджула просто е следвал стъпките на мигриращите саки от Или, които са прекосили същия проход два века, преди него.

Нанду (Nandou) (Долното течение на река Гилгит) „... отдалечен е на 10150 ли (4060 км) от Чанъан ... На североизток до седалището на генерал-защитника разстояние е 2850 ли. На запад (северозапад?) до Улей разстоянието е 340 ли, а на югозапад, до Чипин / Цзибин (Кашмир) разстоянието е 330 ли (140 км)... На запад, Нанду граничи с ... Да юечжите“.⁵³⁴

Нанду е бил малка, но доста населена град-държава, разположена в долното течение на река Гилгит в днешната Северна провинция на Пакистан, южно от Ташкуртан, Каракорум и отвъд Висящия проход. Северозападно от Нанду, по времето, когато е съставен докладът се е намирало юечжийското сихоу Сюйми във Вахан, а право на запад е било другото сихоу Шуанми (Zhuangmi) в района около Читрал.

Население/Военна сила/Начини на живот: Домакинства 5000. население 31 000 души. Лица, способни да носят оръжие: 8000.⁵³⁵... (жителите) изготвят оръжия по същия начин, както в различните други владения ... подчинени са на Чипин (Цзибин).⁵³⁶ (Жителите) отглеждат петте полски култури, грозде и различни плодове. Добиват сребро, мед и желязо...“.⁵³⁷

Това описание ясно датира от „периода на петте сихоу/ябгу“, тъй като жителите на Нанду очевидно са били близки съседи на двама от юечжийските князе - ябгу.

Нанду е открита на (северо)запад към Чипин (Кашмир) и е подчинена на тази държава. Тази информация трябва да датира някъде между 50 г. пр. н. е. и 75 г. сл. н. е., през по-голямата част от които Кашмир е бил под контрола на саките (или индо-скитите, както са станали известни), които са потомците на сакските мигранти от басейна на р. Или. Но към края на този период геополитическата ситуация в региона се променя драматично и ако информацията наистина е предоставена около 75 г. сл. н.е. от Бан Чао, той очевидно не е бил наясно със скорошните (или може би предстоящите) събития. В 45 - 50 г. от н.е. първият кушански владетел Куджула Кадфиз, обединява петте юечжиюски княжества, вероятно в отговор на нахлуването в долината на Кабул на индо-партийският владетел Гондофар.

---

⁵³³ HS 96A 10 A/10 B.

⁵³⁴ Там.

⁵³⁵ Там.

⁵³⁶ Там.

⁵³⁷ K. Enoki, 'On the Nandou State', in K. Enoki, Enoki Kuzuo Collection Vol 1. (Tokyo 1992) стр. 251-

Както се предполага по-горе, в последваща кампания и победата над Гондофар (или неговия наследник и племенник Абдагас) Куджула очевидно е превел войските си през високия проход Каракорум и през долината на Горен Инд, завладява Нанду и Кашмир, заобикаляйки индо-партите и превзема Каофу/Кабул. За всяка сила, пристигаща от север и възнамеряваща да нахлуе в Кашмир, „държавата“ Нанду трябва първо да бъде завладяна, както са направили саките, очевидно запазвайки своята хегемония над Нанду, след като се установили в Кашмир. Това означава, че тази държава на река Гилгит вероятно е първата „чужда“ държава, която е завладяна и включена във формиращата се Кушанската империя. Макар и малка държава, Нанду произвежда железни оръжия и очевидната лекота и бързина, с която мигриращите саки, а по-късно и кушаните, завладяват Нанду и Чипин, е показателна за силата както на саките, така и на кушанските войски на Куджула, дори след сериозният им прееход през Каракорум.⁵³⁸

Чипин / Цзибин (Jibin) (Кашмир) „... той е отдалечен на 12 200 ли (4880 км) от Чанъан... На североизток до седалището на генерал-защитника, разстоянието е 6840 ли На изток (североизток?). До Уча разстоянието е 2250 ли; На североизток се достига до Нанду след 9 дни път. Чипин граничи с Да юечжите на северозапад и Уишанли⁵³⁹ (вероятно Херат?)⁵⁴⁰ на югозапад.⁵⁴¹

Чипин трябва да се отъждествява с Кашмир, югоизточно разположен от юечжийското сихоу/ябгу Сюими (Вахан) и Шуанми (около Читрал?), и югозападно от Нанду на река Гилгит. Продължителността 9 дни път на север до Нанду изглежда погрешна, като се има предвид, че разстоянието е само 330 ли, или около 140 км.⁵⁴² Далеч на запад е Херат в южната част на съвр. Афганистан.

Население/Военна сила/Начини на живот: Домакинства: „много“. Население: „много“. „Това е „голяма държава“. Лица, способни да носят оръжие: „много“. „Не се подчинява на генерал-защитника“.⁵⁴³

„Земята на Чипин е равнинна и климатът е умерен. Има разнообразна растителност и редки дървета ... (Жителите) отглеждат петте полски култури, грозде и различни сортове зимни култури. ... Жителите са умели в декоративната работа ... Те обичат (виното) и добрата храна. Имат злато, сребро, мед и калай, от които правят съдове, и много пазари.⁵⁴⁴ „Те използват злато и сребро, за да секат монети, с (изображение на) ездач на лицевата страна и човешко лице на обратната страна“.⁵⁴⁵

Чипин / Цзибин се идентифициран с Кашмирската долина, въпреки че Нараин се противопоставя на това⁵⁴⁶) Държава е значителна по площ и население и силна във военно отношение. Тя е добре развита, икономически просперираща и сече собствени монети. Въпреки дългите и като цяло остри отношения с китайците, Чипин остава независима от Хан („не е подчинена на генерал-защитника“), но юечжите налагат тук своята власт (без съмнение на неговите владетели саки), както и

⁵³⁸ Hulsewe and Loewe, стр. 112, n. 250, локализация на Уишанли (Wuishanli).

⁵³⁹ ЖВ: Не е Херат. **Уишанли** (Wuyishanli) 烏弋山離, е най-западното владение (държава) познато на китайците в епохата Западна Хан и до пътуването на Ган Ин. Възстановка: „*hā-lək-šan-raj*“, което е твърде точно предаване на името на гр. Александрия. В случая това може да бъде Александрия в Арахозия (Александропол) в Кандахар, и Исидор посочва че този град с името Александрия е столица на Саките, т.е. Индоскитите. Намира се в близост до съвр. гр. Кандахар.

⁵⁴⁰ HS 96A 10B.

⁵⁴¹ Hulsewe and Loewe, стр. 104, n. 207.

⁵⁴² HS 96A 10B.

⁵⁴³ HS 96A 11A.

⁵⁴⁴ Там.

⁵⁴⁵ Там.

⁵⁴⁶ Narain (1957), стр. 135-136

над по-малката съседна държавица Нанду. Но въпреки тази очевидна информация подсказваща независимост, „Хан шу“, ясно посочва, че от втората половина на II век пр. н.е. до средата на I век пр. н.е. местните жители на Кашмир са били под контрола на индо-скитите, косвен резултат от изместването на саките от басейна на р. Или от юечжите през 162 г. пр.н.е.

Миграцията на саките от басейна на р. Или: Заключение

Важната препратка към „Хан шу“, вече цитирана отчасти по-горе, предоставя съответния анализ в контекст: „Когато преди време сюнну завладяха Да Юечжите, Последните се преместиха на запад и се утвърдиха като господар на Дася (Daxia); При тези обстоятелства „царят на саите“ (ЖВ: тълкуванието на Крейг Бенджамин е невярно, става дума за „царските саки“ което на китайски се предава по един и същ начина „сай-ван“. Другите названия на този народ сака-раука, сака-мурунда и сакаравали, последното е директен тохарски израз, а първите две индо-ирански изрази означава съвсем ясно „царски саки“) се преместили на юг и се утвърдили като господари на Чипин. Саи се разделяли многократно и са образували няколко държави. На северозапад от Шулэ (Кашгар), държавите Сюсюн (Иркешам) и Цюанду⁵⁴⁷ са все от бившия сайски народ“.⁵⁴⁸

Това е убедително доказателство, че саките от басейна на р. Или, изтласкани от родината си от нахлуващите Юечжи през 162 г. пр. н. е., мигрирали през Торугарт Шанкоу или Терек Даван, продължили на юг през Иркешам, Кашгар, Ярканд, Хотан и Ташкуртан и накрая пресекли Висящия проход между Гилгит и Кашмир.⁵⁴⁹ Тук една група саки ще управлява до 180 години, почти без прекъсване, до царуването на последния индо-скитски (сакски) владетел на Кашмир, Зейонис/Джихоника. След продължаващите две десетилетия опити за завладяване от индо-партския владетел на Кабул, Гондофар, Зейонис е бил победен от Куджула Кадфиз, господар на сихоуто Куешуан (Kueizhuang), и първият цар на обединената Кушанска държава, някъде към 45-50 г. от н.е.

След това саките се разпадат на редица по-малки държавни подразделения и се разпръскват в Пенджаб и Северна Индия, създавайки няколко сакски царства и династии, чиято епоха в индийската история датира от 78 г. сл. н.е.

Тук около след 80 г. пр.н.е., те влезлият в контакт с други групи саки, изгонени от Северна Бактрия, когато юечжите се заселват на север от Амударя през 130 г. пр. н.е. Така събитията, които се развиват в Гансу в началото на II век пр. н.е., са пряко

---

⁵⁴⁷ Шавани локализира Цюанду западно от Кашгар, на северните склонове на Памир, в района на Картегин, Е. Chavannes, 'Les pays d'occident d'apres Je Wei-liao, in *Toung Pao* 6 (1905) стр. 555, n. 3. However Matsuda placed it near Irkeshtam, in T. Matsuda (Tokyo 1956; 2nd Edition 1970) стр. 152 и сл. ЖВ: Цюанду (Juandu) 捐毒 Транскрипцията в епохата Хан е *j'wändawuk*, в древнекитайски *g'wendhuk* (Wiktionary) и *wendhuk*, по Страшин. В съвр. южнокитайски (кантонски) *gyunduk*, виетнамски *quenđôc*, по метода на Тиери. Иначе като израз, йероглифният запис означава «митница». Вероятно оригиналното название е звучало като *Гундук*, *Кхундук*, смята се че предава названието **Hinduka*, т.е. най-източните части на планината Хиндукуш, Цюанду е обхващало планинския район от Иркешам на север до Хиндукуш на юг.

⁵⁴⁸ Narain (1957), стр. 134-135; A. D. H. Bivar, 'Maues at Taxila: Problems of his arrival route and political allegiance', *Journal of Central Asia* VII, pp. 5-14, on the arrival of the Sakans and the establishment of the Indo-Scythian kingdoms in Kashmir and Taxila. Senior (2001) vol. 1., стр. 10. Също така подкрепят това заключение, като твърдят, че монетосеченето на Маузес потвърждава китайския разказ за една група саки, навлезли в Северна Индия през Хазара и Кашмир след изместването им от долината на р. Или от Юечжите.

⁵⁴⁹ Cribb (1999).

отговорни за последвалите събития в историята на Средна Азия и Индия, далеч извън зоната на тяхното непосредствено въздействие.

Миграцията на саките от басейна на р. Или, която води до създаването на царствата на саките в Северна Индия около 250 години по-късно, е типичен пример за мощния „ефект на доминото“ предизвикан от миграциите във вътрешноазиатската геополитика и още един пример за фундаменталното значение на юечжите за историята на Древна Средна Азия.

Усуните нападат и изгонват Юечжите от долината на р. Или

Събития в Китай: 162-129 г. пр. н.е.

След това дълго отклонение, отнове се връщаме към юечжите. След като изгонват местните саки, юечжите окупираат земите им, с надеждата да се заселят за постоянно там. Те остават в плодородната долина на р. Или за около три десетилетия. Вероятно са смятали, че е преселението им е успешно, избягали от заплахата на Сюнну, установили се в регион, подходящ както за земеделие, така и за скотовъдство. И скоро възобновяват полуномадския, полууседнал начин на живот, следван още от Гансу.

Китайските източници не споменават нищо конкретно за Юечжи по време на тяхното пребиваване в долината на р. Или, въпреки че и Сима Цян, и Бан Гу отново се спират на начина им на живот, след като достигат Бактрия около тридесет години по-късно.

Басейнът на Или и речните долини на Северна Бактрия са среда, благоприятна както за скотовъдство, така и за земеделие, еднакво характерни за юечжите още от гансуйският им период.⁵⁵⁰

Така някои племенни групи от по-голямата общност Юечжи бързо се връщат към земеделието, други продължават да номадстват, а трети възприемат елементи и от двата начина на живот. Управляващата династия също е вземала данък от местните уседнали земеделци от по-широкия регион между р. Или и ез. Исък-кул, а и от останалите номадстващи саки приели властта ѝ.

Отделени на около 1800 км от Гансу, Юечжите смятат, че вече са защитени от заплахата на Сюнну и се намират доста отдалечени от опасния театър на конфронтацията между Сюнну и Хан, по протежение на обширните северни и северозападни китайски граници.

Както подсказват следващите събития, Сюнну вече нямат намерение да преследват изгонените Юечжи, предпочитайки вместо това бързо да се възползват от възможностите които им предоставя търговията, разменяйки своите продукти за стоки от Хан, по големите пазари на ганичните градове, или да си ги доставят пряко, чрез набези в китайски провинции. Също налагат контрол върху търговията със „западните региони“, като контролират коридора Гансу, ключът към басейна на Тарим. В годините непосредствено след победата над Юечжите те просто се връщат към старите си практики. През 158 пр. н. е. Цзичжу („Лаошан“) умира и е наследен от Цзюнчен. Ханският император Вен ди незабавно подновява предишния мирен договор и неговия посланик Чжонхан Юе (Zhonghang Yue) продължи да действа като съветник на новия шаню.⁵⁵¹

---

⁵⁵⁰ Torday, ctp. 251-253.

⁵⁵¹ SJ 100, Watson, ctp. 147; HS 94A.

Но през следващата година Цзюнчен изпраща 30 000 конница която разграбва провинциите Шан и Юнчжон, „убивайки и отвличайки голям брой жители“.⁵⁵²

Вен ди изпраща трима генерали с армиите им към граничния град Бейди, прохода Цзючжу в Даи и „прохода на прилепите“ в Чжао, но минават няколко месеца докато китайските войски достигнат до границата, когато вече грабителите отдавна са напуснали страната и се изтеглят далеч на север.

През 156 г. император Вен ди умира и е наследен от Цзин ди, който приема незабавно тайният план, замислен от китайския княз Чо от Чжао срещу Сюнну. Впоследствие Цзин ди подновява мирния договор със Сюнну, „позволявайки им да купуват стоки на пазарите по границата с Хан, изпраща им земеделски стоки като данък и принцеса от императорското семейство, съгласно по-ранните договори.“⁵⁵³

Положението остава като цяло мирно през следващото десетилетие и половина, докато император Цзин ди умира и наследен през 140 г. пр. н.е. от У ди.

Повече подробности относно външната политика на У ди, във връзка с мисията на Чжан Цян през 138 г. пр. н.е. в опит да сключи съюз с Юечжите срещу Сюнну, ще последва в следващата глава. Но за да завършим този кратък хронологичен преглед на събитията в отношенията Хан/Сюнну, които се случват, докато юечжите са живели мирно преселени в басейна на река Или, е подходящо кратко резюме.

Сима Цян посочва, че веднага след наследяването на трона У ди продължава мирната политика, възприета от неговите предшественици: „Той (У ди) препотвърди мирния съюз и дори се отнесе щедро към Сюнну, като им позволи да търгуват на пазарите в граничните селища и им изпрати щедри подаръци. От шанюя надолу, всички Сюнну се сприятелиха с Хан, идвайки и заминавайки до Великата стена“.⁵⁵⁴

„Приятелският“ мир продължава шест години, въпреки че към 138 г. изглежда У ди вече е решил да следва по-агресивна политика срещу Сюнну, като изпраща Чжан Цян на запад в опит да формира нападателен съюз с Юечжите.

Четири години по-късно (през 134 г. пр. н.е.), без да е получена никаква вест от Чжан Цян (който е пленник на Сюнну в продължение на десетилетие, както ще бъде показано по-долу), политиката на У ди става още по-конфронтационна, когато той изпраща Ние Венюй, роден от град Майе, при Цзюнчен в опит чрез интрига да плени шанюя в граничния град Майе. Преструвайки се, че предлага да предаде града на Сюнну, Ние Венюй успя да го примамва да пресече границата и да се насочи към града със 100 000 конница. Междувременно У ди чака в засада с 300 000 войска близо до града, готови да затворят капана. Но шанюя става подозрителен, и когато е само на около 100 ли (40 км) от Майе научава за готвения капан и се оттегля обратно през границата. Отношенията между Хан и Сюнну незабавно се влошават: „След това Сюнну скъсали приятелските отношения с Хан и започнали да атакува граничните гарнизони, където и да се намират. Отново и отново те преминавали границата и извършвали безброй грабежи. В същото време те продължават да бъдат алчни както винаги, за стоки от Хан и продължават да търгуват по граничните пазари, а Хан от своя страна продължи да им позволява да търгуват на пазарите, за да пести своите ресурси“.⁵⁵⁵

Това положение остава непроменено до есента на 129 г. пр. н. е., когато Хан отново се опитват да поемат инициативата, като изпращат четирима генерали да

---

⁵⁵² SJ 110, Watson, стр. 148.

⁵⁵³ Там.

⁵⁵⁴ Там.

⁵⁵⁵ SJ110, Watsonp, стр. 149.

предприемат изненадващи атаки срещу Сюнну в няколко от тези гранични пазарни градове, събития, които до голяма степен са извън темата на този труд.

Усуните нападат юечжите в долината на р. Или

Юечжите вероятно не са имали информация и още по-малко интерес към продължаващата еволюция на военните и политически отношения между Хан и Сюнну. Те не са били обезпокоявани нито от едните нито от другите по време на престоя си в долината Или и са имали намерение да продължат тук мирното си съществуване. Те отдавна забравят за един друг стар враг, усуните които бяха изгонили от Гансу през 173 г. пр. н.е., след убийството на кунмо Нантуоми, както беше описано в предишна глава.

Събитията в долината на р. Или скоро показват, че дори след като са изминали десетилетия от успешно преселване на Юечжите, усунският кунмо (наследникът на Нантоуми, вече достигнал зряла възраст) не е забравил злината сторена на нарада му от тях през тази далечна 173 г. пр. н.е.

Някъде в края на 40-те или началото на 30-те години (ЖВ: по-скоро към 150 г. пр.н.е., когато кунмо е около 23 годишен) той иска разрешение от Цзюнчен да нападне юечжите в долината Или и да „отмъсти за греховете им спрямо баща му“.⁵⁵⁶

През 133 или 132 г. пр. н. е. (ЖВ: т.е. 150-149 г. пр. н.е.), кунмо (очевидно с благословията на Сюнну и дори може би с тяхна помощ) повежда войските си към долината Или, напада и разбива без съмнение изненаданите и ужасени юечжи, принуждавайки ги отново да възобновят бягството им на запад. Тези събития са ясно описани в писмените източници на династията Хан, където се проследява прогонването на саките в долината на р. Или от Юечжите: „След като Кунмо пораснал и станал пълнолетен, той поискал разрешение от Шаню да отмъсти за греховете спрямо баща му. Отивайки на запад, той нападнал и победил Да Юечжите, които отново избягали на запад ...“.⁵⁵⁷

„По-късно, когато усунският кунмо нападнал и победил Да юечжите, те отново побягнали на запад. ...и усунският кунмо се установил там с народа си“.⁵⁵⁸

Датата на това нападение е трудно да се определи точно, но трябва да е било в края на четвъртото десетилетие на II век пр.н.е.⁵⁵⁹ Както ще бъде показано по-долу, пратеникът на У ди Чжан Цян е пленник на Сюнну между 138 и 128 г. пр. н.е. и по време на пленничеството си научава от своите „домакини“ Сюнну, за усунското нападение срещу юечжите – „Когато аз живях сред Сюнну, чух за усуните“⁵⁶⁰, което очевидно поставя събитието в рамките на това десетилетие. (ЖВ: това не пречи събитията да са станали малко по-рано, тъй като саките са притиснати към Амударя към 146 г. пр. н.е. и в следващата година (145) завладяват Евкратидия и Източна Бактрия – Дася).

Последната част от миграцията на Юечжите (през Фергана и Согд) вероятно е завършен само за две или три години и със сигурност до 130 г. пр. н.е. юечжите вече са пристигнали в Северна Бактрия, което предполага, че тяхното прогонване от долината Или се случило не повече от три години по-рано.

---

⁵⁵⁶ HS 61 4B.

⁵⁵⁷ HS 61 SA.

⁵⁵⁸ HS 96B 1 B.

⁵⁵⁹ Narain (2000), стр. 31.

⁵⁶⁰ HS 61 4B.

В допълнение, войнствените усуни (с 20 000 до 30 000 конни стрелци, „обучени за нападателна война“⁵⁶¹, и потенциално до 200 000 воители общо⁵⁶²) представляват значителна част от силите на общността Сюнну. (Сима Цян отбелязва, че шанюя дори наредил на кунмо да „пази западни граници“).⁵⁶³

Усуните вероятно са участвали във войската от 100 000 конника, които придружават шанюя до гр. Майе през 134 г. пр. н.е. (?) След неуспеха на У ди да затвори своя капан, Сюнну започват редовно да ограбват и нападат граничните селища на Хан, а усуните насочват вниманието си на северозапад. Очевидно по време на този неспокоен период след Майе, усунският кунмо използва ситуацията и „иска разрешение от шанюя да отмъсти за греховете сторени спрямо баща му, (и) отивайки на запад, напада и побеждава Да юечжите“.⁵⁶⁴

Въпреки това Сима Цян донякъде объркващо заявява, че след смъртта на шанюя без да назовава името му, кунмо отвел хората си надалеч (и) се обявил за независим владетел“.⁵⁶⁵ Цзичжу (Jizhu / Лаошан) е наследен от Цюнчен (Junchen) през 158 пр. н.е., което е твърде рано за събитията, отбелязани по-горе, и едва през 126 г. пр. н.е. Цюнчен е наследен от Ичжисие (Yizhixie), което пък е твърде късно. Следователно Сима Цян има предвид не нападението на усуните срещу юечжите, а обявяването на политическата им независимост от Сюнну в средата на третото десетилетие на II век пр. н.е. (Сима Цян много ясно е посочил че събитията стават скоро след смъртта на Лаошан и датата около 150 г. пр. н.е. е най-вероятната).

Ясно е, че събитията около 133/132 г. пр. н.е. не са само нападение с цел отмъщение срещу юечжите в долината Или. Усуните побеждават и изгонват юечжите и на свой ред се установяват в басейна на р. Или и около ез. Исък-кул за да основат там своя значителната и могъща „държава“ Усун, чиято „история“ впоследствие е описана с доста подробности както в разказа на Чжан Цян, предаден в „Ши цзи“, така и в „Описанието на Западните региони“, в „Хан шу“.⁵⁶⁶

Чрез паралелното разглеждане на доказателствата и от двата източника, се осветлява подробна картина на начина на живот, политиката и събитията на усуните в новосъздадената им „държава“ в долината Или.

„Държавата“ Усун: „Седалището на големият кунмо е в град Чигу и е отдалечен на 8900 ли от Чанъан“.⁵⁶⁷ „На разстояние от 1721 ли, от Усун на изток се намира седалището на генерал-защитника и на 5000 ли, на запад се достига до царството Канцзю (Kangju)“.⁵⁶⁸

„Усуните живеят на около 2000 ли североизточно от Даюан...“⁵⁶⁹ „(Усун) граничи със Сюнну на изток, Канцзю на северозапад, Даюан на запад и различните градове-държави от Западния край (Таримската котловина) на юг. Първоначално това е била земята на сайте“.⁵⁷⁰

Въпреки явно несъвместимия характер на някои от дадените статистически данни за разстоянията, най-очевидното местоположение на „държавата“ Усун е долината по горното течение на р. Или и около ез. Исък-кул. На (юго)изток са Сюнну, с оазисните градове от северния район на Таримски басейн, по-нататък на

⁵⁶¹ SJ 123, Watson, стр. 238.

⁵⁶² HS 96B 1A.

⁵⁶³ SJ 123, Watson, стр. 238.

⁵⁶⁴ HS 61 SA.

⁵⁶⁵ SJ 123, Watson, стр. 238.

⁵⁶⁶ Pulleyblank (1970), стр. 154-160.

⁵⁶⁷ HS 96B 1A.

⁵⁶⁸ HS 96B 1B.

⁵⁶⁹ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁵⁷⁰ HS 96B 1B.

юго(запад). Територията на Усун се е простирила на запад до Горна Сърдаря (Яксарт) и по този начин е докосвала Ферганската долина и Согд. Някои по-късни китайски династични историци (и западни коментатори) се опитват да локализируют Усун някъде „западно от Памир“ (което е невъзможно, защото това е земята на кушаните), до „южно от река Текес“ (която наистина вероятно е била част от царството Усун) и дори близо до Урумчи (също възможно, като най-южния край на територията на Усун).⁵⁷¹

Шавани е този, който пръв предлага да се локализира Усун в долината Или, до Исък-кул.⁵⁷² Тази идентификация впоследствие е мълчаливо приета от ранните руски археолози като Гамбург и Горбунова, без достатъчна материална причина да го направят през 50-те и началото на 60-те години на XX в., въпреки че по-късните археологически изследвания предлагат по-убедителни доказателства в подкрепа на теорията на Шавани, както ще бъде показано по-долу.⁵⁷³

Тъй като китайските писмени препратки не оставят никакво съмнение, че земята на саките (изместени от юечжите) също е била в долината Или, твърдението, че родината на Усун е била „първоначално ... земята на саките“ със сигурност е допълнително доказателство, че юечжите изместват саките от Или и след това самите те са изгонени от усуните от същия регион. „Седалището на кунмо“, е Чигу (преведено като „Червената долина“), и отговаря изцяло на червена долина (поради цвета на скалите) на север от Аксу“⁵⁷⁴, или тя се намира по горното течение на река Текес (приток на Или).⁵⁷⁵

Население/Военна сила/Домакинства: 120 000 домакинства, население: 630 000 души⁵⁷⁶ „(Усун) е изключително силна държава“.⁵⁷⁷ Лицата, способни да носят оръжие: 188 800 души.⁵⁷⁸ „Те разполагат с 20 000 до 30 000 умели конни стрелци много смели в битките“.⁵⁷⁹

„Първоначално те са били поданици на Сюнну, но по-късно, ставайки все по-могъщи, отказват повече да присъстват на събранията в двора на шанюя, въпреки че все още се признават за част от народа Сюнну“.⁵⁸⁰

„Преди това (държавата) е била в подчинение на Сюнну; по-късно, с нарастването на силата ѝ, държавата приема (по необходимост да поддържа) връзки със Сюнну, но не желае да участва в техните (на Сюнну) срещи в двора на шанюя“.⁵⁸¹

„Усун е близо до Сюнну, на който е била подвластна за дълъг период от време“.⁵⁸² Неговите сили (на кунмо) постепенно ставаха все по-силни и след смъртта на шанюя той вече не желал да присъства в двора на Сюнну и да им служи.

---

⁵⁷¹ Hulsewe and Loewe, стр. 143, n. 376.

⁵⁷² Chavannes (1907), стр. 558, n. 3.

⁵⁷³ В. З. Гамбург и Н.Г. Горбунова, Ак-тамский могильник (Москва, 1957); и К. А. Акишев и Г.А. Кушаев, Древняя культура Саков и Усней долины реки Или (Алма-Ата, 1963).

⁵⁷⁴ Hulsewe and Loewe, стр. 143, n. 378.

⁵⁷⁵ Mallory and Mair, стр. 91.

⁵⁷⁶ HS 96B 1A.

⁵⁷⁷ HA 96B 1B.

⁵⁷⁸ HS 96B 1A.

⁵⁷⁹ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁵⁸⁰ Там.

⁵⁸¹ HS 96B 1B.

⁵⁸² HS 96B 2B.

Сюнну изпратиха войски да го нападнат, но те нямаха успех...⁵⁸³ „... те (Усун) сега са силни и велики“.⁵⁸⁴

Влошаващите се политически отношения между Усун и Сюнну, описани в тези пасажии, са разгледани по-долу.

Околна среда/начин на живот: „Земята е покрита с растителност и е равна. Има много валежи и е студено, има гори от много борове и (брястове)“.⁵⁸⁵

Това изглежда е описание на високите пасища и по-ниските планински склонове над Исък-кул, идентифицирани от Херман като „Александровската планина“, както е отбелязано по-горе. „Те не обработват нивите и не садят дървета, а следват стадата си в търсене на вода и паша. Техният начин на живот е същият като на Сюнну“.⁵⁸⁶

„Хората са коравосърдечни и алчни; те са ненадеждни и много склонни към грабежи“.⁵⁸⁷ „Държавата има много коне, а богатите хора могат да притежават до 4 – 5 000 животни“.⁵⁸⁸ Тези пасажии не оставят никакво съмнение, че начинът на живот на усуните по същество е чисто милитаризирано номадско скотовъдство.

Отношения Усуни / Сюнну: 133-120 г. пр. н.е.

Повечето от препратките към военната мощ усуните и техните политически отношения със Сюнну датират след завръщането на Чжан Цян от западната му мисия през 126 г. пр. н. е., когато Усун се е превърнала в голяма, мощна и агресивна племенна държава. Малори и Маир посочват, че ако се вярва на цифрите за население от 630 000 души и военна сила от 188 000 воители, това прави усуните „над два пъти по-многобройни от цялото уседнало население на оазисните държави“ (от Таримския басейн).⁵⁸⁹

Дори да се допусне преувеличението в съобщението на историците от Хан, това дава известна представа за размера и силата на ордата, която се стоварва върху Юечжите в долината на р. Или.

След като прогонват юечжите, усуните се заселват в долината на р. Или и около ез. Исък-кул. В новата си родина те първоначално остават номинално подчинени на Сюнну, но когато стават още по-силни, усунският владетел отказва да участва в събранията на племенните вождове, подчинени на шанюя в неговия двор, въпреки че признават необходимостта от поддържането на връзки и все още се признават за „част от народа Сюнну“.⁵⁹⁰

След завръщането си в двора на Хан през 126 г. пр. н.е. и неуспеха да привлече Юечжите в съюз срещу Сюнну, Чжан Цян предлага на императора да потърси съюз с Усуните, твърдейки, че те могат да бъдат подтикнати да се върнат на изток в бившите си земи близо до Дунхуан чрез предложението за брак с принцеса от двора на Хан. И ще има значителни стратегически ползи за китайците във войната им със Сюнну, ако се установи съюз с Усун. „Ако (народът) усуни бъдат убедени да се преместят на изток и да живеят в бившите си земи, тогава Хан ще изпрати принцеса

---

⁵⁸³ HS 61 SA.

⁵⁸⁴ HS 96B 2A.

⁵⁸⁵ HS 96B 1B.

⁵⁸⁶ Там.

⁵⁸⁷ Там.

⁵⁸⁸ Там.

⁵⁸⁹ Mallory and Mair, стр. 91.

⁵⁹⁰ HS 96B 18; SJ 123, Watson, стр. 234.

(за съпругата на кунми) и ще бъде създаден братски съюз; ние заедно ще се изправим срещу Сюнну, които няма да е трудно да победим“.⁵⁹¹

„Ако можехме само да се възползваме от настоящата възможност да изпратим щедри подаръци на Усун и да насърчим (народа им) да се премести на изток и да живеят в старите си земи; и ако Хан изпрати принцеса за съпруга на (владетеля) и установи братски отношения, тази ситуация ще е равностойна на отрязването на дясната ръка на Сюнну“.⁵⁹²

„Ако успеем да ги накараме (усуните) да ни се подчинят, ще отрежем дясната ръка на Сюнну! След като сключим съюз с Усун, Дася и другите страни на запад могат по-лесно да бъдат убедени да се обърнат към двора на Хан и да се признаят за наши чуждестранни васали.“⁵⁹³

След като Чжан Цян заминава при усуните между 121 и 119 г. пр. н. е., кунмо изпраща пратеници при Хан, които се запознават „многочисления народ на Хан и изобилието от богатството на империята“⁵⁹⁴, и усуните се съгласяват да изпратят 1000 коня до Хан като годежен подарък за принцеса от императорския двор, която им беше обещана от Чжан Цян.⁵⁹⁵

От Хан надлежно е изпратена принцеса от императорското семейство. Това е Сизхун (Xizhun), дъщеря на княза на Чжяндун (Zhiangdu), въпреки нежеланието си за съпруга на усунския кунмо. „Хан шу“ съдържа подробен разказ за придружителите на принцесата и нейния прием в усунския двор, включително и стихотворение, за което се предполага, че е написано от нея, оплакваща изгнанието си в непозната и далечна земя.⁵⁹⁶ Самото стихотворение дава допълнителна представа не само за отчаянието на принцесата, но за начина на живот на усуните: „Моето семейство ме омъжи от другата страна на рая: Изпратиха ме в далечна, чужда земя, при царя на Усун. Домът ми е куполна юрта със стени. Храната ми е месо, а питието ми е кумис. Тук живея, постоянно мислейки за моя роден край, Уви, сърцето ме боли; Искан ми се да бях жълт лебед, и да отлетя обратно към родния си дом“.⁵⁹⁷ (ЖВ: типичен пример за сблъсък между два коренно противоположни начина на живот, разкоша в двореца на императора и обикновения бит в юртата на скотовъдците, пък бил той и кунмо).

Сюнну естествено изпадат в ярост, когато научават, че усуните са влезли в контакт с Хан и за да провалят възможността за нападателен съюз срещу тях, също изпращат своя принцеса в двора на кунмо. Той дава титла на китайската принцеса „дясна господарка“, а на принцесата от Сюнну – „лява господрака“.⁵⁹⁸ Аналогията с приетата от Сюнну линия на наследяване, където престолонаследникът е „мъдър лъв княз“ е очевидно. Сюннуйската принцеса получава по-висок ранг от китайската.

В крайна сметка вече възрастният Кунмо, омъжва китайската принцеса за своя внук Ценцу (Cenqu) като се оправдава със старостта си, но държи сюннуйската принцеса като своя собствена съпруга, което е още едно доказателство, че на този етап, усуните не възнамеряват рязко да се конфронтират със Сюнну. Така основният замисъл на Чжан Цян, усуните да се върнат на изток и да воюват в съюз с Хан срещу Сюнну, се проваля, поради фракционното разделение сред усуните, но и явното им

---

⁵⁹¹ HS 96B 28.

⁵⁹² HS 61 SA.

⁵⁹³ SJ 123, Watson, стр. 238.

⁵⁹⁴ HS 96B 2B.

⁵⁹⁵ Там.

⁵⁹⁶ HS 96B 2A; SJ 123, Watson, стр. 238-240.

⁵⁹⁷ HS 96B 3A., Mallory and Mair, стр. 93., Hulsewe and Loewe, стр. 148-149.

⁵⁹⁸ HS 96B 2B.

нежерлание да напуснат новата си родина „нито един от висшите служители на Усун не пожела да се премести“.⁵⁹⁹

По-нататъшно разделение сред Да Юечжите

„Хан шу“ предполага, че както след поражението и прогонването на юечжите от Гансу през 162 г., не всички юечжи са последвали управляващата династия и основната част по-нататък на запад, така и след това последно поражение от усуните през 133 или 132 г. пр. н.е., не всички са тръгнали отново на запад: „По-късно, когато усунският кунмо нападна и победи Да юечжите, те се изселиха на запад ... и усунският кунмо се установи тук с народа си“ ... „Поради тази причина сред народа Усуни има (елементи от) народа Сай и народа Да Юечжи“.⁶⁰⁰

Така групи (племена/родове) както на саките (след изгонването им от юечжите през 162 г. пр. н.е.), така и сега на юечжите, остават в долината на р. Или и се сливат с новите нашественици, като са асимилират от тях. (ЖВ: това е едното от ядрата на формиращите се алани).

Като се има предвид, че и юечжите, и усуните може да са имали общ произход, потомци на общи тохарски предци, степента на асимилация между двата етноса едва ли е изненадваща, въпреки че интеграцията между езиковите индоиранци саки и индоевропейските тохароезични нашественици ще бъде по-продължителен процес.

Както в случая с разделянето през 162 г. пр. н.е. между Сяо и Да юечжи, конкретните обстоятелства на това допълнително засвидетелствано разделение в рамките на юечжийската общност са неясни, но общото обяснение е същото.

След толкова много години на успешен живот в новата родина, не всички юечжи биха рискували ново несигурното пътуване. Тяхното решение може да отразява конкретна политическа инициатива на усунския кунмо, за „разцепването“ на победения враг, като убеди някои от племена юечжи да го подкрепят, в замяна на правото да останат в плодородния басейн на р. Или, достатъчно познат модел в пастиро-номадска политика. Освен това, етническият състав на тези големите племенни съюзи в региона, включително саките, Сюнну, усуните и юечжите, несъмнено е смесен и разнообразен, особено с голямата мигрираща орда на юечжите, която е привлякла още много други племена и части от племена, срещнати по пътя на тяхното епично пътуване.

По-точно е да се приеме, че термини като „Юечжи“, „Сюнну“ и дори (много по-късните) „Монголи“, се отнасят до династиите, управляващи племенните съюзи от номади-скотовъдци, включително племена от различни етноси с различни езици. Такова разделение ще го видим по-късно и в Бактрия, а другите разделения, които са настъпили в Гансу и Или, са били от групи, които са приели сюзеренитета на Юечжите (и следователно в известен смисъл са били Юечжи), но не е задължително да са етнически тохари от династията Юечжи. Настъпилите разделения са преобладаващи, поради съществуващите племенните, етническите и езиковите разлики. Този подход е очевидно по-реалистичен от предполагагането, че юечжите представляват хомогенна етническа и езикова племенна единица. Поради това не е изненадващо, че Сяо юечжите споделят обща етническа връзка с цяните, или че елементи в рамките на Да юечжите, може да са били етнически свързани с усуните.

---

⁵⁹⁹ HS 96B 2B; SJ 123, Watson, стр. 239.

⁶⁰⁰ HS 96B 1B.

„Общността“, която тогава мигрира в Бактрия, и се нарича „Юечжи“ от китайските източници на династията Хан, всъщност е името на управляваща династия, заедно с племената, които са ѝ останали лоялни. По подобен начин, когато „хуните“ достигнали Европа около пет века по-късно, името „хун“ запазило много далечен спомен за династични връзки със Сюнну (ЖВ: не е вярно, името хун на монголски означава „човек“ а в осетински означава „земляк, рознина“) ⁶⁰¹. Традицията за обозначаване на конфедерация от етнически различни народи с името на управляващата династия е установена в Централна Азия през II век пр. н. е. и скоро ще бъде продължена в Бактрия, когато нова контролираща династия, израснала от федерацията Юечжи (Куйшуан) ще поеме властта над обединените от нея пет отделни юечжийски княжества и дава името си на последвалата държава и империя на „Кушаните“.

5. Археологически доказателства за присъствието на саки, юечжи и усунни в долината на р. Или и около е Исък-кул

Археологическите доказателства от района около ез. Исък-кул, както в случая с и рхеологическите доказателства за юечжите в Гансу и Синцзян, и връзките им със събитията, описани в източниците на династията Хан, свързани с юечжите и заемането на басейна на р. Или и ез. Исък-кул, са ограничени и неубедителни (ЖВ: напротив, достатъчно са убедителни). Съветските и руските археолози имат дълга традиция в изследванията в регионите на север от Тяньшан, включително басейна на Или и Седморечието, което постепенно позволява идентифицирането (често условно) на всяка от основните номадски скотовъдни групи, спомената от източниците като обитавала тук по време на периода Хан. Проучването на сакските и усунските погребения започва с работата на Бернштам, който първоначално приписва некрополите, открити от неговите експедиции, на саките и ги датира между VII и IV век пр. н.е. ⁶⁰²

Бернштам по-късно идентифицира последващите открития на различни видове погребения като усунски и ги датира между III и I век пр. н.е. ⁶⁰³ Трудността

---

⁶⁰¹ ЖВ: най-ранно название на Сюнну е Цаону (Caonu) 曹奴 използвано в «Му Тянзи чжуан», произношение в древнокитайски dzū-nhā (Страсотни) и *Ntsʰu-nhā (Wiktionary). Самото dzūnhā е китайско предаване на праенисейското dzenʷ, dzenʰ кетски, югски dēnʷ, котски *čeanʷ, мн.ч. čēānyan – хора, народ. Сравни с по-късния, класически запис, разликата е само в първия йероглиф > Сюнну (Xiongnu) 匈奴, възстановката в древнокит. qʰoŋ-nhā“ (qʰoŋ-nhā), епохата Хан е sŋoŋ-nhā (snŋoŋ-nhā / снгонгха), ŋoŋ-nhā“ (nŋoŋ-nhā / нгонгха).

Друго доказателство за първоначалният енисейски произход на Сюнну, или поне на управляващата общност, е върховната титла на владетеля **шаню** (chán-yú) 單于. В древнокит. řānwa, tsānwa (Старостин), tsāngwa (Wiktionary), което е неточно предаване на оригинална дума в езика на Сюнну реконструирана ⁶⁰¹, като **sanok / tsanak**. И има ясно сходство с кетското senig - жрец, ke-senig – върховен жрец, югски senəŋʷ, котски řēnanʷ – жрец, řēnanʷākŋʷ – правя магия, и твърде близко с шумерското řennu – жрец (от řen – чист), в еламитски sunki – владетел. <http://www.kazakhstan.awd.kz/> В самодийски, селкупски sengir – жрец, е енисейски реликт. Това се потвърждава от Хон Теик Тох, който посочва, че при предаването на чужди думи, знакът 于, предава основно нетипичните за китайското ухо срички ur / ir, vur / vir или изобщо краен звук «-r». (Toh, 2005) Така че шаню / шанюй е предавала сюннуйска дума **сенур / сенир > сен'гир / сен'гур**, какато има в селкупски, но с основен произход от енисейски - **сениг**. Наблюдава се древна енисейска дума у Сюнну с първоначално значение жрец, впоследствие преминало във военен вожд, владетел. Самите Сюнну възникват от енисейско, пракетско управленческо ядро, около което се обединяват алтайски, самодийски, и скитски племена.

⁶⁰² А.Н. Бемштам, Историко-археологические очерки Тянь Шанья и Памиро-Алая. Материалы и исследования по археологии СССР №26. Москва, 1959.

⁶⁰³ Там.

на съветските и руските учени е била да свържат специфични гробни структури с различните мигранти или с „местните“ скотовъдци (ако скотовъдците изобщо могат да бъдат наречени местни). Както казва съветската археоложка Горбунова: „За да обобщим, можем да наблюдаваме две тенденции в интерпретацията на ранните номадски обекти в различни части на региона. Някои от учените свързват разпространението им с миграциите на централноазиатските или сарматските племена, докато други ги разглеждат като реликти от местни номадски скотовъди, макар че допускат възможността за чужди инфилтрация“.⁶⁰⁴

Както беше отбелязано в предишната глава, трите специфични типа погребения, които са описани в бившата съветска Средна Азия, са ямни, катакомбни и с подбои. Най-ранните известни примери за гробници на нивото на земята (изградени от камък или тухла или „склепове“) са от регионите Узбой, Устюрт и Долна Сърдаря, като по-късни примери са регистрирани във Ферганската долина. Ранни примери за катакомби (разделени на три подтипа според тяхната ориентация, посоката и дължината на дромоса) са открити в Хорезъм и Согд, но повече са характерни за долините на Средна Амударя и Зеравшан. Въпреки това, един конкретен тип катакомби – с погребалната камера перпендикулярна на къс дромос, и ориентирана в посока изток-запад – е често срещан както във Фергана, така и на север от Тяньшан (ЖВ: такива са и Т-образните алански катакомби в Кавказ). Подбойните погребения са характерни със страничните камери в дългата стена на гробната яма, разположени или в източната, или в западната стена, или на север или на юг, в зависимост от подравняването на камерата. И в трите вида гробове мъртвите са поставяни на пода директно или върху тръстикови рогозки, а ориентацията на тялото е в съответствие с общата ориентация на гробницата.

От най-голямо значение за първия етап от миграцията на юечжите в долината Или и за тяхното взаимодействие със заварените саки и по-късно с нашествениците усуни е изследването, проведено в началото на 60-те години на XX век от Акишев и Кушаев, и последващите опити за повторно тълкуване на първоначалните им заключения от Заднепровски. До 1963 г., когато Акишев и Кушаев за първи път публикуват своите резултати, са регистрирани около 370 некропола.⁶⁰⁵ Според Заднепровски, от 370-те, 80% са били погребения в земни ями, идентифицирани като сакски погребения, докато 17% са били в подбои.⁶⁰⁶ Значителен брой други погребения са открити в региона от 1960 г. насам, въпреки че много малко от тези изследвания са публикувани досега (ЖВ: публикувани са, но на американският автор, няма как да са известни).

Заднепровски предполага, че изолираните подбойни гробове са поне отчасти съвременни на (и подобни по конструкция) на погребенията от с Халадун в Гансу, и че честотата на този конкретен тип погребения се е увеличила в региона по време на II и I век пр. н. е., в съответствие с хронологията на писмените доказателства за миграцията на юечжи в земите на север от Тяньшан ок. 162 г. пр. н.е., разгледани по-горе.⁶⁰⁷

Поредица от гробове, открити в обекта Алвигул (Алагоу / Alagou) близо до Турфан (югоизточните склонове на Тяньшан), условно са приписани или на саките, или на усуните, преди тяхната миграция, поради сходството им с други погребения, открити в района на Исък-кул. Четири гробници в Алвигул земат голям обем около

---

⁶⁰⁴ Gorbunova (1992), стр. 35.

⁶⁰⁵ Акишев и Кушаев (1963), цит. с.

⁶⁰⁶ Zadneprovsky (1999), стр. 5.

⁶⁰⁷ Там.

200 куб. м.⁶⁰⁸ Основата е от насипан с пясък и камъни, върху които е изградена голяма дървена камера от борови трупи (завършваща с покрив от борови трупи). А сравнително малкия брой покойници са били посипани с червен пигмент и придружени от богат погребален инвентар включително и от 200 златни предмета). Очевидно е, че това са погребенията на аристократи, а гробниците са датирани от III - II век пр.н.е. Тъй като устройството на гробниците много наподобява царските гробници от Пазирик в Алтай и гробниците, открити близо до Исък-кул в Казахстан, условно са идентифицирани или като сакски или като усунски, преди тяхното преселение през 133/132 г. пр. н.е.⁶⁰⁹

Всъщност предполагаемите сакски гробници са идентифицирани в широк кръг от обекти във Вътрешна Азия, от Ташкуртан до басейна на Или. Некропола в Шамбабай (Сянбаобао / Xiangbaobao) близо до Ташкуртан се състои от 40 гробници, оградени с каменни плочи, в които са открити седемнадесет погребения, идентифицирани като сакски, и е още едно доказателство за миграцията на саките през Западен Тарим и Висящия проход.⁶¹⁰

По-многобройни сакски некрополи има на север от Тяньшан, включително Чжонянчжан (Zhongyangchang), където има 30 големи могили (кургани с диаметър до 300 м и височина над 10 м) с богати находки от бронзови и железни предмети, оръжия и орнаменти. В близкият обект Шота (Шиатай) в долината Или са открити 13 черепа, от които 11 са европейдни, а останалите 2 са монголоидни и женски. В Кунас (също в Или) е открита случайна находка от бронз, от котел и поднос, със скулптура на гол до кръста мъж европейд коленичил на едно коляно и носещ плисирана пола и отличителна шапка с широка периферия. Дупки в ръцете му предполагат че първоначално е държал знамена или оръжия които не са се съхранили.⁶¹¹

В Могул Кура (Чжаосу / Zhaosu), е открит некропол от кургани, подредени в редица север-юг, свързан с усуните. Подобно на тези в Пазирик, те са изградени от външна и вътрешна дървена камера, като последната е покрита с филц. Покойниците са поставени в дървени ковчези, също покрити с филц.⁶¹²

В Исък, на 50 мили източно от Алмати, има впечатляващи доказателства за пастирски номадизъм в региона, но въпреки Акишев идентифицира некропола като сакски, конкретното определяне е трудно.⁶¹³

Единственото непокътнато погребение е на мъж, облечен в покрити със злато дрехи с дълъг меч и кама в колана си (ЖВ. т.нар. „златен човек“ от Исък-кул), въпреки че, както Якобсен твърди, „нито облеклото му, нито високата му шапка са били подходящи за битка“.⁶¹⁴ Погребалният инвентар е богат от подноси, черпащи,

---

⁶⁰⁸ Mallory and Mair, стр. 160.

⁶⁰⁹ Там.

⁶¹⁰ Там, стр. 162.

⁶¹¹ Там, стр. 162-163.

⁶¹² Там, стр. 163.

⁶¹³ К. А. Акишев. Кургани Иссык: Искусство саков Казахстана. Москва 1978. К.А. Akishev, *The Art and Mythology of the Sakas* (Alma Ata 1984). R. Rolle, *The World of the Scythians* (London 1989) На стр. 47 има отлично описание на тялото и придружаващия го инвентар, включително впечатляващата 26 инча висока прическа. Все още има значителен брой сакаски (?) гробни могили в региона Исък-кул, които не са изследвани, като особено големи могили от двете страни на пътя западно то селището Деловодск и в долината Каркара точно от другата страна на границата с Казахстан.

⁶¹⁴ E. Jacobsen, 'Symbolic Structures as Indicators of the Cultural Ecology of the Early Nomads', in G. Seaman, ed., *Foundations of Empire: Archaeology and Art of the Eurasian Steppes* vol 3. (Los Angeles 1992), стр. 4., Jacobsen (1987), цит. с.

купи и кани. Неговата шапка е украсена с реалистични рисунки на коне, а усукани коне украсяват върха на камата. Изображенията, украсяващи шапката, резонират с образа на средата, в която е открита гробницата, пресъздавайки див и реалистичен планински пейзаж, пълен с тигри и диви овце.⁶¹⁵

Очевидно археологическите доказателства за присъствието на различни номади скотовъдци в басейна на река Или и прилежащите райони по време на времевата рамка, предложена от китайските източниците (III – I век пр. н. е.) е безспорен, но приписването на различните обекти на конкретни „народи“ или племена е трудно.

Опитите на Заднепровски да идентифицира подобните погребения от Седморечието като юечжийски въз основа на сходството им с други подобни погребения от Халадун, Фергана, Согд и Бактрия (както ще бъде разгледано по-долу) е най-обещаващото идентифициране на потенциалните погребални паметници на юечжите, предложено досега, но далеч не е доказано. Приписването на други обекти като определено сакски или усунски също е само условно в най-добрия случай. Малори и Маир, които са по-наясно с много от трудностите при идентифицирането на некрополите на номадските скотовъдни общности, обобщават проблема така: „Въпреки че обектите или дори културите могат да отговарят на общите изисквания на „саки“ (например), те са толкова условни, че винаги е възможно да имаме работа с различни исторически или етнически групи, макар и наследници или участници във великия Евразийски континуум на степните култури от иранската епоха“.⁶¹⁶

Заклучение: Миграцията на юечжите (Първи етап)

В обобщение, източниците от Хан, подкрепени от препратката към Птолемей и предварителните археологически доказателства, предполагат следната последователност от събития между 162 и 132 г. пр.н.е., в Гансу, долината Или, около ез. Исък-кул и западния ъгъл на Таримски басейн.

Победените Юечжи, под властта на наследника и приемника на техния мъртъв владетел, решават, че нямат друга възможност освен да мигрират надалеч, след катастрофалното си поражение от сюннуйския шаню Цзичжу през 162 г. пр. н.е. Въпреки че както обикновено се смята, наследникът на убития владетел е бил неговият син, текстовете на Ханските истории, посочват, че първоначално властта е поела неговата главна съпруга и майка на малолетния владетел. Преводът на Хулсеви и Льове на съответния пасаж от „Хан шу“ гласи: „Владателят на Да юечжите бил убит от номадите и съпругата му е въздигната като владетел“.⁶¹⁷

Решението на династията да мигрира, очевидно все още разполагаща със значителна военна сила, показва не само тежестта на поражението през 162 г. пр. н.е., но и намаляването на богатствата на Юечжите, поради стремителният възход и постоянната агресия на Сюнну, през няколкото предходни десетилетия.

В светлината на очевидното пренареждане на баланса на силите по северните граници на Китай, откакто Маодун поема властта над Сюнну, династията управляваща Юечжите вероятно е обмислила многократно отдалечаване от региона, особено през 15-те години, между техните поражения от Сюнну през 176 и 162 г. пр. н.е. Намерението (вероятно планирано), е да се преместят на значително

---

⁶¹⁵ V.N. Basilov, ed., *Nomads of Eurasia*, trans. M. F. Zirin (Los Angeles 1989) стр. 24-33.

⁶¹⁶ Mallory and Mair, стр. 163.

⁶¹⁷ HS 61 2A.

разстояние на северозапад и да се заселят в долината на р. Или, регион зает от племената на Саките. Те нямат никакво намерение, нито идея, че това ще бъде само първият етап от тяхната миграцията, която в крайна сметка ще отведе една част от тях през Вътрешна Азия, докато след тридесет години излязат на брега на Амудария в Северна Бактрия.

Напускайки Гансу някъде през 162 г. пр. н.е., юечжите се насочват на северозапад към долината на река Или, която се влива в езерото Балхаш. Техният маршрут е следвал грубо трасето на днешната главна магистрала в Синцзян през Хами и Урумчи, северно от планината Тяньшан, и след това право на запад към дългата долина на река Или, като първоначално са преминавали на запад и север към Турфан, а след това са се насочили към Урумчи и Или. Независимо дали са се заселили в източната част на Или (т.е. по протежение на тази част от долината която е в рамките на съвременен Синцзян) или са се установили повече на запад и север от Исък-кул, или северно от днешен Алмати (Алма-ата) в Казахстан, е неизвестен, тъй като няма достатъчно писмени или археологически доказателства за по-точното им местоположение.

Това пътуване е отнело поне няколко месеца, но по-малко от година, така че те пристигат в района на Или към края на същата година, т.е. през 162 г. пр.н.е. Случайно доказателство за тяхното преместване е предоставено от Птолемей, който споменава народ Тагураи (Tagouraiōi), което е очевиден вариант на „тохари“, близо до Исък-кул.⁶¹⁸

Археологическите доказателства за присъствието на юечжите в басейна на Или са неубедителни (?), но Заднепровски посочва като такиви, значителният брой подбойни погребения (които той свързва с юечжите) открити в района. Другите видове погребения, се свързват с местните обитатели саките, а по-късно и с усуните, които също нахлуват в басейна на Или три десетилетия след пристигането на юечжите. Всъщност от 370 погребения, известни в региона още през 1960 г., 80% са били в ями и се свързват с местните саки (и по-късните усун), докато 17% са с подбой.⁶¹⁹ Китайските източници твърдят, че регионът вече е бил населен от народа саи (саките), които езикова са били източни иранци.

Според Бан Гу: „Юечжите нападнаха „царя на Сай“ (ЖВ. Чети „царските саки“ тълкуването на Крейг Бенджамни е неправилно). Царят на Сай (царските саки) се преместиха значително разстояние на юг и тогава Юечжите завзеха земите им“.⁶²⁰ Повечето (макар и не всички) от тези прогонени саки са принудени да предприемат собствена голяма миграция, движейки се на запад и след това на юг в Таримския басейн и около западния край на Такламакан. По време на тяхната миграция основната група се е разделило на няколко по-малки групи, които са заели различни оазисни селища (включително Кашгар и Хотан) по пътя си. Много от саките от долината Или последваха своя цар (Сай ван / ЖВ: всъщност иде реч за царските саки) още на юг, преминавайки през високия и опасен „Висящ проход“ (прохода Кунджераб или някой подобен), преди да завладеят и да се установява в Кашмир.⁶²¹

Саките от долината на р. Или не трябва да се бъркат с други група саки, която ще бъде изместена от долините на север от Оксус (Вахш, т.е. Амударя, Вахш е нейн голям приток) от юечжите по време на следващият етап от тяхната миграция на запад и които ще бъдат принудени да завладеят същинска Бактрия и да преминат отвъд нея, събитията разгледани по-нататък в този труд.

⁶¹⁸ Ptol, Geog. vi. 14, 7-14.

⁶¹⁹ Zadneprovsky (1999), стр. 4-5.

⁶²⁰ HS 61 4B.

⁶²¹ HS 61 4B, 96A 10B

Не всички саки от басейна на Или обаче са избягали и както писмените, така и археологическите доказателства показват известна степен на смесване и асимилация в сред племената на юечжите (и по-късно на усуните).

Юечжите завладяват и се установяват в бившите земи на саките с надеждата да се заселят там за постоянно, но съдбата им отрежда да останат само за около три десетилетия (ЖВ: по-скоро 15-тина години). Първоначално са мислели че опасността е преминала и те са мигрирали успешно, надалеч от враждебните Сюнну, попадайки в плодородни земи. Тук юечжите и свързаните с тях племена възобновяват предишния си смесен полуномадски/полууседнал начин на живот и с течение на времето губят интерес към събитията ставащи на юг и изток в бившите им земи.

Но владетелят на усуните, носещ титлата „кунмо“ (ЖВ: кит. транскрипция на титлата кан-баг) не може да забрави страданията на своя народ, причинени от Юечжите през 173 г. пр. н.е. и иска разрешение от своя сюзерен, шанюя на Сюнну, Цюнчен да нападне юечжите в Или и да „отмъсти за греховете им спрямо баща му“.⁶²²

През 133 или 132 г. пр. н. е. (ЖВ: 150 г. пр. н.е.) кунмо повежда мощната си армия от конни стрелци и нахлува в долината Или, като разгромява, нищо не подозиращите юечжи. След това, по-голямата част от тях отново поема по неизвестния път на запад. Но не всички напускат, след толкова години на полууседналост, част от тях остават и се подчиняват на новите завоеватели усуните.

Сима Цян отбелязва, че след разгрома в Гансу през 162 г. пр. н.е., „по-малка група (Юечжи), не успели да тръгнат на запад, и потърсили убежище сред варварите Цян в Южните планини, където станали известни като Малките Юечжи“.⁶²³

„Хан шу“ също споменава Малките (или Сяо) Юечжи и тяхното смесване с племената Цян от Южните планини.⁶²⁴

Сяо юечжите може да са били по-слабите елементи, които са избягали в долините на Тяншан (ЖВ. авторът е допуснал грешка, би трябвало да е Наншан – Южните планини, Тяншан е на север, но не му е известно, че друга голяма група юечжи остава в района на ез. Бостенху и основава града Акни – съвр. Карашар, който неслучайно е център на езика тохарски А, без съмнение език и на самите юечжи или поне на управляващата династия/племе) търсейки спасения от насилието на Сюнну.

Като се имат предвид познанията ни за последващите разделения на юечжите на 5 племена или княжества в Бактрия (сихоу/ябгу), сяо юечжите може и да са били по-различна племенна група в рамките на по-широката конфедерация на Юечжите.

Те може дори да са били етнически по-родствени с варварите Цян, отколкото с управляващата династия на Юечжите, и предпочит да се върнат в родината на своите събратя номади през долините на Южните планини (Цилиан и Цинхай), отколкото да поемат към несигурно бъдеще на запад. (ЖВ: Едва ли е така, по-скоро както казва Сима Цян, не са имали възможност да тръгнат на запад, отрязани от настъпващите Сюнну заели тесния коридор Гансу. При това положение, пътят им е единствено към Цинхай).

След по-късното поражение и прогонване от усуните през 133/132 г. пр. н.е. (ЖВ: 150 г. пр. н.е), друга подгрупа на Големите (или Да) Юечжи очевидно също е

---

⁶²² HS 61 4B.

⁶²³ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁶²⁴ HS 96A 148

избрала да не продължи миграцията си на запад с по-голямата част от племената. „Хан шу“ отбелязва че както саки, така и юечжи остават в басейна на р. Или, и се смесват с усуните: „Поради тази причина сред народа на усуните има (родове от) народа Сай и народа Да Юечжи“⁶²⁵.

Саките са останали още от времената когато тук идват първо Юечжите през 162 г. пр. н.е., а след това родове както от тях, така и от юечжите се покоряват и вливат в племената на усуните.

Това решение отразява познатия модел в пасторалната номадска политика, когато управляващите племенни общности в даден съюз от племена поглъщат местни племенни групи по пътя на своето движение. Така саки, юечжи и усуните формират един смесен народ.

Ето защо название като Юечжи, Усуни или по-късно Монголи, всъщност се отнасят за управляващата племенна общност (род племе), или династия, управляваща племенен съюз от пастирски номади от различни етноси и говорещи различни езици.

Както по-късно, раздлението на 5 княжества (сихоу/ябгу) в Бактрия показва този процес и техните управляващи прослойки са юечжи, но сред населението им има значителен брой местен подчинен субстрат, които етнически не са тохари, т.е. юечжи. Такива разделения, станало още в Гансу, после в басейна на Или и по-късно в Бактрия, са резултат и от съществуващи преди това племенни / етнически и езикови различия.

Не е изненадващо, че елементи в рамките на по-широката федерация Юечжи може да са споделяли обща етническа връзка с варварите Цян или с Усуните (тъй като последните може да са говорили тохарски език като юечжите), като се има предвид очевидното смесване с юечжийски родове. (ЖВ: напоследък се доказва, че самите цяни са потомци на тохари, рано попаднали и асимилирали се в местна пратибетска среда. Йероглифите 姜 и 羌 (обозначението на народа Цян) в древнокитайски са напълно взаимозаменяеми, синонимни и се произнасяли като *kɿaŋ / kɿaŋ⁶²⁶ (в тохарски klānk – колесница⁶²⁶).

Голямата група която достига до Бактрия, е съставане от управляваща династия и нейното племе, заедно с племената, които запазват лоялността си и подчинението към с тях. Тази традиция за обозначаване на племенните съюзи имащи различен етнически състав, по името на управляващата династия или род/племе, е установена в Централна / Средна Азия и ще бъде продължена в Бактрия почти два века по-късно, когато се създава новата управляваща династия, възникнала от съюза Юечжи (въпреки, че може да са имали малко или нищо общо етнически с „първоначалната“ династия Юечжи) която ще поеме властта над тази групировка и ще даде името си на последвалата нова държава Куйшуан (Кушан) или царството на Кушаните.

---

⁶²⁵ HS 968 1 B.

⁶²⁶ Очевидно от пратохарски klānk е и праалтайското kɿaŋɕe – кола, в пратюркски qanɣa, qanɣılı – кола. (Starostin, Dybo, Mudrak, 2003: 689)

Въведение. Политическите инициативи на Хан срещу Сюнну през 139 г. пр.н.е.

От източниците се вижда, че в двора на Хан, не се знае почти нищо за събитията в басейна на р. Или между заминаването на Юечжите през 162 г. пр. н. е. и последващото им поражение и изгонване от усуните през 133-132 г. пр. н.е. Значителните политически събития в региона и предшестващото прогонване и миграцията на саките от долината на Или към Кашмир, тридесетгодишното (ЖВ: 15-годишното) пребиваване на юечжите в бившата родина на саките и последвалото им поражение от усуните, не е известно в двора на Хан преди мисията на Чжан Цян.

Да си припомним, че според източниците, китайците са научили за окончателното поражение на Юечжите от Сюнну през 162 г. пр. н.е., някъде след възкачването на У ди през 140 г. пр. н. е., т.е. в периода Цзянюан /Jianyuan (140-135 г. пр. н.е.).⁶²⁷ То става известно в двора на Хан, от разазите на пленени Сюнну.

Забавянето в предоставянето на важна информация предполага, че Сюнну са издигнали ефективна разузнавателна бариера между империята Хан и „Западните региони“, бариера, която е пробита за първи път от китайците едва с мисията на Чжан Цян. Липсата на информация може да е и непреднамерен резултат от китайския изолационизъм, дори специфичната политика на първите императори от династията Западна Хан. След подновяването на мира със Сюнну и мирния договор с Цзичжу от 162 г. пр. н.е., император Вен ди издава едикт, забраняващ както за Сюнну така и за китайците да пресичат границата под страх от екзекуция: „Сюнну няма да преминават нашите граници, нито хора от Хан ще се осмеляват да излизат отвъд границата. Всеки, който наруши това споразумение, ще бъде екзекутиран“.⁶²⁸ Въпреки това, граничните търговски контакти несъмнено продължават (и със сигурност двора на Хан продължава да изпращат „почит“ под формата на хранителни продукти и други стоки, в рамките на унизителния данък изплащан редовно на Сюнну). Но обмяната на информацията за политическите и военни отношения между Сюнну и другите „варварски народи“ от севера и запада очевидно е била много оскъдна.⁶²⁹

Освен изолирането и недостига на информация за събитията извън западните граници на Хан, напрежението със Сюнну продължава да доминира в двустранните отношения, през тези „изгубени“ две десетилетия.

С възкачването на новия шаню Цзюнчен през 158 г. пр. н.е., сюнну възобновяват грабителските си набези на граничната китайска територия (провинциите Шан и Юнчжон), преди да бъде замислен заговора с помощта на княз Чо от Чжао. Император Цзин ди, след неуспеха на заговора, успява да убеди Цзюнчен да поднови мирния договор скоро след 156 г. пр. н.е.

Последователните „мирни договори“, между Хан и Сюнну, винаги са сключвани при условия, по-благоприятни за номадите, тъй като освен улесняването на търговските контакти, Хан са принудени да плащат ежегоден данък в стоки и хранителни продукти на Сюнну.

⁶²⁷ SJ 123, Watson, стр. 231; HS 61 1a.

⁶²⁸ SJ 110, Watson, стр. 147.

⁶²⁹ Там.

Сима Цян предоставя доказателства за тези отношения, като отбелязва, че Хан изпраща „провизии, принцеса от императорското семейство и щедри подаръци“ на шанюя.⁶³⁰

Барфийлд твърди, че „империята“ Сюнну всъщност е постигнала голяма част от своята стабилност, чрез тази експлоатация на Китай, и чрез директната търговия: „Въпреки това, с времето по-голямата част от приходите им са получавани индиректно, чрез все „по-щедрите“ мирни договори, прикрити под маската на „трибутарната система“, в която номадите обещаваха мир в замяна на търговия и ежегоден данък“.⁶³¹ Така Сюнну трябва да се въздържа от грабителските си набези на китайска територия, като напомняне на Хан за това на което са способни, и да насърчават китайския двор да се откупва, като продължава редовна да плаща данъка и по този начин да поддържа мира (ЖВ: една система на постоянен рекет).

При император Цзин ди договорът остава в сила още шест години след поемането на управлението на неговия наследник У ди (Wu di 漢帝) през 140 г. пр. н.е. Новият император първоначално поддържа съществуващата мирна политика към Сюнну и не е имало избухване на открит конфликт между тях до инцидента в Майе от 134 пр. н.е.

Без очевиден военен контакт между Хан и Сюнну до 134 г. пр. н.е., „дезертьори“ от Сюнну, които се „предали на Хан“ някъде между 140 и 135 г., съобщават интересни новини за случилото се на запад, в двора на Хан. Разбира се това са били авантюристи преминали на китайска служба, или търговци привлечени на китайска територия от стабилните и изгодни търговски отношения, по време на този относително дълъг период на мир.

Сима Цян описва тази по-спокойна атмосфера в препратка, която вече отбелязахме: „От шаню надолу всички Сюнну се сприятелиха с Хан, идвайки и заминавайки до Великата стена“.⁶³²

Последвалите събития предполагат, че У ди е преследвал по-активна и по-дългосрочна програма, умишлено приспивайки Сюнну във фалшиво чувство на увереност по отношение на намеренията на Хан. Под „дезертьори“ Сима Цян има предвид информатори от Сюнну вербувани от Хан, за да предоставят разузнавателна информация за събитията отвъд Великите стени (въпреки че това е само предположение), подготвяйки началото на нова кампания срещу номадите при първата подходяща възможност.

Важен компонент от тази стратегия е опитът за формиране на нападателен съюз с Юечжите срещу общия враг Сюнну. Китайците са знаели за съществуването и силата на Юечжи в продължение на много векове, според свидетелствата и многобройните споменавания в източниците на династиите Чжоу, Цин и Хан, както вече беше обсъдено.

След като Сюнну стават все по-сериозен проблем за китайците (с възкачването на Маодун през 209 г. пр. н. е.), назрява мисълта за съюз с Юечжите но не се пристъпва към реалното му изпълнение. Както посочихме, Сюнну основателно се страхуват от перспективата за такъв съюз и техните кампании срещу Юечжите през 207, 176 и 162 г. пр. н.е. са продиктувани, ако не основно поне отчасти, с мотива за предварителен, превантивен изпреварващ удар и осигуряване на стратегическия коридор Гансу.

---

⁶³⁰ Там, стр. 148.

⁶³¹ Barfield (1991), стр. 26. ЖВ: В това отношение, налаганите от българите „данъци“ на Византия, в езическия период всъщност показват, точно такива рекетърски отношения, между полууседнали номади-грабител и една развита уседнала цивилизация.

⁶³² SJ 110, Watson, стр. 148.

Със сигурност Нараин е убеден, че „Цзичжу не е забравил Юечжите, които все още живеят близо до Сюнну и са били много силни само преди десетилетие. Би било глупаво от страна на шанюя да забрави за това, защото те могат да формират потенциален съюз с Хан“.⁶³³ Тордай се аргументира с още по-практичен мотив на У ди, поверявайки мисията на Чжан Цян – разузнаване и информиране за обстановката. Естествено У ди вижда липсата на адекватна информация за това какво става извън границите на империята в продължение на 22 години, и един от първите му приоритети, преди да очертае новата си политика за справяне със Сюнну, е да има актуална информация за събитията в Гансу и извън него. Това също обяснява защо групата на Чжан Цян е толкова неопитна и неадекватна за изпълнението на тази жизненоважната мисия по създаването на „нападателен съюз“ с Юечжите, срещу Сюнну. Както твърди Тордай: „Посолството на Чжан е толкова малобройно, ресурсите му са толкова оскъдни, а опасностите от провал и попадане в плен са толкова големи..., че никой не би могъл разумно да очаква, то да постигне целта си. По-достоверното обяснение за начинанието е да го разглеждаме като разузнавателна мисия, съставена от предварително пожертван персонал.“⁶³⁴

Редица мотиви несъмнено се въртят в главата на У ди, когато замисля мисията, включително и придобиването на разузнавателна информация, а при по-добра възможност и сключването на възможен съюз с Юечжите, като две части на една по-широка политическа инициатива срещу Сюнну. Източниците на Хан съобщават само за една от целите – формиране на съюз срещу общия враг. Каквито и собствени идеи да е имал наум младият У ди, след като получава информацията от страничните информатори, че Сюнну са победили и изгонили юечжите през 162 г. пр. н.е., впоследствие е замислил (или преразгледал) плана за създаване на стратегически съюз с изгонените Юечжи срещу общия враг.

Източниците на Хан не се съмняват, че това е част от по-широка стратегия за противопоставяне на Сюнну: „Както се случи, Хан искаше да започне операции за премахване на номадите (Сюнну)⁶³⁵; и след изслушването на този доклад (за поражението и прогонването на юечжите) императорът пожела да осъществи контакт чрез пратеници...“.⁶³⁶

„Хан по това време беше ангажиран в съгласуване на усилията за унищожаване на Сюнну и затова, когато императорът чу това, той реши да се опита да изпрати пратеник, за да установи отношения с юечжите“.⁶³⁷

Преводът на Уотсън на съответния пасаж в „Ши цзи“ предполага, че Хан са участвали в съгласувани усилия да унищожат Сюнну; но пасажът може да се преведе по-точно като „планираха съгласувани усилия“, което съвпада с коментара на Бан Гу, че Хан „искали да започнат операции за премахване на номадите“. Нараин твърди, че „е необходимо за Хан да положат съгласувани усилия, за да унищожат Сюнну“⁶³⁸, но това не е подкрепено от доказателства, поради относително мирните и хармонични отношения между китайците и Сюнну през този период.

Всъщност първите 6 години от управлението на У ди могат да бъдат описани само като период на относителен мир и няма никакви доказателства за конфронтация или замислена кампания срещу „варварите“. У ди е само 15-годишен

---

⁶³³ Narain (2000), стр. 23.

⁶³⁴ Torday (1997), стр. 91.

⁶³⁵ Текстът всъщност използва йероглифа „Ху“, но този общ термин за „варвари“ трябва да се е отнасял за Сюнну предвид датата на позоваване.

⁶³⁶ HS 61 1A.

⁶³⁷ SJ123, Watson, стр. 231.

⁶³⁸ Narain (2000), стр. 25.

младеж когато сяда на трона и е напълно невероятно внезапно да е сменил политиката на предишните императори (неговият дядо и баща), като незабавно нападне Сюнну.

Сима Цян ясно отбелязва мирните отношения със Сюнну в началото на управлението на младия император. Въпреки това изглежда, че (вероятно) през 139 г. пр. н. е., само година след възкачването на У ди и в разгара на този период на безпрецедентен мир, дворът на Хан под ръководството на вече 17-годишния император очевидно е решил да се обърнат към Юечжите с надеждата да сформират този закъснъл съюз срещу техния „общ враг“ или поне да придобият така необходимата им разузнавателна информация. Сима Цян може да е преследвал своя собствена пропагандна програма срещу У ди (той по-късно изпада в немилост и е наказан тежко, кастриран по заповед на У ди), като е заключил, че външнополитическите действия на императора са действия на войнолюбец, който има намерение да принудително да подновява военните действия със Сюнну, прекъсвайки този дълъг период на мир.

Но намерението на У ди да изпрати Чжан Цян да намери Юечжите и да сключи съюз не трябва да се тълкува като предшестваша причина на предстоящото китайско нападение срещу Сюнну, тъй като дворът на Хан между 140 и 134 пр. н. е., е доминиран от министри и съветници, които са категорично против война с шанюя.⁶³⁹

Може би мисията на Чжан Цян трябва да се разглежда като част от отбранителна, а не нападателна стратегия, и изпитване на предварителен план за използване на „варвари срещу варвари“. След като юечжите се заселили не толкова далеч в басейна на река Или (доколко дворът на Хан, ако зобщо е знаел нещо за това), У ди е имал някакви сериозни надежди да ги примаме обратно в Гансу, за да се ангажират с общия враг, и юечжите са описани като „таящи постоянна злоба и желание за мъст срещу Сюнну“. Никой не може да знае разбира се, че посланикът на Хан ще се забави с десетилетие по време на мисията си, попадайки в плен на врага, и че докато настигне Юечжите, те вече ще бъдат толкова далеч от конфликта Хан / Сюнну, че няма да имат никакво намерение за връщане. Но каквото и да е крайното му стратегическо намерение, изпълнението на плана на У ди изисква незабавното изпращане на пратеник, който да намери Юечжите и да се опита да сключи съюз. Въпреки че това не се постига, мисията на този пратеник на запад е едно от най-значимите събитие в историята на древна Евразия.

1. Западната мисия на Чжан Цян

Етап 1: Тръгване - Залавяне - Пътуване до Фергана

Както „Хан шу“, така и „Ши цзи“ предоставят ограничена биографична информация за ранната кариера на Чжан Цян: „Чжан Цян е от Ханожон (военна колония).⁶⁴⁰ По време на периода Цзянюан той беше служител“.⁶⁴¹

---

⁶³⁹ Благодарен съм на Джонатан Маркли от университета Макуори за ценните му идеи, относно разказа на Сима Цян за мотива на У ди да изпрати Чжан Цян да намери Юечжите.

⁶⁴⁰ Иен Шику (Yen Shiku) цитира изгубеното съчинение „Ипу Чжичжю Чжуан“ (Ipu Chichiu Chuan) от Чен Шоу (Chen Shou), което съобщава, че домът на Чжан Цян е бил близо до днешния Чженку (Chengku) в провинция Шенси. R. de Crespigny, *The Record of the Three Kingdoms, a study in the historiography of San-kuo Chih*, Occasional Paper No. 9 (Centre of Oriental Studies, Australian National University, Canberra 1970), стр. 85.

⁶⁴¹ HS 61 1A.

„Чжан Цян ... е бил родом от Ханчжон и е бил прислужник в двореца през периода Цзянюан“ (Jiànyuán 建元 140 – 135 г. пр. н.е.).⁶⁴²

В началото на царуването си У ди започва търсенето на подходящ човек, който да ръководи мисията на Хан при Юечжите, което не е лесна задача, като се има предвид, че „маршрутът им ще минава през земите на Сюнну“.⁶⁴³

Очевидно е, както казва Бан Гу, че след като Сюнну завладяват Гансу и прогонват юечжите, там са оставили свои гарнизони, под командването на „мъдрия десен ван“. Така пътят на мисията става много труден.

Чжан Цян няма откъде другаде да мине, за да достигне до долината на р. Или и трябва да прекоси Гансу, след това на северозапад да тръгне към Фергана, следвайки същия маршрут, поет от мигриращите Юечжи.

Той е извикан от императора и му е поставена отговорната задача. „След това бяха определени хората, подходящи да предприемат мисията. В качеството си на водач, Чжан Цян организирана групата си и потегля в търсене на Юечжите“.⁶⁴⁴

„Императорът изпрати да извикат хора, способни да предприемат такава мисия. Чжан Цян, който по това време беше служител в двореца, отговоряше за тяхното събиране и беше назначен за пратеник при Юечжите“.⁶⁴⁵

Пратеничеството потегля през 139 или 138 г. пр.н.е.⁶⁴⁶ (въпреки че Нараин предполага 136 г. пр. н.е.)⁶⁴⁷ от граничния град Лунси (Longxi) в източната част на Гансу, югоизточно от Ланчжоу и „пътува на запад през територията на Сюнну (ЖВ т.е. бившите земи на юечжите)“.⁶⁴⁸ Въпреки че поемат по „краткия път през Сюнну“⁶⁴⁹, малката група почти веднага е заловена от граничните сюннуйски постове и изпратена в седалището на шанюя, чието точно местоположение не се разкрива от източниците.

В началото на царуването на Маодун, „мъдрият десен ван“ контролира района около платото Ордос, но след нападението срещу Юечжите през 176 г. той вероятно е преместен някъде до най-източните подножия на Тяньшан. Тордай твърди, че най-подходящо място е около езерото Баркул, северно от Хаами.⁶⁵⁰

Този малък басейн е изключително защитен и осигурява бърз достъп към Турфан на запад, до Лулан на юг и Едзин-гол на изток и е близо до основния маршрут на северозапад от коридора Гансу към басейна Или, по който трябва да е поел Чжан Цян. Както предполага Нараин, просто не е имало друг възможен маршрут и групата веднага е и заловена от Сюнну. Шанюят не е впечатлен от опита

---

⁶⁴² SJ 123, Watson, стр. 231.

⁶⁴³ HS 61 1A.

⁶⁴⁴ HS 61 1B.

⁶⁴⁵ SJ 123, Watson, стр. 231.

⁶⁴⁶ Тези дати са изведени чрез следното разсъждение: През 126 г. Цзюнчен е противозаконен наследен от Ичжисие като шаню. Sima Qian (SJ 123, Watson, стр. 232) отбелязва, че по време на вълненията, последвали сред Сюнну, Чжан Цян използва настъпилата анархия и успял да избяга от похитителите си за втори път и успял да се върне в Сиан вероятно в началото на 125 г. пр. н.е. Ретроспективно погледнато, ако е бил заловен от Сюнну втори път през 127 или началото на 126 г. пр. н.е. и е прекарал двете предходни години при Юечжите в Бактрия, той трябва да е пристигнал в столицата на Юечжите през 129 или 128 г. пр. н.е. Преди това той е прекарал десет години в плен (първият път), което означава, че трябва да е тръгнал през 139 или 138 г. пр. н.е. Наистина има легендарно съвпадение с тринадесетгодишното отсъствие на Конфуций, скитащ се точно за същия брой години, но тези дати се вписват много близо до другите известни хронологични факти и не могат да бъдат твърде лесно отхвърлени.

⁶⁴⁷ Narain (2000), стр. 25.

⁶⁴⁸ Там.

⁶⁴⁹ HS 61 1A.

⁶⁵⁰ Torday, стр. 238-240.

на Чжан Цян да премине през неговата територия: „Шаню каза: „Юечжите обитават на север от нас; как може Хан да изпрати своите пратеници там? Ако аз пожелаех да изпратя пратеници при Юе, щеше ли Хан да ми разреши (да го направи)?“⁶⁵¹

Преводът на Уотсън на Сима Цян е още по-прямо: „Шанюят ги задържа и отказва да ги пусне. „Хората Юечжи живеят на север от мен“, каза той. „Какво има предвид Хан, като се опитва да изпрати пратеник при тях? Предполагате ли, че ако се опитам да изпратят посолство в царство Юе на югоизток, Хан ще пропусне хората ми да преминат през Китай?“⁶⁵²

Юе са „южните варвари“, които са живели в независими общности в далечния Южен Китай и Северен Виетнам, докато китайците не завладяват региона през 112 г. пр. н.е.⁶⁵³ Фактът, че шанюя знае къде е Юе, предполага, че разузнаването на Сюнну е по-добро от това на Хан, подчертавайки допълнително належащата нужда на Хан от информация. (ЖВ: но това може да е просто метафора използвана от китайските историци, автори на Ханските хроники).

Сюнну държат Чжан Цян в „почетен плен“ в продължение на десетилетие (или малко повече). Той се оженва за местна жена от сюнну и става баща на дете, но никога не забравя мисията си. Така след десет години успява да избяга и да поднови търсенето на Юечжите. „В продължение на повече от десет години той (Шанюя) задържа Чжан Цян, давайки му жена, от която той има деца. Въпреки това Чжан Цян запази официалните агрибути на пратеник дадени му от императора на Хан без да ги загуби. Живеейки в западната част на Сюнну, той намерил възможност да избяга по посока на Юечжите и след като вървял на запад в продължение на няколко десетки дни, достигнал Даюан“.⁶⁵⁴

„Хан шу“ отбелязва, че Чжан Цян е бил задържан в „западната част“ на земите на Сюнну, което означава някъде по пътя към долината Или. Преводът на „Ши цзи“ от Уотсън предоставя допълнителна информация, че съпругата на Чжан Цян му е родила син и (с очевидно по-голяма точност от Бан Гу), казва, че пътуването до Даюан е отнело между 20 и 30 дни: „Сюнну задържали Чжан Цян повече от десет години и му дали жена от своя народ, от която той имал син. Чжан Цян нито веднъж не се отказва от императорските акредитивни писма, които го упълномощаваха като пратеник на Хан. Но след като дълго е живал сред Сюнну, той вече е по-малко наблюдаван, отколкото в началото, проади което той и неговата група най-накрая успели да продължат своето пътуване към Юечжите. След като бързаха на запад в продължение на 20 или 30 дни, те стигнали до царството Даюан“.⁶⁵⁵

Въпреки това „двадесет или тридесет дни“ е просто по-поетичен превод на Уотсън на действителния китайски текст на „Ши цзи“, „няколко десетки дни“ което точно съвпада с описанието на „Хан шу“. Най-точното тълкование на този израз е „някъде по-малко от сто“, т.е. между 20 и 90 дни. Така Чжан Цян пътува от (вероятно) северозападна Гансу до Ферганската долина (Даюан) някъде между един и три месеца. Дали неговата група всъщност е била преследвана от Сюнну или не, не е посочено, но ако е така той очевидно е успял да избегне повторно залавяне от Сюнну, или от техните съюзници Усун, които от 133-132 г. пр. н.е. са вече установили се в долината на р. Или. Това също хвърля малко светлина продължителността за времето, необходимо на Юечжите при миграцията им от

---

⁶⁵¹ Narain (2000), стр. 25.

⁶⁵² HS 61 1B.

⁶⁵³ SJ 123, Watson, стр. 231.

⁶⁵⁴ Hulsewe and Loewe (1979), стр. 208, n. 766.

⁶⁵⁵ HS 61 2A.

Гансу към Или, въпреки че сравненията на скоростта между малка, бързо движеща се група и мигрираща орда от няколкостотин хиляди души са безполезни.

Чжан Цян тръгва от Сиан (Чанъан) през 139 (или 138) г. пр. н.е. и е задържан за десетилетие или малко повече, така че той трябва да е избягал и пристигат във Фергана през 129 (или 128) г. пр.н.е. Както беше отбелязано в предишната глава, пратеникът вече е бил информиран от своите похитители Сюнну по време на своя плен, че юечжите са прогонени от усуните, още на запад, и е тръгнал „да ги догони по пътя“. Но въпреки бързината му, по времето когато пристига във Фергана, през няколкото години изминали по-рано, юечжите са продължили пътуването си достигайки още по-нататък на запад.

Събития в Китай: 138 - 129 г. пр. н.е.

Докато Чжан Цян живее като пленник при Сюнну през по-голямата част от четвъртото десетилетие на II век пр. н.е., отношенията между У ди и шанюя се влошават. Договорът между двамата се поддържа до 134 г. пр. н.е. когато императорът е на 21-годишна възраст.

135 г. пр. н. е.: Дворът на Хан обсъжда „проблема“ Сюнну През 135 г. пр. н.е., последната година от периода Цзянюан / Jiànyuán 建元, Сюнну се обръщат към Хан с предложение да се препотвърди мирния съюз и У ди препраща въпроса към своите съветници за обсъждане. Мненията са различни: „Великият пратеник Ван Хуй, родом от Ян, който няколко пъти е служил на северната граница и е запознат с пътищата на Сюнну, изразява мнението: „Въпреки че Хан сключва мирни договори със Сюнну, никога не минават повече от няколко години, преди, те да нарушат споразумението. Би било по-добре да отхвърлите предложението им и да изпратите войски, за да ги нападнат.

Но Хан Ангуо обаче му отговоря: Няма победа за армия, която се сражава на 1000 ли от дома, Сюнну яздят бързите си бойни коне, а в гърдите им бият сърцата на зверове. Те се преместват от място на място толкова бързо колкото ято птици, така че е изключително трудно да ги притиснем в ъгъла и след това да ги поставим под контрол... Ако предприемем поход на разстояние от хиляди ли и се опитаме да се бием с тях, нашите хора и коне ще бъде изтощени и тогава нещастниците ще съберат цялата си сила за да я стоварят върху нас ... Не е целесъобразно да нападаме Сюнну. По-добре е да сключим мир с тях“.⁶⁵⁶

Тъй като повечето други съветници застават на страната на Хан Ангуо, императорът се съгласява да поднови мирния съюз, въпреки че това вероятно не му е било по вкуса. Както отбелязва Бъртън Уотсън, У ди е активен и енергичен владетел, за когото бездействието и пасивността са нежелани: „Личността на императора впечатлява преди всичко със своята огромна енергия. Не можем да отречем, че енергията често е била насочвана погрешно, водена от упоритост и строгост или е бил подвеждан от явни изманици. И все пак от първия император на Цин, на когото император У на моменти очевидно прилича, Китай не е имал толкова енергичен и волеви владетел, нито ще има друг такъв в продължение на много векове напред“.⁶⁵⁷

Тогава не е изненадващо, че У ди изпраща Чжан Цян да търси Юечжите, дори в разгара на един период на относителен мир с врага. Нито пък е по-изненадващо, че през 134 г. пр. н.е., първата година от периода „Юангуан“ (Yuánguāng) 元光 (134 -

⁶⁵⁶ SJ 123, Watson, стр. 232.

⁶⁵⁷ SJ 108, Watsonpp, стр. 111-112.

129 г. пр. н.е.), и по-малко от дванадесет месеца след обсъждането между неговите съветници които поддържат мира, императорът няма търпение да подкрепи план, измислен от великия пратеник Ван Хуй, за устройване на превантивна засада на шанюя в Майе.

134 г. пр. н. е.: У ди се опитва да устрои засада на шанюя в Майе. Тук отново, както в случая с конфликта между Гаоцзу с Маодун при Майе, през 200 г. пр. н.е., Сима Цян предлага няколко версии (или „паралелни разкази“) на този инцидент, въпреки че основният план изглежда достатъчно ясен.

Ние Венгуй влиятелен аристократ от гр. Майе, твърди, че след като Сюнну са приспивани с чувството за измамна сигурност от наскоро подписания мирен договор, сега е идеалният момент да ги нападнем. У ди се съгласява. След това Ние Венгуй се среща със шанюя и преструвайки се на дезертьор, предлага да убие губернатора на Майе, и да предаде града на Сюнну. „Шанюя, доверявайки се на Ние Венгуй е привлечен от предложението му и се съгласява. Ние Венгуй се връща в Майе и като отвличащ ход, убива няколко осъдени престъпници, и окачва главите им на градската стена като знак към пратениците на шанюя, че е изпълнил своята част от споразумението... След това шанюя нахлува със 100 000 конници в империята през граничния пункт Учжоу (Wuzhou).⁶⁵⁸

Това, което Цзюнчен не знае е, че императорът на Хан е скрил в засада 300 000 пехота, и конница от стрелци в долините около Майе, причаквайки Сюнну.

По ирония на съдбата, общото командване на войските е дадено на Хан Ангоу, който само преди година съветваше да не се сблъскват със Сюнну, а великият пратеник Ван Хуй, който е за обявяване на война, е поставен начело на гарнизона Майе с 30 000 войници.

Сюнну преминават Великата стена и тръгват към Майе, но когато са още на около 100 ли (40 километра) от града, шанюя става подозрителен, „забелязвайки, че в полетата има голям брой домашни животни, но никъде не се виждат хора“.⁶⁵⁹

Залавен е местен служител, който издава на шанюя готвения капан и той бързо се оттегля към границата. Войските на Хан тръгват в преследване, но не с особена бързина достигайки до границата, Ван Хуй се двоуми дали да мине границата и да преследват Сюнну във „варварска“ територия. И императорът, и съветниците в двора на Хан са много ядосани на Ван Хуй, че не прави това и превръщайки го в изкупителна жертва за целия мрачен провал, той е осъден на смърт.⁶⁶⁰

134-129 г. пр.н.е.: Сюнну възобновяват нападенията на територията на Хан, но продължават да търгуват на граничните пазари. В резултат на този неуспешен опит да бъдат хванати в капан, шанюя незабавно скъсва „приятелските“ отношения с Хан и: „Сюнну започнали да атакуват граничните гарнизони, където и да се намират. Отново и отново те преминавали границата и извършвали безброй грабежи“.⁶⁶¹

Но изкушението на Сюнну за китайски стоки е твърде силно и варварите бързо подновяват търговските отношения с китайците, и много скоро ситуация се връща като преди кризата в Майе. Търговията се подновява по всички гранични пазари по протежение на Великата китайска стена (Сима Цян се опитва да ни убеди, че това било друга дългосрочна стратегия на Хан, за източване на ресурсите на Сюнну!).⁶⁶²

---

⁶⁵⁸ Там, стр. 112.

⁶⁵⁹ Watson (1993), стр.xiii.

⁶⁶⁰ SJ 108, Watson, стр. 112.

⁶⁶¹ Там, стр. 113. SJ 108, Watson, стр. 112-114; SJ 109, Watson, стр. 120; SJ 110, Watson, стр. 148-149.

⁶⁶² SJ 110, Watson, стр. 149.

Въпреки това нападенията на Сюнну не престават съвсем, а някои са наистина сериозни, както показва разказът за едно такова нахлуване през 133 г. пр. н.е.: „На следващата година Сюнну прекосиха границата с голяма войска и убиха губернатора на Ляоси. От Ляоси те напреднаха към Янмен, убивайки и отвеждайки няколко хиляди мъже в плен.“⁶⁶³

129 г. пр. н. е.: Хан нападат Сюнну от четири страни. Тази неспокойна ситуация продължава до 129 г., когато У ди внезапно изпраща четирима генерали, всеки начело на 10 000 конници, за да направят изненадващо нападение срещу Сюнну от различни гранични пазарни градове.⁶⁶⁴ Но нито едно от нападенията не е особено успешно и двама от генералите заради неуспеха си са вкрани в затвора след завръщането си в Сиан. Един от тях, Ли Гуан, е помилван и повишен в генерал през същата година, за да ръководи атаката срещу Сюнну при Янмен. Той е ранен, но успява да избяга. След това издейства помилване от У ди и е пуснат от императорския затвор отива в имението си в провинцията, където живее в пенсия още няколко години.⁶⁶⁵

129-127 г. пр.н.е.: Сюнну отговарят на нападението, но Хан поситгат победа. Сюнну отговарят на тази неуспешна офанзива, като предприема няколко грабителски нападения през зимата на 129/128 г. пр. н.е. Следващата есен (128 г. пр. н.е.) конниците на Сюнну отново преминават Великата стена, убивайки новия губернатор на Ляоси и отвеждатна 2000 пленници.⁶⁶⁶

У ди отговаря, като изпраща генералите Ли Си от Дай и Вей Цин от Юнжун. Последният успява да спечели за Хан първата значителна победа, на която се радват поне десетилетие: „Той (Вей Цин) продължи с нас до Гаоцзое (Gaoque) и оттам нахлу в района на юг от завоя на (Жълтата) река⁶⁶⁷ до Лонси (Longxi). Той залови или уби няколко хиляди от врага, залови 20 000 или 30 000 глави домашни животни и прогони вождовете на племената Баян и Лоуфан, като по този начин направи възможно създаването на комендатурата (нова провинция) Шуфан (Shuofang) на юг от завоя на реката. За това Вей Цин беше награден с титлата „маркиз“ на Чанпин с подчинени 3800 домакинства“.⁶⁶⁸

Паралелен разказ в „Ши цзи“ показва, че кампанията на Вей Цин (Wei Qing) всъщност продължава две последователни години. Цин побеждава Сюнну през 128 г. пр. н.е. (първата година от новия период Юаншю / Yuánshuò 元朔 (128 – 123 г. пр. н.е.) и варварите Лоуфан (Loufan) и Баян (Baiyang) през 127 г. пр. н.е. Възможно е дори да има някаква връзка между кампанията на Вей Цин срещу съюзническите на Сюнну варварски племена през 128 - 127 г. пр. н. е. и бягството на Чжан Цян от плен (също вероятно през 128 г. пр. н.е., или по-вероятно година по-рано). Застаряващият шаню Цзюнчен, със своите съветници и пълководци, трябва да са били много объркани от този първи успех на Хан над техните сили от много години, което да е улеснило бягството на Чжан Цян.

През следващите около 18 месеца Чжан Цян успява да посети Даюан, Канцзю, Дася и Да Юечжи, преди да тръгне обратно в края на 127 г. или през пролетта на 126 г. пр. н.е. Той отново е заловен от Сюнну и сигурно щеше да пракара поне още едно десетилетие, ако не и цял живот в плен при Сюнну, ако случаюно настъпилата

---

⁶⁶³ Там.

⁶⁶⁴ SJ 108, Watson, стр. 115.

⁶⁶⁵ SJ 110, Watson, стр. 149.

⁶⁶⁶ Там.

⁶⁶⁷ SJ 109, Watson, стр. 120; SJ 110, Watson, стр. 149-50; SJ 111, Watson, стр. 164-165. Името „Жълта“ не се споменава конкретно, но със сигурност е Жълтата река, което загатва препратката.

⁶⁶⁸ SJ 111, Watson, стр. 165.

анархия в борбата за трона не му помага. По времето, когато Ханският пратеник успява да избяга от Сюнну през (вероятно) 129 г. пр. н.е., юечжите вече са завършили дългото си пътуване през Фергана и Согд и се установяват някъде на север от Амудария в Северна Бактрия (ЖВ: Точното им разположение е на север от реките Вахш и Пяндж, на територията на съвр. (бивш съветски) Южен Таджикистан и във Ваханската долина).

2. Миграцията на Юечжите от долината на р. Или до Фергана

След поражението им от усуните в долината Или през 133 или 132 г. пр. н.е. (ЖВ: да припомним, около 150 г. пр. н.е.), юечжите са принудени да възобновят своята миграция на запад. Пътят им ги е отвежда през Ферганската долина в днешен Далечен Източен Укбекистан (ЖВ: път който преминават до 145 г. пр.н.е.).

Фергана е „Даюан“ (Dayuan) от китайските източници. Тази плодородна долина впоследствие става известна на китайците след мисията на Чжан Цян и това е неговото описание, което предоставя единственото текстово доказателство за вероятното преминаване през долината от Юечжите.

Местоположение: „Седалището на владетеля е в град Куешан (Kueishan)⁶⁶⁹ отдалечен на 12 250 ли от Сиан“. На изток до седалището на генерал-протектора разстоянието е 4031 ли; на север на разстояние 1510 ли се намира град Бейтян в Канцзю; и на югозапад на разстояние 690 ли се намират Да юечжите. Даюан граничи с Канцзю на север и Да юечжите на юг.⁶⁷⁰

„Даюан се намира югозападно от територията на Сюнну, и на около 10 000 ли директно западно от Китай... Даюан граничи на север с Канцзю, на запад с царството на Големите Юечжи, на югозапад с Дася, на североизток с земята на усуните, а на изток – с Юми и Ютян (Хотан)“.⁶⁷¹

Така Бан Гу локализира Даюан на 12 250 ли (4900 километра) западно от Сиан; на 10 000 ли (4000 км) западно от границите на Хански Китай; 1510 ли (604 км) южно (по-точно източно) от Согд; и 690 ли (276 км) североизточно от „главния град“ на Юечжите (северно от Амударя).

Сима Цян добавя, че на север от Даюан (по-правилно на запад или северозапад) е държавата Канцзю (Согд); на запад „главният град“ на Юечжите; на югозапад Дася (скоро ще бъде завладяна от Юечжите и ще стане част от тяхното царство); на североизток е земята на усуните; и (далеч) на (юго)изток са Юми (Керия) и Ютян (Хотан).

Даюан може да се идентифицира само убедително с Ферганската долина, макар и да има известно несъгласие по отношение на действителното му положение. Пулейбланк невярно интерпретира позоваването на „Ши цзи“ като посочващо, че Даюан трябва да се намира може би „някъде в района на Куча“ в северния район на Таримския басейн, или алтернативното, че „описанието на Даюан в „Ши цзи“ като

---

⁶⁶⁹ Пулибланк е впечатлен от приликата между името на „столицата“ на Даюан „Куейшан“ и „Кушан“: „Кушанският (Куейшуан) ябгу на Юечжите основава империята на Кушаните. Едва ли е чисто съвпадение, че столицата на Даюан също се нарича Кушан в „Хан шу“ Pulleyblank (1966), стр. 26. Пулейбланк идентифицира „града“ с Кушания (западно от Самарканд), но това е несъстоятелно. Херман поставя Куейшан във Ферганската долина, A. Hermann, Historical and Commercial Atlas of China (Cambridge, Mass. 1935) карта 24, квадрат C2, място, което повече съответства на свидетелствата от епохата Хан.

⁶⁷⁰ HS 96A 1 7B.

⁶⁷¹ SJ 123, Watson, стр. 233.

населена земя с много градове е много по-съвместимо със същинската Согдиана, отколкото с Фергана“.⁶⁷²

Въпреки това китайските източници конкретно описват Куча като отделна политическа единица⁶⁷³, докато по-голямата част от Согд всъщност е била част от царството Канцзю през по-голямата част от II и I век пр. н.е., а Южен Согд/Северна Бактрия е окупирана от Юечжите през 130 г. пр. н.е., Херцфелд смята, че Даюан е в Памир⁶⁷⁴, и с тази гледната точка, Тарн се съгласява отчасти⁶⁷⁵, докато Нараин по-реалистично предполага, че „Голям Даюан“ може да е се простира от Ферганската долина до Памир: „Вероятно Даюан е бил това, което може да се нарече по-голяма Фергана, простиращ се нагоре по речните долини до водосбора на Памир. Това разширение би имало смисъл от описанието на източната граница по отношение на Юми и Ютян, дадено в „Ши цзи“.⁶⁷⁶

Фактът, че Даюан също е описан като граничещ с юечжите на запад, е интригуващ, показвайки, че царството на юечжите (или поне сферата му на контрол) бързо е достигнало значителни размери, след като са се установили на север от Амударя през 130 г. пр. н.е. (ЖВ: По-скоро достигат до Амударя в 140-145 г. пр. н.е., като изгонват намиращите се там саки и ги принуждават да завладеят Дася с нейния гл. град Ланши или Евкратидия, събитие документирано в 145 г. пр. н.е. В следващите 15 години, юечжите живеят на север от реката в земите на съвр. Таджикистан. Синхронно в 140 г. пр. н.е. племена с името тохари (сатархи, тагри) достигат до Черно море и Кавказ, което показва че това разделение е станало след напускането на долината Или някъде около и след 150 г. пр. н.е.). Алтернативно това може да се тълкува, че значителни части от южната част на Канцзю и Согд също са разглеждани от историците на Хан, като част от царството на Юечжите.

Що се отнася до местоположението на Даюан обаче, със сигурност няма съмнение, че неговото политическо и културно сърце е Ферганската долина. Население / Военна сила: Домакинства 60 000. Хора: 300 000.⁶⁷⁷ Даюан, както и Дася (Бактрия) и Анси (Партия) са били големи държави⁶⁷⁸ „Населението наброява няколкостотин хиляди“.⁶⁷⁹ Лица, способни да носят оръжие: 60 000.⁶⁸⁰ „Войниците се бият с лъкове и копия и могат да стрелят от кон“.⁶⁸¹ „... но силите им са слаби ...“.⁶⁸²

Така Даюан е голяма и гъсто населена държава със значителен военен капацитет, но представителите на Хан не са впечатлени от бойната мощ на царството. Последният коментар по-горе се намира в разказа на Бан Гу за доклада на Чжан Цян, който информира У ди, че царството е военно неефективно.

По-късни пратеници на Хан (включително Яо Динхан през 104 г. пр. н.е.) също твърдят, че Даюан е слаб и оптимистично предполагат, че „няма да са необходими и

---

⁶⁷² Pulleyblank (1996), стр. 25.

⁶⁷³ HS 96B 9B. Държавата „Zhiutzu“: „обикновено се идентифицира с днешната Куча“, Hulsewe and Loewe, стр. 163 n. 506. Liu Mautsai, Kutscha und seine Beziehungen zu China vom 2. Jh. V. bis zum 6. Jh. n. Chr. (Asiatische Forschungen Vol 27, Göttingen 1969).

⁶⁷⁴ E. Herzfeld, 'Sakastan', in Archäologische Mitteilungen aus Iran (1932) iv (5), стр. 22 и сл.

⁶⁷⁵ Tarn (1938), стр. 476-70.

⁶⁷⁶ Narain (2000), стр. 27.

⁶⁷⁷ Там, стр. 29.

⁶⁷⁸ HS 96A 1 7B.

⁶⁷⁹ HS 61 3A.

⁶⁸⁰ SJ 123, Watson, стр. 233.

⁶⁸¹ HS 96A 1 7B.

⁶⁸² SJ 123, Watson, стр. 233.

повече от 3000 хански войници, оборудвани с мощни лъкове, за да го завладеят и да вземат цялото население в плен“.⁶⁸³

В крайна сметка обаче войниците на Хан (които искат да вземат от Даюан техните „небесни коне“) никога не успяват да покорят напълно ферганците, въпреки усилията на генерал Ли Гуанли в края на II век пр. н. е., който успешно обсажда столицата им и се завръща в Китай със значително стадо коне. Първоначално походът му е военен провал, но все пак е значително постижение на китайците, като се има предвид голямото разстояние, разделящо Сиан от Даюан.⁶⁸⁴

Нищо от това не предполага, че Даюан е бил слаб във военно отношение, а Чжан Цян и Яо Динхан са давали на У ди информацията, за която предполагали, че иска да чуе, вместо да предоставят точна оценка на военната готовност на Даюан.

От друга страна, фактът, че юечжите изглежда са преминали през (и може би дори за кратко са останали / ЖВ. по-скоро не повече от 10-на години) във Ферганската долина, показва или че силите на Даюан не са били съпоставими с решителна номадска орда, или по-вероятно, че са избрали дипломацията вместо конфронтация.

Даюан: Селища: „Хората живеят в къщи в укрепени градове, като в региона има около 70 или повече града с различна големина“.⁶⁸⁵ „Отделните селища на Даюан възлизат на повече от 70 града“. ... „Градът е добре укрепен както с външни, така и с вътрешни крепостни стени“.⁶⁸⁶

Градските селища на Даюан са очевидно значителни на брой (над 70) и добре укрепени (както с вътрешни, така и с външни стени, способни да издържат на обсада до 40 дни). Освен това отделните домове в рамките на селищата също са били укрепени. Това е „държава“, насочена към отбрана, както би се очаквало от уседнал народ, обитаващ такава стратегическо място, през което минават търговски пътища и е по пътя на мигриращите номади.

Околна среда/Начин на живот: „Земята, климатът, видовете стоки и начинът на живот са идентични с тези на Да юечжите и Анси (Партия). В Даюан и отляво и отдясно (т.е. изток и запад) гроздето се използва за направата на вино (ЖВ т.е. много лозя, богат винарски край). Богатите хора съхраняват до 10 000 ши или повече, а в случаите, когато се съхраняват дълго време, (буретата с вино) може издържат няколко десетилетия, без да се развалят. Всички обичат да се наслаждават на виното (ЖВ пиели са доста и не са смятали пиянството за порок) така, както конете се наслаждават на тревата мусу / Mùxū 苜蓿люцерната)“.⁶⁸⁷ „Хората са уседнали, орат нивите и отглеждат ориз и пшеница. Те също правят вино от грозде“.⁶⁸⁸ „Имат много хубави коне. Конете им се потят с кървава пот⁶⁸⁹ и казват, че техните прародители са произлезли от Небесните коне“.⁶⁹⁰

„Регионът има много хубави коне, които се потят до кръв; техните майки са били оплодени от небесните коне“.⁶⁹¹

---

⁶⁸³ HS 61 3A.

⁶⁸⁴ SJ 123, Watson, стр. 246.

⁶⁸⁵ HS 61 9A-10B; SJ 123, Watson, стр. 249-50.

⁶⁸⁶ SJ 123, Watson, стр. 233.

⁶⁸⁷ HS 96A 17 B.

⁶⁸⁸ HS 61 10B; SJ 123, Watson, стр. 248-249.

⁶⁸⁹ HS 96A 1 7B.

⁶⁹⁰ SJ 123, Watson, стр. 233.

⁶⁹¹ „Кървавата“ пот на небесните коне е резултат от заразяването с микропаразити вид бълхи, които причиняват малки, кървящи рани по кожата на конете.

Четиригодишната експедиция на Ли Гуанли за улавяне на стада от „Небесните коне“, споменати по-горе, е добре описана и в двата източника.⁶⁹²

Информацията от тях е интересна и показателна за имперските намерения на Хан, и способността и готовността на китайците да извършват дългии военни операции на големи разстояния, но не са пряко свързани с Юечжите и техните отношения със съседните държави. От по-голямо значение е мнението за „сходство в начина на живот“ (и езика?) между даюаните, партите и дори юечжите, както и по-специфичният въпрос за етническата принадлежност на даюаните.

Етническа принадлежност и обхват на „Голям“ Даюан

Ясно е, че Даюан е голямо, сравнително мощно и добре защитено уседнало, урбанизирано общество, зависимо от селското стопанство (особено от лозарството) с начин на живот и икономика, подобни на Анси/Партия. Със своите 70 укрепени градове това е самостоятелна в териториално отношение държава, която се различава значително от номадските държави Усун и Сюнну.

Въпреки това, Нараин се съмнява дали Даюан наистина е: „... име на териториално обособена държава или просто етническо име на народ? Или и двете? Дали народа на Даюан е говорил тохарски, и са били езикови роднини на тохароезичните юечжи? Или те са не са тохарскоезични, а са употребявали източноирански език подобно на саките?“⁶⁹³

Пулейбланк също си задава този въпрос, дали даюанците са индоевропейци говорещи тохарски.⁶⁹⁴

Нараин твърди, че причината, поради която юечжите очевидно са имали малко проблеми при преминаването през Даюан, е „отчасти близката етнолингвистична и културна среда“.⁶⁹⁵

Докато източниците на Хан наистина коментират сходство в начина на живот между Даюаните и Да Юечжите (след 130 г. пр. н.е.), по-близките и по-съществени прилики, отбелязани в текстовете са между ферганците и партяните, което е със сигурност е по-убедително доказателство, че даюаните са били основно от индоирански произход.

Пянков смята, че значителен процент от жителите на Ферганската долина са били амюргийски саки, които са били изместени от мигриращите юечжи.⁶⁹⁶ (ЖВ: Няма как да стане, за няколко години номадите саки да станат уседнали земеделци и търговци).

Следователно трябва да се прави разлика между местно население на Даюан (с неопределена, макар и вероятно индоиранска етническа принадлежност) и индоирански говорещите жители саки. Тези очевидни прилики в езика, обичаите и външния вид между ферганците, партите и други „държави“ и народи са отбелязани и в двете истории на династиите Хан: „На запад от Даюан и до държавата Анси се говорят много различни езици, но като цяло те са едни и същи, и хората се разбират ясно. Всички жители на района имат дълбоко поставени очи, а много носят мустаци и бради. Те са опитни търговци, пазарят се за части от шу (дребна монета).“⁶⁹⁷ Те много уважават жените си и това което жените казват, мъжете

⁶⁹² HS 96A 178., SJ 123, Watson, стр. 233., HS 61 9A-12B; SJ 123, Watson стр. 245-252.

⁶⁹³ Narain (2000), стр. 26.

⁶⁹⁴ Pulleyblank (1966), стр. 22.

⁶⁹⁵ Narain (2000), стр. 26.

⁶⁹⁶ Piankov (1994), стр. 39.

⁶⁹⁷ Шу е най-малката Ханска единица за тегло, равна на 0,64 грама.

го изпълняват“.⁶⁹⁸ ... „Въпреки че държавите от Даюан на запад до Анси говорят доста различни езици, техните обичаи като цяло са сходни и езиците им са взаимно разбираеми. Всички мъже имат дълбоко поставени очи и буйни бради и мустаци. Те са умели в търговията и се пазарят за част от монетата. Жените се радват на голямо уважение и мъжете вземат решенията си според съветите на жените си“.⁶⁹⁹

Тарн смята, че става дума за „ирански“ езици: „Повечето от дасянците носеха бради; и от Фергана до Партия, въпреки че диалектите се различаваха, хората можеха да се разбират (носенето на бради (ЖВ: което е нехарактерно за юечжите и тохарите от оазисите на Тарим), е ирански обичай, следователно и езиците са ирански).⁷⁰⁰

Той също е заинтригуван от отбелязания висок статут и роля на жените в региона, като заключава, че: „...всичко това означава, че той (Чжан Цян) е чувал за някакъв местен феномен – такъв, който е бил често срещан в много периоди и в много земи; вероятно от него не могат да се направят никакви етнически изводи, но много вероятно е да е оцелял от праисторически Иран“.⁷⁰¹

Както се подразбира по-горе, Тарн е твърдо убеден, че мнозинството от жителите между Ферганската долина и Партия (т.е. Согдиана и Бактрия в частност) са по същество от „индоирански“ етноси, които са включвали и от полуномадските амюргийски саки и от уседналите земеделци от плодородните долини. Няма реални доказателства, които да подсказват, че жителите на Даюан (говорещи индоирански) и мигриращата орда на Юечжите (говорящи индоевропейски тохарски) са били културно или езиково свързани, както предполага Нараин. Но китайските източници безспорно намекуват за такава връзка. Както беше отбелязано по-горе, „Хан шу“ изрично заявява, че: „Земята, климатът, видовете стоки и начина на живот са идентични с тези на Да юечжите и Анси“.⁷⁰² (ЖВ: тук трябва да се има в предвид налагането на трафарентните формули в китайските извори при описване на варварите, които трябва да са с по-ниска степен на цивилизованост от жителите на Хан! Имперският двоен стандарт. Както и обобщаващите умозрителни заключения, поради липса на конкретна информация.)

На друго място, когато се описва държавата на Да Юечжите, „Хан шу“ отбелязва: „Земята, климатът, видът стоки, начинът на живот и сеченето на монети са идентични с тези на Анси“.⁷⁰³ Този коментар относно сходния начин на живот вероятно се отнася до сходство в начина на живот между „индоиранско-говорещите“ ферганци и партите и „местните“ (също индоиранско-говорещи?) жители на Бактрия, а не до индоевропейски, тохарски говорещите Да юечжи, завоевателите и окупатори на Бактрия.

По-вероятно тази препратка предполага, предвид по-късната дата на съставяне на „Хан шу“, че повечето от предишните номадски елементи в общността на Юечжите са изоставили своя изконен номадски начин на живот, и след като се заделили Бактрия възприемат полуседнал начин на живот, подобен на този, който други нейни членове несъмнено са следвали в Гансу и долината Или, както и ясно следвания уседнал начин на живот от народите на Фергана и Партия. Коментарът в

---

⁶⁹⁸ HS 96A 188.

⁶⁹⁹ SJ 123, Watson, стр. 245.

⁷⁰⁰ Tarn (1938), стр. 298.

⁷⁰¹ M. Rostovtzeff, Cambridge Ancient History XI (1936), стр. 92, който твърди, че ролята на жените в социалния и политическия живот на „полуиранските“ сарматски племена в региона води началото си от предиранския „меотски (местен кавказки) елемент“.

⁷⁰² HS 96A 17B.

⁷⁰³ HS 96A 14B.

„Хан шу“ трябва да се датира от по-късната редакция на текста, базирана на докладите, представени от Службата на генерал-защитника, създаден през 59 г. пр. н. е. (когато в 75 г. сл. н. е., тази длъжност заема Бан Чао, братът на Бан Гу). Бан Чао описва юечжите през периода на петте княжества и по-късния ранен общокушански период, докато по-ранната „Ши цзи“ (цитирайки действителния разказ на Чжан Цян) твърди, че по това време Юечжите все още са „народ от номади“.⁷⁰⁴

Очевидното заключение е, че от 129-128 г. пр. н. е., когато Чжан Цян пристига при Юечжите, които наскоро се установяват на север от Оксус (Вахш) и значителни части от общността все още са номади. През следващите десетилетия те постепенно изоставят напълно номадството и възприемат уседналия, урбанизиран начин на живот до края на I век пр. н.е., заключение, подкрепено от текстови, нумизматични и археологически доказателства.

Нараин се съгласява, че несъответствията между „Хан шу“ (което отбелязва сходство в начина на живот между Даюаните, Партите и Юечжите) и „Ши цзи“ (която прави разлика между Ферганците/Партите и Юечжите) могат да се обяснят с различните дати на написване на двете китайски истории. Но това очевидно несъответствие в двата разказа се разрешава лесно, когато забележим разлика в повече от век, при написването им. През този период ситуацията в долината Окс се променя, не само политически, но и културно. Дася вече е завладяна от Да Юечжите и последните се преместват на юг от Окс (Вахш). Властта и територията на Юечжите са значително увеличени. В културно и социално отношение юечжите се сближават с местното заварено население чрез бракове и възприемане на местните обичаи“.⁷⁰⁵

Преминаването на Да Юечжите през Даюан

Нито един от китайските източници не твърди категорично, че Юечжите са минали през Ферганската долина, но е много ясно, че са го направили. Хронологията е достатъчно очевидна:

133-132 г. пр.н.е.: Юечжите са изгонени от долината на р. Или и продължават пътя си на запад. „Хан шу“ казва, че те били принудени да се насочат по-нататък на запад в своята миграция след прогонването им от долината Или от Усуните, в пасаж, вече споменати в предишния глава: „По-късно, когато усунският кунмо нападна и победи Да юечжите, те тръгнаха на запад и покориха Дася“.⁷⁰⁶ Също така, в „Доклада на Чжан Цян“: „Отивайки на запад, той (кунмо) нападна и победи Да Юечжите, които отново тръгнаха на запад, насочвайки се към земите на Дася“.⁷⁰⁷

Има само два практически варианта за маршрути, достъпни за Юечжите от долината Или в похода им на запад.⁷⁰⁸ По-северният води от Алмати в южните райони на днешен Казахстан до Бишкек в Северен Киргизстан, след това на запад до Тараз (обратно в Казахстан), на югозапад през Ташкент и Самарканд и накрая на югоизток към Термез (всички в Узбекистан). По-вероятно обаче техният маршрут е бил през Алмати и Бишкек, след това на югозапад (на юг в днешния Кара-Балти) до Ферганската долина в Източен Узбекистан. Пътят от Кара-Балти е отвел ордата на Юечжите на юг през високопланинските проходи Тус-Асуу (3586 м) и проходи Ала-

⁷⁰⁴ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁷⁰⁵ Narain (2000), стр. 27.

⁷⁰⁶ HS 96B 1B.

⁷⁰⁷ HS 61 5A.

⁷⁰⁸ Torday, стр. 253-4; R. Pumpelly, Explorations in Turkestan (London 1905), стр. 260, за описанието на алтернативния високопланински път от Исък-кул до оазисите във Ферганската долина, използвана от традиционните киргизки търговци по пътя им към пазарите на Фергана.

Бел (3186 м) или близки до тях древни аналози, след това покрай бреговете на р. Нарин и през Сърдаря във Фергана. От Фергана техният маршрут продължава през днешните Кукон и Чанганд, след това на запад до Самарканд или директно през Зизах, или на юг през високопланинския проход Шахристан (3378 м) в долината на р. Заравшан.

Първоначалната част от похода е била през Ферганската долина/Даюан, и това е ясно загатнато в коментара на „Хан шу“, че Юечжите „след това отишли надалеч, преминавайки Даюан и продължавайки на запад, подчинили Дася“.⁷⁰⁹

Защо Бан Гу ще спомене Даюан във връзка с маршрута на Да Юечжите, ако са следвали далеч по-северен път на запад, заобикаляйки напълно Даюан?

Сима Цян също съобщава Даюан във връзка с миграцията на Да Юечжите, и въпреки че няма конкретно указание в „Ши цзи“, че те непременно са минали през Фергана, намекът отново със сигурност е, че са го направили: „... след като бяха победени от Сюнну, те се преместиха далеч на запад, отвъд Даюан, където нападناха и завладяха народа на Дася...“.⁷¹⁰

Вторият етап от миграцията на юечжите ги превежда и през Фергана и това се досазва от приема, оказан на Чжан Цян, когато пристига в Даюан около пет години по-късно.

Мисията на Джан Циан - Втори етап 128/127 г. пр. н. е.

Чжан Цян също минава през Фергана “ ... след като бърза на запад в продължение на няколко десетки дни, той (Чжан Цян) достига Даюан. В Даюан бяха чували за изобилието на богатства в Хан и искаха да установи контакт, но не можеха да го направят. (Туе владетелят на Даюан) беше възхитен, когато той прие Цян и го попита къде отива. (Чжан) Цян каза: „Отивам на мисия при Юечжите, изпратен съм от императора на Хан, но пътят ми беше затворен от Сюнну. Сега, след като избягах, зависи от вас да изпратите някой, който да ме води по пътя; ако успея да стигна до местоназначението си и да се върна в Хан, богатството и стоките, които Хан ще ви предостави, не мога за ви ги опиша“. Владетелят на Даюан се съгласил и изпрати (Чжан) Цян, като му осигури преводачи и водачи. Той достигна Канцзю, от където го представят на Да Юечжите“.⁷¹¹

В превода на Уотсън на „Ши цзи“: „След като бързаха на запад в продължение на 20-30 дни, те стигнаха до царството Даюан. Туе, царят на Даюан, беше чул за богатството на империята Хан и пожела да установи връзка с нея, въпреки че все още не можеше да го направи. Когато срещна Чжан Цян, се зарадва много и го попита къде иска да отиде. „Бях изпратен като пратеник на Хан при Юечжите, но Сюнну ми затвори пътя и едва сега успях да избягам“, отговори той. „Умолявам ваше височество да ми даде водачи, които да ми посочат пътя. Ако успея да стигна до целта си и се върна в Хан, за да представя доклада си, Хан ще ви възнагради с безброй подаръци!“ Туе, царят на Даюан, се довери на думите му и го изпрати по пътя му, давайки му водачи и преводачи, които да го отведат до държавата Канцзю. Оттам той успя да достигне до земята на Големите Юечжи“.⁷¹²

Тези препратки съдържат много интересни неща. Първо, не трябва непременно да се приема твърде сериозно твърдението, че владетелят на Даюан е

---

⁷⁰⁹ HS 96A 15A.

⁷¹⁰ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁷¹¹ HS 61 2A.

⁷¹² SJ 123, Watson, стр. 232.

чувал за богатството на империята Хан и се е опитвал да установи контакт (въпреки че нито едно от предположенията не е изключено). Коментарите може би принадлежат към същата категория в доклада като твърдението, че Хан може лесно да победи Даюан. Въпреки изключителната си издръжливост и постоянство, Чжан Цян в крайна сметка се провали в основната си мисия, възложена от У ди, и при завръщането си в Сиан трябва да информира императора, че не е успял да убеди Юечжите да влязат в някакъв съюз срещу Сюнну. Като се има предвид репутацията на У ди, Чжан Цян е сметнал за разумно да даде на своя император възможно най-много положителни новини от експедицията. Като намеква, че голямата, уседнала държава Даюан, е далече от Китай, и не е наясно със силата и славата на Хан (при У ди), че те притежават удивителните „небесни коне“ (които разпалват въображението на императора) и че ще е лесно да бъде победана във военно отношение, Чжан Цян успява лесно да отвлече вниманието на У ди от всяко разочарование, което следва от провала на мисията му, с новините за екзотични държави, които просто чакаха или да влязат в търговски отношения, или да бъдат завладени и включени в империя Хан. Това е дипломатическата психология на Чжан Цян (ЖВ: и на всеки един пратеник, рискуващ да си навлече гнева на императора, заради неизпълнената, не по негово вина задача).

Всъщност е напълно възможно владетелят на Даюан да е чувал нещо за Хан. И ако е така, тази информация му е била дадена от мигриращите Юечжи, допълнително доказателство за тяхното преминаване през Фергана. Очевидно владетелят на Даюан е чувал за Юечжите, и знае точно къде са отишли. Фактът, че осигурява водачи и преводачи, които да преведат групата на Чжан Цян през Канцзю, предполага, че той е познавал пътя по който е минала ордата на Юечжите няколко години по-рано. Много по-малко вероятно е даюанците да са имали толкова точни познания за маршрута и местонахождението на юечжите, ако последните бяха следвали алтернативния северен път по южния край на пустинята Мойнкум в Казахстан.

Нараин е противоречив в оценката си за „географията“ на този етап от миграцията на Юечжите. От една страна, той очевидно не вярва, че Юечжите всъщност са преминали през Даюан, твърдейки, че те вероятно са поели по северния маршрут⁷¹³, но от друга страна твърди, че „може би са имали безпрепятствено преминаване, ако наистина са преминали през тяхната (на Даюан) територия“.⁷¹⁴

Ако наистина са минали през Фергана, както се твърди в тази книга, тогава трябва да се съгласим с Нараин, че няма доказателства за конфликт между мигрантите и уседналите даюани (освен предположението на Пянков, че юечжите може да са изместили амиргийските сакски племена от долината, разгледана по-горе).

Както беше отбелязано по-горе, Нараин твърди, че Даюаните и Юечжите „очевидно са били близки и са общували лесно помежду си“⁷¹⁵, тъй като липсват данни от разказа на Чжан Цян за някакъв конфликт между юечжите и даюаните, вкл. очевидното познаване на владетеля на Даюан, местоположението на юечжите, и придополга, че са били общ етнос.⁷¹⁶

Юечжите са преминали през Даюан, без да възникне военен конфликт, може алтернативно да показва военното превъзходство на мигриращата орда и отразява мъдрото решение на даюанския владетел, да им позволи безопасно преминаване.

---

⁷¹³ Narain (2000), стр. 36-37, н. 11.

⁷¹⁴ Там, стр. 29.

⁷¹⁵ Там, стр. 27.

⁷¹⁶ Там, стр. 26.

По-голямата част от населението, вероятно са се скрили в добре укрепените си градове, докато юечжйската орда е минавала покрай тях. Като се има предвид опитът на Ли Гуангли че се нужни четиридесет дни, за да се обсади „столицата“ на Даюан, три десетилетия по-късно, може да се окаже, че юечжите също са сметнали за по-разумно просто да продължат пътя си, докато намерят област, в която да се заселят, вместо да се опитват да завладяват с война местното население и неговата управляваща династия, която очевидно има силни отбранителни позиции.

Археологическите доказателства, разгледани по-долу, загатват за възможността юечжите да са останали за известно време в отдалечения югозападен ъгъл на Фергана (ЖВ: очевидно между 150 и 148/7 г. пр. н.е.) с благословията на владетеля на Даюан, или защото последният просто няма как да им откаже. Вместо да предоставя доказателства за обща или близка етническа принадлежност, относителната лекота на преминаването на Юечжите през Даюан (и дори временното пребиваване тук), може да видим още един пример за вътрешноазиатската геополитика – по-голямата военна мощ на пастирските номадски общности, превъзхождаща уседналите градски държави, практикуващи поливно земеделие и търговия, независимо от относителния размер на техните сили. Това, което е налично, са археологически доказателства за преминаването на Юечжите през Даюан, осигуряващи материалната подкрепа на информацията от писмените препратки. И тук отново единствената надежда за такива материални доказателства е работата на съветски и руски изследователи в продължение на няколко десетилетия.

Археологическите доказателства за преминаването на Юечжите през Фергана

Ферганската долина е дълга около 300 км и включва, освен обширните плодородни пасища, пустини и планини, където не е възможно земеделие. Планините заобикалят долината от всички страни – Котколският (Чакталският) хребет на северозапад, Ферганският хребет на изток, Алайският хребет на югоизток и Туркестанският хребет на югозапад.

С изключение на голям брой каменни сечива от епохата на горния палеолит, открити в началото на 1950 г. в долините на река Охна, по-голямата част от археологическите находки във Фергана датират от бронзовата и желязната епоха. Това са основно керамични фрагменти, и другите материални следи са оскъдни. Изтъкнатите съветски и руски археолози, работещи във Ферганската долина, са Латинин, Спришевски, Бернштам и Заднепровски. Те доказват, че примери за трите широко разпространени типа погребения, отбелязани в предишните глави, се срещат във Ферганската долина, което прави задачата за специфичната идентификация още по-трудна.⁷¹⁷

Гробниците (тип „склепове“) изградени на нивото на земята (от тухли и камък) са датирани от по-късния период и са извън възможната хронология на миграцията на Юечжите.

Открити са малко катакомби, обикновено от типа, където дромосът е папралелен на камерата, и ориентиран в посока север-юг. Горбунова смята, че „този тип е (също) характерен за района на Средна Амударя и Зеравшан“.⁷¹⁸

---

⁷¹⁷ Gorbunova (1986), стр. 100-111; 113-165; G. Frumkin, *Archaeology in Soviet Central Asia* (Leiden 1970), стр. 42 и сл.

⁷¹⁸ Gorbunova (1992), стр. 36.

Подбойните погребения от подтип Б (където страничната камера в дългата стена на ямата се намира в северната или южната стена), са датирани в общата времева рамка на миграцията на юечжите, също са открити във Фергана, Согд и Североизточна Бактрия. Всъщност, освен че са открити във Ферганската долина, те са „по-чести в басейните на Амударя, Зеравшан и Средна Сърдаря“⁷¹⁹, всички съседни области, където човек не би се изненадал да открие струпването на юечжийски некрополи. Това придава допълнителна подкрепа на аргумента, **че подбойните погребения, особено тези, разположени в северната или южната гробна стена, трябва да се считат за вероятно идентифицирани като погребения на юечжите.** Заднепровски за пръв път предлага тази теория, не без първоначални резерви, на Международната конференция за кушаните в Душанбе през 1968 г., предполагайки, че „е изключително вероятно паметниците от Южна Фергана и Алай, като Карабулак, също да принадлежат на (юечжите), въпреки че не е изключена възможността те да представляват локален вариант“.⁷²⁰

Заднепровски последователно поддържа това първоначално идентифициране, твърдейки доскоро (ЖВ: до смъртта си), че подбойните погребения от Южен Таджикистан и Северна Бактрия (приписвани на юечжите и от Манделштам)⁷²¹ са подобни на „погребенията с подбои в Седморечието, Фергана и Бухарския оазис“ и че всички са „принадлежали на юечжите“.⁷²²

Той отбелязва близко сходство между погребенията с подбои, открити в обекта Чаухугоу (Chawuhugou) III в северния район на Таримския басейн, с подбойните погребения, открити в Исък-кул и Седморечието и подобни паметници, открити във Ферганската долина: „По многото си характеристики, т.е. местоположението на нишата - подбой в северната стена на гроба - географска ориентация на скелета, зазиждането на входа на подбоя със сурови тухли (кирпич), те (погребенията от Чаухугоу / Chawuhugou III) приличат на паметниците на Седморечието и съседните региони на Фергана“.⁷²³ Приликата е най-очевидна, ако се сравнят погребенията от некропола Чаухугоу / Chawuhugou III с тези от Хангиз във Фергана.

До 1999 г. Заднепровски е регистрирал и проучил 80 различни некропола във Ферганската долина, с почти 2000 изследвани погребения (въпреки че подробна информация досега е малко публикувана). Единични подбойни погребения са открити в северната и източната част на долината, но повечето са разположени на запад и югозапад. Горбунова също твърди, че в непосредствения предкушански период западните райони на Ферганската долина се различават значително археологически от централните и източните региони (които си приличат повече по отношение на погребенията и придружаващия инвентар): „Изглежда, че миграцията на племената (юечжи) е имала определен ефект върху Фергана, предимно в западни части на областта и долините, които са били по-достъпни за проникване и по-слабо развити в предишните периоди“.⁷²⁴

---

⁷¹⁹ Там.

⁷²⁰ Y.A. Zadneprovsky, 'History of Central Asian Nomads in the Kushan Period', in B. Gafurov, M. Asimov, G. M. Bongard-Levin, B.Y. Stavisky, B.A. Litvinsky et al, eds., *Kushan Studies in U.S.S.R. - Papers Presented by the Soviet Scholars at the UNESCO Conference on History, Archaeology and Culture of Central Asia in the Kushan Period, Dushanbe 1968* (Soviet Indology Series No. 3 - Indian Studies Past and Present, Calcutta 1970), стр. 148.

⁷²¹ Mandelshtam (1974) *Kushan Studies in USSR. ibid.*, стр. 165-6.

⁷²² Zadneprovsky (1999), стр. 3-4.

⁷²³ Там.

⁷²⁴ N.G. Gorbunova, 'Ferghana in the Time of the Kushan Kingdom-The Question of its Borders', in *Kushan Studies in USSR.*, стр. 145.

По-конкретно, по-голямата част от откритите досега подбои са концентрирани **в междуречието Ляйляка-Исфара-Соха в югозападна Фергана (в югоизточния край на Киргизстан)**, където са разположени над 300 погребения с подбои, което представлява около 75% от общия брой, проучен във Фергана. (ЖВ: Предлено ясно е че в този район, юечжите да отседнали и прекарвали няколко години, преди да продължат пътя си към Заревшанската долина), Първоначално тези погребения са приписани на отделната култура Карабулак от Баруздин през 1960 г., но Заднепровски доказва, че те са оставени от мигриращите юечжи въз основа на приликата им с други некрополи с такива подбойни погребения, свързани с тях.⁷²⁵

Така трима съветски/руски археолози (Мандлештамп, Горбунова и Заднепровски) твърдят, че ферганските подбойни погребения са материалните „доказателства“ за присъствието на юечжите тук (при преминаването си през) Ферганската долина. В допълнение, концентрацията на около 300 подбойни погребения в малка част от долината предполага, че юечжите временно са заели плодородния (макар и „по-слабо развит“) район, очертан от реките Ляйляка, Соха и Исфара в далечната югозападна Фергана. Тяхното пребиваване е кратко, до зимата на 133-132 или 132-131 г. пр.н.е. (ЖВ: Не е толкова кратко, но не-повече от 5 години). Въпреки че 300 гробове звучат като значителен брой, за мигрираща орда от около 300 000 души или повече, те представляват само много малък процент от общия брой. Тези погребения също имат разкрит набор от предмети и артефакти, които ще бъдат разгледани във връзка с подобни открития при согдийските погребения по-долу.

Преминаването на юечжите през Согд

Въведение

След като юечжите минават през Фергана през 133 или 132 г. пр. н.е. (150-145 г. пр. н.е.), по-нататъшният им път е през Канцзю, „владение / държава“ в текстовете на Хан, което със сигурност трябва да се идентифицира с древен Согд. Тук отново, по техния път, няколко години по-късно, минава Чжан Цян, воден от водачите и преводачите, предоставени му от владетеля на Даюан, за което стана дума по-горе.

Препратките към Канцзю в „Хан шу“ и „Ши цзи“ (и от Птолемей), както и откритията на съветските и руските археолози, предоставят доказателства, очертаващи ролята на Канцзю за миграцията на юечжите, и мисията на Чжан Цян.

Китайски писмени доказателства за Канцзю са следните: „Седалището на владетеля през зимата е в Леюени / Леюеи (ЖВ: Lèyuèni / 樂越匿 или Lèyuèyì 樂越藝 в епохата Хан ngokyiuetniək / ngokyiuetnjēi^H ? Според Вацлав Блажек, реконструкцията е *(ŋ)rauk(s)watnrik > *hra-yex-sart-nik > *hra-yex-sart“ или Яксарт – Сърдаря, т.е. някъде по реката, Плутарх изоплзва названието Ὀρεξάρτης (Орексарт), Амиан Марцелин Araxates - Араксат“) до град Бейтян 卑阬 (Pieden^H, очевидно Пайкент, древен град до Бухара). Разстоянието до Сиан е 12 300 ли“. Човек достига (Леюениди / Leyuenedi) след пътуване от седем дни на кон, а разстоянието от 9 104 ли е от границата на царството до лятната резиденция на владетеля „На изтоку на разстояние от 5500 ли е седелащите на генера-протектора“.⁷²⁶ ... „На около 2000 ли на северозапад от Канцзю е държавата Янцай. Войската им от конни стрелци наброяват 100 000 души. Имат същия начин на живот като Канцзю. Разположена е

⁷²⁵ Zadneprovsky (1999), стр. 5.

⁷²⁶ HS 96A 15B.

на Голямото блато (Аралско море), което няма друг бряг и което вероятно е част от Северното море”.⁷²⁷ „Канцзю се намира на около 2000 ли северозападно от Даюан“. Тук страната има малка граница с Даюан.

„Канцзю е независима страна и граничи с народа Юечжи на юг и със Сюнну на изток”.⁷²⁸ ...“(Усун) граничи с ... Канцзю на северозапад ...”.⁷²⁹ ... „(От държавата Усун) ... на разстояние 5000 ли на запад, се намира царството Канцзю...”.⁷³⁰

Опитите на учените в продължение на няколко века да локализируют географски и да очертаят Канцзю, са затруднени поради погрешните преписи както в „Хан шу“, така и в „Ши цзи“. Но въпреки че липсват няколко думи и дори цели изречения, предоставената информация е в същия ред като тази за другите „западни държави“, така че пропуските не могат да бъдат съществени.

Със сигурност разстоянията между Сиан и Бейтян (Пайкент) не са съвсем съгласувани, както и разстоянието от Бейтян и лятната столица на краля (9104 ли или 3641 км (на Сърдаря) със сигурност е объркано. Хулселве и Льове предполагат, че текстът може първоначално да е гласял „91 ли“ (или 36 км, въпреки че това изглежда твърде малко вероятно)⁷³¹, докато Пелио отбелязва предложението на Ван Куовей (Wang Kuowei) за 1104 ли (441 км)⁷³², което е по-приемливо за страна, описана като „малка“. Местонахождението и едентификацията както на Бейтян (Beitian), така и на Леюени (Leyueni) е почти невъзможна за определяне (ЖВ: За Бейтян то е очевидно, а за Леюени, трудно на не и невъзможно). Ван Куовей идентифицира първото (невъзможно) с Исък-кул⁷³³, докато Пулейбланк смята, че второто (Леюени) може да „представлява някаква форма на името Яксарт“ (както смята и Блажек).⁷³⁴ Разстоянието между Бейтян и Леюени (Leyueni) е описано като „седем дни път на кон“ в „Хан шу“, което Хулселве и Льове изчисляват, че е равно на около 500 ли – т.е. или 28 км на ден през планинските местности на региона.⁷³⁵

Идентифицирането на тези две основни селища със Самарканд и Бухара е една очевидна възможност, въпреки че разстоянието между двата града е около 200 километра, което не съответства на нито една от дадените статистики.

Пулейбланк обсъжда възможния тохарски произход на името "Канцзю / Kangju" в неговата реконструкция на "старокитайски" като *khan-kiah. В тохарския език думата kank, означава „камък“. Така Канцзю може да означава „Каменната страна“, т.е. Самарканд (или по същия начин Ташкенд което означава „Каменен град“).⁷³⁶

Нараин предлага точно местоположение за Канцзю, въпреки че донякъде изненадващо не включва никакви земи на юг от Сърдаря, като изключва цялата долина на р. Зеравшан, културното сърце и център на Согд: „Разделителната линия между Канцзю и Да Юечжите е Сърдаря при нейния среден завой с централна точка близо до Ленинабад. Държавата Канцзю е по-малка от този на Да Юечжите. Вероятно включва района на север от Сърдаря и на запад от планинските вериги Курамински и Саткаласки хребети (Писком и Койкол), земите напоявани от реките Ангрен, Чирчик и Келес, всички притоци на Сърдаря между Ташкент и Ангрен.

⁷²⁷ HS 96 A 17 A.

⁷²⁸ SJ 123, Watson p. 234.

⁷²⁹ HS 96B 1 B.

⁷³⁰ Там.

⁷³¹ Hulsewe and Loewe, стр. 125, n. 299, 2.

⁷³² P. Pelliot, 'L'Edition collective des oeuvres de Wang Kouo-wei', in T'oung Pao 26 (1929), стр. 151.

⁷³³ Там, стр. 150.

⁷³⁴ Pulleyblank (1962), стр. 94; Torday, стр. 319 n. 34

⁷³⁵ Hulsewe and Loewe, стр. 125, n. 299, 2.

⁷³⁶ Pulleyblank (1966), стр. 28.

Накратко, държавата Канцзю включва североизточния клин на съвр. Узбекистан между Киргизия и Казахстан; източната част на този клин формира част от Даюан“.⁷³⁷

Географското местоположение по Нараин изглежда твърде далече на север. Разбира се, въпреки известно изкривяване на текста и несигурността на неговите първоизточници, информацията предоставена от текстовете, е достатъчна, за да позволи идентифицирането на „държавата“ Канцзю със Согд.

Канцзю е ясно на север от Амударя и главния град на Юечжите Ланши (виж по-нататък в текста. ЖВ: Ланши е главен град на Дася и отговаря на Евкратидия); на запад и северозапад от Ферганската долина (където очевидно граничи с голямото царство Усун след 132 г. пр. н.е); и югоизточно от западните владения на Сюнну (които следователно трябва да са включвали степите на Казахстан).

Канцзю включва земи от двете страни на средна Сърдаря, особено гъсто населената Зеравшанска долина на юг от Сърдария, и със сигурност Самарканд и Бухара (както Шишкина твърди по-долу). Следователно, поне според писмените свидетелства, Канцзю може да се идентифицира само с общите географски очертания на Согдиана.

Население: Домакинства 120 000, жители: 600 000.⁷³⁸ „Страната е малка“.⁷³⁹ Географските размери на царството Канцзю може да не са били големи, но населението е значително, което е позволило на управляващата династия да поддържа огромна военна сила. Военна сила: Лица, способни да носят оръжие: 120 000.⁷⁴⁰ „Те имат 80 000 или 90 000 конни воители стрелци с лък“.⁷⁴¹ „(Канцзю) не е подчинено на генерал-защитника“.⁷⁴² „На изток (жителите) бяха принудени да служат на Сюнну“.⁷⁴³ „Той показва номинален суверенитет (Цюрхер го превежда като „подвластни на“)⁷⁴⁴ и васалство към Юечжите на юг и Сюнну на изток“.⁷⁴⁵

„Канцзю е далече от Хан, и надменно не желае да постави Ханските пратеници при същите условия като тези от други държави от Западните региони“.⁷⁴⁶ „(У ди – чух това) на север има (народи) такива като Да Юечжите и Канцзю, чиито войски са силни; Ще трябва да им се представят дарове и привилегии, с които те да влязат в отношение с Двора на Хан“.⁷⁴⁷

За разлика от подценяването на военната сила на Даюан от Чжан Цян (и две десетилетия по-късно от Яо Динхам), китайците очевидно са по-впечатлени от силата на Канцзю, намирайки ги за високомерни и самоуверени във военно отношение. И дума не може да става, тази държава може да бъде завладяна само от 3000 хански воители, а по-скоро признание, че войските на Канцзю (със 120 000 въоръжени мъже, 80 000 - 90 000 от които са конни стрелци) са значителни, и трудно могат да бъде победени от Хан.

За управляващата династия в Канцзю, нейните съюзни скотовъдни племена осигуряват по-голямата част от конните воители стрелци с лък, докато уседналите

---

⁷³⁷ Narain (2000), стр. 29-30.

⁷³⁸ HS 96A 15B.

⁷³⁹ SJ 123, Watson p. 234.

⁷⁴⁰ HS 96A 15B.

⁷⁴¹ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁷⁴² HS 96A 15B.

⁷⁴³ Там.

⁷⁴⁴ Zürcher (1968), стр. 360.

⁷⁴⁵ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁷⁴⁶ HS 96A 16A.

⁷⁴⁷ HS 61 3A.

земеделци от речните долини могат да осигурят останалата част от войската, ЖВ: примерно пехотата.

Избягвайки всякакви военни възможности, Чжан Цян твърди вместо това (в доклада си до У ди), че Канцзю трябва да бъдат подкупени с дарове и търговски предимства от Хан, за да станат съюзници на китайците.

Накратко, Канцзю е достатъчно силен и отдалечен, за да устои на опитите на Хан да се присъедини към тяхната трибутарна система чрез военни средства, но очевидно е под някаква форма на зависимост към Юечжите, и към Сюнну. (ЖВ: по-скоро става дума за най-крайните райони на Канцзю, която е хлабава федерация от племена образуващи 5 княжества: Сусие / Sūxiè 蘇薤 (ранносреднов. кит. Soṡāi^H, Sāgāh), Фумо / Fùmò 附墨 (Bio^Hmək), Юни / Yūnì 罽匿 (Io^Xniek), Цзи / Jì 罽 (Kīēi^H), Аоцзян / Áojiān 奥鞬 (Au^Hkan).⁷⁴⁸

Околна среда/Начин на живот: „Начинът на живот е идентичен с този на Да Юечжите“.⁷⁴⁹ „Народът е от номади и приличат на Юечжите в своите обичаи“.⁷⁵⁰

„В Канджу има петима по-малки царе... всичките пет са подвластни на Канцзю“. Последната препратка ясно показва, че „Канцзю“ трябва да се разглежда като федерация с едно господстващо племе или династия, което контролират пет по-малки княжества със свое самоуправление. Шишкина се съгласява и твърди, че геополитическите промени в Согдиана, които са станали очевидни към края на II век пр. н.е., трябва да са били резултат от хегемонията на Канцзю: „Историческата ситуация от I век пр. н.е. предполага, че тези промени са свързани с разпространението на властта на Канцзю над Самарканд и Бухара“.⁷⁵¹ Петте по-малки царе, отбелязани в „Хан шу“, са подчинени племенни групи подчинени на „по-голямото племе Канцзю“ и като се има предвид, че всички те са изброени като имащи специфични „седалища на управление“ (различни от двете основни селища, посочени като принадлежащи към династията Канцзю), може да се мисли че това са земеделски уседнали общности „народи“, живеещи под хегемонията на Канцзю“.⁷⁵²

Начинът на живот на управляващото племе или династия на Канцзю е на милитаризирана пастирска номадска общност, подобна на Юечжите и техния начин на живот, скоро след пристигането им на север от Амударя, според информацията на Чжан Цян предоставена на двора на Хан. Ако държавата Канцзю се идентифицирани с древна Согдиана под династичната хегемония на Канцзю

---

⁷⁴⁸ ЖВ: В «Син Тан шу», княжествата на древната Канцзю се отъждествяват с по-късни топоними: Ши със Сусие и Юни, Хе 何 (G^hα^X) – с Фумо (Bio^Hmək), Ан 安 (ʰan) – с Цзи, Хосюн (Hùxún) 苻尋 – с Аоцзян. Така Ши 石 (dziēk), или Чач (Ташкент) се свързва с две канцзюйски княжества Сусие (Soṡāi^H) и Юни (Io^Xniek), Хе 何 (G^hα^X) се локализира между Самарканд и Бухара, Хосюн (Hùxún) 苻尋 (G^hu^Xzim) е Хорезъм и се свързва с Аоцзян или Ау^Hкан. (Малявкин, 1989: 77, 79, 84, 230, 261) Княжеството Цзи 罽 (Kīēi^H), очевидно се отнася за гр. Кеш, сега Шахрасабс в Узбекистан. Археологическите останки на древния Кеш са на брега на р. Танхаздаря. Според «Син Тан шу», отговаря на владението Ан 安, което се е простирало от Бухара до р. Заравшан, и Кеш попада в тази област (Малявкин, 1989: 223, 273, 199, 200) Владението, града Юни (Io^Xniek) отговаря на Антиохия Задякскартска, или това е древният град Канка, съществуващ от III в. пр. н.е. (откъдето идва и названието Кангха или Канцзю), а Сусие (Soṡāi^H, Sāgāh) вероятно отговаря на градището Мингурюк, древен град с неизвестно име, възникнал в I в., който по-късно е бил столицата на ранносредновековен Чач. Или казано с две думи Канцзю е обхващала точно региона между реките Амударя и Сърдаря и Аралско море.

⁷⁴⁹ HS 96A 15B.

⁷⁵⁰ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁷⁵¹ HS 96A 17A.

⁷⁵² G.V. Shishkina, 'Ancient Samarkand: Capital of Soghd', Bulletin of the Asia Institute 8 (1994), стр. 90.

тогава кратка история на Согдиана до пристигането на Юечжите ще помогне да се съпоставят археологическите и писмените доказателства за взаимодействието между Юечжите и Канцзю, разгледани по-долу, в по-широк контекст.

Кратка история на Согдиана от VI до края на II век пр.н.е.

Между 553 и 550 г. пр. н.е. Кир II (559-529 г. пр. н.е.), водач на персийската фамилия Ахемениди, сваля от власт Астиаг, крал на мидийците, и поставя Месопотамия, Партия и Анатолия под свой контрол. До 539 г. той завладява Бактрия и голяма част от Согдиана като там, установява линия от крепости по Сърдаря. Согд е превърната в 13-та сатрапия на Ахеменидите и дава данъци на наследниците на Кир. Най-старите слоеве на Афрасиаб - древното селище предшестващо Самарканд - датират от този Ахеменидски период. Първоначално градовете-оазисни държави в Согдиана и Бактрия печелят значително от включването си в Ахеменидската империя, но по-късно искат да възвърнат независимостта си, и по-крайните части на Согдиана го правят до ок. 400 г. пр. н.е.⁷⁵³

Около два века след смъртта на Кир, Александър Македонски завладява отново голяма част от Средна Азия, и Бактрия включително през 329 г. пр. н.е. Основният опонент на Александър в региона е Бес - бивш сатрап на ахеменидския владетел Дарий III, който го убива в района на съвр. Шахр-И Кумис, за да се обяви за негов приемник. Войските на Бес се състоят от бронирана кавалерия от Бактрия и Согдиана, която след поражението при Гавгемела, той извежда обратно през Амудария, след като разрушава мостовете ѝ. Александър повежда войските си на форсирани маршове през пустинята, прекосява Амударя на надуте салове и се изправя срещу противниците си, които незабавно поискват мир. Бес е екзекутиран. Македонците се установяват в сатрапския дворец в Мараканда (Самарканд). Согдиана, след около 70 години независимост, се оказва включена в новата Македонска империя. Но докато Александър провежда кампанията си на север по протежение на Сърдария, согдийците, под водачеството на Спитамен, възстават в неговия тил и избиват останените македонски гарнизони, нанасяйки може би най-тежкото поражение в кариерата на Александър.⁷⁵⁴

В течение на следващите 18 месеца Александър отмъщава, като разрушава укрепените градове на Согдиана един по един, започвайки от планината Хисар и преминавайки по долината Заравшан.⁷⁵⁵ В сърцето на древен Согд са долините на Зеравшан и Кашкадаря, и в неговата отмъстителна кампания по тези гъсто населени долини за подложени на огън и меч и загиват около 120 000 согдийци.⁷⁵⁶

Ариан описва кампанията по следния начин: „Самият Александър, след като премина в Согдиана, раздели останалите си сили на пет, една част да бъде командвана от Хефестион, друга от Птолемей... трета от Пердика, четвърта от Коен и Артабаз. Петата той пое сам и продължи с нея към Мараканда, докато останалите четирима командири проведоха настъпателни операции при възможност, шурмувайки крепостите, където някои от местните племена се опитваха да се скрият или други доброволно се предаваха. По-голямата част от Согдиана е покрита от тези операции ... Междувременно Александър, с остатъка от силите си, тръгна срещу тези

⁷⁵³ Hulsewe and Loewe, стр. 130-1, ns. 320, 321, 322, 323.

⁷⁵⁴ R. Frye, *The History of Ancient Iran* (Munich 1984), стр. 141.

⁷⁵⁵ Arrian, *Book Four*, 5-7 (1971), стр. 208-211

⁷⁵⁶ A.B. Bosworth, *Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great* (Melbourne 1988), стр. 117, 109-10.

части на Согдиана които все още бяха в ръцете на бунтовниците и не му беше трудно да ги покори.⁷⁵⁷

Сред многото пленници, заловени по време на согдийската кампания, е принцеса Роксана, дъщеря на друг согдийски противник, Оксиарт. Последвалото решение на Александър да се ожени за Роксана се дължи отчасти на нейната красота, но също така като жест за успокояване на бунтовните согдийци. След смъртта на Александър във Вавилон през 323 г., Бактрия и Согдиана незабавно се разбунтуват, но са превзети през 305 г. пр. н.е. от неговия наследник Селевк Никатор (311-281 г. пр.н.е.). Въпреки това при сина на Селевк, Антиох I (281-261 г. пр. н.е.), Бактрия и (вероятно) Согдиана отново се откъсват от хегемонията на Селевкидите. Но Согдиана, заедно с голяма част от Централна Азия, попада в орбитата на елинистическото влияние през краткия период на македонското завоевание.

Антиох I сече много свои монети, откривани в региона, вероятно в Балх (Бактра „столицата“ на Бактрия). Това за златни монети с големи стойности - статери, тетрадрахми и драхми. През последните два века преди новата ера в согдийските монетни дворове са отсечени няколко серии от различни типове монети с различни деноминации и са широко използвани в търговския обмен в Согдиана и Бактрия, макар и може би само от гръкоезичното население.⁷⁵⁸

Постепенно местното население на Согдиана свиква с употребата на гръцките монети в периода на Селевкидите и когато притокът им спира след независимостта им от Антиох I, местните владетели започват да сечат свои собствени.

Според Нимарк тези местни емисии са силно обезценени и всъщност са „обикновени имитации на най-разпространените гръцки монети“.⁷⁵⁹ И все пак тези имитации остават като решаващо (и често единствено) доказателство за политическо, икономическо и социално развитие в Согдиана през I век пр.н.е.

Согдийските и бактрийските монети-имитации представляват доказателство за присъствието на юечжите по време на „периода на петте ябгу / княжества“.

В средата на III век (ок. 250 г.) пр. н.е. селевкидският управител на Бактрия, Диодот, създава независимо Гръко-бактрийско царство (събитие, което ще обсъдим в следващата глава), което е упражнявало известен контрол над Согд. В 230 г. пр. н.е., синът на Диодот е свален от един от неговите сатрапи, гръцки заселник на име Евтидем, който след това управлявал Гръко-Бактрия около 40 години до ок. 190 г. пр. н.е. Ако Согд е бил част от зараждащата се гръко-бактрийска държава, тогава отсъствието на имитациите на Евтидем показват, че някъде в края на III век пр. н.е., по време на живота на Евтидем, Согд отново е станал независима единица.⁷⁶⁰

Евтидем сключва мирен договор със селевкидския владетел Антиох III през 206 г. пр. н.е., и не се опитва да превземе Согдиана. Вместо това гръко-бактрийците се разширяват на юг в Индия, създавайки индо-гръцките царства.

Ако „държавата“ на Канцюз трябва да бъде идентифицирана като Согдиана, тогава това е станало през този период на независимост от Селевкидите, т.е. ок. 210 г. пр. н. е., или казано с други думи, регионът попада под хегемонията на номадската династията Канцюз (Кангка), която след това продължава да управлява независима Согдиана, докато не попада под политическо влияние на Юечжите/Кушани.

---

⁷⁵⁷ A. Nymark, *Culture and Art of Ancient Uzbekistan vol.I* (Moscow 1991), стр. 155.

⁷⁵⁸ Arrian, *Book Four*, 16, стр. 229.

⁷⁵⁹ E. Rtveladze, *The Ancient Coins of Central Asia* (Tashkent 1987), стр. 46.

⁷⁶⁰ Nymark, стр. 156.

БоPEARчичи заключава, че при династията Канцзю „Согдиана... остава свободна поне до пристигането на Юечжите през 130 г. пр.н.е.“.⁷⁶¹

Преминаването на Юечжите през Канцзю и Согд

Въпреки че нито един от китайските източници не твърди категорично, че ордата на Юечжи е минала през Канцзю, единственото логично заключение, което може да се направи от текстовете е, че те са минали точно оттук. Птолемей отново продължава несъзнателно да чертае пътя на миграцията на юечжите, като отбелязва племе, което този път той нарича Tachoroi „тахори“ (вариант на тохари), обитаващо Согд.⁷⁶²

Заключението, че юечжите трябва да са преминали през региона, се подсилва допълнително от факта, че Ханските източници ясно показват, че Чжан Цян е минал през Канцзю по време на търсенето на Юечжите. Той очевидно не е бил информиран от владетеля на Даюан за точния маршрута следван от Юечжите, но той му осигурява водачи, които да го отвеждат до Юечжите.

Хронологията е достатъчно ясна: през 132-131 г. пр.н.е. юечжите напускат Даюан и продължават своята миграция на запад. Това, че те продължават точно на запад в своя път след преминаването им, и евентуално им презимуване в Даюан, се подразбира в „Хан шу“ от вече цитирания пасаж: „... преминали през Даюан (и) продължили на запад, за да подчинят Дася“.⁷⁶³

Има три възможни варианта на маршрут на запад от Фергана, независимо дали започва от днешния Кукон в центъра на долината Исфара, на югозапад. Първият е право на север и след това на запад, през високопланинския преход Камчик (2267 м) и през Ангрен до Ташкент, оттам на югозапад до Самарканд. Вторият и по-директен маршрут е право на запад през днешните Чуганд и Зизах, оттам на югозапад към Самарканд. Като се има предвид, че долината Зеравшан е земеделската, гъстонаселена сърцевина на Согд/Канцзю (за което те са били информирани от владетеля на Даюан, който несъмнено е искал, по-бързо да ги насочи да продължат напред и да търси подходящи земи за заселване другаде), движещата се орда е избрала да следва трети маршрута - от Чуганд на юг през прохода Шахристан (3378 м), след това надолу в горната част на долина Зеравшан.

Ако Юечжи са избрали този маршрут, тогава са зимували в Южна Фергана, преди да пресекат високия проход през пролетта. Разбира се, всичко това е силно спекулативно, но въпреки че няма недвусмислен текст, доказателствата за това следват от хода на събитията.

„Ши цзи“ също загатва това, като отбелязва (в превода на Уотсън), че Юечжите „се преместиха далеч на запад, отвъд Даюан...“,⁷⁶⁴ което Цюрхер чете като: „Те преминаха през Даюан и на запад от тази страна.“⁷⁶⁵ Между Даюан и Дася лежи Канцзю/Согд и всеки, който се движи на запад, отвъд Даюан (или на запад от тази страна) и се насочва към Северна Бактрия, трябва да мине през Согд. Това се вижда от недвусмисленото твърдение, че Чжан Цян е бил отведен от неговите даюански водачи и преводачи в Канцзю и оттам е продължил директно към царството на Да Юечжите в Северна Бактрия.

⁷⁶¹ O. Bopearachchi, 'The Euthydemus Imitation and the Date of Sogdian Independence', *Silk Roads Art and Archaeology* 2 (1991/2) стр. 11-12; also Rtveladze, стр. 46.

⁷⁶² Ptol. Geog. vii, 2, 15; vi, 14, 7-14. Tarn, ст р. 517; McCrindle (1885), стр. 281.

⁷⁶³ HS 96A ISA.

⁷⁶⁴ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁷⁶⁵ SJ 123.3b, trans. E. Zurcher (1968), стр. 360.

Мисията на Чжан Цян: Трети етап 129/128 г. пр. н. е.

Чжан Цян също минава през Канцзю. „Хан шу“ отбелязва, че: „... (владетелят на Даюан) изпрати (Чжан) Цян, осигурявайки му преводачи и водачи. Той стигна до Канцзю, от където го изпратиха при Да Юечжите“.⁷⁶⁶ Или както казва Сима Цян в „Ши цзи“: „Владетелят на Даюан се довери на думите му и го изпрати по пътя му, давайки му водачи и преводачи, които да го отведат до държавата Канцзю. Оттам той успя да достигне до земята на Големите Юечжи“.⁷⁶⁷

Въпреки очевидната си военна сила, Канцзю (Kangju) подобно на Даюан (Dayuan) също е допуснал и улеснил (или поне не е пречил на) преминаването през територия си на юечжийска орда през 131 г. пр. н.е. (ЖВ: 145-135 г. пр. н.е., предвид сакския щурм на Евкратидия през 145 г. пр. н.е.), и на пратеника на Хан през 128 г. пр.н.е.

Със своите военни ресурси, Канцзю е достатъчно силна държава, за да бъде „лесно победен от силите на Хан“⁷⁶⁸, въпреки че е „принудена да се подчинява на Сюнну“ на изток⁷⁶⁹, и (по-късно) ще признае „номинално васалство“ (или дори ще стане „подчинен на“). Юечжи на юг“.⁷⁷⁰

Това твърдение поставя въпроса, дали части от Согд (вероятно най-гъсто населените части – долината Зеравшан и Самарканд) са били нападнати и победени от мигриращите юечжи и след това принудени да влязат в подчинени отношения? Тордай твърди, че не само Юечжите са победили династията Канцзю в Согд, но и в Северна Бактрия, за която предполага, че е била под канцзюйска власт: „Трябва да приемем, че те са превзели региона от Канцзю със сила и чрез война „Неговото (на юечжийския владетел) последващо завладяване на Согдиана вероятно е предизвикано от неговите амбиции да разшири земите си на югоизток, където беше поставил Дася под властта си“.⁷⁷¹

Ако наистина е така, очевидно мигрантите са разполагали с впечатляващи военните способности, въпреки предшестващите разделения и претърпените поражения, първо от Сюнну после и от усуните. И те успяват да нахлуят и победят добре защитената държава, каквато тогава е Канцзю в Согдиана.

Но за твърдението на Тордай, няма доказателства. Освен това той твърди, че юечжите се заселили в делтата на Яксарт (Сърдаря), а не в Северна Бактрия в края на тяхната миграция, което е очевидно неправилно, както ще покажат писмените и археологически доказателства, разгледани в следващата глава. След това той предполага, че юечжите са победили династията Канцзю, за да получат контрол над Бактрия, където доказателствата показват, че те са победили групата саки, които са установили хегемонията си над северните части на Бактрия и на юг от Амударя. Юечжите са принудени да ги победят и изселят, за да се заселят в този регион. В крайна сметка няма доказателство (освен споменаването на „номинално васалство“), че юечжите някога са били принудени да воюват срещу Канцзю. Ако е имало някакъв конфликт, то предвид последвалата история на региона (включително нахлуването в Согдиана от Караханидите през XI век, например) налагането на

---

⁷⁶⁶ Torday, стр. 301.

⁷⁶⁷ HHS 77.4a.

⁷⁶⁸ HS 96A 16A.

⁷⁶⁹ HS 96A 19A.

⁷⁷⁰ A.G. Maximova, M.S. Merschiev, B.I. Vainberg, L.M. Levina, Drevnosti Chardary (Antiquities of Chardara) (Alma-Ata 1968), стр. 175-190.

⁷⁷¹ Torday, стр. 301-302.

юечжиската власт над Канцзю, би било типичен пример, за това познато явление в историята на Централна Азия, което обсъдих многократно, че по-голямата военна мощ на скотовъдните номадски държави е от решаващо значение за победите им над полууседналите и уседнали, земеделски общности независимо от относителния размер на техните сили.

Управляващата династия на Канцзю е също с милитаризирано, полуномадско потекло, но по-голямата част от населението със сигурност е било от уседнали земеделци. Доказателствата могат да се тълкуват алтернативно като предполагащи, че Канцзю (както държавата, така и династията) е възприела мирна и дипломатическа позиция спрямо повечето от своите съседи, дори и към преминаващите юечжийски орди. Канцзю признава номинално васалство както към Сюнну, така и към Юечжите. Те очевидно са подпомогнали китайците, като са помогнали (или поне не са попречили) на Чжан Цян в опита му да открие Юечжите, и впоследствие дори изпращат „царския“ син като пратеник в двора на Хан по време на управлението на император Чжен ди. Несъмнено, подобно на Усун, в Канцзю са смятали, че дворът на Хан е твърде отдалечен за да примат „покровителството“ на генерал-защитника на западните региони. Канцзюйската династия се стреми да не обиди никого – Хан, Сюнну и Да юечжите.

Следователно е по-вероятно владетелите на Канцзю и Согд да са позволили на Юечжите необезпокоявано преминаване през тяхната територия и са приели някаква форма на подчинени отношения, за да избегнат военен конфликт.

Не е необходимо да се мисли за ожесточена военна конфронтация между двете династии, а по-скоро е ситуация, в която местните владетели признават, че Юечжите са роднини на династията на Канцзю.

Дори на този ранен етап Канцзю е идеален буфер за юечжите, между новата им родина на север от Амударя и Усун и Сюнну на север и изток. Канцзюйците (или поне някои елементи от согдийското население) са признали васалство пред Сюнну на изток (вероятно североизток), което показва големия обхват на сюннуйското влияние. Това се потвърждава от „Хан шу“ в описанието на Чжан Цян на „държавата“ Даюан, че „(областта) на запад от Усун до Анси е близо до Сюнну“. Това показва, че сюннуйското влияние очевидно е достигнало от степите на източна Монголия, до Северна Партия (ЖВ: силно спекулативно). Дори като се допусне възможното голямо преувеличение или дезинформация на Хан, това означава, че Сюнну са практикували в сезонни придвижвания през (или поне са упражнявали някаква форма на номинална хегемония над) много значителна западна област, включително степните земи на Казахстан и Узбекистан, от езерото Балкаш до Аралско море. Разбира се, възможно е това „номинално васалство“ да е двусмислената форма на даване на дарове, което Сюнну, според китайските източници тълкуват като подчинение, но което местните жители (включително управляващите династии на Даюан и Канцзю), разбират само като дипломатически любезности.

Има малко доказателства, че Сюнну активно са упражнявали военната си мощ толкова далеч на запад, въпреки че те може да са проникнали временно по протежение на Средна Сърдаря, ако археологическите доказателства за могилиното погребение в Джаман-Тогай, наистина е сюннуйско, както смятат съветските археолози през 1968 г.

Тордай приема това като потвърждение на номиналната зависимост и военното подчинение на Канцзю от Сюнну и се опитва да датира началото на това подчинение, още при управлението на Маодун. Той намира пасажа от „Хан шу“ за доказателство за подчинението на Канцзю от Сюнну на изток“ и свързва това

унизително поражение със степна битка, водена от Маодун при Зайсан Нор през 203 г. пр. н.е.

Реконструкцията му е напълно въображаема, и не е подкрепена от доказателства.

Юечжите преследвани от Усуните, от долината на р. Или до Бактрия?

Миграцията на Юечжите от Исък-кул през Ферганската долина и Согдиана до Северна Бактрия може да не е била предварително замислено начинание, както предполагат доказателствата, според „Хан шу“. Има предложение че след поражението над юечжите в басейна на р. Или, победителят – усунският кунмо, може да е преследвал юечжите на запад през Даюан и Канцзю, чак до Бактрия. „След като кунмо порасна достигайки зряла възраст, той поиска разрешение от шанюя да отмъсти за греховете спрямо баща му. Отивайки на запад, той атакува и победи Да юечжите, които отново избягаха от запад, премествайки се в земите на Дася. Кунмо разгроми населението на Дася и след това остан окупирайки тези земи“.⁷⁷²

Ако наистина юечжите са били преследвани от отмъстителните усун, продължаващото им пътуване на запад може да е стихийно бягство, а не спокойна миграция. Но в този (или който и да е друг) пасаж няма твърдение, че юечжите действително са били преследвани от усуните, а само че Кунмо, след победата си над юечжите в басейна на Или, може да е повел войските си на запад до Бактрия, която нападнали (разорили?) населението в някаква част (вероятно на север) от този регион и след това очевидно останали там във временна окупация.

Човек може да се изкуши да посочи този пасаж като доказателство, че войската на Усуните (лично водени от кунмо) са били сред онези групи номади, посочени в класическите източници, които допринесли за поражението на Гръко-Бактрия. Наистина, както ще бъде показано в следващата глава, редица учени са идентифицирали „Asioi“ (аси, асиани) от класическите източници с китайското Усун. Въпреки това, дори ако усунски групи са проникнали в Северна Бактрия между 133 г. пр. н.е. и да речем 129/8 г. пр. н.е. (което не е невъзможно) тяхната роля в поражението и събарянето на гръко-бактрийското царство изглежда незначителна в сравнение с тази на саките и юечжите.

Каквито и да са обстоятелствата, всяко пребиваване на усуните в Бактрия (ако изобщо се е случило) е очевидно краткотрайно. Чжан Цян не споменава нито една дума за усун в региона през 129/8 г. пр. н.е. И със сигурност най-късно до 126 г. пр. н.е., усуните са се върнали в новопридобитата си родина близо до Исък-кул. Там те бързо изграждат нови равноправни отношения с Сюнну, основани на равни мо сила военни способности и дори взаимно уважение. Както казва „Хан шу“: „Неговите сили (на Кунмо) постепенно ставаха все по-силни и след смъртта на шанюя той вече не желаше да посещава двора на Сюнну и да им служи. Сюнну изпратиха сили да го нападат, но нямаха успех; и с още по-голямо уважение към неговите големи сили, те се държаха на разстояние“.⁷⁷³

Както ще бъде вече казано, шанюя Цзюнчен, умира през 126 г. пр. н.е. и е наследен от Ичжисие. И за известно време (години?) преди смяната на властта у Сюнну, силите на усуните „постепенно“ стават все по-силни. Така че, ако усунският кунмо е продължил на запад до Бактрия някъде след 133/2 г. пр. н.е., той трябва да се е върнал у дома си, не много след това, смятайки, че всяко продължително

---

⁷⁷² HS 61 5A.

⁷⁷³ Там.

пребиваване в Бактрия ще отслаби усуните в лицето на Сюнну. Точно както възхода на усуните е ясно подсилен от успешното им преследване и поражението на юечжите в басейна на р. Или, така Сюнну бяха донякъде отслабени в началото на 120 г. пр. н.е. от успешните операции на Хан срещу тях и от смъртта на Цзюнчен. След като юечжите са изключени от уравнението, променящият се баланс на „номадската“ власт по северозападната граница на Китай навлиза (временно) в нова фаза.

Археологически доказателства за преминаването на Юечжите през Канцзю/Согд

Въведение и история

Писмените доказателства ясно показват, че в последната част от своята миграция юечжите са минали през части от Согд (т.е. „държавата“ Канцзю или тези области на Согд, които са под канцзюйска хегемония). Но археологическите доказателства за този очевиден ход на събитията според изворите не са много. Най-вероятното място за откриване на материални доказателства е дългата долина на река Зеравшан, която извира и тече между планинските хребети на Туркестан и Таджикистан, а след това тече на запад през Самарканд и излиза в пустините на Узбекистан. Долината е плодородна и защитена, осигурявайки отлични условия за селскостопанските селища от ранната бронзова епоха. Откриването през 1976 г. на селище Саразм от бронзовата епоха в горното течение на реката показва, че долината е била заселена от хиляди години, поне някъде между средата на 4-то и 3-то хил. пр. н.е.⁷⁷⁴

Долината на Зеравшан може да се е сторила на юечжите като потенциално място за заселване, тъй както е била разглеждана по подобен начин от множество мигриращи скотовъдци номади в продължение на хиляди години.

Археологическото изследване на средната и долната част от Зеравшанската долина започва през 1940 г. с проучване, извършено на строителната площадка на язовира Ката-Курган, по средата между Самарканд и Бухара, при което се откриват согдийски погребения от „кушански период“.⁷⁷⁵

Между 1945 и 1949 г. съветският археолог Тереножкин провежда систематични изследвания в големия град на древния Самарканд, Афрасиаб.⁷⁷⁶ Това е последвано от експедиции от узбекския клон на Съветската академия на науките в края на 50-те и началото на 60-те години, които проучват задълбочено редица обекти около Самарканд.⁷⁷⁷

През 1946 г. Академията на науките на Таджикската ССР започва да изследва горното течение на Зеравшан, източно от Самарканд, под ръководството на Якубовски и полага основите за систематично археологическо проучване по цялата дължина на горното течение на реката.⁷⁷⁸ Предварителната работа на Якубовски е

⁷⁷⁴ A.I. Isakov, 'Sarazm: An Agricultural Centre of Ancient Sogdiana', Bulletin of the Asia Institute 8 (1994), стр. 1 и сл.

⁷⁷⁵ Шишкина В. А. Археологические наблюдения на строительстве Катта-Курганского водохранилища // Известия Узб-филиала АН СССР № 10. стр. 19-24.

⁷⁷⁶ А. И. Тереножкин, «Согд и Чач» КСИИМК 33 (1950), стр. 152-169; А.И. Тереножкин, «Роскопки на городище Афрасиабе», КСИИМК 36 (1951), стр. 136-140.

⁷⁷⁷ В. И. Шишкина, Узбекская археологическая экспедиция АН УзССР, ИМКУз (Ташкент, 1961), стр. 36-43; В. И. Шишкина, Афрасиаб - сокровищница древней культуры (Ташкент, 1966), стр. 8-10.

⁷⁷⁸ А.Ю. Якубовский, "Итоги работы Согдики-Таджикской археологической экспедиции в 1946-1947 гг." МИА СССР № 15 (Москва-Ленинград 1950) стр. 13-28.

продължена през 60-те години на миналия век от Мандлештам, който открива многобройни надгробни могили и селища, много от които очевидно са оставени от мигриращи номадски групи през ранната „кушанска епоха“ (както съветските археолози обозначават период между II век пр. н. е. и края на II / началото на III век сл. н. е.).⁷⁷⁹

В рамките на тази широка и обща хронология, приписването на определени видове погребения и укрепени селища на специфични групи от пастирите номади е труден въпрос. Мандлештам е първият, който се опитва да стесни донякъде търсенето в обръщението си на конференцията за кушаните в Душанбе през 1968 г.: „Датирането на изследваните паметници (което е подкрепено от резултатите от скорошни разкопки на градски обекти) ни позволява да твърдим със сигурност, че принадлежат на номадите, които през последната третина на II в. пр. н.е. унищожават Гръко-Бактрийската империя. Археологията разкрива четири групи номади, които вероятно са свързани с четири различни племена“.⁷⁸⁰

Археоложката Обелченко която от 1952 г. нататък извършва широкомащабни разкопки на номадските пагребения в средния и долния участък от Зеравшанската долина, и особено около Бухара, свързва всички погребални паметници, открити в Зеравшан, с нашествието на „сарматските“ племена през II - I век пр. н.е.⁷⁸¹

Горбунова обобщава теорията на Обелченко от средата на 50-те по следния начин: „Откриването и изследването на обектите свързани със согдийските скотовъдци е започнато от О. В. Обелченко. Тя изолира сред некрополите по-ранна група, датирана от II век пр. н. е. до I век сл. н. е. и по-късна група, датираща от II до IV век от н.е. Тя разглежда и двете групи находки, като оставени от сарматските племена, чиито нападения са допринесли за окончателното поражение на Гръко-Бактрия.“⁷⁸²

Както беше отбелязано по-рано, заключенията на Обелченко са поставени под въпрос от Мандлештам на конференцията през 1968 г., който твърди, че определянето на всички погребения като сарматски е твърде обобщено и повърхностно, особено когато различните групи от погребенията показват доста отчетливо различни характеристики. „Културната принадлежност на всички тях (погребения) показват черти, подобни на културата на сарматските племена, но това е главно „времева“ прилика, която се наблюдава на обширна територия. Едно по-конкретно сравнение показва връзки с районите на север и североизток от Средна Азия“.⁷⁸³

Заднепровски също не се съгласява с Обелченко на конференцията⁷⁸⁴ и твърди, че приликите между вероятните погребения на юечжите в Северна Бактрия и тези, открити в Бухарския оазис от Обелченко, предполагат, че последните също са оставени от преминаването на юечжи през Согд: „Съвпадението на погребалният обред и придружаващия инвентар определено показват тяхната прилика“.⁷⁸⁵

---

⁷⁷⁹ А. М. Мандельштам, «Могильник в с. Зосун - верховья р. Зеравшана Известия Отделения Общественных наук АН Тадж. СССР № 40 (1965) стр. 29-44.

⁷⁸⁰ A.M. Mandelshtam, 'Archaeological Data on the Origin and Early History of the Kushans', in Central Asia in the Kushan Period (1970), стр. 166.

⁷⁸¹ Обелченко О. В., 'Кую-Мазарский могильник' Труды ИИА АН Уз. ССР VIII (Ташкент, 1956) стр. 205-227; и Обелченко О.В. Курганы около сел. Хазара ИМКУз (Ташкент, 1963) стр. 57-65.

⁷⁸² Gorbunova (1992), стр. 34., Обелченко, О. В. Курганные могильники Кушанской эпохи в Бухарском оазисе. в «Средняя Азия в кушанской эпохе», том I (Москва, 1974).

⁷⁸³ Mandelshtam (1970), стр. 166.

⁷⁸⁴ Zadneprovsky (1970), стр. 148-9.

⁷⁸⁵ Zadneprovsky (1999), стр. 5.

За съжаление, дори подробният анализ на този „придружаващ опис“ от предмети намерени като погребален инвентар, не изяснява въпроса.⁷⁸⁶ Глинените съдове (включително кандилници и лампи) се срещат във всички видове гробове, както може да се очаква. Горбунова твърди, че „те имат строго локален характер, произхождащи от гърнчарските центрове, най-близки до района на обитаване на скотовъдните племена, и са разпротанени само локално в местната област“.⁷⁸⁷ Така каните (с и без дръжки) са общи за целия регион, въпреки че варират по форма от в различните обекти. Почти всички бактрийските и согдийски кани и чаши са изработени на гърнчарско колело, което ги отличава от хорезъмската ръчна керамика, например. Оръжия са открити в повечето номадски погребения в цяла бивша съветска Средна Азия, включително мечове, ками, железни върхове на стрели и фрагменти от сложносъставни лъкове, всичките оръжия са свързани с милитаризирани номадски общности. Мечове и кинжали с кръстосана дръжка са характерни както за согдийските, така и за бактрийските обекти, докато повечето мечове от други области (т.е. области, в които няма присъствие на юечжите) нямат кръстосани дръжки, което позволява възможно идентифициране на уникалните согдийски и бактрийски примери като юечжийски. Също така характерни за бактрийските и ранните согдийски обекти са върховете на стрели с триъгълна форма, които се различават значително от върховете на стрели с триъгълни фланци и права основа, открити в Хорезъм, Туркмения и в обектите на културата Каунчи (близо до Ташкент).

Гробовете от Фергана, които подчертават ролята на този регион през бронзовата и желязната епоха като очевидна врата за всички видове евразийски номади, съдържат върхове на стрели от почти всеки тип.⁷⁸⁸

Върховете на стрели, открити в ранните кушански обекти в Согд, са подобни на тези, открити в Беграм в Бактрия, и са датирани от „късния Юечжийски/ранния Кушански период“.⁷⁸⁹

Домакинските предмети, включително ножове, вретена и различни тоалетни принадлежности, също показват значителни местни вариации. Бронзови огледала са намерени на много места в цяла бивша съветска Средна Азия, с Хорезъм, Согд и Бактрия. Тези огледала са наречени „сарматски“ тип, а Фергана отново дава най-голям брой и най-голямо разнообразие от тях.⁷⁹⁰

Токите за колани също са открити в голям брой, което показва, че са били типични за повечето пастирски номадски общности. Разграничаването на видовете токи също е потенциален източник за идентификация на погребенията. Връзката между согдийски и бактрийски обекти отново е очевидна. Горбунова отбелязва, че

---

⁷⁸⁶ Gorbunova (1993) за обща схема на материални артефакти, открити в редица централноазиатски обекти, стр. 36 и сл.

⁷⁸⁷ Там, стр. 36.

⁷⁸⁸ Фрумкин, цит. с., стр. 42 и сл., за подробно резюме на археологическите открития във Ферганската долина, включително и погребалните артефакти.

⁷⁸⁹ R. Ghirshman, *Begram - Recherches Archeologiques et Historiques sur les Kouchans* (Paris 1946), Plate XXXVI, Nos. BG 290, a и b за отлични снимки на върховете на стрелите от Беграм с триъгълни фланци. В Британския музей през януари 2001 г. Елизабет Ерингтън ми показва цветна снимка на подобен връх на стрела от колекцията на Чарлз Масън.

⁷⁹⁰ E. Errington, 'Rediscovering the Collections of Charles Masson', M. Alram and D.E. Klimburg-Salter, eds., *Coins, Art and Chronology. Essays on the pre-Islamic History of the Indo-Iranian Borderlands* (Vienna 1999), стр. 207 и сл.

„токите от бактрийските и ранните согдийски погребения са очевидно от един и същ вид и се различават от токи, открити на други места“.⁷⁹¹

Номадските култури, свързани с различните типове погребения, показват както отличителни индивидуални черти, така и набор от други характеристики, общи за всички номадски „народи“, което увеличава трудностите при окончателното идентифициране.

Безспорно има съществени доказателства за номадско преминаване покрай (и дори временно обитаване) на долината Зеравшан, но остава въпроса за продължаващо тълкуване кои гробници и погребални предмети (ако има такива) могат да бъдат убедително разпознаваеми като оставени от юечжите.

Шишкина не намира никакви доказателства за влиянието на юечжи, и стига до заключението, че гъстонаселената долината Зеравшан се оказа крайно неподходяща, за заселването на номади: „През II век пр. н.е. областта между Амударя и Сърдаря е била обект на масово нашествие от народи с чужда култура, от които племената на големите юечжи съставляват значителна част. Въпреки това характерът на елинистичната култура е запазена и няма следи от нови влияния... Може да се предположи, че (юечжите) са преминавали през долината Зеравшан мирно и не са останали там за дълго. Със сигурност няма да има достатъчно място в гъсто населените и обработваеми земи на Согд, за заселване на маси от мигриращи народи“.⁷⁹²

Твърдението на Шишкина, че няма „никаква следа“ от преминаването на номадите, очевидно не взема предвид факта, че значителния брой погребения с подбой, се приемат като оставени от юечжите, и такива наистина са открити по р. Зеравшан. И както последователно твърди Заднепровски, подобни погребения са открити от археолозите във всички области, за които е известно, че са били заети от юечжите по време на тяхната миграция, включително Гансу, басейна на река Или, долините на Фергана и Зеравшан и както ще бъде показано в следващата глава, Северна Бактрия.

В допълнение към сходството на погребенията, много от предметите, открити в подбойните гробове, също показват набор от общи характеристики, с погребенията от гробници в Согд и Бактрия.

Горбунова обобщава това заключение, като отбелязва приликата между „бактрийските и ранните согдийски погребения с техните отличителни видове керамика, оръжия, токи за колани и женско облекло“.⁷⁹³

Въпреки че е невъзможно да се докаже, че тези некрополи и техните артефакти по р. Зеравшан са оставени от мигриращите юечжи, има достатъчно доказателства за подобни материални открития на всяко място по пътя на юечжите, и така по логичен път, може да се приеме, че и тук те са пребивавали.

Антропологични доказателства

В допълнение към материалните доказателства за конструкцията и съдържанието на погребенията, съветските и руските антрополози и краниолози се опитват да осигурят антропологични доказателства за етническата принадлежност на юечжите по време на тяхното пребиваване в Согд и Северна Бактрия чрез изследване на черепите на починалите.

---

⁷⁹¹ Gorbunova (1993). стр. 44, Фиг. 5 карта, илюстрираща „разпределението на типовете огледала“.

⁷⁹² Там, стр. 41

⁷⁹³ Shishkina, стр. 89-90., Gorbunova, стр. 42.

Краниометрия се основава на връзката между дължината и ширината на черепа, разделяйки дължината на по-малката ширина и след това умножавайки по 100. Стойност на получения коефициент по-малка от 75 показва че индивидът е с „дълга глава“ (наречен долихокран), докато съотношение от 80 плюс означава „широкоглав“ (или брахикран). Черепи, попадащи между 75 и 79,99, се наричат мезодолихокрани или мезобрахикрани, в зависимост от това дали са по-близо до 75 или 80 по скалата.

Проблемът с опитите да се използва тази конкретна техника като археологическо доказателство, както Малори и Маир казват шеговито накратко „в един некропол може да разкрие разнообразие от типове черепи и докато археологът може да открие културна еднородност в некропола, физическият антропологичен доклад се чете като описание на вечеря в ООН!“⁷⁹⁴

Следователно краниологичните доказателства трябва да се разглеждат като значително по-спекулативни дори от условните археологически заключения, посочени по-горе, особено в регион съвсем подходящо описан като „кръстопът на Азия“, където в течение на няколко хилядолетия голямо разнообразие от „народи“ от различни етнически и антропологични типове са били в постоянен контакт един с друг. Това разнообразие е отразено в мултикултурна Кушанска империя, която, както отбелязва съветската антроположка Зекенкова, се състои от „многобройни народи, с независимо етно-генетично развитие“.⁷⁹⁵

Антрополозите са изолирали две конкретни черепни групи, преобладаващи в Централна Азия през вековете непосредствено преди и след границата на старата и новата ера - мезобрахикраниален (от „западен“ централноазиатски произход) и брахикраниален (от „североизточен“ централноазиатски произход) - и двата от които обикновено са категоризирани като „европоидни“.⁷⁹⁶

Зелински и Ричков твърдят, че „типът на ранните кушани може да се разглежда като „северно-европоиден“ и очевидно е бил „по-близо до типове Юечжи“.⁷⁹⁷ Те предполагат, че: „Около 130 г. пр. н. е. юечжите и другите кушани донасят от Централна Азия в района на Бактрия и Бадахшан антропологичен тип, свързан с широк диапазон от северноевропейски форми, известни от Европа до Саяно-Алтай. Очевидно местната етническа и антропологична среда не е била чужда на новодошлите, но в случая със собствените кушани откриваме постепенно засилване на влиянието на памирски елементи“.⁷⁹⁸

С други думи, археологически доказателства (както са анализирани от съветските краниолози през 60-те години на миналия век) показват, че представителите на идентифицируем средиземноморски / европоиден антропологичен тип са били широко разпространени във Вътрешна Азия, от Черно море до Алтай. Очевидно това са потомци на по-ранните индоевропейски езикови номади, чиито миграции бяха обсъдени в началото на тази книга. Това разпространение е толкова широко, че едва ли е изненадващо да го открием по време на последващите номадски миграции (като това от юечжите). Номадите влизат в контакт с други племена, които не са (антропологично) чужди на новодошлите. Въпреки това антрополозите твърдят донякъде оптимистично, че е

---

⁷⁹⁴ Mallory and Mair, стр. 231-236.

⁷⁹⁵ V. Y. Zekenkova, 'Some Craniological Materials of the Kushan Times in Central Asia', in *Kushan Studies in the USSR* (1970), стр. 150.

⁷⁹⁶ Gorbunova, стр. 42.

⁷⁹⁷ A.N. Zelinsky and Y. G. Rychkov, 'On the Question of the Ethnic Anthropology of the Kushans', in *Kushan Studies in the USSR* (1970), стр. 179.

⁷⁹⁸ Там.

възможно да се идентифицират специфични подтипове в рамките на по-широката „европоидна“ раса, което позволява условно идентифициране на ранните кушански и юечжийски типове.

Този аргумент далеч не е убедителен. Европеоидните типове също влизат в контакт с други неевропеидни типове в този регион на интензивно етно-културно взаимодействие. В района на север от Исък-кул например, „европоидните“ юечжи влизат в контакт с „представители на расата на средноазиатското междуречие и южносибирски типове“.⁷⁹⁹

Доказателства от Ферганската и Зеравшанската долина показват наличието на расата на средноазиатското междуречие (ЖВ: наречена още памиро-фергански тип), южносибирски и средиземноморски/европоиден тип, което отново е точно това, което би се очаквало предвид постоянното движение. Най-доброто, което може да се каже за този вид доказателство е, че позволява проследяването на движението на индоевропейците от района на Исък-кул обратно през Фергана и Согд в Бактрия, въпреки че сигурното идентифициране на тези индоевропейски типове с юечжите е трудно. Всъщност дори изолирането на специфичния антропологичен тип на юечжите (които са племенен съюз) е почти невъзможно, както самите Зелински и Ричков заявяват: „антропологичният тип на юечжите все още е неясен, тъй като убедителният материал далеч не е достатъчен“.⁸⁰⁰ (ЖВ: Достатъчно е да се видят скулпторите от Халчаян, изобразяващи юечжи).

Доказателствата за „согдийски“ статуетки

Допълнителни археологически доказателства за присъствието на юечжите в Согд са т.нар. согдийски статуетки, открити на няколко места в и около Самарканд, особено в Тали Барзу южно от града, и в Афрасиаб. Конкретният тип женски статуетки, открити на тези (и други близки) обекти, характеризираща се с положението на ръцете под гърдите или опрени в горната част на корема, и с отличителни черти на лицето и облекло, са широко изследвани и анализирани.⁸⁰¹ Основната група от фигурки е отчетлива и стабилна по форма – женска фигура с малки изпъкнали гърди, много тънки ръце, рязко свити в лактите, така че ръцете ѝ да лежат върху горната част на корема. Свързаните групи включват статуетки с изпънати ръце, или ръце опрени на долната, а не на горната част на корема. Трите групи са обединени от сходния стил на чертите на лицето.

Като стилистична форма подобни примери са известни от Месопотамия още през 2-то хил. пр. н.е., но се предполага, че формата датира много по-назад в древността.⁸⁰² Там, където може да има някаква връзка между конкретен подтип от тези фигурки и юечжите, е чрез сравнителен анализ на стиловете на изображение на костюмите. Примери от района на Самарканд показват разнообразие от стилове на облеклото – плисета в долната част на дрехата; по-свободна дреха върху дълъг

---

⁷⁹⁹ Gorbunova, стр. 42.

⁸⁰⁰ Zelinsky and Rychkov, стр. 178.

⁸⁰¹ Fiona Kidd, 'The Chronology and Style of a Group of Sogdian Statuettes', in S. Lieu and C. Benjamin, eds., *Walls and Frontiers in Inner Asian History, Silk Roads Studies VI* (Tumhout: Brepols, 2002) стр. 197 и сл.

⁸⁰² P. Ucko, *Anthropomorphic Figurines of Predynastic Egypt and Neolithic Crete with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece* (London 1968). See also M. Gimbutas, *The Goddesses and Gods of Old Europe* (London 1982).

панталон с гънки, падащи от талията; дълга плисирана дреха с плисета, падащи от талията; или с плисета, падащи чак от раменете.⁸⁰³

Фигурки, облечени в дълга дреха с разширена долна половина, според Абдулаев, принадлежат на юечжите по време на тяхната (кратка) окупация на долината Зеравшан.⁸⁰⁴

Идентификацията е подсилена донякъде от откриването на подобно облечени фигурки от други обекти свързани с юечжите и ранни кушани, особено Тия-тепе и Далверзин-тепе.⁸⁰⁵

Както вече беше отбелязано, Согд лежи в сърцето на мрежа от древни миграционни и търговски пътища и може да се очаква, че согдийското изкуство е било подложено на различни стилистични влияния, включително от пастирите номади и обитателите на оазисите. Както казва Кид, „номадското наследство на народите, живеещи в този регион, също трябва да бъде признато като важен фактор във формирането на стила в согдийското изкуство като цяло“.⁸⁰⁶

Това, че юечжите са обитавали, макар и само за сравнително кратък период, части от долината Зеравшан, включително Самаркандския оазис, е доста вероятно, като се има предвид сравнителният текстов и археологически материал, разгледан по-горе. Възможността допълнителни доказателства за тяхното пребиваване да бъдат открити чрез анализ на костюма от фигурките, открити в археологични вероятно свързани с юечжи в региона, заслужава допълнително разглеждане.

Археологически свидетелства: Заключение

В заключение, ще кажем за археологическите доказателства за юечжите в Согд и Фергана остават в най-добрия случай неубедителни. Едва ли се очаква масовите миграции на номадските „народи“ да оставят значителен археологически материал, като се има предвид, че те обикновено не са изграждали селища или „градове“, а биваци в които преживяват зимния сезон. По време на дългите, студени зими в Средна Азия мъртвите са погребвани до лагерите, а през пролетта племената се придвижват в търсене на нови места за живеене в зависимост от пашата. Такъв е начинът на живот на юечжите през двете или три години на миграцията им между изселването им от басейна на р. Или през 133-132 г. пр. н.е. и пристигането им в новата им родина в Северна Бактрия през 130 г. пр.н.е. Така единственото свидетелство за тяхното преминаване през долините на Фергана и Зеравшан са техните погребения и инвентара от предмети, които съдържат. Честотата на подбойските погребения и в двата региона (с преобладаваща ориентация север-юг), сходството на битовите предмети, оръжията, върховете на стрелите и токите за колани открити в тези погребения и согдийски статуетки (в по-малка степен черепния индекс) осигуряват косвени, но комплексно разгледани приемливи доказателства, че това наистина са следите останали от преминаването на юечжите. Когато се използват заедно с допълнителните препратки от историческите извори на династията Хан, човек може да изгради разумно съгласуван разказ за най-

---

⁸⁰³ Kidd, цит. с.

⁸⁰⁴ К. Абдулаев, в Р. К. Сулейманов, Древний Накшаб: Проблемы Цивилизации Узбекистана VII в. до Н.Э. (Ташкент 2000) стр. 203.

⁸⁰⁵ В. И. Сарияниди, Храм и Некрополь Тиллятепе (1989) стр. 53 рис. 15 и с. 57 рис. 17, 25 и 70; К. Abdulaev, 'Portrayal of musicians in Bactrian terracotta figurines', in Information Bulletin 7 (1984) стр. 52-56 figs. 4-5.

⁸⁰⁶ Kidd, стр. 211.

вероятния ход на събитията през това време на предпоследния етап от миграцията на юечжите.

Заключение: Миграцията на Юечжите (Втори етап)

В резултат на поражението им от усуните през 133 или 132 г. пр. н. е., династията Юечжи (начело на племенен съюз) е принудена да възобнови миграцията си на запад, следвайки вероятен маршрут през съвр. Алмати и Бишкек, след това на югозапад във Ферганската долина (наречена Даюан в китайските източници). Тук те презимуват в района на Исфара, преди да подновят пътуването си през пролетта (на 132 или 131 г. пр. н. е.), на запад и юг в Зеравшанската долина на Согд (древен Канцзю в китайските източници) и след това през Самаркандския и Бухарския оазиси.

Съществува догадка, че победоносниите усунци са преследвали юечжите по време на този последен етап от тяхното миграция, по целия път от долината Или до Амударя, но ако е така, изглежда, те скоро се отказали и върнали обратно. Тези усунци вероятно участват в събитията в Северна Бактрия през последните години на четвъртото десетилетие на II век пр. н. е. и са посочени в класическите източници като едно от племената, участвало в завладяването на Гръко-бактрия, събития, разгледани в следващата част.

Изводът от няколко препратки в „Хан шу“ и „Ши цзи“, както и от съветските и руските археологически изследвания, категорично предполага, че миграционният път е минавал през Даюан, гъстонаселена, уседнала и урбанизирана държава, разположена във Ферганската долина. В „Доклада на Чжан Цян“ в „Хан шу“, например, Бан Гу заявява: „След това юечжите отидоха надалеч, подминаха Даюан и продължиха на запад“.⁸⁰⁷

Заднепровски е регистрирал над 80 различни некропола във Ферганската долина, с почти 2000 изследвани погребения. Единични подбойни погребения са открити в югозападната, северната и източната част на долината, концентрирани най-вече в Междуречието Ляйляка-Исфара-Соха в Южен Киргизстан, където са разположени над 300 подбойни погребения, представляващи около 75% от общия брой, проучени във Фергана. Въпреки че първоначално са определени като отделна култура от Баруздин през 1960 г., Заднепровски се аргументира и доказва, че те принадлежат на мигриращите юечжи, въз основа на сходството им с други некрополи с подбойни погребения, също свързани с тях.⁸⁰⁸ Това предполага, че именно в този далечен югозападен ъгъл на Ферганската долина юечжите са прекарвали зимата на 133/2 или 132/1 г. пр. н.е. На следващата година миграцията е възобновена и юечжи навлизат в царството Канцзю, династия контролираща регион, известен като Согдиана и долината Зеравшан. „Канцзю“ е название известно единствено от изворите на династията Хан, за държавата и династията управлявала Согдиана, откакто е придобила независимост от гръко-бактрийците в края на III век пр. н.е. по време на управлението на гръко-бактрийския владетел Евтидем.

Птолемей предоставя случайно доказателство за идентифицирането на Канцзю със Согдиана и отново продължава несъзнателно да очертава курса на миграцията

---

⁸⁰⁷ HS 61 1A.

⁸⁰⁸ Zadneprovsky (1999), стр. 5.

на юечжите, като отбелязва група, която този път нарича Тахори (тохари), обитаваща Согд.⁸⁰⁹

Археолозите са открили подобни погребения, очевидно оставени от юечжите в периферията на Бухарския и Самаркандския оазиси, както и в горната част на долина на р. Зеравшан. Всички те са сходни по дизайн, погребален обред и „придружаващия опис“ на артефакти, с други подобни подобни погребения на юечжите, открити в Северна Бактрия.⁸¹⁰

Анализът на група согдийски статуетки и антропологичните изследвания, базирани на краниологията, предоставят някои допълнителни (макар и силно спекулативни) подкрепящи доказателства за преминаването на юечжите през Согд.

Както „Хан шу“, така и „Ши цзи“ предполагат наличието на дипломатически контакти между династиите Юечжи и Канцзю преди пристигането на юечжите в Северна Бактрия.⁸¹¹ Въпреки че Канцзю е описан като „малка“ държава в китайските източници, нейната военна сила е значителна, с около 120 000 души, способни да носят оръжие, според Бан Гу⁸¹², от които 90 000 са конни воители стрелци с лък според Сима Цян⁸¹³.

За разлика от Даюан, тя е описана като достатъчно мощна, за да не бъде лесно победена от силите на Хан⁸¹⁴, но въпреки това е била „принудена да се подчинява на Сюнну“ на изток⁸¹⁵, и е признавала „номинален суверенитет“ (или е била подчинена на) юечжите на юг.⁸¹⁶

Канцзю показва очевидни способности в междудържавната дипломация, като балансира между тези конкуриращи се (и по същество противоположни) интереси - признавайки номинална зависимост върху части от страната си както от Сюнну, така и от Юечжите, подпомагайки Чжан Цян и следващите пратеници на Хан, и по-късно изпращайки канцзюйски княз като пратеник до Китай. Очевидно владетелите на Канцзю да са се съгласили да осигурят на юечжите безопасно преминаване през тяхната територия и са приели някаква форма на подчинено отношение за избягване на военен конфликт. Согдийската династия е насочила юечжите да се заселят в южните краища на тяхната територия и е предложила плодородните речни долини на север от Амудария като идеална родина за мигрантите.

Канцзю ще бъде въввлечен все по-навътре във влияние Юечжи/Кушани през следващите векове, докато южните части от територията му не бъдат включени в Кушанската империя или поне в нейната сфера на влияние.⁸¹⁷ През 83 г. от н.е. Кушаните допълнително ще затвърдят тази връзка чрез съюз, основан на „царски брак“ с управляващото семейство на Канцзю.⁸¹⁸

Канцзю се превръща в идеален буфер за юечжите между новата им родина в Северна Бактрия и усуните и Сюнну в степите на север и изток.

През пролетта на 130 г. пр. н. е. след миграция от около 32 години, преминали през много хиляди километри, юечжите напускат лагерите си в долината Зеравшан

⁸⁰⁹ Ptol. Geog. vii, 2, 15; vi, 14, 7-14. Tarn (1938/1951), стр. 517; McCrindle (1885), стр. 281.

⁸¹⁰ Zadneprovsky (1999), стр. 5.

⁸¹¹ HS 96A 15B; SJ 123, Watson, стр. 232.

⁸¹² HS 96A 15B.

⁸¹³ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁸¹⁴ HS 61 3A.

⁸¹⁵ HS 96A 15B.

⁸¹⁶ HS 96A 15B, Zurcher, стр. 360.

⁸¹⁷ Svend Helms, 'Ancient Chorasnia: The Northern Edge of Central Asia from the 6th Century B.C. to the mid-4th Century A.D.', in David Christian and Craig Benjamin (eds.), *Worlds of the Silk Roads: Ancient and Modern* (Tumhout 1998), стр. 85-86;

⁸¹⁸ HHS 77.4a.

и се подготвят да направят сравнително кратко пътуване на юг към плодородните долини на север от Амударя. За да заселят там обаче, те ще бъдат принудени да изгонят група от саки, както ще бъде показано по-долу. Две години по-късно, в новата родина на юечжите, пратеникът на Хан, Чжан Цян, който е напуснал Сиан почти десетилетие по-рано, през 139 г. пр. н. е., и е преследвал юечжите по целия път от Гансу до Окс, най-накрая ги настига и се среща с тях.

Част пета. Завладяването на Северна Бактрия Въведение

През 130 г. пр. н. е. династията Юечжи, заедно с лоялните ѝ племена, пристигат до предпоследната спирка по техния дълъг път, в плодородните речни долини на Согд, на юг от Канцзю. След опустошителното им поражение от Сюнну и последвалото бързо бягство на север през 162 г. пр. н. е., и след около тридесет години полуномадско, полууседнало пребиваване в долината на р. Или, те претърпяват нов разгром и прогонване през 133 или 132 г. пр. н. е., от търсещите възмездие усуну и продължават своя път, през Ферганската долината и Согд. Накрая юечжите се заселват в северната част на Бактрия, южно от Зеравшан и северно от Амударя.

Тук, в културното и географско сърце на Средна Азия, те са принудени да се изправят срещу по-рано настанилите се саки и да ги прогонят. В резултат на това, те установят по-хлабава хегемония над същинската Бактрия, преди да се установят окончателно, към относително мирен, полууседнал начин на живот.

Кампанията срещу саките е значимо събитие в политическата и културна история на Бактрия, и предоставя още един пример за значението на „принципа на доминото“ на пастирските номадски миграции в евразийската история като цяло.

Племенният съюз на Юечжите е бил в добра военна форма, и сравнително бързо побеждава и изгонва саките, а след това осъществява фактическото подчинение (макар и все още да не е пряка окупация) на намиращото се на юг бивше, някога могъщо и богато Гръко-бактрийско царство. Юечжийският племенен съюз оцелява и укрепва, като запазва силата си, сплотен около управляващата династията през предходните десетилетия на изпитания и несигурност.

Очевидно е, че юечжите запазват военния си капацитет. Тяхното поражение от усуните и изгонването им от дълината на р. Или, се дължи най-вече на елемента на изненадата, а не толкова на превъзхождащата военна сила на самите усуну или пък на слабостта на юечжите. Въпреки внезапното поражение, юечжите успяват бързо да се прегрупират. Минават мирно и приятелски през уседналата и добре защитена държава Даюан (във Фергана) и остават тук за да презимуват няколко месеца необезпокоявани в югозападния ъгъл на долината. (ЖВ: по-скоро са останали няколко години, датировките на автора са неверни. В 145 г. пр. н. е. юечжите напускат Канцзю и започват да се заселват в земите на днешен Таджикистан, което предизвиква изгонването на саките и завладяването от тях на Евкратидия / Ланши и Дася. Едва след 15 години юечжите ги поргонват и оттук).

След това достигат до Согдиана, регион, който се оказал особено труден за завладяване, няколко века по-рано за Александър Велики. Сега през 132-131 г. пр. н. е., тук управлява могъщата династия Канцзю (Кангхка). Канцзюиците и местните согдийци умишлено избягват всякаква военна конфронтация с мигрантите, и ги пропускат да преминат през гъсто населената долина Зеравшан, където остават за кратък период от време, за да презимеват през 131/130 г. пр. н. е.

Така че не е изненадващо, когато юечжите пристигат в северните части на Бактрия, вероятно през пролетта на 130 г. пр. н. е., със съхранени сили, бързо успяват

да прогонят намиращите се тук саки и да наложат собствената си политическа и военна воля над „местните“ бактрийци (остатъци от гръкоезични колонисти, и местно ираноезичното население) на юг от Амударя.

Ще мине още половин век, преди Юечжите да пристъпят (вероятно поради необходимостта) към масовото преселване на юг от реката и окупация на същинската Бактрия. Вероятната причина е настъпните вътрешни разделения във федерацията, довели до оформянето на пет етноплеменни единици (княжества, сихоу или ябгу).

Когато Чжан Цян посещава Юечжите през 128-127 г. пр. н.е (само две години след пристигането им), династията вече е удобно установена в северна Бактрия и упражнява господство над градските центрове на юг от Амударя, при известна степен на независимост. Чжан Цян успя да посети както Юечжите, така и столицата на Бактрия, и прави ясна разлика между Юечжите в станове им на север от реката и „държавата“ Бактрия. Той прави последен (неуспешен) опит да ги убеди да се върнат обратно и да сключат съюз с Хан срещу Сюнну.

След като юечжите решават да окупират Бактрия около петдесет години по-късно (ок. 80 г. пр. н. е.), всякаква остатъчна независимост на Бактрия изчезва напълно и юечжийските князе, носещи титлата ябгу управляват своите пет бактрийски „княжества“, докато не са обединени отново около 45 г. от н.е. от Куджула Кадфиз, един от тези князе, чието княжество носи името Кушан (в китайско предаване Куешуан / Kueizhuang) и основава нова държава на която дава името на своето княжество Кушания, царството на кушаните.

Периодът петте ябгу и възхода на Куджула и неговите наследници, са предмет на друго мое изследване и няма да бъдат разглеждани тук. Целта на тази последна част от изследването на ранната история на юечжите е да разгледа въпросите, свързани с „завладяването“ на Северна Бактрия.

Първо, това е историята на Бактрия преди юечжите и ролята на саките в поне частичното събаряне на Гръко-бактрийското царство.

Второ, обстоятелствата, при които юечжите окупират Северна Бактрия, прогонват саките и постигат политическа хегемония над Бактрия.

Трето, вероятното местоположение на „главния град“ на юечжите и начина на живот, който следват по време на половинвековно се пребиваване в региона.

И четвърто, опитът на Чжан Цян да убеди юечжите да се върнат близо до Китай, неговите наблюдения върху Бактрия и завръщането му в Сиан.

Писмените доказателства, макар и текстуално по-разнообразни, са фрагментарни и двусмислени. Препратките в „Ши цзи“ и „Хан шу“ са основните източници, които може да сравним от изненадващо широк набор от класически източници, включително Полибий, Птолемей, Страбон, Юстин и анонимните пролози към изгубената история на Помпей Трог. Това разнообразие от източници илюстрира факта, че краят на Гръко-Бактрийското царство е събитие от „световно историографско“ значение, и по думите на Бартолд, това е „първото събитие от световната история, записано както в западната (гръцката) така и в далекоизточните (китайски) източници“.⁸¹⁹

Археологически доказателства за пребиваването на юечжите на север от Амударя са по-съществени, но все още неубедително, и хвърлят известна светлина както върху местоположението на главната крепост на Юечжите - Ланши, така и върху вероятния начин на живот, следван от новопристигналите мигранти.

---

⁸¹⁹ W. Barthold, 'A Short History of Turkestan', in Four Studies on Central Asia, 3 vols. (Leiden 1956-62) vol. 1, стр. 4.

В допълнение, нумизматичният анализ се превръща в ценен инструмент, макар и повече в предоставянето на доказателства за историята на Бактрия преди юечжите и за свалянето на гръко-бактрийското владичество, отколкото за самите Юечжи.

Чрез разглеждане на всяка от тези доказателствени линии, тази последна част се опитва да реконструира възможния ход на събитията през този важен период в историята на юечжите и на Средна Азия като цяло. Отправната точка за всяка такава реконструкция трябва да бъде поставянето на събитията в по-широкия контекст на политическата и културна история на региона, в който сега се намира племенната конфедерация на Юечжите. Бактрия лежи на самия кръстопът на древна Евразия и е била регион на културно разнообразие и значение много преди пристигането на Юечжите. За да се оцени напълно тяхното въздействие върху региона, тази част започва с разказ за историята на Бактрия до 130 г. пр. н.е.

Кратка история на Бактрия от бронзовата епоха до пристигането на юечжите

Бронзова и ранножелязна епоха

Ще си припомним, че в късната бронзова епоха урбанизацията се измества на изток, от Югозападна Азия към оазисите и равнините на Централна Азия. В тези региони, където преди са доминирали само простите форми на земеделие и начина на живот в малки селища, в края на 3-то хил. пр. н.е. започва бързо нарастване на селищата, появяват се древните градове в оазисите на Маргиана, и северната част на Бактрия, напоявани от Амударя, и по долината на р. Зеравшан.⁸²⁰

Възникналата отличителна култура оказва дълбоко влияние върху последващото развитие на согдианската и бактрийската култура и твърдо утвърждава Бактрия като един от синкретичните центрове на трансевразийска мрежа за културен обмен – статус, който този регион ще поддържа и подобрява до упадък на Кушанската империя в средата на III век.

Най-ранните градове в региона (като Алтън-тепе и Намазг-тепе в Маргиана) претърпяват упадък в началото на 2-то хил. пр. н.е., след което населението им се премества на изток към Северна Бактрия. Между 2200 и 2000 г. пр. н.е. се появяват нови градски общности по средното течение на Амударя и районът около Мерв става главен център на тази т.нар. „Цивилизацията на Окс“. Тези по-късни обекти представляват нови селища възникнали около голям укрепен център, наречен „кала“ от съветския археолог Толстов.⁸²¹

Най-важните от тези бактрийски укрепени обекти са Сапали и Дашли в Северен Афганистан. Има доказателства за високо ниво на занаятчийството и търговската дейност, както и за ранното използване на колелата със спици и конната езда. Селището Сапали е имало добре изградена крепост със стени от глинени тухли и кули, в които могат да се съберат 250 до 300 души.

Массон описва същността на „цивилизацията на Окс“ и „археологическия комплекс Бактрия-Маргиана“ (ВМАС / ВМАК) като цяло, по следния начин: „Пастирската/селскостопанска икономика е органично съчетана с развита търговия ... Изключително много са металните предмети, включително оръжията - особено

---

⁸²⁰ Ligabue and Salvatori (1989) a series of articles in *Antiquity*, vol. 68, no. 259 (June 1994); B. Сарианиди. Древности стран Маргуш (Ашхабад, 1990)

⁸²¹ C. C. Lamburg-Karlovsky, 'The Oxus Civilization: the Bronze Age of Central Asia', in *Antiquity* vol. 68, no. 259 (June 1994), стр. 353.

бойни брадви с напречни втулки и заострени върхове на копия, и разнообразие от тоалетни артикули, вариращи от огледала до игли, гривни и пръстени. Градовете на цивилизацията на Окс изглеждат просперират точно поради местоположението си в центъра на ранно възникваща световна система, основана на трансевразийския търговски обмен. В резултат на това те са били изложени на широк спектър от културни влияния, които постепенно са променили и обогатили етническата, езиковата и културната ориентация на Бактрия. Амие твърди например, че ВМАС е била гранична зона, където еламските търговци са обменяли стоки със степни номади⁸²².

Влиянието на степите е очевидно: голяма част от иконографията на печатите, цилиндрите и металните предмети, открити в обектите на цивилизацията на Окс, очевидно са от степно-номадски произход.⁸²³

Но Сарианиди предполага, че в Бактрия е имало също толкова силно влияние на развиващата се „иранска“ културна традиция, и има някои доказателства, които предполагат, че самият зороастризм се е появил в Маргиана някъде между 1400 и 1000 г. пр. н.е.⁸²⁴

Дейвид Крисчън обобщава този необикновен бактрийски обмен между уседнали земеделци, търговци, степни номади и индоирански религиозни влияния, като „синкретичното качество на цивилизацията на Окс, като фокус на системите за интелектуален и търговски обмен в цяла Евразия“.⁸²⁵

През 2-то и 1-то хил. пр. н.е. населението на степите и градовете сливат своя начин на живот и религии и иранският език постепенно измества старите местни предииндоевропейски диалекти. Бактрия остава в центъра на древна Евразия, като важна връзка между Китай, Индия, Югозападна Азия и степите.

Късно през 2-то хил. пр. н.е. има подчертан спад в нивото на урбанизация в рамките на цивилизацията на Окс, въпреки че скоро след 1000 г. пр. н.е. се наблюдава нов разцвет свързан изграждането на обширни напоителни системи.⁸²⁶

Селищата, възникнали през 1-то хил. пр. н.е., са били добре укрепени – по същество наличието на много големи „кала“ показват повишените нива на милитаризация по време на тази т. нар. „Скитска ера“.⁸²⁷

Относителната изолация на всеки от тези укрепени градски центрове води до създаването на редица от малки укрепени градове-държави, всеки от които е уязвим за нападение от съседи, скотовъдци и армиите на запада, първо Ахеменидите, последвани от македонците на Александър.

Ахеменидите

През VII век пр. н.е. цар Киаксар установява мидийската хегемония над големи области на Месопотамия и западните части на Средна Азия. Със столицата си в

---

⁸²² Masson (1992), стр. 343.

⁸²³ P. Amiet, 'Elam and Bactria', in Ligabue and Salvatori, eds., стр. 125-140.

⁸²⁴ H. P. Francfort, 'The Central Asian Dimension of the Symbolic System in Bactria and Margiana', in *Antiquity* vol. 68, no. 259 (June 1994), стр. 406-18,

⁸²⁵ V. Sarianidi, 'Temples of Bronze Age Margiana', in *Antiquity* vol. 68, no. 259 (June 1994), стр. 388-397; V. Sarianidi, 'New discoveries at ancient Gonur', in *Ancient Civilizations from Seythia to Siberia* vol. 2 (3) (1995), стр. 289-310; Helms (1998), стр. 77 и сл. Хелмс твърди, че Хорезъм е „може би и родното място на пророка Зороастър, основал една от най-влиятелните религии в света“. Времето когато е живял Зороастър, не е ясно, но се предполага между XII и VI в. пр. н.е., стр. 82.

⁸²⁶ Christian (1998), стр. 114.

⁸²⁷ A. Askarov, 'The beginnings of the Iron Age in Transoxiana', in A. H. Dani and V. M. Masson, eds., *History of Civilizations of Central Asia* vol 1, стр. 454-455., C.C. Lamborg-Karlovsky, 'The Bronze Age khanates of Central Asia', in *Antiquity* vol. 68 (1994) стр. 398-405.

Екбатана (съвременен Рамадан), мидийците сключиха съюз със скитите и унищожават окончателно асирийската държава при Ниневия през 612 г. пр. н.е. Те контролират значителни региони от Южен Туркменистан, които по-късно ще станат известни като Партия.⁸²⁸

Някъде между 553 и 550 г. пр. н.е. Кир II (559-529 г. пр. н.е.), водач на персийската фамилия Ахемениди, сваля мидийския цар Астиаг и приема мидийската царска титла „Велик цар, цар на царете, цар на земите“. Това събитие от голямо историческо значение, бележи началото на възхода на Персия. Както казва Дандамаев: „В течение на следващите двеста години страната трябваше да поеме водеща роля в политическите превратности на класическия свят и Близкия изток“.⁸²⁹ С бърза последователност Кир завладява Месопотамия, останалата част от Партия и Анатолия, а до 539 г. пр. н.е. установява властта си над Бактрия и голяма част от Согдиана, която той консолидира, като построява редица от гранични крепости на Сърдаря.

Надписите на Ахеменидите включват Бактрия в списъка на земите, които са плащали данък, а представители на Бактрия могат да се видят да поднасят дарове на царя на релеф в Персеполис. На Бактрия (за разлика от други „държави“ под хегемонията на Персия) е разрешена малка независимост и се управлява от сатрапи, назначени от Ахеменидите, често избирани измежду техните най-близки роднини.⁸³⁰ Въпреки това, когато Кир е победен (и загива) от царицата на масагетите Томирис по време на неуспешната кампания за завладяване на узбекските степи, повечето части от крехката империя бързо се разбунтуват.⁸³¹

Неговите наследници, Камбиз (529-522 г. пр. н.е.) и Дарий I (521-486 г. пр. н.е.) възстановяват властта на Ахеменидите над голяма част от Средна Азия, използвайки войските на покорените народи в своята империя, и особено саките. Дарий може дори да е бил от бактрийски произход, тъй като в началото на неговото управление, когато голяма част от империята отново е обхваната от бунтовнически вълнения, Бактрия е една от малкото „държави“, които му остават лоялни. Бактрийският губернатор Дадархиш вероятно е бил негов роднина.⁸³²

В реформите, последвали потушаването на бунтовете, Бактрия е превърната в 12-та сатрапия и е задължена да плаща 360 таланта (или приблизително 10 тона) сребро годишно.⁸³³

Последните години от управлението на наследника на Дарий, Ксеркс (486-465 г. пр. н.е.) са доминирани от вътрешна борба и царят е убит от най-малкия си син Артаксеркс. Третият син на Ксеркс, Хистасп (Вишгаспа) е сатрап на Бактрия по това време и първоначално остава извън семейната борба. През 464 г. пр. н.е., когато Артаксеркс е зает с административни реформи, Вишгаспа се опитва да завземе трона с помощта на бактрийските благородници, но е победен от брат си в битка.

От 400 г. пр. н.е. Хорезъм и части от Согд, отхвърлят Ахеменидският контрол⁸³⁴, докато Бактрия е в полупостоянно състояние на бунт. Фрай предполага, че относителната независимост на тези централноазиатски сатрапии, обяснява тяхната яростна съпротива срещу опитите на Александър да ги завладее.⁸³⁵

---

⁸²⁸ M. A. Dandamaev, *A Political History of the Achaemenid Empire* (Leiden 1989), стр. 10.

⁸²⁹ Там, стр. 20.

⁸³⁰ Там, стр. 35.

⁸³¹ Herodotus I. 127-216

⁸³² Dandamaev, стр. 129.

⁸³³ Herodotus III. 92.

⁸³⁴ Helms, стр. 86 и сл.

⁸³⁵ Frye (1984), стр. 141.

Независимо от това, когато Дарий III (336-330 г. пр. н.е.) е принуден да се изправи срещу нахлуващите македонци при Гавгамела на 1 октомври 331 г. пр. н. е., и бактрийците които са все още лоялна част от Персийската империя, предоставят до 1000 конници на лявото крило на армията на Ахеменидите.⁸³⁶

Поражението на Дарий решава съдбата на империята и позволява възстановяването на независимостта на много от сатрапиите. Но въпреки честите им бунтове, градовете-държави в Средна Азия се облагодетелстват значително от дългия си период на включването в устойчивата структура на Персийската империя, най-голямата и най-добре организирана политическа единица, която светът бе виждал досега. Няколкото века на относителен мир, широко строителство на пътища и подкрепата на Ахеменидите за поливното земеделие⁸³⁷ подпомагат за повторното установяване на Бактрия като средище на евразийската търговска и културна мрежа. Персите също въвеждат писмеността и сеченето на монети в Бактрия и Согд⁸³⁸, и на свой ред приемат и подкрепят зороастризма (който, както се предполага произхожда от Средна Азия, вероятно от Хорезъм или Маргиана).⁸³⁹

Александър и македонците

Около два века след смъртта на Кир, Александър Македонски пресича Хиндукуш (наречен от Ариан „Индийски Кавказ“)⁸⁴⁰ и през 329 г. пр.н.е. навлиза в Бактрия, за да преследва Бес, бившият сатрап на тази провинция и убиец на Дарий III. Войските на Бес се състоят основно от бронирани сакски конници и местните войски от Бактрия и Согд, но въпреки тези значителните сили, той е разгромен от македонците: „Бес направи всичко възможно, за да попречи на Александър да напредне по-нататък: той имаше със себе си, освен персите, които бяха участвали в сварянето на Дарий, още около 7000 бактрийци и даи от другата страна на Танаис (Сърдаря⁸⁴¹ т.е. согдийци), и с тези войски продължи да опустошава страната около подножието на Кавказ, с надеждата, че ако унищожи всички ниви, чрез глад ще успее да спре Александър. Надеждата обаче беше напразна; Александър, въпреки всичко, продължи да напредва“.⁸⁴²

Бес и войските му се оттеглят на север и прекосяват Амударя с лодки, които след това изгарят. Александър повежда силите си на север от Бактра⁸⁴³ (която му се предава без съпротива) и прекосява Амударя със салове.⁸⁴⁴

В крайна сметка Бес е предаден на Александър, от своя согдийски съюзник Спитамен и бившият сатрап на Бактрия е екзекутиран. След това Александър продължава кампанията си в Согд, преди да се върне в Бактра през зимата на 328-327 г. пр. н.е. На следващата пролет той преминава р. Инд и напуска Бактрия завинаги, като се завръща във Вавилон, където неочаквано умира през 323 г. пр. н.е.

---

⁸³⁶ Arrian III. 8.6; Diodorus XVII. 53.3

⁸³⁷ Herodotus III.117.

⁸³⁸ M. A. Dandamaev, 'Media and Achaemenid Iran', J. Harmatta, ed., History of Civilizations of Central Asia Vol. II (Paris 1994) стр. 47-8, 55.

⁸³⁹ M. Boyce, A History of Zoroastrianism vol 2 Under the Achaemenids (Leiden 1982) стр. 7-8, 41; Helms, стр. 77 и сл.

⁸⁴⁰ Arrian III. 28, (1971), стр. 194.

⁸⁴¹ Plutarch, Alexander 45.5; Strabo II.7.4.

⁸⁴² Arrian III. 28, (1971), стр. 195.

⁸⁴³ Strabo (II. 11.2), казва че Зариаспа е другото име на Бактра.

⁸⁴⁴ Използването на лодки от кожа за пресичане на реки е стандартна номадска практика - със сигурност е била използвана и от монголите. Вероятно Александър е получил идеята от номадите саки, преминала в неговата армия.

Значението на македонската кампания в Бактрия е по-скоро културно и икономическо, отколкото военно, тъй като след смъртта на Александър неговата крехка империя веднага е разделена между трима от неговите генерали.

Александър засилва процеса, започнат от Ахеменидите за ефективно свързване на Средна Азия с цивилизациите на Средиземноморието, и улеснява заселването на гръкоезично население като колонисти в Бактрия, което донася и своите културни традиции. Александър основава известен брой градове и военни колонии в региона, повечето от тях на изток от Тигър, където градските центрове досега са били сравнително непознати. Уолбанк предполага, че тези градове основани от Александър, са около десетина.⁸⁴⁵

Те са служили за различни цели - охрана на стратегическите точки, проходи и бродове и наблюдение на по-широки територии. Страбон и Юстин отбелязват, че са основани и много неназовани военни колонии където се заселват гръкоезичните колонисти и ветераните от Александровата армия.⁸⁴⁶

Тарн твърди, че именно от военните колонии, и няколкото по-големи елинистични градове, започва елинизирването на Бактрия: „гръцкото заселване на Бактрия е извършено основно посредством военни колонии и някои от тези места прерастват в градове, въпреки че са запазили местните си имена“.⁸⁴⁷

Тези новосъздадени градове и селища стимулират търговията, сеченето на монети и по-нататъшната урбанизация, както и утвърждаването на гръцката култура в Бактрия. Ай Ханум е пример за едно такова селище, основано (на мястото на съществуващи напоителни съоръжения) от Александър през 328 г. пр. н.е. на южната страна на Амударя. Първоначално функцията му е била военна, предназначена да защитава плодородната долина Амудария, но при Селевкидите се е превърнала в прекрасен метрополис, повлиян от гръцките и местните културни обичаи в строителството, религията, езика и начина на живот.⁸⁴⁸

Очевидно по-голямата част от заселниците в Бактрия са били гръцки колонисти, но доказателствата от източниците предполагат, че първоначално те са войници оставени от Александър с цел да основат трайни колонии и да се заселят за постоянно.

Грифит е изчислил, че по време на експедицията си в Средна Азия Александър е довел 65 000 войници, гръцки наемници и че е оставил около 36 000 от тях като гарнизони и заселници.⁸⁴⁹ Тези наемници тръгват с Александър на изток с цел бързо забогатяване, но след това са принудени да останат като колонисти, както пише Ариан: „От останалите гърци някои се заселват в градовете, които сме основали, но не всички остават там доброволно“.⁸⁵⁰

Във Вавилон Александър нарежда около 13 000 македонски пехотинци и 2000 конници да бъдат оставени в Азия, вярвайки, че неговите азиатски завоевания могат да бъде защитени от армия с умерен размер, тъй като той вече е основал толкова много колонии и градове в целия регион и е оставил гарнизони с колонисти, разчитайки, че ще успеят да запазят „империята“ му.⁸⁵¹

---

⁸⁴⁵ F. W. Wallbank, *The Hellenistic World* (Glasgow 1981), стр. 43.

⁸⁴⁶ Strabo xi. 517; Justin xii, 13.

⁸⁴⁷ Tarn, стр. 119-120.

⁸⁴⁸ P. Bernard, 'An Ancient Greek City in Central Asia' (1982), reprinted in *Scientific American* (Special Issue 1994) 5(1) стр. 66-75.

⁸⁴⁹ G.T. Griffith, *Mercenaries of the Hellenistic World* (Cambridge 1935) стр. 20 и сл.

⁸⁵⁰ Arrian v. 27.

⁸⁵¹ Curtius x. 2, 8

Александър не взема на сериозно настроението на заселниците, тъй като дори докато лежи болен на смъртния си одър във Вавилон, до него достига слух за бунт на бактрийските колонисти.

Диодор отбелязва, че гърците, които Александър заселил в Бактрия, били: „болни от гръцкото образование и гръцкия начин на живот и след като били изпратени в най-отдалечените гранични райони на царството му, те търпели това от страх, докато Александър бил жив, но когато научили, че той е умрял, те веднага се разбунтували“.⁸⁵²

Въпреки че много от колонистите се разбунтуват и се завързват у дома, много други остават и тяхното присъствие полага основите на елинизма в Бактрия, като установяват и поддържат гръцката култура тук. Първоначално Бактрия е независима, докато не е превзета от Селевк през 305 г. пр. н.е.

Селевкидите

Петдесетте години след смъртта на Александър са изпълнени с продължителна борба между неговите водещи генерали за власт, надмощие, и подялба на империята на отделни царства. Между 323 и 320 г. най-старшият пълководец на Александър (и вероятно негов фаворит) Пердика се опитва да постигне компромис със съперниците си, които да оставят върховната власт в негови ръце. Предложеното споразумение предоставя на Птолемей (който е роднина на александровата фамилия) управлението на Египет; Антигон (сатрап на Фригия) получава западната част Мала Азия; Лизимах - Тракия; и Евмен (секретар на Александър и единственият грък сред претендентите) получава Кападокия и Пафлагония, а Пердика си запазва върховната власт. Но в 320 г. Пердика е убит в Египет, след което Антигон се опитва да поеме контрола над цялата империя. В Азия Антигон елиминира Евмен (през 316/315 г. пр. н.е.) и изгонва Селевк Никатор (който е командир на хипаспистите, елитна войскова част) във Вавилон.

Птолемей побеждава сина на Антигон и през 311 г. пр. н.е. е договорено мирно споразумение с Лизимах, който контролира Тракия, Птолемей владее Египет и Антигон - Азия. Селевк не получава нищо, въпреки че вероятно вече е започнал опити да си възвърне контрола над независимите източни сатрапии (особено Бактрия). Антигон поема царството си през 306 г. пр. н.е., а Птолемей се обявя за независим владетел на Египет на следващата година (305/4 г. пр. н.е.). Същата година Селевк трябва да е поел и царството си в Азия, според клинописна плоча, съдържаща списък на вавилонските царе от елинистическия период. Редове 6-7 (обр.) гласят: „Година 7 (ерата на Селевкидите), която е [неговата] първа година, Селевк [управлява като] цар. Той царува 25 години. Година 31 (ера на Селевкидите) месец 6-ти, царят Се[левк] е убит в земята [на] Хани“.⁸⁵³

Както Уолбанк отбелязва, този текст изяснява, че първата година на царуване на Селевк (305/4) всъщност е седмата година от епохата на Селевкидите, която следователно започва през 312 или 311 г. пр. н.е.⁸⁵⁴ Селевк незабавно се заема да си върне контрола върху източните региони на бившата Александрова империя и в 305 г. пр. н.е. достига до Инд. Но това води до пряк конфликт с новата сила в Пенджаб, Чандрагупта Маури, който се издига и става известна около 322 г. пр. н.е. След превземането на Магадха, Чандрагупта от династията Маури, завладява Пенджаб и

---

⁸⁵² Diodorus xviii. 7, 1.

⁸⁵³ A. J. Sachs and D.J. Wiseman, 'A Babylonian King List of the Hellenistic Period', Iraq 16 (1954) стр. 202-12.

⁸⁵⁴ Wallbank, стр. 56. Ерата на Селевкидите започва през октомври 312 г. според гръцкото изчисление или април 311 г. според вавилонското.

анексира териториите на местните владетели отслабени от кампаниите на Александър. До 313 г. пр. н.е. той е завладял голяма част от централна Индия. Селевк I се изправя срещу Чандрагупта през 305 и 304 г. пр. н.е., но в 303 г. пр. н.е. е победен и принуден да се оттегли. Според Страбон, Селевк (в размяна за 500 бойни слона, което увеличило значително силите му) отстъпил Ария, Арахозия и Паропамисадите (Гандхара) - т.е. регионите около съвременните Херат, Кандахар и Кабул и вероятно част от Гедрозия (Белуджистан): „Селевк ги даде на Сандракот (Чандрагупта) чрез смесени бракове и получаване в замяна на петстотин слона“.⁸⁵⁵ Въпреки загубата на „далечния изток“, Селевк I и неговият наследник Антиох I продължават да разширяват империята си, добавяйки голяма част от Сирия, Месопотамия и Мала Азия. Но границите на царството на Селевкидите се колебаят силно, така че до 129 г. пр. н.е. то вече се свива до малка област в Северна Сирия.

Въпреки това, основаването от Селевкидите на поредица от нови гръцки градове, простиращи се в Бактрия и Согд, е безспорно постижение на династията. По-голямата част от тази колонизаторска дейност е извършена от първите трима селевкидски царе - Селевк I (312-281 г. пр. н.е.), Антиох I (281-261 г. пр. н.е.) и Антиох II (261-246 г. пр. н.е.). Новите градове стават допълнителни инструменти на елинизацията и спомагат за разпространението на гръцката култура в днешен Афганистан и Индия. По-голямата част от гръцките колонисти, които населяват новите градове, по-късно мигрират обратно към Мала Азия и Северна Сирия. Но много гърци остават в Бактрия, което гарантира продължаването на елинистичната култура дори след като Селевкидите губят контрол над този регион, когато сатрапът на Бактрия-Согдиана, Деметрий, завзема властта през 250 г. пр. н.е. и създава независимата гръко-бактрийска държава.

Гръко-бактрийците

До средата на III век пр. н.е. значителен брой гърци се заселват в Бактрия. Най-малкото, както беше отбелязано по-горе, Александър оставя значителна сила от наемници в неговите бактрийски и согдийски сатрапии и основава около дванадесет военни колонии. Ранните селевкидски монарси насърчават заселването в Бактрия, която скоро се превръща от територия, в която почти няма градски центрове, в регион с толкова много големи и малки градове, че както казва Тарн, нивото на урбанизация се превръща почти в поговорка.⁸⁵⁶

Следователно по времето, когато Диодот става независим от Селевкидите - и приема „царска титла“ според описанието на Юстин,⁸⁵⁷ той се превръща в държавен глава на значително гръко-бактрийско население.

Писмените доказателства за основаването на независимото гръцко царство Бактрия са откъслечни и объркани. Споменаването на това събитие от Юстин е от пасаж, описващ възхода на Партия: „В същия този период, Теодот (грешка Диодот), управител на хилядата града на Бактрия, се разбунтува и прие титлата цар“.⁸⁵⁸ Съобщението на Юстин продължава, като казва, че след това събитие Аршак поставя под свой контрол Партия и че по-късно Диодот умира, и партите продължават да поддържат мира с неговия наследник.

Страбон потвърждава това: „онези, на които е било поверено управлението, първо предизвикаха бунта на Бактриана и на цялата страна в близост до нея ... и

---

⁸⁵⁵ Strabo xv. 2, 9.

⁸⁵⁶ Tarn, стр. 72.

⁸⁵⁷ Justin XIII. 4, 5, 8.

⁸⁵⁸ Там, XIII.

след това Аршак ... нахлу в Партия“.⁸⁵⁹ Въпреки че хронологията на партската независимост е почти толкова замъглена, колкото тази на Бактрия, обикновено се смята, че „партската ера“ е започнала през 248-247 г. пр. н.е.⁸⁶⁰, като чрез нея условно се приема, че около 250 г. пр. н.е. Гръко-Бактрия е придобила независимостта си.⁸⁶¹ Тарн твърди, че не е имало внезапен бунт, а по-скоро постепенно издигане на власт и независимост от Диодот ⁸⁶², но Нараин не се съгласява и предполага, че отцепването на Диодот вероятно е било внезапно: „защото, както Юстин ясно посочва, това е било обикновено въстание без специални характеристики, които да го разграничат от подобните бунтове на управители на отдалечените провинции“.⁸⁶³

Информацията която ни дава нумизматичните доказателства въпреки изобилието си е двусмислена но и единствената, що се отнася до определянето на последователността на гръко-бактрийските царе.

След като Диодот се е разбунтува срещу Антиох II (който умира през 247 г., което е още един *terminus post quem* към хронологията на бунта), той незабавно е започнал да сече монети от свое име като знак за независимостта си (като старите монети на Антиох, са пренабивани с изображението на Дидот).

Напоследък въз основа на проучвания си, Коваленко, и Холт твърдят че едва с възкачването на Диодот II собственото име на царя започва да се изписва върху монетите.⁸⁶⁴ Диодот (I или II?) е изобразен с царската диадема на лицевата страна (аверса), с портрет на Зевс хвърлящ мълнията си на обратната страна (реверса) и гръцкия надпис „на цар Диодот“.⁸⁶⁵

Това е първата от дългите серия монети, сечени от независимите гръцки владетели в Средна Азия и Северозападна Индия до началото на I век от н.е.⁸⁶⁶

Диодот е наследен от сина си Диодот II, който е управлявал около петнадесет години (въпреки че няма ясни доказателства колко дълго са управлявали Диодот I и II, Евтидем или някой от бактрийските царе). Според Страбон и Юстин, партите сключват съюз с Диодот II, който успя да консолидира властта си, така че всеки опит на Антиох III да върне загубената сатрапия под контрола на Селевкидите се проваля. Някъде между 235 и 230 г. Диодот II е убит (според Полибий)⁸⁶⁷ от Евтидем I. Евтидем вероятно е местен аристократ в Бактрия и може дори да е бил брат или близък роднина на Диодот, въпреки че това е спекулативно. Реконструкцията на събитията предполага, че той действа както в интерес на гръцкото население на Бактрия (което не би одобрило съюза на Диодот II с партите), така и на Селевкидите, тъй като според Полибий той по-късно казал на Антиох III, че не е бунтовник, а всъщност е убил сина на бунтовника.⁸⁶⁸ Не се знае нищо за управлението на Евтидем I през периода от завземането на бактрийския трон някъде след 235 г. пр. н.е. до 208 г. пр. н.е., когато Антиох III тръгва срещу него. Кампанията на Антиох III

---

⁸⁵⁹ Strabo XI. 9.2.

⁸⁶⁰ G. Smith, *Assyrian Discoveries* (London 1875), стр. 389.

⁸⁶¹ Tarn, стр. 73-74; Narain (1957, reprint. 1980), стр. 13.

⁸⁶² Tarn, стр. 72-73.

⁸⁶³ Narain (1957 /80), стр. 15-16.

⁸⁶⁴ S. Kovalenko, 'The Coinage of Diodotus 1 and Diodotus II, Greek Kings of Bactria', *Silk Roads Art and Archaeology* 4 (1995/96), стр. 17-74; F. Holt, 'The Euthydemid Coinage of Bactria', *Revue Numismatique* (1981), 17 nos. 129, 130.

⁸⁶⁵ silver tetradrachm BMC Diodotus 3; BNDiodotus 6B.

⁸⁶⁶ E. Errington and J. Cribb, eds., *The Crossroads of Asia. Transformation in Image and Symbol in the Art of Ancient Afghanistan and Pakistan* (London 1999), стр. 60-63.

⁸⁶⁷ Polybius XI. 34, 39.

⁸⁶⁸ Tarn, стр. 74; Polybius XI. 34, 2.

срещу Евтидем I е описана в ярки подробности от Полибий, включително и двугодишната обсада на Бактра.⁸⁶⁹

В крайна сметка, тъй като краят на войната не се вижда, воюващите страни осъзнават, че е в тяхна полза да сложат край на безизходицата и Евтидем I умело използва своя сънародник от Бактрия на име Телеас, за да договори споразумението с Антиох. Бактрийците подчертават непосредствената опасност за двете воюващи страни от близкото съседство с номадите (саки?): „След като говори известно време в същия смисъл, той (Евтидем) помоли Телес да посредничи между тях по приятелски начин и да постигне помирение, умолявайки Антиох да не му завижда за името и положението на цар, тъй като, ако не приеме това искане, нито един от тях няма да бъде в безопасност. Значителни орди от номади се приближаваха и това беше голяма опасност и за двамата. А ако се съгласиха да ги приемат, страната със сигурност щеше да се върне във варварство“⁸⁷⁰.

Споразумението, е прието от Антиох, който осъзнава потенциалната опасност, породена от номадската заплаха, и се съгласи да омъжи дъщеря си за Деметрий, син на Евтидем. В допълнение, последният предава значителна част от своите бойни слонове на Антиох и вероятно е принуден да признае отново сюзеренитета на Селевкидите над Бактрия. Тарн смята че „тъй като първите предложения за мир идват от него (Евтидем) и неговите слонове е трябвало бъдат предадени, макар че скоро това споразумение се е превърнало в мъртви букви“.⁸⁷¹

След заминаването на Антиох, Евтидем I разширява бактрийските владения в посока към Партия към 206 г. пр. н.е.⁸⁷², и преди смъртта си към 190 г. пр.н.е.⁸⁷³ той е наследен от сина си Деметрий, който продължава да разширява бактрийските владения, поставяйки под свой контрол Ария и Арахозия на юг и на изток. Исидор от Кара споменава града на „Деметрий“ в Арахозия⁸⁷⁴. Очевидно е завладял области на север и на изток от Согд, включително с части от Фергана. Със сигурност Страбон цитира Аполодор, който твърди, че гърците „разширили своята империя дори до земята на Серите (Китай? ЖВ: Таримската котловина, Синзян)“⁸⁷⁵, но Тарн и Нараин са скептични относно възможността за гръцко управление (макар и за кратко) във Фергана, и отхвърлят осъществяването на пряк контакт между гърците и китайците.⁸⁷⁶

Деметрий преминава Хиндукуш и пръв разширява гръцкото управление в Кабул и долината на Инд, въпреки, че Нараин не е съгласен.⁸⁷⁷

Деметрий сече впечатляваща поредица от сребърни тетрадрахми, които изобразяват неговия бюст в профил със шлем под формата на слонска глава и

---

⁸⁶⁹ Брайън Крит твърди, че някои от монетите на Антиох III, може да са сечени в Ай Ханум, което предполага, че Антиох а е превзел този град от Евтидем I. B. Kritt, 'Dynastie Transitions in the Coinage of Bactria. Antiochus - Diodotus - Euthydemus', Classical Numismatic Studies No. 4 (Lancaster, PA: Classical Numismatic Group, Inc, 2001) p. 161; J. D. Lerner, review of Marek J. Olbrycht's 'Parthia et ultiores gentes: Die politischen Beziehungen zwischen dem arsakidischen Iran und den Nomaden der eurasischen Steppen', in *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran und Turan* (Band 34, 2002), стр. 465-469

⁸⁷⁰ Polybius XI. 39, 6-14.

⁸⁷¹ Tarn, стр. 82.

⁸⁷² Strabo XI. 7.3; XI. 1. 2-3.

⁸⁷³ Tarn посочва 189 г. пр. н.е., стр. 82.

⁸⁷⁴ Isidore of Charax, *Parthian Stations* by Isidore of Charax trans. W.H. Schoff (Chicago 1989) стр. 8 и сл.

⁸⁷⁵ Strabo XI. 11.1.

⁸⁷⁶ Tarn, стр. 83-87; Narain (1957/1980), стр. 25-27.

⁸⁷⁷ Tarn., Ch. IV, стр. 129 и сл.; Narain (1957/80), стр. 28 и сл.

царска диадема на лицевата страна, и Херакъл на обратната страна, носещ тояга и лъвска кожа, с гръцки надпис „на цар Деметрий“.⁸⁷⁸

Шлемът със слонската глава може да се тълкува по различен начин. От една страна, Макдаул, смята това като сигурно доказателство, че е завладял част от Индия още при управлението на баща си преди собственото си възкачване.⁸⁷⁹ Като алтернатива, Джо Крийб предполага, че слонският шлем може да се тълкува като препратка към Александър Велики (който също е избрал да бъде изобразен с такава корона), а не като доказателство за завладяване на Индия.⁸⁸⁰

Ако се тълкува шлема със слонската глава като знак за завладяване на част от Северна Индия, изводът е, че скоро след 190 г. пр. н. е. фокусът на гръко-бактрийските интереси в региона се изместват на юг от Хиндукуш. Но срещу това се посочва факта, че през последните двеста години само една медна монета на Деметрий е документирана от находки на юг от Хиндукуш.⁸⁸¹

Деметрий е наследен от Евтидем II, Панталеон, Агатокул и Аполодот I, някои от които също издават двуезични монети, очевидно предназначени за използване от техните индийско-говореци поданици и са разпространявани в индийските части на техните владения. Емисиите на Панталеон и Агатокул са най-ранните от тези двуезични монети, изписани както на гръцки, така и на пракрит (първоначално изписани с шрифт Брахми, а по-късно с Карошти от Аполодот).

Последният гръко-бактрийски цар, управлявал както на север, така и на юг от Хиндукуш, е Евкратид Велики (170-145 г. пр. н.е.).⁸⁸²

Юстин предоставя информация както за хронологията, така и за кариерата на Евкратид, описвайки го като съвременник на аршакидския владетел на Партия, Митридат I (който сядна на трона през ок. 170 г. пр. н.е.).⁸⁸³

Евкратид вероятно е бил свързан с династията на Селевкидите, и е изпратен от Антиох IV,⁸⁸⁴ в Бактрия, за да възстанови властта му там.⁸⁸⁵

Евкратид утвърждава гръцката власт в Бактрия чрез кампаниите си в Согд, Ария, Арахозия и Дрангиана. Вероятно е бил принуден да влезе в конфликт с Митридат и партите около 155 г. пр. н.е., но успява да задържи властта си над западните краища на бактрийско царство.

Евкратид сече поредица от монети по време на дългото си управление, обикновено с неговия бюст на лицевата страна, носещ шлем украсен с уши и рога на бик. На обратната страна на е изобразена сцена, която, както отбелязват Бопеараччи и Ур Рахман, е „досега непозната в монетосеченето на Бактрия: небесните близнаци, Кастор и Полукс, Диоскурите (синовете на Зевс) или на коне, държащи палми и копия, скачащи надясно или изправени с лице, всеки държащ копие“.⁸⁸⁶

---

⁸⁷⁸ silver tetradrachm, BMC Demetrius 2; BN Demetrius 11 C.

⁸⁷⁹ D. MacDowall (Oct. 2002), лично съобщение.

⁸⁸⁰ J. Cribb (Nov. 2002), лично съобщение.

⁸⁸¹ Също.

⁸⁸² Errington and Cribb, стр. 62; eg bronze coin of Agathocles, BN Agathocles IOA

⁸⁸³ Тарн предполага, че е дошъл на трона през 169 г. пр.н.е., стр. 198; Нараин се аргументира за 169 г. пр. н.е. в (1957/1980), стр. 53.

⁸⁸⁴ Justin XII. 6.

⁸⁸⁵ Tarn, стр. 197.

⁸⁸⁶ Напълно въображаемата реконструкция на Нараин твърди, че Евкратид е бил бунтовник, който се е издигнал на власт с шепата мѐже и че чрез непрекъснати авантюристични кампании е успял да спечели трона на Бактрия и Индия от Деметрий II (175-170 г. пр. н.е.), цит.с., стр. 57.

След период на консолидация в Бактрия, Евкратид се опитва да нахлуе в „Индия“ (Паропамисадите и Гандхара) някъде между 165 и 160 г. пр. н.е., кампания, която Тарн описва като неговото „унищожаване“.⁸⁸⁷ Т.е. претърпява поражение.

Втората емисия от сребърни тетрадрахми на Евкратид, е сечена след похода в Индия, където е изобразен със шлем с титлата Мегас („Велик“). Както Макдаул посочва, това трябва да е било преди 162 г. пр. н.е., тъй като впоследствие шрифтът е копиран от Тимарх, сатрапа на Мидия, който въстана срещу царя на Селевкидите през същата година.⁸⁸⁸

Нараин смята, че мотивът на Евкратид е обикновена амбиция: „той се стреми да стане велик цар и да засенчи постиженията на всички свои предшественици“.⁸⁸⁹

В Северна Индия управлява на цар Аполодот (180-160? г. пр. н.е.), един от наследниците на Деметрий, когато Евкратид тръгва в индийската си кампания. Аполодот, пръв използва индийското писмото кхароши на реверсите на своите двуезични монети, превеждайки гръцкия надпис на аверсите.⁸⁹⁰

Евкратид има ограничен успех в Гандхара, където неговите монети са рядкост; Маршал не е убеден, че той някога е прекосил Инд.⁸⁹¹ Ако го е направил, кампанията ще е дълга и трудна и всяка стъпка ще го отдалечи все по-далеч от центъра на властта му в Бактрия. Аполодот е наследен (по време на Евкратидовото нашествие) от Менандър I (155-130? г. пр. н.е.), най-великият от всички индо-гръцки царе.⁸⁹² Значението на Менандър като фигура със световно историческо значение се удостоверява от факта, че той се появява както в индийската литература (описан като велик защитник на будизма), така и в класическата литература (описан като завоевател на Индия); Той сече най-голям брой индо-гръцки монети и най-много емисии. Менандър побеждава Евкратид с подкрепата на местното население и Евкратид е принуден да сключи мирен договор с Менандър, като безславно се завръща в Бактрия, според Юстин.⁸⁹³

Обратното пътуване може да се датира приблизително около 150-145 г. пр. н.е.⁸⁹⁴ Ако се вярва на двусмисленото свидетелство на Юстин, Евкратид е убит от един от синовете си, или Хелиокъл I, или Платон (въпреки че доказателствата, идентифициращи Хелиокъл като най-големия син на Евкратид, са крайно слаби).

Разграбването на Ай Ханум (вижте по-долу) може да бъде датирано от откритието при разкопките на гърне с надпис датиращ 24-та година от неизвестна ера. Както отбелязва Макдаул, това „трябва да е година на царуване (или ерата) на Евкратид, отговаряйки на 145 г. пр. н.е.“⁸⁹⁵

Очевидно е било сериозно нахлуването на номадите в Бактрия по това време, и е накарало Евкратид да се върне бързо от Индия.

---

⁸⁸⁷ O. Bopearachchi and A. Ur Rahman, *Pre-Kushana Coins in Pakistan*. *Pre-Kushan Coins in the Private Collection of Aman ur Rahman* (Karachi 1995), стр. 30; BMC Eucratides 11; BN Eucratides 6DD.

⁸⁸⁸ Tarn, стр. 212.

⁸⁸⁹ MacDowall (October 2002), лично съобщение.

⁸⁹⁰ Narain, стр. 58.

⁸⁹¹ E. G. BMC Apollodotus 16B; BN Apollodotus 16B; Errington and Cribb, стр. 61, No. 22.

⁸⁹² J. Marshall, *Taxila. An Illustrated Account of Archaeological Excavation*, vol. 1. (Cambridge 1951), стр. 31.

⁸⁹³ Въпреки че са посочени в класическите източници само 7 индо-гръцки царе: Диодот I и II, Евтидем, Деметрий I и II, Аполодот I и Менандър I, Бопеарачи (наред с други) е използвал нумизматични доказателства, за да състави обширен списък от около 44 гръко-бактрийски и индо-гръцки царе; вижте например Bopearachchi and ur Rahman, *цит. с.*

⁸⁹⁴ Justin XIII.VI.5: unde (from India) cum se reciperet.

⁸⁹⁵ Нараин спори за 155 г. пр. н.е., Narain, стр. 70.

След това тънката нишка от писмени доказателства се прекъсва и историята за последната фаза на гръцката власт в Бактрия става още по-трудна за реконструиране. Нумизматичните доказателства могат да се тълкуват като предполагащи, че със смъртта на Евкратид в 145 г. пр. н.е., Гръко-бактрийското царство се разрада на региони управлявани от владетели със значително намалена власт. Един от регионите е бил на север от Хиндукуш до Амударя, като Бактра е била като негова „столица“. Това по-малко бактрийско царство сега придобива все по-голям интерес за Митридат и партите и най-големият син на Евкратид (?) Хелиокъл е бил принуден да воюва срещу тях. Въпреки това, както посочвя Криб, всичко, което знаем за Хелиокъл, произлиза от неговите монети и от тези доказателства не е ясно къде или дори кога е управлявал. Очевидно той е наследника на Евкратид, тъй като неговите монети датират след емисиите на Евкратид, но те са открити само в южна Бактрия в някакво по-голямо количество.⁸⁹⁶ При липсата на писмени източници, монетите предлагат единствената реална надежда за реконструкция на последните няколко години от политическата история на Гръко-Бактрия преди пристигането на юечжите на север от Амудария през 130 г. пр. н.е. Изследването на нумизматични доказателства от Ай Ханум от Бопеарачи косвено предлага правдоподобен разказ за вероятния ход на събитията, въпреки факта, че той приписва унищожаването на Ай Ханум (ЖВ тогава се нарича Евкратидия и е столица на Евкратид) на юечжите, а не на другите „завоеватели“ саките, унищожили последните следи от гръцка власт в Бактрия (както ще бъде аргументирано по-долу).

Бопеарачи отбелязва, че гръцките сребърни монети, намерени в Ай Ханум, внезапно спират с емисиите на Евкратид⁸⁹⁷ и следователно окупацията на този гръцки град на Окс от номадите трябва да бъде датирана към 145 г. пр. н.е.: „Далеч не е случайно съвпадение, че проблемите спират с управлението на Евкратид I, и със сигурност се обяснява с едно събитие, чието естество става ясно от разкопките: внезапна катастрофа, която сполетява града, изгаряйки двореца, което прекратява съществуването му. Много е вероятно унищожаването на гръцкия град Ай Ханум да е резултат от първото нападение над Гръко-бактрийското царство от номадите и това събитие да се е случило веднага след убийството на Евкратид от сина му около 145 г. пр.н.е.“⁸⁹⁸

Бопеарачи също определя Хелиокъл I, като последния гръко-бактрийски цар, (въпреки че вижте MacDowall по-долу в т. под лин.), тъй като след това владетели с гръцки имена не са управлявали на север от Хиндукуш и всички монети на тези по-късни царе, които са били в обращение в Бактрия, са използвани като валута за търговския обмен в Бактрия или като данък, плащана на техните нови милитаризирани съседи (завоевателите на Бактрия след 145 г.), които също се запознават с атическия монетен стандарт.

Криб обаче твърди, че управлението на Хелиокъл може да се е продължило до I век пр. н.е., което показва, че поне в някои части на Бактрия гръцкото управление

---

⁸⁹⁶ MacDowall (October 2002), лично съобщение.

⁸⁹⁷ Cribb (November 2002), лично съобщение.

⁸⁹⁸ Макдаул твърди, че медните монети, открити при разкопките на Ай Ханум, със сигурност спират с Евкратид I. P. Bernard, MDAFA XXVIII [1985] Fouilles d'Ai Khanoum iv Les monnaies hors tresors, стр 51-75. Твърдението на Бопеарачи, че сеченето на сребърни монети в Ай Ханум също спира, е невярно. Едно от двете сребърни съкровища, намерени в Ай Ханум, съдържа сребърна тетрадрахма на по-късен цар Евкратид II; и в допълнение по-късни сребърни тетрадрахми са известни от Хелиокъл, Платон, Евкратид II и Деметрий II, които са били владетели на по-ограничени малки части на Бактрия; в MacDowall, октомври 2002 г., частна кореспонденция.

остава в сила дори след като номадските нашественици са разграбили Ай Ханум.⁸⁹⁹ Както Бопеарачи, така и Крийб предлагат убедителни нумизматични реконструкции на крайната съдба на Гръко-Бактрия. Но независимо дали управлението на Хелиокъл е продължило през I век или не, с убийството на Евкратид от сина му, гръцката сила претърпява значителен и необратим упадък в Бактрия. Ордите на саките, които толкова безпокоят селевкидските, партските и бактрийските царе (както ще бъде показано по-долу) очевидно се възползват от шанса си и нахлуват през Амударя от Северна Бактрия, изгаряйки, плячкосвайки и след това окупирайки части от същинска Бактрия на юг чак до Хиндукуш. Гръцките царства на юг от Хиндукуш (и всички остатъци, на север) са били принудени да плащат данък на саките, въпреки че последните очевидно са позволили търговския обмен и търговската дейност да продължат в региона, както ще покажат доказателствата на Чжан Цян по-долу. Такова остава положението в продължение на десетилетие и половина до 130 г. пр. н.е., когато племената на юечжите пристигна в Северна Бактрия от Канцзю/Согд, побеждават и изгонват окупаторите саки. Подкрепящи доказателства за този реконструиран ход на събитията, се намират в писмените препратки за дейността и ролята на тези размирни сакски групи в региона през втората половина на II век пр. н.е.

Саките в Бактрия и Партия

Явното поражение на юечжите и изгонването на саките от Северна Бактрия е обвързващо свързано с общия въпрос за унищожаването на гръко-бактрийска държава. Следователно трябва да се прави ясна разлика между ролята, която играят други полуномадски племенни групи (предимно различни групи саки) в по-ранно (ок. 145-140? г. пр. н.е.) сваляне на остатъчната гръцка власт и станалото 15 години по-късно от нашествениците юечжи от Северна Бактрия. Ще си припомним, че класическите източници идентифицират най-малко три различни групи саки (или индо-ирански говорещи „скити“) във Вътрешна (Средна) Азия – „Сака таяй парадрая“ (крайморски саки) от района на Черно море, добре познатите черноморски скити на Херодот; сака хаумаварга (амюргийските саки), елементи от които юечжите срещат в района на Исик-кул и Фергана; и Сака Тиграхауда или „саките с островърхите шапки“, локализирана от Птолемей (или по-скоро от източника на Птолемей, Маес Тициан) като живеещи „на юг от Яксарт (Сърдария)“.⁹⁰⁰ Последните може да представляват амюрги, прогонени в района на Сърдария от мигриращите юечжи, но е по-вероятно да са били групи от крайморските саки, които са се разпространили от първоначалната си черноморска родина, към бреговете на Каспийско и Аралско море (както ще бъде показано по-долу).

Последните групи изиграват значителна роля в политическата история както на Бактрия, така и на Партия през десетилетията преди пристигането на юечжите в региона. Доказателство за тяхното въздействие може да се намери в няколко класически източника, особено Юстин, Птолемей, Диодор и Страбон. Един от най-значимите владетели в Средна Азия през II век пр. н.е. е Митридат I от Партия (ок.

---

⁸⁹⁹ O. Bopearachchi, 'Recent Coin Hoard Evidence on Pre-Kushana Chronology', in M. Alram and D.E. Klimburg-Salter, eds., *Coins. Art and Chronology. Essays on the pre-Islamic History of the Indo-Iranian Borderlands* (Vienna 1999) стр. 114; however, for a contra argument see C. Rapin, *La tresorerie du palais hellenistique d' Al Khanoum: L'apogee et la chute du royaume grec de Bactriane. Memoires de La Delegation archeologique francaise en Afghanistan*, 33; *Fouilles d'Al Khanoum*, 8; (Paris, 1992) стр. 33-34, 114, 287-291.

⁹⁰⁰ Ptolerny vi. 14, 14.

170-138/7 г. пр. н.е.), почти съвременник на Евкратид I и цар чието влияние е достояние на републиканския Рим, както свидетелстват множество източници. Разказът за делата му в източните провинции на Партското царство обаче е труден за определяне. Въпреки че подробностите за неговото управление са извън темата на тази книга, трябва да се каже, че под неговото ръководство Партското царство се разширява, за да включи за кратък период от време Бактрия. Основният източник за това събитие е Юстин: „Бактрийците, тормозени от различни войни, загубиха не само владенията си, но и свободата си... най-накрая бяха победени, сякаш изтощени, от по-слабите парти“.⁹⁰¹ Макар и по-малко могъщата от двете държави в близкото минало, след като Митридат се възкачи на трона, Партия престава да бъде слаба. Ако партите наистина са окупирали части от Бактрия, те вероятно са били принудени от Евкратид да се откажат от завоеванията си към 155 г. пр. н.е., което позволява на гърците да подновят контрола си върху региона. Тарн, също Херцфелд и Томас и др., предполагат, че през същия този период Митридат е заселил няколко групи саки по долното течение на река Хелманд в провинция, наречена по-късно Сакастан (днешна провинция Систан в Източен Иран)⁹⁰² или по-скоро, „както е много по-вероятно, те се заселили сами; и той вероятно е нямал... избор по въпроса“.⁹⁰³

Но в източниците не се споменава, Митридат да има някакви отношения със саките до десетилетие и половина по-късно, така че това е просто спекулация от страна на Тарн. Гардинър-Гардън предполага, че заселването на Сакастан може да е станало по време на управлението на Митридат II (123-88/87 г. пр. н.е.).⁹⁰⁴

По-надеждната дата за участието на партите в делата на саките е 141 г. пр. н.е. През тази година Митридат I е далеч на запад, водейки кампания срещу Селевкидите в долната част Месопотамия, завършила с победата му. Юстин предполага, че партският цар е бил принуден внезапно да се върне в Хиркания, за да се справи с някои извънредни проблем.⁹⁰⁵ Дибвойз смята, че: „Причината за неговото напускане на Месопотамия в този критичен момент от кампанията му, вероятно е нападение на саките, които малко преди 165 г. пр. н.е. са били принудени да напуснат родината си в Туркестан прогонени от юечжите и по това време със сигурност са били близо до източните граници на Партия.“⁹⁰⁶ Хронологията на Дибвойз е невярна. Юечжите напускат Гансу едва през 162 г. пр. н.е. и прекарват следващите три десетилетия в басейна на Или, преди да навлязат във Фергана и Согд в края на 130 г. пр. н.е. Независимо от това, наблюдението, че от 141 г., пр. н.е., групи от саки нападат североизточните партски (и вероятно северозападни бактрийски) гранични земи показва най-малко тяхното неспокойно присъствие в региона. Разбира се, както посочва Гардинър-Гардън, няма действително споменаване в източник името на саките в контекста на това събитие, а се казва „има много други дела, които може да са върнали царя“.⁹⁰⁷

---

⁹⁰¹ Justin xli. vi.

⁹⁰² Herzfeld (1932), стр. 1-116. F. W. Thomas, 'Sakastana. Where Dwelt the Sakas named by Darius and Herodotus?', Journal of the Royal Asiatic Society (1906) стр. 181-200, 460-464, argued that Sacastan was actually settled by Sakas as early as the sixth century BCE, but this was thoroughly refuted by P. Daffina in L'immigrazione dei Saka nella Drangiana (Roma 1967); Senior (2001). vol 1, стр. 11.

⁹⁰³ Tarn, стр. 223.

⁹⁰⁴ Gardiner-Garden (1987), стр. 32.

⁹⁰⁵ Justin xli; vi. 6-8.

⁹⁰⁶ N. C. Debevoise, A Political History of Parthia (Chicago 1938/New York 1968), стр. 24.

⁹⁰⁷ Gardiner-Garden, стр. 31.

Но възможността Митридат да е влязъл в контакт със саките се подсилва от коментарите в описанието на Юстин, а също и от Орозий относно разширяването на контрола на партите в области, съседни на „царствата на саките“.⁹⁰⁸

Най-малкото е възможно това да е станало по време на този период на размирици, когато групите саки прекосяват Амударя и унищожават Ай Ханум (Евкратидия), както беше разгледано по-горе.

Митридат е наследен през 138 или 137 г. пр. н. е. от сина си Фраат II (138/7-128 г. пр. н. е.). Първоначално Фраат претърпява поражения в Месопотамия (включително загубата на Вавилон), преди да възстанови благосъстоянието на Партия с опустошителна си победа над селевкидския цар Антиох VII.⁹⁰⁹ Въпреки това, в криза, подобна на тази, пред която е изправен баща му, в разгара на кампания в Сирия, Фраат внезапно е принуден да се върне в източните региони на своето царство, за да го защити срещу съгласувано нападение от саките. Отново Юстин дава единствения запазен разказ: „след като започна войната срещу Сирия ... (Фраат) беше призован от враждебни действия от страна на скитите, за да защити собствената си страна. Защото скитите, бяха подтикнати, и подкупени, да помогнат на партите срещу Антиох, царя на Сирия, не пристигнаха на време, войната приключи, и те бяха разочаровани от очаквано възнаграждение... в недоволството си, че са направили толкова дълъг и напразен поход... те започнаха да опустошават страната на партите“.⁹¹⁰ Някои учени тълкуват тези забележки буквално – че Фраат е призовал саките, но когато са пристигнали твърде късно и като не са получили компенсацията, са започнали да опустошават Партия.⁹¹¹ Други предполагат, че саките са влезли в Партия неканени и че Фраат се е опитал да се „откупи, предлагайки им наемна служба“.⁹¹² Според описанието на Юстин, Фраат взел група гръцки войници (които се били с Антиох преди да преминат на страната на партите) със себе си, за да посрещне саките. В последвалата битка гърците отново дезертират, този път към саките, и армията на Фраат е унищожена, а царят загива.⁹¹³

Възможен извод, който може да се направи от това фрагментарно сведение е, че поне от края на 140 г. пр. н.е. (и може би още през 155 г. пр.н.е.) до пристигането на юечжите в Северна Бактрия през 130 г., милитаризирани групи на саките са били изключително неспокойни в граничните райони на Бактрия и Партия, причинявайки значителни неприятности на поне двама партски (и вероятно един бактрийски – Хелиокъл) монарси. След десетилетие на текстово мълчание (от средата на 130-те г. до средата на 120-те години пр. н.е.), саките отново влизат в политическата история на Партия по време на управлението на Артабан II (128-124/3 г. пр.н.е.).⁹¹⁴ Йоан Антиохийски съобщава, че партите са били принудени да плащат данък на очевидно по-мощните саки, въпреки че това не е продължило

---

⁹⁰⁸ Justin xli.vi.8; and Orosius v. iv.16

⁹⁰⁹ Justin xlii.i; Diodorus xxxiv.16-17

⁹¹⁰ Justin xlii. i.

⁹¹¹ F. Altheim, *Weltgeschichte Asiens im griechischen Zeitalter II* (1947) стр. 99; K. Schippmann, *Grundzüge der Parthischen Geschichte* (Darmstadt 1986) p. 28; D. Bivar, 'The political history of Iran under the Arsacids' (1983), стр. 38-39.

⁹¹² Debevoise op. cit., p. 36. Сениор смята, че конкретна монета в колекцията му е от серия сечена от Фраат, като част от плащането на тези скитски наемници. Senior (2001). vol 2, стр. 225, coin F3.

⁹¹³ Justin xlii. i.5; see also Diodorus xxxiv. 21

⁹¹⁴ Сениор посочва, че Артабан е отблъснал саките, но е улучен от отровна сакска стрела и умира от раняването си. Senior (2001), vol. 1, стр. 12.

дълго, може би защото ерата на сакската хегемония в Бактрия (поне на север от Хиндукуш) завършва с появата от юечжите.⁹¹⁵

Дълготното управление на Митридат II (123-88/87 г. пр.н.е.) също е прекъсната от многобройните войни срещу саките, включително той опитва да презасели определени сакски племена по протежение на долното течение на Хелманд в Сакастан, което е допълнително доказателство за тяхното прогонване от северните бактрийските региони от юечжите.

Юстин също предполага, че Митридат II е разширил партското управление върху сакските племена в Дрангиана и Пенджаб, региони в които са били принудени да мигрират след изгонването им от Бактрия от юечжите.⁹¹⁶

Възможното заключение, което може да се направи от всичко това е, че на саките трябва да се припише заслугата за свалянето (или поне окончателното прекъсване) на гръцкото управление в Бактрия. Те са единствената значителна милитаризирана „номадска“ федерация, конкретно посочена от източниците като активна в региона по това време, и доказана военна намеса в делата както на Партия, така и на Бактрия. Юечжите не пристигат в Ссеверна Бактрия до 130 г. пр. н.е. и нумизматичните и археологически доказателства показват, че гръцкото управление в Бактрия е било силно отслабено, десетилетие по-рано от саките, и те са тези, на които трябва да бъде признато първоначалното превземане на Гръко-Бактрия.⁹¹⁷ Подкрепа за това заключение може да се намери в класически източници описват крайната съдба на гръко-бактрийското царство.

Завладяването на Гръко-Бактрия

Писмените доказателства за завладяването на гръко-бактрийската държава са не по-малко объркващи или двусмислени за интерпретация, въпреки че ключовата роля на саките е ясно подчертани. Решаващите препратки са от Страбон и анонимните пролози на Помпей Трог (или по-скоро от Аполодор от Артемита, вероятният източник както за Страбон, така и за Трог).⁹¹⁸

Тези препратки се обсъждат в продължение най-малко на един век, но ако се разглеждат в светлината на историята и участието на саките, очертани по-горе, изглежда предлагат разумно последователен разказ за унищожаването на последните остатъци от гръцката власт в Средна Азия.

Страбон пише в обща дискусия за скитските „народи“: „Но най-известните от номадите са тези, които са отнели Бактриана от гърците, имам предвид асиите, пасианите, тохарите и сакараулите, които първоначално са дошли от страната разположена от другия бряг на река Яксарт (Сърдария), която граничи с тази на Саките и Согдианите и е била заета от Саките“.⁹¹⁹ По-късно добавя: „Саките направиха набези като тези на кимерийците и трерите, в някои от региони, близки до собствената им страна, или други в региони надалеч. Например те окупираха Бактриана...“.⁹²⁰ Анонимният пролог към книга XLI на Помпей Трог, в дискусия за

---

⁹¹⁵ Gardiner-Garden's translation of John of Antioch, p. 33, and n. 134; Justin xlii.ii.

⁹¹⁶ Justin xli.ii.

⁹¹⁷ Сениор посочва, че политическата слабост в Бактрия и Партия е позволила на саките да окупира Мерв и Северна Бактрия между 160 и 150 г. пр.н.е., а след това да се намесва в партските дела от 140 г. пр. н.е., нататък, Senior (2001) vol. I, стр. 12.

⁹¹⁸ Gardiner-Garden, стр. 1-10.

⁹¹⁹ Strabo xi.viii.2. Trans. of Strabo and Trogus from Gardiner-Garden, стр. 35; Narain (1957/1980), стр. 128-9.

⁹²⁰ Strabo xi.viii.4.

Бактрия под управлението на Диодот, той казва: „deinde qua regnante Scythicae gentes, Saraucac et Asiani, Bactra occupavere et Sogdianos“. („Оттогава е била завладяна от скитския народ, сарауките и асианите, които са окупирали Бактрия и Согдиана“).⁹²¹ По-късно в Пролог XLI, Трог добавя: „Additae his res Scythicae. Reges Tocharorum Asiani interitusque Saraucarum“. „(Към това е добавена историята на скитите. Асианите (станаха?) царе на тохарите (или тохарите) и унищожиха сакарауките (или и сарауките са унищожен)“.⁹²²

„Номадските“ групи, посочени както от Страбон, така и от Трог, очевидно са много сходни (което засилва твърдението на Гардинър-Гардън за общ източник и за двамата).

Още през 1917 г. Шарпентие (въз основа на първоначалната поправка на Валиант) се аргументира за редуциране на списъка на Страбон от четири племена до три - Asioi, Tochari и Sacarauoi - което води още повече до изравняване на двата разказа. Халун и Баххофер по-късно се съгласяват с мнението на Шарпентие.⁹²³ Опитите за положително идентифициране на тези три групи занимават учените още от XVIII век.

Аси

Асите (Asioi) са идентифицирани по различни начини с усуните (от Дегин, Кингсми, Зиг и Томсън, например);⁹²⁴ Или с кушаните (от Флийт, Халоун, Баххофер, Менхен-Хелфен и Егермонт, например);⁹²⁵ Или с юечжите (от Гутшмид, Халун, Ханеда, и Тарн, който по-късно изразява съмнения).⁹²⁶

Всички тези идентификации са мотивирани от желанието да се изтълкува съответната фраза на Трог, че Асиани са (или стават) царе на тохарите, т.е. групата отвън (усуни) или вътре (куейшуан = кушанското княжество/ябгу) на номадската племенна конфедерация на тохарите (тохарите = юечжи), които стават царе/управници на тази юеджийска / тохарска конфедерация.

Въпреки това, както Нараин и други посочват, значението на втория коментар на Трог е енигматичен, „защото не е ясно дали „Thocarorum“ означава народа или страната“⁹²⁷, и поради различните възможни четения/тълкувания на „Reges Tocharorum Asiani interitusque Saraucarum“ (както е посочено в превода по-горе). Гардинър-Гардън твърди, че цялата препратка (която се намира в анонимния Пролог към книга XLI) може да се чете с еднаква валидност като списък от отделни

---

⁹²¹ Pomp. Trog. Prolog. xli .

⁹²² Там.

⁹²³ J. Charpentier, 'Die ethnographische Stellung der Tocharer', Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft - ZDMG (1917) стр. 266-370; Haloun (1937) стр. 244; L. Bachhafer, 'On Greeks and Sakas in India', Journal of the American Oriental Society LXI (1941) стр. 243-244.

⁹²⁴ M. de Guignes, Histoire generale des Huns, des Turcs, des Mongols, et des autres Tartares occidentaux (Paris 1756) I p. 26; T.W. Kingsmill, 'Ancient Tibet and its Frontages', Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society XXVII (1906) p. 36; E. Seig, 'Ein einheimischer Name für Toxri', Sitzungsberichte der Berlinische Akademie der Wissenschaft (1918) pp. 560 ff; V. Thomsen, Inscriptions de l'Orkhon déchiffrees (Helsingfors 1896) pp. 115-6.

⁹²⁵ J. F. Fleet, 'The name Kushan', Journal of the Royal Asiatic Society (1914) pp. 1000-11; Haloun (1937) op. cit., p. 253; Bachhofer (1941) op. cit., pp. 246-7; O. Maenchen-Helfen, 'The Yueh-chih problem re-examined', Journal of the American Oriental Society (1945) pp. 71-81; P.H.L. Eggermont, 'The Historia Philippica of Pompeius Trogus and the foundation of the Scythian Empire', in A.L. Basham, ed., Papers on the date of Kaniska (Leiden 1968) p. 367.

⁹²⁶ A. Gutschmid, Geschichte Irans (Tübingen 1888) p. 71; Haloun (1937) op. cit., p. 317; T. Haneda, 'A propos des Ta Yue-tche et des Kouei-chouang', Bulletin de la Maisan Franco-Japonaise, Serie française IV (1933) pp. 15-18; Tam (1938/1951) op. cit., pp. 284, 533.

⁹²⁷ Narain (1957), стр. 129, n. 6.

теми, разгледани от Трог – тоест скитската история, царете на тохарите, асианите и сакарауките, които са унищожени: „Така че асианите може никога да не са завладели тохарите и корелациите между предполагаемото завоевание и всяко друго регистрирано историческо събитие са несъстоятелни“.⁹²⁸

В светлината на споменаването на „Хан шу“ за възможното нахлуване на Усуните в Бактрия разгледано в предишната глава обаче⁹²⁹, предложената идентификация на аси (Asioi) като усун (Wusun) не трябва да се отхвърля незабавно. Дегин, Кинсмил, Ван Виндекенс, твърдят, че „Asioi“ и „Wu-sun“ са фонетични преводи на едно и също местно племенно име, въпреки че това беше оспорено от Халун.⁹³⁰

По-важното е, че ако някой прочете Пролог ХІ на Трог като заключение, че асианите са станали царе на тохарите, това може да е препратка към поражението на юечжите от усуните в долината на р. Или. Въпреки това, колкото и да е объркан анонимният автор на Пролога на Трог може да са свързани със събития в Бактрия между 140 и 130 г. пр. н.е., и е трудно (макар и не е невъзможно) да се повярва, че той дори е знаел за победата на Усуните над Юечжите в далечния басейн на р. Или в разказа за завладяването на Гръко-Бактрия юг от Амударя. Освен това, докато усуните очевидно са победили юечжите, те никога не са станали техни „царе“ или владетели. Независимо от това, Гардинър-Гардън неправилно твърди, че „няма индикации, усуните да са навлезли в Бактрия“⁹³¹, както се посочва в HS 61 SA: „Кунми разграби населението на Дася и след това остана там като окупира страната“. Както беше казано, всяко нахлуване на усун в Бактрия (ако изобщо се е състояло) е било вероятно краткотрайно, но остава поне възможността, че след поражението им над юечжите през 133 или 132 г. войската на усуните под командването на самия кунмо е преминала (преди юечжите?) през Фергана и Согд и е нахлула в Северна Бактрия през последните две или три години на сакската хегемония на север от Амударя. Като такива, асите / усун (Asioi/Wusun) (ако са едни и същи) може наистина да са играли роля в номадското нашествие свалило властта на бактрийските гърци, въпреки че всяко подобно заключение, е силно спекулативно.

Тохари

Най-съществената литература досега по повод съобщението на Трог/Страбон на номадските завоеватели на Бактрия съществува за тохарите (Tocharoi), които са били свързвани с изненадващ набор от народи и имена. През ХІХ век Юле и фон Рихтхофен ги свързват с Тухару от „Аналите на Шенахериб“ (705-861 г. пр. н. е.), но последните са описани като хора, обитаващи градове, и не са номади.⁹³² Името, използвано в китайските източници за обозначаване на Бактрия, Та Hsia = Daxia,

---

⁹²⁸ Gardiner-Garden, стр. 40.

⁹²⁹ HS 61 5A.

⁹³⁰ De Guignes; Kingsmill op. cit.; and A.J. van Windekins, 'Huns blancs et Arcs. Essai sur les appellations du 'tokharien', Museon LIV (1941), стр. 176-180; Haloun (1937), стр. 252-254.

⁹³¹ Gardiner-Garden op. cit., p. 38; and J. Gardiner-Garden, 'Chang Ch'ien and Central Asian Ethnography' (1986), стр. 31-37.

⁹³² H. Yule, 'Hwen Thsang's account of the principalities of Tokharistan, in which some previous geographical identifications are reconsidered', Journal of the Royal Asiatic Society (1873) стр. 85; F.F. von Richthofen, China. Ergebnisse eigener Reisen und darauf gegründeter Studien (Graz 1877, 1971) стр. 439-441.

или Дася, също е идентифицирано с тохарите⁹³³, но няма нито фонетична, нито географска, нито историческа причина за това (ЖВ: има но на автора не му са ясни тези причини, за съжаление).

Те също са условно свързани от фон Рихтхофен и по-късно от Шарпентие с източен народ, наречен в Плиний (vi.xx. 55) като Attacori, и със сигурност фонетичната връзка между двете е доста близка.⁹³⁴ Но аттакори (Attacori) очевидно може да бъдат идентифицирани с Uttara-kurru (или „Северни племена“), в индийския епос „Махабахарата“. Както се каза в началото, тохарите със сигурност трябва да бъдат идентифицирани с Тухара/Тушкара/Тушара от същия източник и тъй като последните са ясно разграничени от „Uttara-kurru“, двете групи едва ли могат да бъдат едно и също. Връзката между тохарите и Тухара/Тушкара/Тушара е била призната повече от век от редица западни и източни учени и със сигурност, също така силно е била отричана.⁹³⁵

Най-очевидната и приемлива връзка от всички, както последователно се твърди в това изследване, е идентифицирането на тохароите на Страбон и Трог с тохарите от басейна на Гансу и Тарим, а оттам и с юечжите от китайските източници.

Сакараули

Тъй като името на племето ясно съдържа етнонима „сака“, идентичността на сакараулитe никога не е била поставяна под сериозно съмнение (въпреки че Лохейзен твърди, че тохарите също са скити/саки).⁹³⁶

По-проблематична е самоличността на конкретната група саки, отговорни за нахлуването в Бактрия. Птолемей назова група, наречена Augaloi⁹³⁷, която Херцфелд и Халоун разпознават, като ясно погрешен запис от Sakarauloi.⁹³⁸

Тази поправка привежда текста на Птолемей в съответствие с този на Страбон (между другото загатвайки, че Аполодор също е един от първоизточниците на Птолемей). Въпреки това тази връзка все още дава възможност за три възможни местоположения за Sacarauloi на Птолемей⁹³⁹ или близо до Аралско море, по протежението на Яксарт/Сърдаря или на източното крайбрежие на Каспийско море. Sacarauloi също са идентифицирани със Sai Wang от китайските източници, но както посочва Гардинър-Гардън, „малко учени са се поколебали да разглеждат Sai-wang като саки, но много учени са се поколебали да ги идентифицират като Sakarauloi“⁹⁴⁰ (ЖВ, със абсолютна сигурност може да се каже са сакараули е тохароезично предаване на китайското Сай-ван и означава буквално „царски саки“ но това за съжаление не е известно на автора)

Както беше показано в предишните глави, китайските източници ясно назовават саите като група саки, живеещи в долината Или/Исък-кул, вероятно източен преден пост на групи от сака хаумаварга (амюргии).

---

⁹³³ See Kingsmill (1906) стр. 35-37; K. Shiratori, 'A study on Su-t'e, or Sogdiana', Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko II (1928) стр. 144; Haneda (1933), стр. 15-18.

⁹³⁴ Richthofen, стр. 490-1; Charpentier, стр. 355.

⁹³⁵ Lassen (1867, reprint. 1968), стр. 1023-5; Yule (1873), стр. 95; F. Pargiter, The Purana Text of the Dynasties of the Kali Age (Oxford 1913, reprint. 1962) intro., and notes стр. xix; Chattopadhyaya (1975) op. cit., pp. 68-70; Bagchi (1943) стр. 28-29; 35-39.

⁹³⁶ J. E. van Lohuizen-de Leeuw, The Scythian Period (Leiden 1949) стр. 44-47.

⁹³⁷ Ptol. vi.xii.4.

⁹³⁸ Herzfeld (1932), стр. 26-27; Haloun (1937), стр. 244, n. 2.

⁹³⁹ Named in Ptol. vi. xiv.14.

⁹⁴⁰ Gardiner-Garden, стр. 54.

Проследихме реконструкцията на вероятния ход на последващата миграция на тази група саки, през западния ъгъл на Таримската котловина и през Висящия проход в Кашмир.

Юечжите може също да са влезли в контакт с втора група амюргийски саки, живеещи във Ферганската долина, които също са били разселени на свой ред от мигрантите и принудени да отидат още юг и/или на запад.

Следователно Sacarauoi от гръцките източници може да са включвали западни елементи от разселените амюрги, но тъй като те не са били изселени от Фергана до края на 130 г. пр. н.е., сакските/скитските групи, отбелязани от Юстин и други източници, са воювали с партите и бактрийците в към 145 - 140 г. пр. н.е., трябва да представляват още една група, може би източно разширение на крайморските саки или познатите на Херодот от скити от Черноморския регион. „Авгалоите“ на Птолемей от бреговете на Каспийско или Аралско море биха могли следователно да се считат за потомци на скитите на Херодот, които са включени в 14-та сатрапия на Персийската империя в края на VI век пр.н.е.⁹⁴¹

Тези (или свързани) групи също са обитавали по Яксарат (Сърдария), както предполага Птолемей (сака Тиграхауда)⁹⁴², и следователно могат да бъдат идентифицирани като милитаризирани саки, отбелязани от Юстин като причиняващи проблеми на партските царе между 155 и 88 г. пр. н.е.

Заключение: Ролята на Саките и Юечжите

За да обобщим, ще използваме силните писмени доказателства за действията на размирните групи саки в граничните райони където се допират териториите на партската и бактрийската държави, от средата на управлението на Митридат I (около 150 г. пр. н.е.) до поне края 120 г. пр.н.е. Тези саки (сакараулитите) може да са били племена, свързани с Сака Таяй парадрая (крайморските саки от персийските надписи), отбелязани от Херодот като съставляващи сатрапия на Ахеменидската империя. През следващите четири века тези саки/скити заемат различни региони по бреговете на Черно, Каспийско и Аралско море. Те вероятно са проинкнали и около 145 г. пр. н.е., по протежение на Сърдаря и други речни долини на юг (макар и да са основно разположени на север от Амударя), включително и по долината на Сурхандаря. Тези хора не трябва да се бъркат с по-източно живеещите групи сака, които юечжите са изместили от района на Исък-кул през 162 г. пр. н.е. и (може би) отново от Фергана през 132 г. пр. н.е. (ЖВ: авторът много греши, сакараулитите са точно сай-ван на китайските източници, самото название е тохарски превод на израза „царски саки“ каквото е и значението на сай-ван!)

Сакските племена от района на Исък-кул мигрират на юг към Кашмир; амюргите също се отправят на юг и са потърсили убежище във високите планински долини на Източен Памир, или в окупираните от тях селища оазиси в западния ъгъл на Таримската котловина. (ЖВ: Проникването на андроновски елементи тук е много по-старо от преселенията на саките).

До края на 130 г. пр. н.е., когато юечжите завършват своята миграция и се спускат в северната част на Бактрия, те са изправени срещу трета мощна сакска орда, която е окупирала не само Северна Бактрия (т.е. между Зеравшан и Амударя), но и части от „същинска“ Бактрия (т.е. между Амударя и Хиндукуш). Някъде между 145 и 140 г. пр. н. е. гръко-бактрийското царство, основано преди малко повече от век

---

⁹⁴¹ Herodotus iii.93.

⁹⁴² Ptolemy vi.xii.4.

по-рано от Деметрий, сина на Ефтидем, е претърпяло сериозни загуби от нашествениците саки, най-малко десетилетие преди юечжите да се появят в региона.⁹⁴³

Както ще бъде показано по-долу, китайските източници са съхранили описанието на Бактрия от Чжан Цян, скоро след като той настига юечжите през 129-128 г. пр. н.е. Чжан Цян казва за нея (Дася) че е земя „без централен владетел, разделена между няколко дребни вождове, управляващи различните градове“⁹⁴⁴ и че „Дася няма главен господар или вожд, а второразрядни вождове установявани в градовете“⁹⁴⁵.

Както често се изтъква, това изобщо не отговаря на ситуацията в Гръко-Бактрийското царство на Евтидем или Евкратид. Някогашната силна и успешна държава вече се е разпаднала на малки области около по-големите градове и укрепени селища, контролирани от местни владетели. Едното очевидно обяснение за това е, че по времето когато пристигат юечжите, местния гръцки елит вече е изоставил голяма част от предишното си царство на ордите на саките и е пренасочил вниманието си на юг от Хиндукуш (въпреки че остатъците от гръцката власт се задържат локално в отделни части от Бактрия на север от Хиндукуш, още половин век, и очевидно е така, ако теорията на Криб за продължителността на управлението на Хелиокъл е правилна).

Така северната част на Гръко-Бактрия е претърпяла (поне) две отделни номадски „завоевания“ – от саките през 145-140 г. пр. н.е. и от юечжите десетилетие и половина по-късно.

Когато юечжите пристигнали в Северна Бактрия, те трябва да са победили саките (като доказателство са фрагментите от стенописите в Халчаян и Далверзин-тепе, които изглежда изобразяват точно тези събития) и превзетите преди това и заети от саките градски центрове и крепости на север от Амударя. Поради някаква причина, очевидно все още не е устройвала юечжите и те продължат на юг за да окупира същинската Бактрия. Може би условията в плодородната долина на р. Сурхандааря с обработваемите и продуктивни напояеми земеделски земи, или защитени градски центрове, правят областта предпочитана пред по-сухия и горещ юг. Това едва ли има някакво съществено значение. Толкова пълно и бързо е поражението което юечжите нанасят на саките, че победата им гарантира заемането на Северна Бактрия и контрол върху всички по-рано заети от саките райони на Бактрия на юг от Окс. Чжан Цян отбелязва, въпреки че юечжите продължават да живеят на север от р. Гуи (Gui)/Вахш или Окс (Oxus)/Амударя, те са „завладели“ и „подчинили“ Дася.⁹⁴⁶ Това със сигурност е най-вероятното обяснение на „номадското(те) завладяване(ния) на Бактрия“ и обяснява политическата ситуация, наблюдавана от китайския пратеник, когато той най-накрая настигна своята цел в новата им севернобактрийска родина.

---

⁹⁴³ Това е мнението на Narain (1957), стр. 141-2, въпреки че първоначално датира пристигането на Юечжи в 139 г. пр. н.е. и по този начин направи техните движения пряко отговорни за нахлуването на саките в Бактрия. Нараин поддържа тази гледна точка до 2000 г., която се основава на хронологията на Юечжите, които напускат долината Или още през 138 г. и след това притискат саките и ги принуждават да нахлуят на юг в Партия (първоначално): „Скитите... северно от Яксарат, са преследвани от Юечжи и нямат време да установят стабилна опора в региона, те нямат друг избор, освен да продължат да настъпват...“. Narain (2000), стр. 32., Enoki (1959), стр. 228; Gardiner-Garden, стр. 50.

⁹⁴⁴ SJ 123, Watson, стр. 235

⁹⁴⁵ HS 96A 15A.

⁹⁴⁶ SJ 123, Watson, стр. 234; HS 96A 15A.

2. Мисията на Чжан Цян - Четвърти етап

През 128 г. пр. н. е. Чжан Цян настига юечжите в Северна Бактрия, с помощта на предоставените му водачи и преводачи, от владетеля на Даюан. Той пътува от Фергана до Согд и оттам пристига в Северна Бактрия. Най-накрая се среща с владетеля на юечжите, който сега твърдо контролира новото царство на династията.⁹⁴⁷ В „Хан шу“ се описват тези събития: „Владетелят на Да юечжите е бил убит от номадите и съпругата му е поставена за владетел; след като покори Дася, тя я управлява. Земята е плодородна, с малко разбойници (т.е. спокойна) и те (юечжите) смятаха да се отдадат на живот в мир и удовлетворение. Самите те се бяха вече много отдалечили, и не искаха да се връщат близо до Хан и изобщо не са имали намерение да отмъщават на номадите“.⁹⁴⁸

Версията на „Ши цзи“ е почти идентична: „Тъй като владетелят на Големите юечжи беше убит от Сюнну, синът му го наследи като владетел и принуди Дася да признае суверенитета му. Районът, който управляваше, беше богат и плодороден и рядко страдаше от нашественици, затова владетелят мислеше за собственото си благополучие. Той смяташе, че Хан е твърде далеч, за да се занимават с него, и нямаше особено намерение да отмъщава за смъртта на баща си, като нападне Сюнну“.⁹⁴⁹

Източниците предоставят информация за вероятното местонахождение на новопреселените юечжи, най-вероятното от които (както ще бъде посочено по-долу) е в речните долини на Северна Бактрия, основно по р. Сурхандаря.

Първо, регионът, в който се заселва юечжите, граничи с Канцзю, Согд, и както е очевидно, това може да бъде Северна Бактрия.

Второ, районът е бил богат и плодороден, което предполага вероятността от речна долина (или долини).

Трето, „в земята е имала малко разбойници“ (или рядко е била обезпокоявана от нашественици), което показва, че регионът е отдалечен и недостъпен (което е по-малко вероятно) и не е бил привлекателен за нашественици (което е в явно противоречие с наличните плодородие и богатство). Или по-вероятното обяснение, е че районът е бил под контрола на силната централна власт, първо на гръко-бактрийските царе, (може би и на Канцзю?) и после на саките.

Дори да имало заплаха от разбойници или нашественици, те са били бързо изгонени от юечжите.

Четвъртата важна част от информацията, съдържаща се в горните препратки е, че юечжите са установили някакъв вид хегемония над държавата Дася (Бактрия. ЖВ всъщност Бенжамин повтаря грешката на много изследователи, смятайки че Дася = Бактрия. Транскрипцията на Дася е „Тахара“ и става дума точно за съвр. афганистанска провинция Тахар, разположена в Североизточна Бактрия!), която през 129-128 г. пр. н.е., все още е отделна и се различава от новите земи на юечжите.

Чжан Цян ясно прави разлика между новата „държавата“ на Да юечжите и самата Дася, дори ако тя сега също е под хегемонията им. Бившите господари на Северна Бактрия (саките) също са контролирали значителни части от Бактрия на юг от Амударя и победата на юечжите над тях през 130 г. пр. н. е. всъщност име е осигурила бързото поставяне под хегемония над бившето Сакско/Бактрийско царство. В този смисъл, въпреки че очевидно все още не са мотивирани да окупира

⁹⁴⁷ HS 61 2A; SJ 123, Watson, стр. 232.

⁹⁴⁸ HS 61 2A.

⁹⁴⁹ SJ 123, Watson, стр. 232.

Бактрия на юг от Амударя, те са „подчинили“ по-голямата държава и са принудили „местните“ бактрийци (смес от гръцкоезични и ираноезични жители) да признаят суверенитета им над тях.

Тези събития се случват през една или няколко години между пристигането на юечжите през 130 г. пр. н.е. и пристигането на Чжан Цян през 129-128 г. пр. н.е.

За несъмненото разочарование на Чжан Цян, владетелят на юечжите, няма никакво намерение да влиза в какъвто и да е съюз с Хан и да се върнат обратно за да воюват с бившите си врагове, Сюнну. Това едва ли е изненадващо, като се имат предвид трите опустошителни поражения, които Сюнну им нанасят в Гансу, да не говорим за трудните изпитанията на една 30-годишна миграция. След като най-накрая пристигат в богат и плодороден регион, победили са и изгонили местните управляващи саки, и установили хегемонията си над почти цялата бивша бактрийска държава, не е чудно, че владетелят на юечжите е решил да живее „в благосъстояние“ и се отказва от всякакви мисли за отмъщение на Сюнну за смъртта на неговия баща през 162 г. пр. н.е.

След този първоначален контакт, Чжан Цян остава в региона още около дванадесет месеца и посещава столицата на Бактрия, преди да се върне в „двора“ на юечжите за един последен опит да убеди владетеля им да се присъедини към Хан. Преди да преминем към тези събития обаче, трябва да се опитаме да се определим къде се е намирал по-точно политическият център на новото царство на юечжите.

Местоположението на столицата на юечжите на север от Амударя

Информацията за пристигането и заселването на юечжийския племенен съюз на север от Амударя е предоставена както от Сима Цян, така и от Бан Гу, не само в разказите им за доклада на Чжан Цян представа на У ди при завръщането му в Сиан през 126 г., но също Бан Гу дава по-късна информация (предоставена му от генерал-защитника, явяващ се негов брат), и включена в „Разказа за Западните региони“ в „Хан шу“ Описанието на „държавата“ на Да Юечжите в този по-късен доклад на „Хан шу“ се отнася до ситуацията през периода между тяхното пристигане на север от Амударя и експанзията им на юг в същинската Бактрия, т.е. между 130 и 80 г. пр. н.е. Тези препратки съдържат повечето от китайските писмени доказателства за ключовите въпроси от този половин век, свързани с местоположението на Юечжите и на техния главен град; начинът им на живот на през този период; посещенията на Чжан Цян; и установяването на хегемонията им над Бактрия.

Писмени доказателства за местоположението на „държавата“ на Да Юечжите

„Големите Юечжи живеят на около 2000 или 3000 ли западно от Даюан, и северно от река Гуи (Вахш). Те граничат на юг с Дася, на запад с Анси и на север с Канцзю“.⁹⁵⁰ „Седалището на правителството (на владетеля) е в град Цзянши (Jianshi) и е отдалечено на 11 600 ли от Чжанъан.“ На изток на разстоянието е 4740 ли се намира седалището на генерал-защитника, а на запад се достига Анси след 49 дни път; на юг граничи с Чипин (Цзибин)“.⁹⁵¹

Тези описания на местоположението се отнасят конкретно до основната племенна група на Да Юечжите, съсредоточена около „седалището на (царското)

---

⁹⁵⁰ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁹⁵¹ HS 96A 14B.

правителство“ в Цзянши, някъде на север от Аму Даря. Така Цзянши (Jianshi) се намира на около 4600 км западно от Сиан; на юг от Согд; на север от Амударя и Бактрия; между 800 и 1200 км западно (по-точно югозападно) от Ферганската долина; и 49 дни пътуване на изток от партската граница.

Както беше отбелязано, Майкъл Лоуи е изчислил средна скорост от 18 км на ден за доставката на пощата в западните региони под администрацията на Хан, което се равнява на приблизително разстояние от около 880 км до границата на Анси/Партия.⁹⁵²

Тази сборна и подробна информация предполага, че основното селище на юечжите между 130 и 80 г. пр. н.е. най-вероятно а се намирало в съвр. узбекска провинция Сурхондаре, където са долините на реките Сурхандаря, Серободаря и вероятно някъде във V-образна област между днешните Бойсун и Денов на север и Термез на Амударя на юг, местоположение, подкрепено от археологическите доказателства, разгледани по-долу. Вероятно някои юечжийски племена са се заселили по долините на реките Вахш и Кафирниган на юг от Душанбе и на изток от провинция Сурхондаре. Необходимо е установяването на по-точното местоположение и самото идентифициране на Цзянши, проблем, който отдавна занимава както филолози, археолози, така и историци.⁹⁵³

Теории за местоположението на Цзянши (Jianshi)

Един от най-ранните опити за локализиране на Цзянши е направен през 1907 г. от Шавани в Бадахшан, планинския и сравнително неплодороден регион на изток от Сурхандара, и на юг от обширния северен завой на границите между Афганистан и Таджикистан.⁹⁵⁴ Тарн, както през 1938 г., така и отново през 1951 г., предлага Александрия на Окс, разположена доста на изток от Сурхондаре.⁹⁵⁵

През 1963 г. Пулейбланк предлага по-централно разположен Хулм (днешен Холм / Kholm в Афганистан) като възможност: „Първата сричка на тази транскрипция (jian или chien) трябва да представлява името, известно по-късно като Khulm. Хулм е голям древен обект в сърцето на Тохаристан източно от Балх, стратегически разположен на кръстопътя между пътищата изток-запад и север-юг между Трансоксиана и Хиндукуш“.⁹⁵⁶ Но идентифицирането на Цзянши с Хулм (югоизточно от Термез и източно от Мазар-и Шариф) директно противоречи на твърдението в „Ши цзи“, че „столицата“ е била на север от река Гуи/Окс. Това е ключов и очевиден момент, отбелязан и от Абдулаев, с чийто общ аргумент относно местоположението е в съгласие: „Всички хипотетични местоположения на града... не отчитат факта, че според хрониката градът е бил разположен на север от река Гуи (Окс-Амударя). На север от река Амударя може да означава само определена нейна област курс, приблизително между 66⁰ и 69⁰ източна дължина; следователно тази област трябва да се намира около 42⁰ северна ширина, тъй като след тази точка реката се извива в северозападна посока. Така мястото, посочено от хрониката, се

---

⁹⁵² Loewe (1967) vol. 1, стр. 43.

⁹⁵³ Narain (2000), стр. 44; Hulsewe and Loewe (1979), стр. 119 n. 278 „Дзианши“ не трябва да се бърка с по-късната столица на Юечжи на юг от Амударя, „Ланши“, която обикновено (и правилно) се свързва с Бактра. (ЖВ. Авторът напълно греши, става дума за главния град на Дася, а не за стана на юечжийския владетел. Ланши и Цзянши са два записа на едно и също име – Евкратидия или Ай Ханум.

⁹⁵⁴ Chavannes (1907), стр. 187 n. 2.

⁹⁵⁵ Tarn, стр. 115.

⁹⁵⁶ Pulleyblank (1962), стр. 122; Pulleyblank (1966), стр. 26.

намира в южната част на съвременните републики Узбекистан и Таджикистан, регион, който съставлява северната част на Бактрия“.⁹⁵⁷ И все пак дори в границите на местоположението на Абдулаев остават много възможни кандидати. Самият Абдулаев се аргументира за Далверзин Тепе⁹⁵⁸, докато Нараин предполага Термез, разположен на северния бряг на Амударя: „По-ранната столица на Да Юечжи, която е била на север от Окс, Цзянши съобщена от QHS (т.е. „Хан шу“), може да е около Термез, най-големият археологически комплекс изследван до сега в района“⁹⁵⁹

Тордай твърди, че столицата на Юечжи по време на посещението на Чжан Цян е била значително повече в северната посока, в делтата на Сърдаря близо до Аралско море: „в Скитската делта, бившо място на зимните лагери (на Канцзю), в околностите на Бабиш Мула, Баланди и Чирик“.⁹⁶⁰

Това местоположение може да удовлетвори основния критерий да е на север от Амударя, но няма доказателства за такова преместване толкова далеч на северозапад.

Широкият диапазон от тези хипотези показва, че текстовите препратки не са в състояние да предоставят нищо повече за местоположението на Цзянши и следователно е необходимо да се обърнем към археологическите доказателства с надеждата да се определи по-точно местоположението му. Нараин е прав като отбелязва, че именно в околностите на Термез е извършена по-голямата част от археологическата работа в региона, но историята на разкопките в Северна Бактрия е обширна и разнообразна.

История на археологическите изследвания в Северна Бактрия⁹⁶¹

Масштабните археологически проучвания започват в Термез още през 1926 г. с откриването на ступа Зурмала⁹⁶² и пещерите Кара тепе⁹⁶³. И двата обекта са датирани в „кушанската ера“. В началото на 30-те години на XX в., Масон започва да разкопава древния град Аиртам (източно от Термез), и открива превъзходен каменен релеф, изобразяващ музиканти, заедно с примери за кушанска керамика, монети от Канишка и каменна архитектура от периода на „Великите Кушани“.⁹⁶⁴

---

⁹⁵⁷ K. Abdullaev, 'Nomadism in Central Asia. The Archaeological Evidence (2nd-1st Centuries B.C.)', in A. Invernizzi, ed., In the Land of the Gryphons. Papers on Central Asian Archaeology in Antiquity (Firenze 1995) стр. 153-4.

⁹⁵⁸ Там, стр. 154.

⁹⁵⁹ Narain (2000), стр. 44.

⁹⁶⁰ Torday (1997), стр. 301.

⁹⁶¹ Съветските и руските археолози наричат района Сурчондаре „Северна Бактрия“, с което съм съгласен по принцип и следвам в цялата тази книга. Narain намира използването на този термин за неоправдано, като твърди, че регионът никога не е бил част от Бактрия, а влиза в Согдиана. Narain (2000), стр. 53 н. 2. От друга страна, Ставиский, разглежда района непосредствено на север от Амударя като просто разширение на Бактрийската държава южно от реката и разглежда Амударя просто като временна граница между юечжите и окупацията на Бактрия преди юечжите: *non pas une frontiere constante delimitant une region historico-culturelle, mais une frontiere temporaire entre les Ta Yue-tche „.. et les pays de la rive gauche ...“*, in B. J. Staviskij, La Bactriane sous les Kushans. Problems d'Histoire et de Culture (Paris 1986) стр. 52.

⁹⁶² Стрелков А. С. Зурмала или Катта-Тюпе около Термеца Культура Востока I. М., 1927. ст. 27-30; и Г. А. Пугаченкова, Л. И. Ремпель, История искусств Узбекистана (История узбекского искусства) (Москва, 1965), стр. 53-4.

⁹⁶³ Стрелков А.С. Доисламские памятники Термеца, Культура Востока II (Москва, 1928), стр. 46; также Грек Т. В., Пчелина Е. Г., Ставиский Б. Я., Кара-тепе-буддийский пещерный монастырь в Старом Термезе. М., 1964. ст. 5, 83.

⁹⁶⁴ М. Э. Масон, Скульптура Аиртама, Искусство № 2 (1935), стр. 129-134.

След края на Втората световна война са започнати и подробни археологически проучвания по долините на реките Вахш и Кафимиган, включително разкопките на обекти в Хисар, Калай-Мир, Кей-Кобад-шах и Мунчак-Тепе. Откритията включват погребения, останките от монументални сгради с каменни основи на колони, монети, артефакти и следи от древни напоителни канали, всички от Кушанския период.⁹⁶⁵

Археологическото проучване на самата долина Сурхандаря започва през 1948 г., под ръководството на Албаум, и са открити градове, крепости и замъци от Кушанската епоха, заедно с керамика, теракотени фигурки на животни и хора и значителен брой кушански монети (също и римска монета на Нерон).⁹⁶⁶

Екип от Узбекската академия на науките, ръководен от Пугаченкова, между 1959 и 1963 г. прави едно от най-значимите археологически открития в Северна Бактрия, когато разкопава в Халчаян малка груба сграда, съдържаща фрагменти от стенописи и великолепни глинени скулптури.⁹⁶⁷

Халчаян е един от основните кандидати за идентифицирането му като Цзянши и като такъв ще бъде разгледан по-долу. През 1967 г. същият екип открива и кушански будистки храм близо до Далверзин тепе, докато друга група, ръководена от Ставиский от Академията на науките на СССР, прави важни кушански открития в началото до средата на 60-те години в Кара тепе в Стария Термез.⁹⁶⁸

Само чрез анализ на доказателствата, предоставени от разкопките на някои от по-вероятните градски обекти, открити от съветски и руски археолози, може да се направи всеки опит да се идентифицира положително юечжийската „столица“ Цзянши. А разглеждането на археологическите открития на малки селища, номадски погребения, открити също в Северна Бактрия, ще бъде включено по-късно в главата, тъй като предоставя допълнителни доказателства не само за присъствието на юечжите (и други милитаризирани номадски групи) в региона през втората третина на II век пр. н. е., но също и за начина на живот на юечжите през половинвековния период, преди окупацията им на същинска Бактрия.

Разкопки на градски обекти – местоположението на Цзянши

Археологическото изследване на значителен брой градски обекти в Северна Бактрия се увеличава през последните три десетилетия. Въпреки че са получени значително по-подробни познания, въпросът за самоличността на Цзянши остава нерешени. Само през 70-те години на миналия век разкопките в долините на реките Сурхандаря, Вахш и Балхаб разкриха съществуването на може би 25 различни

---

⁹⁶⁵ М.М. Дьяконов «Археологические работы в нижнем течении реки Кафимигана (Кободян) 1950-51 гг». МВД СССР № 37 (Москва-Ленинград 1953) стр. 279-292; ЯВЛЯЮСЬ. Мандельштам и С. Б. Певзнер, «Работы Кафимиганского отряда в 1952-53 гг». МВД СССР № 66 (Москва-Ленинград 1954) стр. 290-342; Б.А. Литвинский и Е.А. Давидович, Предварительный отчет о работах Хуттальского отряда на территории Вахшской долины в 1953 года. Доклады АН Тадж. ССР", фаз. II (1954) с. 53-60; Б.А. Литвинский и Т.И. Зеймал, 'Вазы из Вахшской долины' Известия АН Тадж. ССР № 1, 22 (1960) с. 73-79. Г.М. Бонгард-Левин и Б. Я. Ставиский, «Средняя Азия в кушанский период», кушанистика в СССР (1970), стр. 36-8, пп. 26, 27, 28, 29, 30.

⁹⁶⁶ Л. И. Альбаум, Балайк-Тепе (Ташкент, 1960); и Л.И. Альбаум, 'Городище Дальверзин-тепе' ИМКУз, фазе. 7 (Ташкент, 1966) стр. 47-65.

⁹⁶⁷ Г. А Пугаченкова, Халчаяна (Ташкент, 1966).

⁹⁶⁸ E.G. Pchelina and B.Y. Stavisky, 'Kara-tepe: Remains of a Buddhist Monastery of the Kushan Period in Old Termez, in Indo-Asian Studies Pt. I (1963).

градски центъра, включително някои много големи градове с площ до няколкостотин хектара като Балх, Термез-Тармит и Шахринау.⁹⁶⁹

До средата на 90-те години Ставиский отбелязва, че: „Археологическата теренна работа в тази област (Северна Бактрия като цяло) е разкрила не по-малко от 21 селища от епохата на Ахеменидите и 209 датирани от Кушанския период. Десеткратното увеличение на общия брой на селищата (при кушаните) се допълва от увеличаване на площта на напояваната земя.⁹⁷⁰ Повечето от тези градски центрове след Ахеменидите съществуват и през I век сл. н. е. (т.е. в „Кушанската ера“) и са били достроени и разширени от ранните кушани. С техните дебели стени, солидни правоъгълни кули и стандартизирано правоъгълно оформление, те са били построени предимно според единен строителен план“.⁹⁷¹

Ранните кушани също са възприели (и адаптирали) елинистическите градски центрове и някъде сред тези съществуващи, стратегически разположени гръко-бактрийски селища, впоследствие заети от саките трябва да бъде първоначалната „столица“ на юечжите Цзянши.

Чжан Цян, който е при юечжите още през 128/129 г. пр. н.е., т.е. само две години след пристигането им, казва, че те вече са били удобно настанили се в Цзянши. Това показва, че нашествениците бързо са усвоили съществуваща укрепена структура, без съмнение разположена в стратегически изгодна позиция както за доминиране на региона, така и за контрол на основните комуникационни пътища.

И все пак дори в рамките на този стесняващ се набор от критерии остават няколко възможни кандидати за Цзянши. Главни сред тях са Кампир тепе, Пайонкурган и Халчаян.

Кампир тепе. На узбекски означава „Хълмът на старата госпожа“ се намира на северния бряг на Амударя в провинция Сурчондаре, на 30 км западно от Термез близо до село Шуроб. Открит е от Ртвеладзе от Узбекския Институт за изящни изкуства и е изследван ежегодно от 1979 г. до 1992 г. и след това отново от 1999 г.⁹⁷²

Добре укрепен с цитадела в центъра, заобиколен от жилищни сгради, Кампир тепе е важен пункт за контрол на преминаването през р. Окс. Укрепената площта е 4 ха, с външни стени с дебелина 5 м, подсилени от вътрешна галерия, правоъгълни кули и ров. В центъра е цитадела (150 м X 100 м) със стени от глинени тухли с дебелина до 5 м, заобиколени от ров до 10 м ширина. Идентифицирани са три периода на съществуване: а) Основата на крепостта (предшественик на по-късната цитадела) може да бъде датирана от III до I век пр. н. е., т.е. към гръко-бактрийския период, въпреки че по-голямата част от това селище очевидно е било ерозирано от Амударя.

б) След това, между II и I век пр. н. е., само зоната на цитаделата на обекта е била обитаема.

в) От I век пр. н. е. до II век сл. н. е. е изградена по време на очевидния разцвет на селищата, добре укрепена крепост.

Това ясно представлява разширяването и консолидирането на властта на Кушаните в региона. Ртвеладзе идентифицира Кампир тепе като важен „гръцки

---

⁹⁶⁹ B. Stavisky, 'The Archaeology of Central Asian and the 'Kushan Question' in the Light of Research Carried Out Between 1966 and 1993', in CIAA Newsletter No. 5 (May 1997) crp.3,

⁹⁷⁰ Там.

⁹⁷¹ Bongard-Levin and Stavisky, 'Central Asia in the Kushan Period', in Kushan Studies in the USSR, стр. 44.

⁹⁷² Ртвеладзе Э. В. К локализации греческой переправы по Оксе // Вестник Древней Истории № 4 (1977); E. V. Rtveladze, 'Kampyr-tepe: structures, written documents and coins', Bulletin of the Asia Institute No. 8 (Boston 1994/5), стр. 141 и сл.

пункт за преминаване на Окс⁹⁷³, което предполага, че първоначално е бил основан от гръко-бактрийските царе, за да охранява важен преход на Амударя по пътя, водещ към столицата на Бактрия, Бактра (Балх), която е само на 60 км на юг.⁹⁷⁴

Както се твърди в тази глава, възможно е някъде към края на 140 г. пр. н.е. гърците са били принудени да изоставят това и много други места поради нашествието на саките.

„Средният период“ на Ртвеладзе (II до I век пр. н. е.) вероятно отразява представлява заселването на саките в тази съществуваща преди това гръко-бактрийска цитадела, последвани от юечжите скоро след пристигането им в долината на Сурхандаря. Въпреки че е невъзможно да се докаже, дали това е Цзянши, такова добре укрепено и стратегически разположено място би било идеална база, от която се контролира целия регион Сурхандаря, така и да се държи в подчинение Бактрия на юг от Амударя.

Пайонкурбан. Крепостта Пайонкурбан е издигната на естествен хълм, разположен близо до областния център Бойсун в Южен Узбекистан, сравнително близо до главния път Самарканд – Термез и на около 120 км северно от Амударя. На 12 км на запад се намира прохода „Железни врати“ („Темуркапъ“), преминаващ през планината Кугитанг, и пресечен от пътя за Самарканд.

Абдулаев описва това стратегическо местоположение: „По този начин мястото се намира на кръстопътя на древните керванни маршрути, свързващи Согд със Северна Бактрия, и с района на „горната и средната част на долината Сурхандаря“.⁹⁷⁵

Към обекта има три нива, в южната му част непосредствено върху крепостните стени. Това предполага, че през последния период на обитаване, крепостта е загубила военната си функция. Всяка от трите нива е богато на археологически находки, включително и ранна кушанска керамика. Нумизматичните открития показват, че крепостта е била заета от кушаните по време на управлението на Вима Так(то) (78-116 г. сл. н. е.), Вима Кадфиз (116-127 г.), Канишка (ок. 127-153 г.) и Хувишка (154-192 г.).⁹⁷⁶ Последният слой на обекта съдържа монета на Хувишка, което показва, че в края на II век Пайонкурбан е загубил военната си функция и се е превърнал в земеделско селище. Въпреки че повечето разкопани слоеве са дали артефакти, датиращи само от I век сл. н. е., най-новата работа, с която съм запознат (1998 г.), разкрива керамика от гръко-бактрийския и по-ранни периоди (може би още от края на IV до началото на трети III век пр. н.е.).

Ако бъдещи изследвания предоставят по-конкретни доказателства за елинистическите слоеве, тогава откриването на върхове на стрели от „номадски

---

⁹⁷³ V. F. Minorsky, 'A Greek Crossing on the Oxus', in Bulletin of the School of Oriental and African Studies vol. 30, 1 (1967), стр. 45-53.

⁹⁷⁴ E. V. Rtveladze, 'Archaeological research at Kampyr Tepe: A Kushan Fortress on the Oxus', in CIAA Newsletter No. 10 (November 1999), стр. 5-7.

⁹⁷⁵ K. Abdullaev, 'Payonkurgan: New Archaeological Discoveries in Northern Bactria', CIAA Newsletter No. 10 (November 1999), стр. 7-9.

⁹⁷⁶ Тези дати се основават на проучване от 2000 г. на Хари Фалк, което твърди, че **първата година от управлението на Канишка е 127 г. от н.е.** Фалк основава своя аргумент върху повторното тълкуване на будисткият текст „Яванаятака“ (Yavanajataka) от III век на Спхужидхваджа (Sphujiddhvaja). Фалк открива, че този текст предоставя формула за свързване на епохата Канишка с вече датираната епоха Шака (започнала през 78 г. сл. н. е.). „Яванаятака“ прави ясна разлика между двете епохи и предоставя формула за датиране на началото на всяка от тях въз основа на ведическите юга (астрологични) цикли. H. Falk, 'The yuga of Sphujiddhvaja and the era of the Kusanas'. Silk Roads Art and Archaeology VII (2001) pp. 121-136., D. Jongeward, Buddhist Art of Pakistan and Afghanistan, South Asian Studies Papers no. 14 (University of Toronto, Center for South Asian Studies, 2003), стр. 11, 26, 32.

тип“ (с три рѣба) може да означава, че защитниците са били победени от нашественици номади.

Пайонкурбан е съществувал преди това като стратегическа и добре укрепена крепост, която е била окупирана от саките и след това и от юечжите скоро след пристигането им в региона, за да функционира като укрепена база за дейността им, както на север, така и на юг от Амударя.

Свързването на обекта с ранните юечжи с обекта е скорошното откритие, направено в близост до номадските некрополи - Рабат I, II и III.⁹⁷⁷

В Рабат I са открити десет гроба, а археологическият материал (включително върхове на стрели, огледало и бижута) е подобен на артефактите, открити в юечжийските некрополи близо до Тулхар и Аруктау, както ще бъде разгледано по-долу.

Некрополът Рабат II е датиран от по-късния кушански период, докато Рабат III все още не е разкопан. Вероятността юечжите да са завзели Пайонкурбан подсказва, че може да бъде идентифицирано като Цзянши, въпреки че все още няма начин да се докаже.

Халчаян. Обектът Халчаян остава най-вероятният кандидат за идентифициране с Цзянши.⁹⁷⁸ Разположен е на горното течение на Сурхандаря в околностите на Денов (на около 120 км северно от Амударя).

Пугаченкова започва разкопки на мястото през 1959 г. Стратиграфски, най-долните слоеве датират комплекса още от края на IV или началото на III век пр. н.е., а слоевете от юечжите/ранните кушани следват плътно над тези на гръко-бактрийците, което предполага, че юечжите са завзели Халчаян веднага след пристигането си в региона. Въпреки това завземането му тяхното няма да е било лесно. Те са победили и изгонили група от тежко въоръжени саки, които вече са били завзели селището. След това градът процъфтява през „ранната“ и „великата“ кушанска епохи до упадък си през III век, несъмнено в резултат на разпадането на Кушанската империя след сасанидското ѝ завладяване.

Откритието на бронзови имитации на гръко-бактрийски тетрадрахми на Хелиокъл, потенциално сред първите пробни емисии монети на юечжите (въпреки че сеченето на монетите датира от по-късния период от петте ябгу) е допълнително доказателство, че Халчаян е един от най-важните и със сигурност един от най-ранните градски комплекси на юечжите в Северна Бактрия. Янош Хармата твърди, че Халчаян трябва да бъде идентифициран като „първият център на кушанския ябгу“, т.е. като „столицата“ на Куейшуан ябгу.⁹⁷⁹

Стависки също определя Халчаян като вероятно най-ранното селище на юечжите в Северна Бактрия, предполагайки, че близкият обект Далверзин тепе (също изследван от Пугаченкова и предложен от Абдулаев като потенциален кандидат за Цзянши)⁹⁸⁰ всъщност „представлява продължение на традицията на Халчаян“, т.е. датиран след развитието на Халчаян.⁹⁸¹

---

⁹⁷⁷ Там, стр. 8-9.

⁹⁷⁸ G. Frumkin (1970), стр. 113 ; J. Harmatta et. al., 'Religions in the Kushan Empire', in Harmatta, J. (ed.), History of Civilizations of Central Asia, Vol 11. (UNESCO, Paris 1994) стр. 316 и сл.; and G. A. Pugachenkova et. al., 'Kushan Art', in Harmatta (ed.) op. cit., Chap. 15. For more detailed information see the references in fns. 148, 159, 160, 163, 167.

⁹⁷⁹ J. Harmatta et. al., 'Religions in the Kushan Empire' (1994), стр. 316.

⁹⁸⁰ Abdullaev (1995), стр. 154.

⁹⁸¹ Stavisky (May 1997), стр. 3.

Далверзин Тепе е също важен раннокушански обект, но въпреки че там са открити някои предкушански материали, по-голямата част от направените открития са от ранната кушанска епоха, отколкото от юечжийската ера.⁹⁸²

Халчаянските находки се състоят главно от монети, фигурки, костници, керамика, стенописи и преди всичко скулптури. Всички ранни произведения на изкуството са били открити в малка сграда (или дворец?), която Пугаченкова твърди, че е „дом на обожествените предци“, свързани с династическите култове на ранните кушани. Глинени фигурки датират още от V век пр. н.е., докато от стенописите са запазени само фрагменти. Някои от тези фрагменти са чисто декоративни – цветя, плодове, лози, докато други показват големи човешки и животински фигури. Изобилието от глинени скулптурни фрагменти позволява на Пугаченкова да се опита да възстанови интериора на „двореца“. Най-значимото представяне, предполага тя, е група, представляваща триумфалното шествие на победителите Юечжи. Тя свързва етническата идентичност на семейството с владетелския портрет върху така наречените монети на Хераус, с изображение на мъжка глава с коса, сресана назад и прикрепена с лента през челото, наричайки ги „семейството на Хераус“.⁹⁸³ В продължение на повече от век (откакто скоро след като Кънингам и Гардинър публикуваха първите известни монети на Хераус през XIX век)⁹⁸⁴ Хераус последователно е идентифициран като един от важните ранни князе на Кушанското княжество (ябгу или сихоу). През 1993 г. обаче Криб показва убедително, че монетите, приписвани преди това на Хераус, всъщност са ранни емисии на кушански цар Куджула Кадфиз и ги датира ок. 50-80 г.⁹⁸⁵ (ЖВ: в рускоезичната литература са известни като монети на Герай. Днес е известно че прочитът е неправилен и става дума за монети, имитации на Евкратидовите денарии, сечени от кушански владетел на име Санаб, вероятно един от петте княза. Мнението на Криб е оборено).

Но дори и да не е имало такъв владетел като Хераус, аргументът на Пугаченкова пак ще бъде, че групата представлява триумфално шествие на воители юечжи. В изображенията има две отчетливо различни групи от представени воители – както леко въоръжени стрелци, така и тежко въоръжени, облечени в доспехи конници. Тежката конница се различава от леките конни стрелци както са различни както по своите доспехи, така и по своя физически или етнически тип – първите изглеждат изцяло европейдно, а вторите имат и лека монголоидност. През 1987 г. Бернар предлага нова интерпретация на композицията, предполагайки, че сцената представлява битка между леко въоръжените нашественици юечжи и защитниците саки както на обекта, така и на региона.⁹⁸⁶

Аргументът (подкрепен от Абдулаев и Неру) е, че сцената триумфално изобразява леко въоръжените, наскоро пристигнали (с лека монголоидност?) юечжи,

---

⁹⁸² Г. А. Пугаченкова и Э. В. Ртвеладзе Дальверзин-тепе. Кушанский город не судья Узбекистана (Ташкент, 1978 г.); G.A. Pugachenkova, *Les Iresors de Dalverzin-tepe* (Leningrad 1978).

⁹⁸³ Г.А. Пугаченкова, Халчаян. К проблеме художественной культуры Северной Бактрии (Ташкент, 1966) и Г.А. Пугаченкова, Скульптура Халчаяна (Москва, 1971), рис. 63-64.

⁹⁸⁴ A. Cunningham, 'Coins of the Indo-Scythian king Miao, or Heraus', *Numismatice Chronicle* (1888) стр. 47-58; and P. Gardiner, 'A Coin of Heraus, Saka king', *Numismatice Chronicle* (1874) стр. 161-167.

⁹⁸⁵ Joe Cribb, 'The 'Heraus' coins: their attribution to the Kushan king Kujula Kadphises, e. AD 30-80', in M. Price, A. Bumett and R. Bland eds., *Essays in Honour of Robert Carson and Kenneth Jenkins* (London 1993) стр. 107-134. M. Alam, 'Indo-Parthian and Early Kushan Chronology: The Numismatic Evidence', in M. Alam and D. Klimburg-Salter, eds., *Coins, Art and Chronology* (Vienna 1999) стр. 19.

⁹⁸⁶ P. Bernard, 'Les nomades conquerants de l'empire greco-bactrien', in *CRAI* (1987) стр. 758-768.

побеждаващи облечените в броня (европоидни?) саки защитници на Халчаян и Северна Бактрия.⁹⁸⁷

Дори това тълкуване да е правилно, фактът, че юечжийските воители изглеждат по-„монголоидни“ на външен вид, не хвърля реална светлина върху етническата принадлежност на самата династия Юечжи. Ако по-леко въоръжените стрелци действително представляват нападателите юечжи срещу местните саки, участващите конкретни конни стрелци може да са само една конкретна група или отряд в тази широка коалиция.

Както последователно се твърди, голямата мигрираща орда, която напуска долината Или през 133 или 132 г. пр. н.е. е съставени от различни племена, етноси и езикови групи, останали лоялни на управляващата династия Юечжи. Ако се приеме повторното тълкуване на това доказателство, фактът, че династията Юечжи очевидно е избрала да изобрази воители от един определен (монголоиден?) етнос върху стените на Халчаян, е интригуващ. (ЖВ: Разсъжденията на К. Бенджамин са наивни, юечжите от Халчаян са напълно европеидни). Интерпретацията на картините от Бернар/Абдулаев, разбира се, е силно спекулативна и се основава на откъслечни доказателства, но е подкрепена от археологическите, нумизматични и класически изворови доказателства, подробно посочени по-горе. Тяхното заключение също засилва твърдението за идентифицирането на Халчаян като Цзянши.

Ако саките са държали комплекса (т.е. преди това са изгонили гърците от региона и превземат техните крепости), тогава решението на победоносната династия Юечжи да представи художествено победата си над саките в Халчаян, предполага, че именно тук, близо до тази крепост, те са постигнали първите си победи в Северна Бактрия. Подобни интерпретации на художествени изображения, открити и в други градски комплекси в Северна Бактрия, също са направени. В Далверзин тепе, например, в обекта, известен на археолозите като „жилище на богат гражданин“⁹⁸⁸, са открити други фрагмента от стена, включително полихромна рисунка на войн с шлем и муцуната на облечен в броня червен кон. Тези фрагменти очевидно са от артистичен стил, подобен на изображения, открити върху сакските монети на Азес I, скулптурите на Халчаян и на гипсовата фигурка, открита в Ай Ханум.⁹⁸⁹

Абдулаев твърди, че тук отново стилът е сакски и фрагментите са всичко, което е останало от стенописи, направени в Далверзин тепе от обитателите на комплекса са били саки преди нашествието на юеджите. „Очевидно в периода преди нашествието на Юе-чи, древният град е бил обитаван от народ от номадски произход или саки; и точно това население е представено от война във фрагмента.“⁹⁹⁰ В заключение, тези интерпретации на скулптурите и фрагментите от стенописи, открити в Халчаян и Далверзин тепе, предлагат допълнителни доказателства на твърдението, очертано по-горе – че юечжите, при пристигането си в долината на Сурхандааря през 130 г. пр. н.е., са победили и изгонили групата тежко въоръжени саки. Тяхната победа принуждава саките да мигрират още на юг (събития до голяма степен извън границите на това изследване) и династията

⁹⁸⁷ Abdullaev op. cit., p. 156; also L. Nehru, 'Khalchayan Revisited', in *Silk Roads Art and Archaeology* 6 (1999/2000) стр. 218.

⁹⁸⁸ Т. Беляева. Жилой дом богатого горожанина., Пугаченкова Г. А., Ртвеладзе, Э. и др., ред., (1978), стр. 33-47.

⁹⁸⁹ Abdullaev (1995) , стр. 154-5; P. Bemard, 'La campagne de fouilles de 1970 a Ai Khanoum (Afghanistan)', CRAI (1971) стр. 433-435, fig. 25

⁹⁹⁰ Abdullaev, стр. 154.

Юечжи се установява в градските селища, заети преди това от саките, както е примера с Халчаян. Като такъв, въпреки че все още остава практически невъзможно да се докаже, Халчаян със сигурност трябва да се счита за основния кандидат за идентифициране като Цзянши.

Численост, въоръжета сила и начина на живот на Юечжите на север от Амударя

Писмените сведения на китайските източници предлагат двусмислени описания на начина на живот на юечжите, когато Чжан Цян ги е открил в долината на р. Сурхандаря. Нужни са били повече от тридесет години, за да завършат своето пътуване, което предполага номадски начин на живот през повечето от тези години и полууседнал начин на живот докато са в плодородната долина на р. Или.

Версията на разказа на Чжан Цян в „Ши цзи“, описва юечжите като все още „народ от номади“⁹⁹¹, докато „Хан шу“, включвайки по-късна информация, отбелязва, че първоначално те са били народ от номади, но впоследствие са възприели по-урбанизиран и уседнал начин на живот (типичен модел за номадските нашественици в този регион).⁹⁹²

Очевидно „Ши цзи“ описва ситуацията през първите две години от пристигането на юечжите в Северна Бактрия, докато „Хан шу“ описва начина им на живот няколко десетилетия по-късно. В „Хан шу“ (глава 96В) се описва „държавата“ на Юечжите преди 80 г. пр. н. е. (т.е. преди завладяването на цяла Бактрия), тъй като „седалището на правителството (на владетеля)“ е конкретно посочено като Цзянши.⁹⁹³

Население и военна сила: Домакинства 100 000. брой население 400 000 души.⁹⁹⁴ Лица, способни да носят оръжие: 100 000. (Цурхер превежда това като: „100 000 отлични войници“).⁹⁹⁵ „Не се подчинява на генерал-защитника“.⁹⁹⁶ „Те имат около 100 000-200 000 конни воители стрелци с лък.“⁹⁹⁷

Тези статистики са много близки до цифрите, дадени за юечжите по време на тяхното пребиваване в Гансу - 100 000 опитни стрелци с лък⁹⁹⁸ и 100 000 - 200 000 войска.⁹⁹⁹

Числата изобщо не трябва да се приемат буквално, те са относителни, определяни по умозрение, приемайки, че въпреки продължителната миграция, династията Юечжи е успяла да запази своята бойна сила, което обяснява бързата победа над саките и прогонването им от Северна Бактрия веднага след пристигането им в региона.

Както общото население, така и числеността на „войската“ на юечжите се е попълвала по дългия път, с поглъщането на други групи, включително и част от победените саки. Това също е често срещан модел в региона и има особен смисъл, ако човек мисли за победените саки не като за „народ“, а като за група, която просто е приела нов владетел, когато старият е победен.

---

⁹⁹¹ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁹⁹² HS 96A 14B.

⁹⁹³ Там.

⁹⁹⁴ Там.

⁹⁹⁵ Zurcher (1968), стр. 364.

⁹⁹⁶ HS 96A 14B.

⁹⁹⁷ SJ 123, Watson, стр. 234.

⁹⁹⁸ HS 96A 14B

⁹⁹⁹ SJ 123, Watson, стр. 234.

Начин на живот според Чжан Цян в „Ши цзи“ (който описва ситуацията между около 129 и 127 г. пр. н.е.) е следния: „Те са народ от номади, движещи се от място на място със стадата си и техните обичаи са като тези на Сюнну“.¹⁰⁰⁰

„Хан шу“ обаче в своето описание на „държавата“ на Да Юечжи в северната част на Бактрия, вече половин век по-късно описва начин на живот в преход: „Да Юечжи (държавата им) първоначално е била земя на номади. Хората се движели наоколо със стадата си и следвали същия начин на живот като Сюнну“.¹⁰⁰¹ „Земята, климатът, видовете стоки, начинът на живот и сеченето на монети са идентични с тези в Анси (Аршакидска Партия)“.¹⁰⁰²

Както изяснихме в началото на този труд, дори по време на дългото им пребиваване в Гансу, широкият племенен съюз Юечжи/тохари е включвал както номадски скотовъдни племена, така и полууседнали земеделски общности. Тази двойственост на начина на живот ясно продължава в басейна на река Или (среда, идеално подходяща както за номадство, така и за земеделие) по време на трите десетилетия пребиваване там и следователно едва ли е изненадващо също да се открие двусмислие в писмените описания на начина на живот на юечжите в Северна Бактрия. „Големите“ Юечжи не са хомогенен „народ“, а хлабава общност от племена, които са лоялни към една управляваща династия / род или племе наричано Юечжи. Така през първите няколко години след пристигането им в Северна Бактрия едни племена от общността очевидно продължават да номадстват, докато управляващата династия започва да мисли за превръщането си в полууседнала група, чиито членове, все пак не искат съвсем да скъсат с начин на живот на своите предци-скотовъдци.

Един от много трайните модели в този регион е на пастирските номадски племена завоеватели, чиито елити запазват традиционния си начин на живот за поколение или две, но след това се оказват уловени в уседналия свят, започват да живеят в градове и дворци, като същевременно запазват своята символична връзка с пастирството. Много по-късно това го прави и Кублай хан, хазараите в Афганистан и в крайна сметка дори моголите. Следователно не е изненадващо да се открият препратки към символично номадското скотовъдство сред елита на юечжите, дори след като те отдавна са го изоставили като начин на живот. Този сценарий е особено верен, ако някои други части от общността продължават начина си на живот като скотовъдци.

Археологическите доказателства показват внимателното третиране на обработваемите площи в Северна Бактрия което доказва, че значителен брой юечжи очевидно са преминали към уседнал земеделски начин на живот.

От друга страна, наличието на необработваеми земеделски земи не е непременно доказателство за уседналост; по-скоро показва интелигентно решение от страна на династията да изисква скромни данъци от съществуващите земеделски популации.

Юечжийските погребения в Северна Бактрия

А. М. Манделштам е отговорен за откриването и първоначалната интерпретация на номадските некрополи в Северна Бактрия. Той датира повечето от тях между втората трета на II век пр. н.е. и I век сл. н.е., определяйки хората които

---

¹⁰⁰⁰ Там.

¹⁰⁰¹ HS 96A 15A.

¹⁰⁰² HS 96A 148.

са ги оставили, като членове на различни скотовъдни номадски племена, извършили за завладяването на Гръко-Бактрия.¹⁰⁰³

Заклученията на Манделштам по-късно са поставени под съмнение от Литвински и Секов, които датират погребението между I и IV век сл. н.е. и игнорират връзката им с мигриращите номадски племена, въпреки очевидните прилики между погребалния обред в Северна Бактрия и други номадски погребения на редица места между долината на р. Или и Согдиана.¹⁰⁰⁴

Първоначално (през 60-те и 70-те години на XX в.) в Северна Бактрия са открити три големи гробни некрополи – Тулхар, Аруктау и Коккум. Тулхар е най-важният, защото тук е открит значителен инвентар от гробни предмети (керамика, катарами, огледала; виж по-долу). Нумизматичните доказателства, представени от оболи, имитиращи емисиите на Евкратид, спомагат за датирането на погребенията от Тулхар към началото на заселването на юечжите в района, т.е. до края на II и началото на I век пр. н.е. Подобни материали са открити и на другите два обекта. Това датиране позволява на Манделштам да „твърди със сигурност, че те принадлежат на номадите, които през последната третина на II век пр. н.е. унищожават Гръко-Бактрийската империя .... Нашествието на номадите ... очевидно е свързано със значителна миграция на племена в степната зона“.¹⁰⁰⁵

Най-често срещаният тип номадски погребения, открити в Северна Бактрия, е тип А. Подбой с ориентация изток/запад. В района не са открити катакомбни погребения или надземни погребения в склепове. В подбоите са открити набор от предмети, подобни на тези, открити в другите некрополи свързани с юечжите – погребения във Фергана и Согд.¹⁰⁰⁶ Керамичните съдове, главно кани и чаши, почти всички са изработени на гърнчарско колело (както повечето от тези, открити във Фергана). Оръжията, общи както за Бактрия, така и за Согд, включват мечове и камни с кръстосани дръжки и с триръбни върхове на стрели. Както беше отбелязано по-горе, върховете на стрелите потенциално предоставят доказателство за номадското превземане на вече съществуващите гръко-бактрийски крепости и цитадели както от саките, така и от юечжите. Предметите от бита, открити в гробовите, включват ножове, огледала, бижута и катарами за колани. Според Горбунова има подчертано сходство между катарамите (токите) на колани, открити в Северна Бактрия и Долината на р. Зеравшан в Согдиана: „Коланните катарами от бактрийските и ранните согдийски погребения са очевидно от един и същи вид и се различават от катарамите от други некрополи... В бактрийските и ранните согдийски погребения (са открити) различни видове керамика, оръжия, коланни пафти и женски украшения.“¹⁰⁰⁷

Тоест, ако погребенията в Зеравшан условно бъдат идентифицирани като юечжийски, това трябва да се отнася и за погребенията в Северна Бактрия.

Но Горбунова не е съгласна, като твърди, че погребенията в Бактрия (а също и в ранна Согдиана) трябва да бъдат свързани със сарматите, вместо юечжите: „Репертоарът от гробни дарове в севернобактрийските гробища документира различни културни връзки със сарматските племена, а не с централноазиатските,

---

¹⁰⁰³ Манделштам, «Происхождение и ранняя история кушан в свете археологических данных», в *Средняя Азия в кушанская эпоха*, том. 1 (1974)

¹⁰⁰⁴ Б. А. Литвинский, А. В. Секов, *Культы и ритуалы Кушанской Бактрии*. Москва, 1984, стр. 173-175.

¹⁰⁰⁵ A.M. Mandelshtam, 'Archaeological Data on the Origins and Early History of the Kushans', in *Kushan Studies in the USSR*, стр. 166.

¹⁰⁰⁶ Gorbunova (1992), стр. 36-42.

¹⁰⁰⁷ Там, стр. 41.

ако юечжите бяха жителите на района“.¹⁰⁰⁸ (ЖВ: незнанието или нежеланието да се види и признае истината от различни археолози и историци, само за да се правят на интересни и оригинални, и особено ако са „авторитети“ за съжаление е типично и спъва науката с десетилетия и столетия)

Както вече беше отбелязано, Манделштам и Заднепровски последователно се противопоставят на тази сарматска връзка, като последният твърди непреклонно, че „тези погребения с подбои от Семиречието, Фергана и Бухарския оазис са подобни на групата Тулхар в Северна Бактрия и принадлежат на юечжите“.¹⁰⁰⁹ (ЖВ: което е очевидно).

Като оставим настрана този въпрос за спецификата при идентификацията на номадските погребения, съветските и руските археолози са стигнали до общи заключения относно по-широките археологически последици от разпространението и разполагането на некрополите. Повечето от тях са открити извън съществуващи обработваеми ниви, на известно разстояние от земеделски оазиси, но в близост до реки. Бонгард-Левин и Ставиский интерпретират този факт по следния начин: „Логичното заключение следователно е, че новодошлите номади, са далеч от мисълта да разрушат стопанската система на местните селяни, а напротив, те са пазили нивите им от щетите, които неизбежно биха нанесли непосредствената близост със огромните маси на номадите и техните стада. Местоположението на големите некрополи близо до Амударя ... показва, че огромни групи от номади са били подредени по такъв начин, че да имат лесен достъп до реката ... те се появяват не като преходни пришълци, грабителите на земеделски оазиси, а като племена, дошли да останат завинаги в покорените земи“.¹⁰¹⁰

Това със сигурност е разумно описание на намеренията на юечжите при пристигането им в Северна Бактрия. След трудностите и несигурността на непрекъснатата миграция, те пристигат в плодороден район, идеално подходящ за напоително земеделие и животновъдство, и възнамеряват да останат тук. Това не са преходни, разрушителни, мигриращи орди на нашественици, а голяма общност от полууседнали скотовъдци и земеделци, които имат намерение да се заселят, контролират и да поддържат благосъстоянието на региона около р. Сурхандаря. Следователно те са особено внимателни към обработваемите земи, и се установяват близо до теченията на реките, в речните долини и заселват съществуващите преди това укрепени селища като база, от която да завършат подчинението както на северния бактрийски регион, така и на цялото бивше гръко-бактрийско царство на юг от Амударя.

И както беше показано по-горе, самата управляваща династия Юечжи оценява предимството на съществуващите обработваеми земеделски земи, и знае как разумно да ги експлоатират, като взимат скромни данъци, за да не подкопаят благосъстоянието на селското население.

Мисията на Чжан Цян. Пети етап

През 128/127 г. пр. н. е. Чжан Цян посещава Бактрия. Както е показано по-горе, той се опитва неуспешно да убеди владетеля на юечжи да се върната обратно в Гансу и в съюз с Хан да разгромят Сюнну. Когато юечжите не проявяват никакъв

---

¹⁰⁰⁸ Там, стр. 43.

¹⁰⁰⁹ Zadneprovsky (1970), стр. 148-9; see also Y. A. Zadneprovsky, 'Problems of Sarmatian History and Culture', конференция във Волгоград, 1994 г., и Zadneprovsky (April 1999), стр. 3-6.

¹⁰¹⁰ G. M. Bongard-Levin and B. Y. Stavisky, 'Central Asia in the Kushan Period', in *Kushan Studies in the USSR*, стр. 42.

интерес към предложението и не смятат да се връщат, китайският пратеник решава да остане в региона за „повече от година“¹⁰¹¹ и да натрупа възможно най-много информация за Бактрия и другите съседни области. След завръщането си в Сиан той предоставя на У ди обширен доклад за редица държави в Средна Азия, включително Бактрия, Анси (Партия) на запад и Шенду (Северна Индия, Гандхара, долината на Инд)¹⁰¹² на юг.

Тъй като юечжите вече са установили хлабавата си хегемония над Бактрия, разказът на Чжан Цян отразява състоянието на този регион каквото е около 130/127 г. пр. н.е. представлява значителен интерес в контекста на последващата история на юечжите и ранните кушани.

„Държавата“ на Дася (Бактрия / ЖВ: всъщност само провинция Тахар) Местоположение: „Дася се намира на 12 000 ли югозападно от Китай“.¹⁰¹³ „Дася се намира на над 2000 ли югозападно от Даюан, южно от р. Гуи (Вахш, приток на Амударя)“.¹⁰¹⁴ „Царство Шенду е разположено на няколко хиляди ли югоизточно от Дася“.¹⁰¹⁵ Бан Гу пише „Дася се намира на 12 000 ли от Хан на югозапад; Шенду се намира на няколко хиляди ли на югоизток от Дася“.¹⁰¹⁶

Тези препратки локализират Дася на около 5000 км западно от Хан, на 800 км югозападно от Фергана, на юг от Амударя и северозападно от Северна Индия.

Литературата относно идентифицирането и произхода на названията „Даса/Daxia“ е дълга и противоречива. Минс първоначално смята, че това означава яваните (индо-гърците)¹⁰¹⁷, но това е опровергано както от Тарн¹⁰¹⁸, така и от Нараин.¹⁰¹⁹

Маркварт, Шавани и Стен Конов смятат (ЖВ: съвсем правилно), че „Дася / Daxia“ е фонетичният еквивалент на „Тохара“ (и не вярват, че тохарите са идентични с юечжите, ЖВ: което е тяхната заблуда), но това е опровергано от Карлгрэн, както сочи Тарн.¹⁰²⁰

Франке показва, че названието Дася / Daxia се използва в китайски текстове много преди доклада на Чжан Цян.¹⁰²¹ (ЖВ: което е самата истина)

Халун смята, че името първоначално се отнася на митичен народ и по този начин до втори век пр. н. е. „Дася“ се превърнало за китайците в име на легендарен народ на западния край на познатия свят.¹⁰²² Тарн отхвърля обяснението на Халун¹⁰²³, въпреки че Нараин вижда истина в него.¹⁰²⁴

Като се имат предвид специфичните препратки към местоположението, политика и начин на живот, съдържащи се както в „Ши цзи“ и „Хан шу“ и

---

¹⁰¹¹ Hulsewe and Loewe, стр. 97 n. 154

¹⁰¹² SJ 123, Watson p. 236.

¹⁰¹³ Там, 235.

¹⁰¹⁴ Там 236-237.

¹⁰¹⁵ HS 61 3A.

¹⁰¹⁶ E. Minns, *Scythians and Greeks* (Cambridge 1913), стр. 129.

¹⁰¹⁷ Tarn, стр. 297-298.

¹⁰¹⁸ Narain (1957/1980), стр. 131.

¹⁰¹⁹ P. Marquart, *Untersuchungen zur Geschichte von Eran* (Leipzig 1905) vol. 2, стр. 204-210; Chavannes (1907), стр. 187; S. Konow, *Kharoshthi Inscriptions*. vol. 2, pt. 1 of *Corpus Inscriptionum Indicarum* (Calcutta 1929) liv-lix; see Tarn op. cit. p. 296 n. 2; and *Asia Major IX* (1933) стр. 463.

¹⁰²⁰ O. Franke, 'Beiträge aus chinesischen Quellen zur Kenntniss der Türkvolker und Skythen Zentralasiens', *Abhandlungen d. Preuss. Akademie zu Berlin No. 1* (Berlin 1904) стр. 33-40.

¹⁰²¹ G. Haloun, *Seit wann kannten die Chinesen die Tocharer oder Indo-germanen überhaupt* (1926) стр. 198-202.

¹⁰²² Tarn, стр. 295.

¹⁰²³ Narain (2000), стр. 53, n. 2.

¹⁰²⁴ SJ 123, Watson, стр. 235.

множеството допълващи се препратки в западната класическа литература, не може да има никакво съмнение, че Дася може да бъде идентифицирана само като Бактрия на юг от Амударя (ЖВ: но не цяла, а само североизточната ѝ част, която и днес носи същото име Тахар (Тохара).

Население/размер „Населението на страната е голямо, наброява около 1 000 000 или повече лица“.¹⁰²⁵ „(Дася е) голяма държава“.¹⁰²⁶ Както при всяка добре закръглена статистика, цифрата от един милион не трябва да се приема буквално, въпреки че очевидно Бактрия на юг от Амударя наистина и била гъстонаселена и наричана „страната на хилядата градове“.

Военна сила / Градове / Правительство: „Хората (Цюрхер превежда „войските“) ¹⁰²⁷ не използват оръжие и се страхуват на битките .... След като Големите Юечжи дошли от запад, нападнали и завладели Дася, и цялата страна попаднала под тяхна власт“.¹⁰²⁸...

„Юечжите... (продължили) на запад, за да нападнат и подчинят Дася.... Жителите са слаби и се страхуват от битки! Когато юечжите дойдоха тук, направиха всички тях свои поданици.“¹⁰²⁹

„Те (жителите на Дася) осигурили провизии за пратениците на Хан“.¹⁰³⁰ „Народът живее в градове и къщи. Но нямат велик владетел, а само редица дребни вождове, управляващи различните градове. Столицата се нарича град Ланши (Бактра / ЖВ: Грешка, Евкратидия, Бактра се предава като Пуда и е завладяна едва от Куджула Кадфиз)“.¹⁰³¹

„Първоначално Дася не е имал главен господар или вожд, а второстепенните вождове които често са установявани в градовете“.¹⁰³²

Както беше предложено по-горе, това не може да бъде описание на могъщото гръко-бактрийско царство на Евтидем и Евкратид. Фактът, че хората са описани като „страхливи, миролюбиви и плашещи се от войната“ е допълнително доказателство за политическото и военно разпадане на страната след смъртта на Евкратид през 145 г. пр. н.е. (както показват археологическите и нумизматичните находки от Ай Ханум - Евкратидия).

В рамките на около десетилетие след смъртта на Евкратид силната и централизирана гръцка власт в Бактрия на практика е престанала да съществува (въпреки че Хелиокъл и други по-късни царе може да са продължили да управляват в изолирани региони на страната до началото на следващия век). При липсата на каквато и да е централна власт и разпадането на военните структури, жителите на Бактрия са оставени беззащитни пред лицето на агресивните саки. Това предполага, че мнозинството от населението на Бактрия са били земеделци и търговци, които скотовъдците презират заради военната им слабост. Изводът че по-голямата част от бактрийците са били земеделци, е подкрепен от препратката в „Хан шу“. Разказвайки на император У ди, за „държавата“ Шенду, Чжан Цян казва: „Техният начин на живот (т.е. в Шенду) е свързан с привързаността към земята, както е в Дася“.¹⁰³³

---

¹⁰²⁵ HS 61 3A.

¹⁰²⁶ Zurcher, стр. 361.

¹⁰²⁷ SJ 123, Watson, стр. 235.

¹⁰²⁸ HS 96A 15A.

¹⁰²⁹ Там.

¹⁰³⁰ SJ 123, Watson, стр. 235.

¹⁰³¹ HS 96A 15A.

¹⁰³² HS 61 3A.

¹⁰³³ SJ 123, Watson, стр. 235.

Това ясно обяснява очевидната лекота и бързина на завладяването на Бактрия както от саките, така и от юечжите. В първия случай, някаква по-голямата част от гръко-бактрийските войски са били победени (при Ай Ханум – столицата Евкратидия), от саките, срещнали все още съпротива при налагането на властта си над местното население. Във втория случай, юечжите побеждават саките, и не срещат никаква съпротива от „милион“ (?) местни бактрийци.

Въпреки това, ако оставим настрана археологическите следи от унищожаването на Ай Ханум, свидетелствата на Чжан Цян показват, че номадите „завладява“ региона, но запазват градската инфраструктура до голяма степен непокътната и е процъфтявала интензивна търговска дейност. (ЖВ: Т.е. животът в Евкратидия (Ланши) е продължил, и тя отново се е превърнала в търговски център и главен град на областта Дася / Тахара).

Околна среда, начин на живот: „Населението обработва земята и има градове и къщи ... Техните обичаи са като тези на Даюан ... хората са умни в търговията ... Столицата (Бактра / ЖВ: Евкратидия) има пазар, където се купуват и продават всякакви стоки.¹⁰³⁴ „Мъжете от Дася казват: „Нашите търговци отиват и купуват стока от Шенду“.¹⁰³⁵

Въпреки факта, че „цялата страна“ Бактрия сега е „под тяхно (на Юечжите) влияние“ (или „напълно покорена и подчинена“, както Цюрхер превежда същия пасаж)¹⁰³⁶, и всички жители сега са „техни поданици“, Бактрия очевидно все още поддържа известна степен на вътрешна политическа независимост, защото в различните ѝ градове управляват „дребни“ или „второстепенни“ вождове / князе.¹⁰³⁷

Бактрийците все още имат своя собствена столица Ланши (огромният ограден и защитен град Бактра / ЖВ, грешката на Бенджамин е голяма, Бактра е завладяна едва от Куджула Кадфиз), където процъфтява търговията, по организиран и печеливш начин, и е относително спокойно, без грабежи. По-голямата част от търговията се извършваше с Индия (Шенду), а стоки включват платове и дори продукти от тръстика от южните провинции на Китай, както отбелязва Чжан Цян: „Когато бях в Дася... видях бамбукови бастуни от Цион (Qiong) и тъкани, от провинция Шу.¹⁰³⁸ Когато попитах хората как са се сдобили с такива стоки, те отговориха: „Нашите търговци отиват и ги купуват от пазарите в Шенду.“¹⁰³⁹

По този начин източниците показват недвусмислено, че са били внасяни китайски стоки през Индия в Средна Азия преди традиционно приетата дата за началото на търговията по Пътя на коприната (т.е. края на I век пр.н.е.). Както беше отбелязано в началото, много историци отдавна твърдят, че т.нар. „Път на коприната“ са бил инструмент за обединяването на евразийския континент в единна световна система от поне 2-то хил. пр. н.е. Дейвид Крисчън, например, отбелязва, че: „До 2000 г. пр. н.е. търговската мрежа, която познаваме като „Пътят на

---

¹⁰³⁴ HS 61 3A.

¹⁰³⁵ Zurcher, in Basham ed. (1968), стр 361.

¹⁰³⁶ Narain (2000), стр. 38.

¹⁰³⁷ Y. Hervouet, Un poete de cour sous les Han, Sseu-ma Siang-jou (Paris 1964), стр. 36, 113 и сл., Loewe (1967), стр. 180-181.

¹⁰³⁸ SJ 123, Watson, стр. 235-236.

¹⁰³⁹ Christian, 'Silk Roads or Steppe Roads? The Silk Roads in World History' (2000), стр. 8-82. A. G. Frank, B. K. Gills, eds., The World System: From Five Hundred Years to Five Thousand Years (London and New York 1992), стр. 84; Franck, Brawnstone (1986), стр. 44-45.

коприната“, вече е функционираща като система от интензивен и широко разпространен обмен в степите на Вътрешна Евразия и извън тях“.¹⁰⁴⁰

Продуктите от тръстика и платове, произведени в централен и южен Китай, са били транспортирани на значително разстояние, първоначално по маршрути далеч отвъд степите на вътрешната Евразия. От Ченду в Съчуан единственият достъпен маршрут е бил на юг в провинция Юнан, след това на запад и север през Бирма (Мианмар), или на запад покрай Брахмапутра, до Ганг.¹⁰⁴¹

Древните търговски пътища през басейна на Ганг се свързват с известните и утъпкани пътища през долината на Инд. Очевидно е имало интензивен търговски контакт между Бактрия и Северна Индия в продължение на векове, ако не и хилядолетия, през прохода Хайбер, през Таксила и Пенджаб.

Същият маршрут ще бъде по-късно използвани от Куджула Кадфиз и сина му Вима Такто, за да завладеят Шенду и да включат голяма част от Северна и Централна Индия в Кушанската империя. Впоследствие той ще се превърне в основно южно разклонение на „Пътя на коприната“ през Кушанска епоха. Градовете на Бактрия, като самата Бактра, очевидно са останали полунезависими, самоуправляващи се и без съмнение сравнително богати, давайки данък на юечжите, както са правили саките през предходното десетилетие, за което свидетелства, продължаващото разпространение на монетосеченето според атическия монетен стандарт.

Следователно Бактра (ЖВ: не е Бактра а Евкратидия) вероятно не е била завладяна нито от саките, нито от юечжите и е функционираща като голям и успешен пазарен град по време на посещението на Чжан Цян. Едва петдесет години по-късно юечжите ще се преместят масово в Бактрия, превръщайки тази държава в сърцевината на Кушанската империя, с Бактра вероятно като нейната първа столица (Ланши не е Бактра). Със сигурност до началото на II век сл. н. е. „Хоу Хан шу“ ще даде конкретно име Ланши като столица на юечжите.¹⁰⁴² (ЖВ. Т.е. Евкратидия е столицата, а не Бактра).

През 126/125 г. пр. н.е., Чжан Цян потегля обратно към родината си. След едногодишния си престой в Бактрия, и последния неуспешен опит да убеди Юечжите да се върнат в Гансу за да влязат в съюз с Хан, предприема своето пътуване до Китай през южния маршрут на Таримския басейн. Но той отново е заловен от Сюнну и прекара една година при тях. Използвайки междуособиците покрай смъртта на шанюя Цзюнчен през 126 г. пр. н.е. успява да избяга. Всъщност тогава се стига до война за трона, между законния наследник Юдан и претендента - левия лули ван. Юдан е пренебрегнат по някаква необяснима причина и е принуден да избяга при Хан за защита. Той е приет от У ди, но умира няколко месеца по-късно.¹⁰⁴³

Сима Цян не се съмнява, че тези събития са помогнали на Чжан Цян да избяга от Сюнну за втори път: ... „в крайна сметка той не успя да заинтересува Юечжите със своите предложения. След като прекара около година в района, той тръгва обратно, насочвайки се към планините Наншан или Южните планини,

---

¹⁰⁴⁰ Чжан Цян също агитира за важността на този маршрут към Бактрия, който избягва опасностите както от „варварите“ Цян, така и от Сюнну, в HS 61 3A. Въпреки това, когато той е изпратен през 124 г. пр. н. е. от У ди лично да ръководи експедиция за прокарването на южен път до Шенду и Даксия, групата е нападната от варварите от Кунмин и много от членовете ѝ са убити. SJ 123, Watson, стр. 236-237.

¹⁰⁴¹ HHS 118. 9a.

¹⁰⁴² SJ 110, Watson, стр. 150-151.

¹⁰⁴³ SJ 123, Watson, стр. 232.

възнамерявайки да влезе отново в Китай през земите на варварите Цян, но отново е заловен от Сюнну и задържан за повече от година. Точно по това време (126 г. пр. н.е.) шаню умира и левият лули ван, нападна наследника на шанюя и се обявява за новия шаню. В резултат на това цялата държава Сюнну изпада в смут и Чжан Цян, заедно със съпругата си от Сюнну и бившия роб Ганфу, успяват да избягат и да се завърнат в Китай¹⁰⁴⁴.

Това вероятно е станало през ранната пролет на 125 г. пр. н.е. и след няколко седмици, до началото на лятото на 125 г. пр. н.е. най-късно, е пристигнал в Сиан.¹⁰⁴⁵

Халоун също датира завръщането му през 126 или 125 г. пр. н.е.¹⁰⁴⁶, както и Дафина.¹⁰⁴⁷

След завръщането си в двора Чжан Цян е назначен за „върховен съветник на двореца“ от У ди и след това изготвя своя обширен доклад за необикновеното си пътуване. Разказът на посланика разпалва въображението на императора, предвид амбициозната му натура, за експанзия на Хан в Средна Азия. Както казва Сима Цян: „Всички тези държави (казаха на У ди) са слаби във военно отношение и ценят стоките и богатството на Хан. Той също научи, че на север от тях живеят хората Юечжи и Канцзю, които са силни и войнствени, но могат да бъдат убедени чрез дарове и привилегии да признаят вярността си (васалство) към Ханския двор. Ако беше възможно да се спечели тези държави само с мирни средства, той можеше да разшири владението си с 10 000 ли... и неговата мощ щеше да стане известна на всички земи и четирите морета“.¹⁰⁴⁸

Тук виждаме ясно изразена връзката между имперската слава и потенциала за търговска печалба, очевидните двойствени мотиви за повечето имперски експанзии в историята. Чжан Цан успява да използва това обещание, за да накара У ди, да му позволи и финансира, да продължи своите пътувания с още мисии в Централна Азия (ЖВ: при усуните).

Хански мисии в Бактрия и Запада след 126 г. пр.н.е.

В доклада си Чжан Цян отбелязва, че Бактрия е осигурила „провизии за пратениците на Хан“, препратка, която се отнася не само за гостоприемството, предоставено на неговата собствена малка група през 128 г. пр. н.е., но и за следващите китайски мисии на запад след 126 г. пр. н.е.

В годините непосредствено след завръщането си, на Чжан Цян, е възложена отговорността да организира няколко последващи дипломатически мисии, някои до държави, които вече беше посетил при първото си епично пътуване, а други до изцяло нови места.

Първата от тях (предприета вероятно през 124 г. пр. н.е.) е опит да се намери път до Дася, следвайки южния маршрут от Съчуан, за който Чжан Цян е научил, че китайските търговски стоки, достигат до пазарите в Бактрия. Това теоретично би отворило нов път към Бактрия, който ще да заобиколи варварите Сюнну, и Цян, които са значителна заплаха за северния път. Тайната мисия пътува до провинция Шу на юг и след това се разделя на четири групи, всяка от които се опитва да намери път. След като са изминали между 1000 и 2000 ли, обаче, Сима Цян описва

---

¹⁰⁴⁴ Torday, стр. 106.

¹⁰⁴⁵ Haloun (1937), стр. 294, n. 5.

¹⁰⁴⁶ P. Daffina, 'La migrazione dei Wu-sun', in Rivista degli studi orientali 44 (Roma 1969) стр. 144, n.2.

¹⁰⁴⁷ SJ 123, Watson, стр. 236

¹⁰⁴⁸ Там.

как преминаването им е било блокирано от войствените племена Кунмин: „Племената Кунмин нямат владетели, и се занимават с грабежи. Щом хванат някой от пратениците на Хан, веднага го убиват. Така, никоя експедиция не е успяла да стигне до местоназначението си“.¹⁰⁴⁹

На следващата година (вероятно) 123 г. пр. н.е. Чжан Цян е назначен за подчинен военен командир и е изпратен като специален пратеник и водач с главнокомандващия Вей Цин на експедиция срещу Сюнну. Познанията на Чжан Цян за географията на Гансу и регионите на север се смятат за решаващи: „Тъй като той знаеше къде има вода и пасища на територията на Сюнну, успя да спаси армията от трудности“.¹⁰⁵⁰ Като награда за приноса му към успешна кампания, той е награден от У ди с титлата маркиз Бован, което може да се преведе като „мъдър водач“.

Отново на следващата година (122 г. пр. н.е.) като командир на войска част, Чжан Цян и изпратен на друга военна експедиция срещу Сюнну, водена от генерал Ли Гуан. Този път Сюнну организират засада и унищожават по-голямата част от армията на Хан. Чжан Цян е обвинен неоснователно, че е пристигнал късно на решаваща среща с Ли Гуан. Изпаднал в немилост, той е застрашен от екзекуция, но успява да се откупи с пари и императора го помилва, като го лишава от всички титли и привилегии които е имал.¹⁰⁵¹

На следващата година (121 г. пр. н.е.) доверието към него е възстановено, защото императорът открива, че не може да мине без съвета и опита на Чжан Цян по въпросите за Централна Азия. Чжан Цян е изпратен на мисия при усуните със същата мисия както по-рано при юечжите, да ги убеди да сключат съюз с Хан. Планът е предложен от самия него на императора.¹⁰⁵² У ди му дава отряд от 300 мъже, 600 коня, десетки хиляди говеда и овце и значителна сума пари, коприна и злато. На други длъжностни лица в експедицията са дадени имперски акредитивни писма, така че „да могат да бъдат изпратени до съседните държави по пътя“.¹⁰⁵³

Чжан Цян се озова сред трудния политически климат в двора на усунския кунмо. Усуните не са особено впечатлени от предложенията на Хан, и са разделени на няколко фракции. Кунмо има десет сина и въпросът за наследството доминира в политиката, което означава, че никой няма да вземе решение за възможен съюз с китайците. Докато Чжан Цян чака ситуацията да бъде решена (и с помощта на водачи усуните), той изпраща своите заместници на мисии в Даюан, Канцзю и Дася, както и в други държави от Средна Азия.¹⁰⁵⁴

През 120 г. пр. н.е. без да изчака своите заместници, които все още са на запад, Чжан Цян се завръща в двора на Хан с 20-тина усуните които идват да се запознаят на място. Те са толкова впечатлени от „големината и величието на империята Хан“, че това значително улеснява стабилизирането на отношенията между Усун и Хан.¹⁰⁵⁵

У ди е доволен от резултата и награждава Чжан Цян, с поста „велик пратеник“, като по този начин „той влиза сред деветте най-висши министри на империята“.¹⁰⁵⁶ Но след година или малко по-късно (119 или 118 г. пр. н.е.) „великият пратеник“ умира. През същите тези две години пратениците, изпратени на запад, също се

---

¹⁰⁴⁹ SJ 123, Watson, стр. 236-237.

¹⁰⁵⁰ SJ 123, Watson, стр. 237.

¹⁰⁵¹ Там.

¹⁰⁵² SJ 123, Watson, стр. 238.

¹⁰⁵³ Там.

¹⁰⁵⁴ SJ 123, Watson, стр. 238

¹⁰⁵⁵ SJ 123, Watson, стр. 240; HS 61 SB

¹⁰⁵⁶ SJ 123, Watson, стр. 240.

връщат в Китай, придружени от пратеници от няколко средноазиатски държави, които установяват отношения с Хан.

В течение на следващото десетилетие (т.е. около 118 - 108 г. пр. н. е.) Хан постепенно разширява своите владения все по-далеч на запад, установявайки свои провинции все по-дълбоко в Южен Китай на места като Занже, Юесуй, Ичжоу, Шенли и Веншан.

Изпратени са нови пратеници (Бо Шичан, Лу Юежен, генералите Гуо Чан и Вей Гуан), за да ръководят по-нататъшни мисии в опит да открият южния път към Бактрия, но отново са изпреварени от варварите от Кунмин.¹⁰⁵⁷

В същото време Хан продължава да укрепва и да прави по-безопасен северния път през Гансу и басейна на Тарим до Бактрия. Създадена е провинцията Цзюцюан, „за да осигури безопасен път към земите на северозапада“¹⁰⁵⁸ и започват да се изпращат все повече и повече мисии до Партия, Индия и дори Месопотамия.¹⁰⁵⁹

Тези мисии са значителни по размер и продължителност (най-големите включваха до няколкостотин членове, най-малките - поне 100).¹⁰⁶⁰

Въпреки очевидната им редовност, пътуването далеч не са лесни или бързи и докато пътуващите до по-близките средноазиатски държави се връщат след няколко години, „онези, които пътуваха до далечни земи, се нуждаеха от 8-9 години, за да завършат пътуването си“.¹⁰⁶¹

Мисиите са ръководени и обслужвани от различни длъжностни лица и войници, които са служили с Чжан Цян на едно от неговите пътувания, но също и от доброволци, чието качество и честност са донякъде подозрителни. В резултат на корумпираното поведение на много от тези „безполезни мъже“ (както ги нарича Сима Цян)¹⁰⁶², „хората от чуждите земи скоро се отвратиха (и) отказаха да доставят на пратениците, храна и водачи“.¹⁰⁶³

Въпреки това, в Бактрия продължават да предоставя доставки за големите групи, които без съмнение остават за разумен период от време в региона, и се уверяват в продължаващия разцвет на страната, по време на управлението на юечжите. Това благосъстояние се дължи както на развиващото се земеделие, така и на намиращият се тук кръстопът на процъфтяваща търговия между Китай, Партия, Индия и в крайна сметка средиземноморския свят. Владееенето на тази стратегическа територия, превърнала се в център на важни търговски пътища, превърнала се в „кръстопътя на Азия“ в крайна сметка, ще осигури както средствата, така и вдъхновението за кушаните да установят своя собствена богата и процъфтяваща империя, основана по подобен начин на регулирането на оживената транс-евразийска търговия.

Значението на мисиите на Чжан Цян

Чжан Цян не доживява да види пълния разцвет и крайния успех на опитите си да установи по-близки отношения между Хански Китай и различните държави от Средна Азия. След смъртта на „великия пратеник“ през 119 или 118 г. пр. н.е. той е погребан в Цзан Цзя Тзун близо до Ценгу в провинция Шенси.¹⁰⁶⁴

---

¹⁰⁵⁷ SJ 123, стр. 241.

¹⁰⁵⁸ SJ 123, Watson, стр. 240.

¹⁰⁵⁹ Там.

¹⁰⁶⁰ HS 61 6A

¹⁰⁶¹ SJ 123, Watson, стр. 241.

¹⁰⁶² SJ 123, Watson, стр. 242

¹⁰⁶³ Там.

¹⁰⁶⁴ SJ 123, р. 240

Както Сима Цян, така и Бан Гу основателно възхваляват в оценката си за постиженията на посланика, който ръководи първата и най-значима китайска мисия на запад: „Чжан Цян беше човек със силна воля, решителност и щедрост. Той се доверяваше на другите и на свой ред беше харесван от варварите... Когато Чжан Цян за първи път тръгна на мисията си, той е придружен от над сто мъже, но след 13 години в чужбина само той и Ганфу успяха да се върнат в Китай“.¹⁰⁶⁵

„Цзян Чан беше мъж със силно телосложение и значителна щедрост: той вдъхваше доверието на другите и варварите го обичаха.“¹⁰⁶⁶

Историците на Хан, също не се съмняват къде се крие залогът за последващото световно, политическо и военно издигане на Китай в Централна и Средна Азия. Както отбеляза Сима Цян: „Чжан Цян беше този, който отвори пътя за този ход и всички пратеници, които пътуваха до земите в по-късни времена, разчитаха на неговата репутация, за да ги изслушат. В резултат на неговите усилия чуждите държави се довериха на пратениците на Хан“.¹⁰⁶⁷

По този начин първата експедиция на Чжан Цян е не само класически разказ за средноазиатското му приключение, но има далечно историческо значение. Разбира се, превратностите на съдбата също изиграват основна роля във всичко това.

Няма, начин да се знае колко различно щяха да се развият последващите събития, ако пратеникът беше успял да се срещне с юечжите, още в долината на р. Или през 139 или 138 г. пр. н.е. Ако това беше станало, и юечжите се бяха върнали и разгромили Сюнну в съюз с Хан, историята на целия средно- и централноазиатски регион щеше да се сложи по друг начин. Така китайският пратеник нямаше да стигне до средноазиатските земи и китайският двор щеше да живее още много години в невидения за света отвъд своите западни граници.

Чжан Цян подвежда несъзнателно императора, защото силно надценява китайските възможности за търговска и имперска експанзия на запад, но пък спомага за измъкването на Китай от хилядолетия на относителна изолация и го подтиква към активно опознаване на останалата част от Централна и Средна Азия и в крайна сметка (макар и косвено) с установяването на контакти с гръко-римския свят.

Освен това, ако юечжите се бяха върнали според призива на Хан и не бяха пътували по-на запад от р. Или, със сигурност нямаше да има Кушанска империя и необикновените нива на трансевразийския културен обмен, които се случват след утвърждаването на Пътя на коприната по време на „Кушанската ера“, нямаше да бъде в този му вид.

Световната история, въпреки че е подчинена на неизбежните сили и процеси на културната еволюция, извън влиянието на обикновените индивиди, много често зависи от от случайни решения, съвпадения и личните начинания на великите исторически личности, сред които е и Чжан Цян.

Заклучение: Завладяването на Северна Бактрия от Юечжите

Редица доказателства позволяват възможна реконструкция на най-вероятния ход на събитията в последния етап от миграция на племенната общност Юечжи. Китайските източници предполагат, че при пристигането им на север от Окс през 130 г. пр.н.е., в състав от 100 000 до 200 000 сурови воители и конни стрелци с лък,

---

¹⁰⁶⁵ SJ 123, Watson, стр. 233.

¹⁰⁶⁶ HS 61 2B.

¹⁰⁶⁷ SJ 123, Watson, стр. 240

юечжите бързо побеждават и изгонват друга местна номадска група нарена „саи“ или саки, подобни на ираноезичните племена, които те вече бяха изместили от долината на р. Или (и също от частите на Фергана). В рамките на едно десетилетие, саките първи нахлуват и завоюват разпадащото се Гръко-Бактрийско царство, както показват нумизматичните и археологически доказателства от Ай Ханум. В края на III век пр. н.е. саките представляват значителна заплаха, освен за Гръко-Бактрия също за съседна Партия както показва изявлението, направено от пратеника на Евтидем при Антиох III по време на двугодишната обсада на Бактра.¹⁰⁶⁸ Тези събития са допълнително потвърдени от няколко препратки в класическите източници и от фрагментарните стенописи от Халчаян и Далверзин тепе.

В допълнение, Птолемей (който несъзнателно е проследил цялата миграция на юечжите) дава потвърждение за евентуалната окупация на бившата гръко-бактрийска държава от юечжите, като отбелязва една последна група тохари (Tocharoi), живеещи в Бактрия.¹⁰⁶⁹

Прогонените саки тръгват на юг от Хиндукуш, откъдето са били преселени в Сакастан (днешен Сейстан) вероятно от Митридат II някъде след 123 г. пр. н.е. Няколко десетилетия по-късно, юечжите прекосяват масово Амудария и окупират Бактрия (ок. 80 г. пр. н.е.), а саките са изтласкани отново на юг, и Мауес става първия индо-скитски владетел на Таксила. Това са събития, които трябва да бъдат проучени другаде, тъй като са извън темата на този труд.

Така две отделни групи „номади“ участват самостоятелно в подчиняването на остатъка от гръко-бактрийското царство – саките между 145 и 130 г. пр. н.е., и юечжите след 130 г. пр. н.е.

Независимо от големият брой местни жители на Бактрия, според ханските източници около 1 милион души, техните военни способности са били пренебрежително слаби, и не са могли да устоят на последвалите нашествия на двете мощни номадски конфедерации.¹⁰⁷⁰

Като побеждават и прогонват саките от Северна Бактрия, юечжите успяват да постигнат относително безкръвна хегемония над същинска Бактрия. Стенописите от Халчаян представят ожесточения конфликт между саките и юечжите през 130 г. пр. н.е, но след това юечжите не бързат да наложат волята си върху Бактрия на юг от Амударя със силата на оръжието. Съвсем достатъчно е самото появяване на 100 000 конна армия от воини-стрелци по северните граници на страната, за да се постигне успех. Местните владетели несъмнено се убеждават, че юечжите са достатъчно могъщи, и ги приемат веднага за свои господари, предоставяйки им своето васалство. Следователно „завладяването“ на Бактрия от юечжи трябва да се разглежда като пример и често повтарян вътрешноазиатски исторически сценарий, на мирното завладяването на уседналото земеделско общество от милитаризирано скотовъдно номадско общество.

Подобно на монголите през XIII век, юечжите са останали силно милитаризирани през трите десетилетия на миграцията им от Гансу.

Подобен разказ показва и доказва, как една елитна династия/племе Юечжи и по-късно Кушани, успяват да се наложат и да управлява едно доста по-многобройно население от уседнали скотовъдци и земеделци, модел, който се повтаря много пъти в историята на Средна Азия (напр. при селджуките).

---

¹⁰⁶⁸ Polybius xi., 34.5.

¹⁰⁶⁹ Ptolemy vi; ii, 6.

¹⁰⁷⁰ HS 96A 15A; SJ 123, Watson, стр. 235.

Веднъж „завладени“, на бактрийците им е позволено да запазят местните си владетели в техните градове – скотовъдците номади неизменно управляват териториите си чрез подчинени вождове, принадлежащи към династиите, които току-що са завладяли – и те продължат да управляват своите доходоносни пазари, като столицата на Бактрия (Ланши в китайските източници). Завоевателите бързо оценяват ползите от такова щадящо завладяване и съхранение на земеделските традиции и търговията.

Това поведение, ще се повтори и при възникването на Първия тюркски каганат през VI век.

Юечжите, са свидетели на важността на търговията от първа ръка, по време на своите пребивавания и пътувания през долините на р. Или, Фергана, р. Зеравшан и р. Сурхандаря, виждат лично ползите от нея чрез собствения си опит, още като търговци на нефрит и коне в басейна на Гансу и Таримския басейн.

Този опит, заедно с примера на урбанизираното уседнало бактрийско общество, развиващо процъфтяваща търговска дейност, изиграва основна роля за изоставянето на номадството и възприемането на уседнал, „меркантилен“ начин на живот, от юечжите, загатнат в „Хан шу“.

До средата на I век от н. е. (вероятно и по-рано) юечжите/кушаните ще направят голямия търговски център Бактра своя столица. Към 128/127 г. пр. н.е. Юечжите вече се установяват в „седалището на (царското) правителство“ в Цзянши (Халчаян?) и са в най-удобната си позиция от десетилетия. Тук династията води полууседнал начин на живот, намекнат от китайците източници и археологическите доказателства за номадски некрополи в Северна Бактрия. Юечжите събират данъци, както от земеделците, така и от търговците в региона. Далеч от първоначалните си врагове, Сюнну и усуните, те се установяват трайно в долината на Сурхандаря и подчиняват обширната, богата и урбанизирана държава Бактрия на юг, където земята е „богата и плодородна и рядко обезпокоявана от нашественици“. ¹⁰⁷¹ Също са защитени от север с важна буферна държава Канцзю/Согд, която вече е признала техния „номинален васалитет“.

След като саките са прогонени и партите са заобиколени или са незаинтересовани ¹⁰⁷², не е чудно, че юечжите „искат да живеят в мир и благоденствие“ и „бидейки отдалечени, те не искат да влизат в съюз с Хан и изобщо нямат намерение да отмъщават на номадите (Сюнну)“. ¹⁰⁷³ Както Нараин деликатно отбелязва: „Уморени да се местят от едно място на друго, те не искат да се изселват отново, особено от плодородната долина, която бяха дошли да заемат. Когато Чжан Цян прстига при юечжите, те тъкмо излизат от опасното десетилетие на нестабилност и със сигурност се нуждаят от сигурност и мир. Ето защо те отказват да се съюзят с китайците дори срещу техния стар враг, Сюнну“. ¹⁰⁷⁴

Правейки ясно разграничение между династичния елит на юечжите, установен на север от Окс, и бактрийците на юг, Чжан Цян се отправя на юг в Бактрия и прекарва една година тук, преди да се върне в двора на юечжийският владетел в Цзянши, само за да се убеди че няма промяна на ситуацията. След това Чжан Цян се завръща в Китай през 126/125 г. пр. н.е. (не без допълнителни приключения) и въпреки че мисията му като краен резултат е неуспешна и не осигурява желания

---

¹⁰⁷¹ SJ 123, Watson, стр. 232.

¹⁰⁷² See Narain (2000) op. cit., p. 32 for a discussion of possible Yuezhi/Parthian confrontation during the reign of Artabanus II, who Justin says was killed fighting against the 'Tokhari' in 124. (Justin xi.ii.2.1.2).

¹⁰⁷³ SJ 123, Watson, стр. 232.

¹⁰⁷⁴ Narain (2000), стр. 32.

съюз с Юечжите, е възнаграден от У ди с „чест и позиция“ за „отваряне на комуникациите със земите на запад“.¹⁰⁷⁵

Юечжите остават и консолидират позицията си на север от Амударя и експлоатират ресурсите на плодородните речни долини в региона, може би до 80 г. пр. н.е., когато обстоятелствата се променят.¹⁰⁷⁶

Кушанската империя. На кръстопътя на Древна Евразия

Кушаните са едни от основните участници за търговско-културния обмен по „Пътя на коприната“, защото повечето от ключовите кръстовища на основните трансевразийски сухопътни пътища се оказват под техен пряк политически контрол, но кушанският елит е благосклонен към търговията и културен обмен. Подобно на своите согдийски, партски и южноазиатски партньори, кушанските търговци и чиновници функционират като важни посредници в движението на стоки и идеи през Евразия. Ще разгледаме ключовите въпроси за кушаните, най-малко познатата от четирите уседнали евразийски империи от епохата на изграждането на Пътя на коприната. Тези въпроси са подобни и на случая с партите.

Как предците на кушаните са преминали от номадски скотовъдци в уседнали владетели и създатели на империя?

Как ранните кушански царе изграждат това, което се превръща в огромна империя?

Какви доказателства имаме за връзката между кушаните и другите номадски и уседнали държави на Евразия?

И накрая, каква е била ролята на кушаните в улесняването на обмена по Пътя на коприната?

Преди да можем да се опитаме да отговорим на някой от тези въпроси, първо трябва да разгледаме видовете доказателства, с които историците разполагат, за да им помогнат да изградят предварителната история на Кушанската империя и на тяхната важна роля в историята на древна Евразия.

Доказателства за кушаните

Доказателствата, обсъдени по-долу показват, че от началото на I век до началото на III век от н.е. кушанските царе и техните дворове контролират голямо и стабилно политическо образувание в сърцето на Вътрешна Евразия, което включва обширни региони на съвременните държави Узбекистан, Таджикистан и Туркменистан; западните покрайнини на съвременната провинция Синцзян в Китай; по-голямата част от територията на Афганистан и Пакистан; и големи региони на Северна и Централна Индия, включително басейна на Ганг.

Именно тази политическа, икономическа и социална стабилност спомога плавният поток от материални и нематериални блага по протежение на търговските пътища, особено след като по-голямата част от сухопътната търговия от Хански Китай, преминава директно през тяхната територия, преди да се свърже с пристанищата по крайбрежието на Южна Азия и морските пътища през Индийския океан.

---

¹⁰⁷⁵ SJ 123, Watson p. 241.

¹⁰⁷⁶ Там.

Вътрешнополитическата стабилност е подсилена от мирните външни отношения със съседите, Хански Китай, согдийците и партяните, както и различни съседни пастирски номадски племенни съюзи и държавни формирания на саките. Това е допълнителна причина, поради която кушаните придобиват репутацията си на едни от ключовите участници на началната епохата на Пътя на коприната.

Един започнат от Кушаните регионален конфликт ще наруши мрежата по същия начин, по който случайните периоди на конфликти между парти и римляни също прекъсват сухопътните пътища на запад.

Следователно кушаните са не само една от великите сили на една епоха, в която голяма част от Северна Африка и Евразия е контролирана само от четири императорски династии, и техният успех като държава е от решаващо значение за успешното функциониране на Пътя на коприната. И поради дългосрочното историческо наследство от епохата на началното функциониране на Пътя на коприната, кушаните не само оказват културно и икономическо влияние върху своите съвременници, но и върху историческите си наследници, Сасанидите, Гуптите, Кидаритите и Ефталитите, до появата на исляма в началото на VII век от н.е. И все пак, въпреки значението им, кушаните остават най-много мистериозна и най-малко познатата от всички древни евразийски империи.

За разлика от Сасанидите и някои други държави, кушаните не създават значителна литература; или, ако са го направили, все още не са открити примери за това (ЖВ: или много по-вероятно просто не е запазена и достигнала до наши дни). Кушаните са от пастирски номадски произход, а номадите като цяло не създават писмени свидетелства, тъй като обикновено са безписмени общности.

Единствените писмени свидетелства, създадени от Кушан, които притежаваме, са легендите за монетите и малък брой фрагментирани надписи, които са открити на места като Сурх Котал и Рабатак, и двата обекта са в съвременен Афганистан.

Но за радост на историците, кушаните са били сравнително добре познати на някои от своите съседи и писмените им извори съдържат случайни препратки за юечжите (предците на кушаните) и за самата Кушанска империя. Историите на династията Хан са особено полезни, включително трите, които вече са използвани толкова често: „Ши-цзи“, „Хан шу“ и „Хоу Хан шу“.

Съществуват и косвени препратки в други южно- и централноазиатски източници; и няколко откъслечни гръко-римски източника. Безценен източник е наръчника на мореплавателите от I век от н.е., „Периплус на Еритрейско море“ (разгледан подробно в следващата глава); и малкото ислямски истории, написани след завоюването на Средна Азия, от мюсюлманските арабо-персийски автори, векове след изчезването на кушаните.

Тези често случайни препратки, особено в династичните истории на Хан, са безценни за историците, за да съберат комплексната история и наследството на Кушанската империя.

Археологията също допринася значително за познанията ни за Кушаните, въпреки че са оцелели малко примери за кушанското монументално строителство. Препратките в китайски писменни източници след Хан, написани през вековете след разпадането на Пътя на коприната, споменават от време на време за дворци, будистки ступи, манастири и светилища, построени от кушанските царе. Един пример идва от китайския будистки поклонник Фасян от V век, който пътува през бивша територия на Кушанската зържава на поклонение в Индия. Той отбелязва, че

кушанският монарх Канишка I (127 – 153 г. СЕ)¹⁰⁷⁷ е „издигнал ступа“. . . висок повече от 40 чан (400 фута / 121,92 м) и украсен с всички благородни метали. От всички ступи и храмове, виждани някога... нямаше никой, който да може да се сравни с този по красота и величие. Говори се, че от всички ступи в Чжамбудвипа, тази е най-високата“.¹⁰⁷⁸

Според по-късен китайски източник, какъвто е разказът за пътуванията на будисткия поклонник от династия Тан, Сюанзан, ступа на Канишка все още стои 200 години по-късно, когато той минава през същия регион: „Отстрани на дървото Пипала също има построена ступа от цар Канишка. Височината му е 400 фута; основата му е с размери 1 ли и половина в обиколка и е висок 150 фута (45,71 м). На върха му той е издигнал (вал с) 25 диска от позлатена мед един над друг, а вътре в ступата има у ху (мярка) реликви на Татхагата “ (Буда).¹⁰⁷⁹

Между 20-те и 60-те години на миналия век археолозите от СССР, Франция и Великобритания се опитват систематично да разкрият някои от неясните моменти в историята на древна Средна и Централна Азия, включително и ролята на кушаните.

Пионерските съветски експедиции преди Втората световна война откриват и стратиграфски датират останките от редица древни селища, гробове и артефакти, въпреки че мястото на кушаните в историята на Средна Азия, тогава далеч не е ясно. След войната съветските и средноазиатските археолози работят на обектите Топрак-Кала в Хорезм, Афрасиаб (градището на древен Самарканд) и във Варакша в Бухарския оазис. В края на 40-те и началото на 50-те години на миналия век проучванията продължават в обекти на територията на Таджикистан, Узбекистан и Туркменистан, което води до откриването на останките от монументални строежи на Кушаните като основите на каменни колони, както и други материални артефакти, включително керамика, теракотени фигури, кушански и римски монети. Между 1959 и 1963 г. съветската археоложка Г. А. Пугаченкова разкопава останките на обект явяващ се ранно династично светилище на юечжите в Халчаян, селище в долината на р. Сурхандаря в Южен Узбекистан. Превъзходните стенни стенописи и теракотени фигури, открити от Пугаченкова, се тълкуват като изобразяващи някакъв вид битка между войската на саките и нахлуващите юечжи, стремящи се да сложат под контрол гръко-бактрийското царство разположено на юг от Амударя.

Надписи, използващи „бактрийското“ писмо, което е възприето от кушаните, са открити през 60-те години на миналия век в обекта Кара-Тепе в Термез на Амударя, също в Узбекистан.¹⁰⁸⁰

По същото време, и отново по на юг, френските археолози, работещи на обекта Сурх Котал в Афганистан, разкопават най-важното кушанско светилище на управляващата династия. Те откриват монументални строежи, включително зороастрийски храмове на огъня, заедно със статуи на кушанските царе и надпис от 25 реда, на същото бактрийско писмо, открито в Кара тепе.

Междувременно в Пакистан британски и южноазиатски археолози изследват в продължение на десетилетия кушански царски дворец в Таксила, близо до

---

¹⁰⁷⁷ H. Falk. The Yuga of Sphujiddhvaja and the Era of the Kusanas. *Silk Roads Art and Archaeology* 7 (2001), стр. 121 – 130.

¹⁰⁷⁸ E. Zurcher, “ The Yueh-chih and Kanishka in the Chinese Sources, ” in A. L. Basham, ed., *Papers on the Date of Kanishka*. Leiden: Brill, 1968. T 2087 II, стр. 879.3.15, стр. 278 – 279.

¹⁰⁷⁹ Zurcher 1968, стр. 383 – 384.

¹⁰⁸⁰ G. M. Bongard-Levin, B. Y. Stavisky. *Central Asia in the Kushan Period*. *Kushan Studies in the USSR* (1968 Dushanbe Conference Proceedings), стр. 29 – 52.

Исламабад, градски комплекс, който по-късно е обявен за обект на световното наследство на ЮНЕСКО през 1980 г.

Френски археолози разкопават втори кушански дворецов комплекс в Каписа близо до Беграм в Централен Афганистан в края на 30-те години на миналия век. В складово помещение в комплекса те откриват колекция от ценни луксозни предмети на изкуството, които първоначално са изтълкувани като кушански царски „музей на изкуството“, но сега се смята, че е склад на луксозни търговски стоки, които са превозвани по Пътя на коприната през Кушанската епоха. Сред откритията има римски бронзови скулптури, китайски Хански лакирани кутии, превъзходно рисувани римски и египетски стъклени съдове, изобразяващи сцени като фара в Александрия и лов на африкански леопард и повече от 1000 части от индийска резба върху слонова кост и костни скулптури на спокойно усмихнати жени и митични речни същества.

Изследвано е по-подробно историческото значение на голям брой скулптури и други предмети на изкуството, произведени под влиянието на Кушаните, в работилници на Гандхара в Северен Пакистан и Матхура в Северна Индия.

Разпространението по Пътя на коприната на отличителните стилове на религиозната и светска скулптура, произведени в Гандхара и Матхура, помага на историците да проследят разпространението на будизма от Индия, през Средна Азия в Източна Азия.

Всички тези ранни и по-нови археологически открития, подсилени от препратки към писмените източници, със сигурност помагат на изследователите да изградят една схематична история на Кушанската империя.

Но най-важното доказателство за кушаните остава нумизматиката; хиляди кушански медни, сребърни и златни монети са открити по цялата им територия и извън нея. Тяхното тълкуване от квалифицирани нумизмати е от основно значение за очертаването на една по-последователна и всеобхватна политическа, икономическа и културна история на Кушаните.

Голяма част от историята на кушаните, която следва, е възстановена само от нумизматичните доказателства, допълнени от препратки към източниците, малко надписи и откритията на археолози. Вече очертахме в предишен труд прелюдията към Кушанската история в историята на 30-годишната миграция на пастирската номадска общност Юечжи, които са били изгонени от родните им земи до северозападните граници на Хански Китай през 162 (166) г. пр. н.е. (ЖВ: В по-късния си труд, от 2018 г., Бенджамин приема датата 166 г. пр. н.е., и коригира предишното си мнение) от Сюнну.¹⁰⁸¹

Юечжите в Северна Бактрия

След продължителната си миграция от границите на Западен Китай при империята Хан, около 130 г. пр. н.е., юечжите намират благодатна земя в която се зеселват и отказват да се върнат в старите си земи до Китай, въпреки настойчивите увещания на китайския пратеник Чжан Цян, да сключат с Хан съюз срещу Сюнну, и да ги разгромят заедно. Източниците на династията Хан предполагат, че групата, която е основала Кушанската империя, пряко произлиза от племенните компоненти на общността Юечжи.

---

¹⁰⁸¹ C. Benjamin. The Yuezhi, in The Oxford Research Encyclopedia of Asian History. New York: Oxford University Press, 2017, at: <http://asianhistory.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-49>.

Чжан Цян не успява да убеди вече преселените Юечжи да се върнат с него назад, но информацията, която той донася обратно в двора на Хан, убеждава император У ди да възприеме експанзионистична политика, и до началото на I век пр. н.е. възниква огромната империя Хан.

В резултат на това династията Хан, за първи път в китайската история, влиза в преки дипломатически, военни и търговски отношения с управляващите елити и търговците на много държави в Средна Азия и Евразия като цяло.

След това историята на Юечжите/Кушани навлиза в една, бедна от към писмени сведения „тъмна епоха“ в края на II век пр. н.е., въпреки че техните дела са осветлени накратко отново между 50 и 25 г. пр. н.е. От по-късната редакция на „Хан шу“, ние научаваме, че общността Юечжи сега се е разделила на пет „княжества“ (наречени ябгу (yabghu) или „сихоу“ / xīhou на китайски), които очевидно са се заселили на различни места в Бактрия.

Тази актуализирана информация е получена от службата на генерал-защитника на западните региони, която е създадена през 60/59 г. пр. н. е. Очевидно тази информация е предоставена през 75 г. сл. н.е. на автора на „Хан шу“ Бан Гу от неговия брат Бан Чао, който тогава е генерал-защитник на западните региони през I век от н.е. Предишната редакцията на текста е направена някъде между началото и средата на I век пр. н. е. юечжите се разделят, и създават пет различни княжества в различни части на своето царство.

Нямаме представа защо се стига до това разделение: може би смъртта на обединяващия владетел е довела до повторното появяване на по-стари племенни, етнически или политически разделения в рамките на общността. Просто не знаем, но каквато и да е причината, разделението продължава повече от век. „Тъмните векове“ настъпват около 25 г. пр. н.е. с юечжите живеещи в своите пет „сихоу“, разпръснати из Бактрия.

Точното местоположение на всяко от тези княжества в съвременен Афганистан отдавна се обсъжда от специалисти, но все още няма пълен консенсус. Княжество „Сюйми“ (Xuimi) е било разположени в долината на Горна Вахандаря; княжество „Шуанми“ (Shuangmi) е северно от Халчаян в долината Горна Сурхандаря; Гуйшуан (Guishuang) (или Кушан, което ще даде името си на Кушанската империя) е разположено във Вахш (Таджикистан); а четвъртото княжество Сидун може би се е намирал между Хуцао и Гаофу. Намирането на последното княжество е по-трудно от намирането на останалите четири.¹⁰⁸²

---

¹⁰⁸² ЖВ: Според анализът който съм направил на китайските записи на имената на петте „сихоу“, значението им е следното: **Гуйшуан** (Guishuang) 貴霜, или Кушан, с главен град Хуцзао (Huzaο) 護澡, в епохата Хан w^hāk-shāw, което отговаря на Waxšab. Ал Беруни пише, че древният гр. Вахш се намирал на брега на река Вахшаб (Waxš-ab, т.е. река Вахш), или столицата на Гуйшуан се е намирала в района на градчето Вахш (Хатлонска област, на съвр. Таджикистан), разположено северозападно от провинциите Бадахшан и Тахар (древната Дася) в Афганистан. **Сюйми** (Xiūmì) 休密, в епохата Хан се транскрибира hēw-mhit (Старостин) и xiu-miet, huw-m^wit (Wiktionary). Няма съмнение, че това е предаване на топонима Комед, който съвпада със съвр. Вахан. **Шуанми** (Shuangmi) 雙靡. Реконструкция в епохата Хан по Старистин šōŋ-máj и по Wiktionary šaiwŋ-miē^x. В по-късните «Бей ши», «Вей шу» и «Тан шу» се съобщава формата **Шеми** (Shemi) 除彌, реконструкция по Старостин ša-mje, и по Wiktionary čia-mie. Повечето учени възстановяват названието Шуанми / Шеми като Шамак (Syāmāka). Възстановката Шамак съвпада точно с района на гр. Шаимак, разположен в долината на р. Аксу, в Горно-Бадахшанския район на Таджикистан. Шаимак се намира в близост до Ташкурган, и е разположен на изток от Вахан, което потвърждава, че в докушанската епоха, Сюйми и Шуанми са били съседни княжества. **Сидун** (Xidun) 狁頓, епохата Хан, се транскрибира bi-twənh по Старостин и bi-tuən^H по Wiktionary. В «Бей ши» се уточнява, че древното Сидун, сега се нарича Фудиша (Fudisha) 弗敵沙, което е китайското предаване на топонима Бадахшан, съотв. pwīt-dhiēk-shā по Старостин и put-dek-ša^H по Wiktionary. Транскрипцията на Сидун: bi-twənh, и на Фудиши: pwīt-

„Хан шу“ предполага, че може да е било разположено в Кабул, но по-късната „Хоу Хан шу“ оспорва това и повечето учени са съгласни, че регионът на Кабул по това време е под контрола на индо-партите, а не на юечжите.¹⁰⁸³

Където и да са били разположени княжествата, юечжите все още имат очевиден колективен контрол над Бактрия, която управляват от своите „укрепени градове“.¹⁰⁸⁴

Източниците от Хан предполагат, че княжествата Юечжи са възприели полузаседнал, урбанизиран начин на живот и че някои от тях дори са издавали монети в имитация на съществуващите преди това гръко-бактрийски въпроси. По времето, когато хрониките на Хан обръщат внимание на Юечжите отново през първи век от н.е., те отново са се превърнали в обединена и мощна конфедерация, този път под ръководството на един-единствен принц от династията Гуйшуанг, Куджула Кадфис.

Ранните кушани: Куджула Кадфиз изгражда империята (25–85 г. от н.е.)

Докато разглеждаме нашия първи въпрос – как предците на кушаните са преминали от номадски начин на живот към уседнали владетели и създатели на империя, отбелязваме, че нумизматичните доказателства показват, че предишните уседнали гръцки владетели на Бактрия са оказали своето икономическо и културно влияние върху ранни кушани.

Независимо гръцко царство е създадено в Бактрия през 250 г. пр. н.е., след бунта на гръцкия сатрап на име Диодот срещу неговите господари Селевкидите. През следващите 100 години, поредицата от успешни гръко-бактрийски царе разширяват контрола си на юг през Хиндукуш в Северна Индия, създавайки там индо-гръцко царство. В началото на средата на II век пр. н.е. обаче гръко-бактрийците са били нападнати от воинствения номадски народ саки. Малко по-късно, към 130 г. пр. н. е. идват юечжите и прогонват саките. По това време последните остатъци от гръко-бактрийското царство, са в колапс, но превъзходните монети, сечени както от неговите предишни царе, така и от последните регионални владетели, силно повлияват върху развитието на ранното кушанско монетосечене, които по същество копира тетрадрахмите на късните гръко-бактрийски царе Евкратид, Евтидем, Хелиокъл и Хермай.

Археологическите доказателства сочат период на засилено архитектурно и иригационно развитие през ранния кушански период, когато контролът върху региона се измества от гърците към юечжите и елития на юечжите на свой ред става по-умел в управлението на уседналата държава.

Градски обекти като Кампир тепе на северния бряг на Амударя, Пайонкурбан близо до пътя от Термез до Самарканд и дворецът в Халчаян, разгледан по-рано, предоставят доказателства за изграждането на укрепени юечжийски селища подчиняването на региона от юечжите.¹⁰⁸⁵ До средата на I век от н.е. тези преходни

---

dhiĕk-shā, ясно показват, че иде реч за Бадахшан. **Думи** (Dūmī) 都密, в епохата Хан по Старостин се транскрибира като tā-mhit, а по Wiktionary – tuo-miet. Неговата локализация е пределно ясна, става дума за град Термез в Узбекистан. В кушанската епоха градът се нарича Тармит, в согдийски Tarmīd. Названието идва от името на гръко-бактрийския владетел Деметрий, син на Ефтидем, който е бил поклонник на будизма и приел индийското име Дхармамитра. Тармит / Термез означава «град на Дхармамитра».

¹⁰⁸³ H. Falk, ed., *Kushan Histories: Literary Sources and Selected Papers from a Symposium at Berlin*, December 5 to 7, 2013. Bremen: Hempen Verlag, pp. 71ff.

¹⁰⁸⁴ HS 96A 15A, 15B and 14B.

¹⁰⁸⁵ K. Abdullaev, “Nomadism in Central Asia. The Archaeological Evidence (2nd – 1st Centuries B.C.),” in A. Invernizzi, ed., *In the Land of the Gryphons. Papers on Central Asian Archaeology in*

селища на юечжите в Южен Узбекистан са включени в бързо разрастващата се Кушанска империя.

Според „Хоу Хан шу“ някъде в средата на I век от н. е. владетелят на едно от петте княжества, Куджула Кадфиз от Гуйшуан или Кушан, успешно обединява отново всички юечжи под свое едноличното си ръководство. Обстоятелствата зад повторното обединение са неясни, но завладяването на Кабулската долина в средата на територията на Юечжи от индо-партския владетел на име Гондофар (20 – 46 г. сл. н. е.) трябва да е изиграло своята роля.¹⁰⁸⁶

Куджула Кадфиз всъщност е посочен като принц в двора на Гондофар в надпис, открит в Такхт-и Бахи, датиран от 45 г. сл. н. е.¹⁰⁸⁷ Това предполага, че елитите на юечжите вече са участвали активно в регионалната политика, впечатление, вероятно подкрепено от откриването през 1978 г. от археолога Виктор Сарианиди на погребенията в Тиля-тепе (Златния хълм), близо до Шиберган в Афганистан. Тиля-тепе може би е било част от юечжийското княжество Сидун. Сарианиди датира гробовете в началото на I век от н.е. (същия период, в който Куджула Кадфиз е бил принц в двора на Гондофар), а починалите може да са били юечжийски принцове, въпреки че идентификацията на погребаните остава спорен проблем сред специалистите. Бяха разкопани седем гроба и общо съдържат около 20 000 предмета, включително превъзходни златни бижута (индийски златен медальон, изобразяващ Буда) и предмети от желязо и бронз, полускъпоценни камъни и коприна. Представените художествени стилове демонстрират широка синкретична гама от културни влияния, включително китайски, гръцки и римски, бактрийски, индийски и номадски.

Terminus post quem (латински термин, който означава „най-ранната възможна дата“) за некропола се определя по открит денарий на римския император Тиберий (14 – 37 г. сл. н.е.) сред находките.¹⁰⁸⁸

Наред с тези нумизматични и археологически доказателства, „Хоу Хан шу“ изрично описва възхода на власт на Куджула над кушаните и помага да се отговори на втория ни въпрос за това как ранните кушански царе са изградили държава превърнала се в огромна империя.

„Хоу Хан шу“ е съставен векове след събитията, които описва, но неговият автор Фан Йе е имал достъп до много документи от епохата на династията Хан и неговият разказ се счита за точен.

Вероятно в отговор на окупацията на Кабулската долина от Гондофар, Куджула предприема решителни действия и обединява петте княжества на Юечжите под своя власт, като новата държава носи името Гуйшуан, т.е. Кушан, по името на неговото княжество, преди да започне поредица от

Antiquity. Firenze, 1995, стр. 151.; E. V. Rtveladze, Kampyr-tepe: Structures, Written Documents and Coins, Bulletin of the Asia Institute No. 8 (Boston, MA, 1994/5), стр. 141.; K. Abdullaev, " Payonkurgan: New Archaeological Discoveries in Northern Bactria, CIAA Newsletter No 10 (November 1999), стр. 7 – 9; L. Nehru, " Khalchayan Revisited, " in Silk Roads Art and Archaeology 6 (1999/2000), стр. 216.

¹⁰⁸⁶ E. Errington, J. Cribb, and M. Claringbull, eds., The Crossroads of Asia: Transformation in Image and Symbol in the Art of Ancient Afghanistan and Pakistan. London: The Ancient India and Iran Trust, 1992.

¹⁰⁸⁷ B. Puri, The Kushans, in J. Harmatta, ed., History of Civilizations of Central Asia, vol. II. Paris: UNESCO, 1994, стр. 240. ЖБ: Но твърдението на Бенджамин е много пресилено. Хармата само предполага, че изразът „erjhuna кара“ в този надпис „предполага присъствието на Куджула Кадфиз, като принц в двора на Индопартския цар“, което е силно спекулативно твърдение.

¹⁰⁸⁸ M. J. Olbrycht, Archaeological Discoveries at Tillya-Tepe and Parthia's Relationship with Bactria, in F. Serra ed., Parthica. Incontri di Culture nel Mondo Antico, 18, 2016; also Hill 2009, pp. 336ff.; and report of lecture by A. Bivar, CIAA Newsletter No. 3 (July 1996), p. 10.

експанзионистични кампании, в опит да създаде империя. Куджула повежда обединените сили на Юечжите / Кушани през планината Хиндукуш в долината Кабул, която завладя, изгонвайки Гондофар преди да продължи на юг към Кашмир и долината Сват в съвременен Пакистан.

Куджула сече монети, копия на съществуващите регионални гръко-бактрийски монети, които все още циркулират във всяка от областите, които той поставя под свой контрол. Но първият кушански монарх наистина възприема нововъведение, и използва индийската писменост „кхароши“, в легендите на своите монети, и се нарича Махараджа Раджараджаса Девапутра Куджула Кара Кадфисес, или „Велик цар на царете, син на бога, Куджула Кадфиз.“

Според „Хоу Хан шу“, Куджула е бил „на повече от осемдесет години, когато е починал.“¹⁰⁸⁹ Той е наследен от неговия също толкова известентен син Вима Такту, който продължава военната експанзия, като завладя големи региони от Северозападна Индия, където назначи „губернатори“, които да управляват новите територии на възникващата Кушанска империя.¹⁰⁹⁰

Отношенията между ранните Кушани, Римската империя и Хански Китай

За Куджула Кадфис се смята, че е управлявал в периода от 25 до 85 г. сл. н. е., въпреки че точната хронология на кушаните остава несигурна. Ако тези дати са верни, Куджула е съвременник на няколко римски императори от Юлио-Клавдиевата и Флавиевата династии.

При разглеждането на третия ни въпрос относно възможната връзка между кушаните и други евразийски държави, трябва да се отбележе, че римски историци като Флор описват посланици от земята на Серите (Китай) и Индия, пътуващи до Рим през същия този период, въпреки че е невъзможно да се определи дали това са били независими търговци или някакъв вид официална делегация на пратеници от държавите в Средна и Южна Азия.¹⁰⁹¹

Нумизматичните доказателства сочат някакво косвено римско влияние върху ранните кушански царе. Една серия от медни тетрадрахми, сечени от Куджула, изобразява копиране на бюст на тази на римския владетел Август от лицевата страна и на обратната страна „курул“ – символичен стол, на който имат право да седят най-висшите римските магистрати. Това изображение на римски мотиви върху ранните кушански монети със сигурност е допълнително доказателство за нарастващото римско участие в трансрегионалната търговия по Пътя на коприната след идването на Август.

Кушанското царство се разширява при ранните царе, и прераства в империя, която обхваща повечето от основните търговски пътища изток – запад и север – юг в Средна Азия, включително пътищата, които осигуряват достъп до морските пристанища на Северозападна Индия през долината на река Инд. Това означава, че кушаните са били в идеална позиция да улеснят и да се възползват от търговията по Пътя на коприната.

През 77 г. от н. е. римският сенатор Плиний Стари е предоставил поразително доказателство за обема и стойността на тази търговия, като отбелязва, че тя струва на

---

¹⁰⁸⁹ Hill 2009, стр. 29.

¹⁰⁹⁰ Hou Han Shu 118. (Zurcher 1968, стр. 367).

¹⁰⁹¹ Puri 1994, р. 256, примери за различни азиатски посолства в римски източници, дават Дион Касий, Флор, Плиний Стари и Плиний Млади.

римляните „100 милиона сестерции всяка година“. ¹⁰⁹² Може обаче само да се предполага как кушаните се облагодетелстват от тези римски разходи.

Както в случая с партите, ние имаме малко преки доказателства за това как е протичала търговията в Кушанската империя, нито за това какви данъци или такси са извлечени от търговците. И все пак предвид несъмненото богатството на кушаните, което се демонстрира особено чрез тяхното монетосечене, предполага се, че поне част от това богатство е генерирано от пътни или други такси, начислявани на търговци, които са активно ангажирани с преминаването на керваните със стоките от империята Хан през басейна на Тарим и на запад или юг през територията на Кушаните, както и внос на луксозни стоки от Запада обратно към Средна Азия и към Хански Китай.

Куджула и неговите наследници скоро стават достатъчно могъщи, за да упражнят кушанското политическо влияние върху западните покрайнини на империята Хан. В проучване от 1984 г. на монетите от древния град-държава Хотан, нумизматът Джо Крийб предостави убедителни доказателства за пряк политически и икономически контрол на Кушаните над Хотан и Кашгар, два от основните центрове по Пътя на коприната в басейна на Тарим, по различно време през първи век от н.е. ¹⁰⁹³

Тази политическа намеса в покрайнините на империята Хан също води кушаните до по-близки отношения, понякога приятелски, понякога противоречиви, с представителите на Хан, и генерал-защитника на западните региони Бан Чао, който е изпратен там, през I век от н.е., за да защитатава китайските интереси, най-вече от Сюнну. Има известно доказателство в „Биографията на Бан Чао“ (в „Хоу Хан шу“), че е съществувал хлабав военен съюз между Хан и Кушаните срещу техния общ стар враг Сюнну. ¹⁰⁹⁴ Бан Чао е потърсил помощ от Кушаните към края на управлението на Куджула и след това им е позволил да упражняват известен икономически контрол над Хотан, Кашгар и други държави от басейна на Тарим в замяна на тяхната подкрепа. Така кушанския политически и икономически контрол върху ключовите градове-държави на западните региони улеснява допълнително движението на експортни стоки на Хан през Таримския басейн към Бактрия.

Но през 88 г. от н.е. произтича инцидент между Кушаните и Бан Чао, като се предполага, че Кушаните са прекрачили границите на допустимото във връзката си с Хан. Според „Хоу Хан шу“ дворът на Кушаните е информирал Бан Чао, че иска да сключат брачен съюз с двора на Хан, инициатива, очевидно предложена от наследника на Куджула Кадфис, Вима Так(ту), който е наследил баща си няколко години по-рано. По някаква причина Бан Чао решава да се противопостави на идеята и отказва да позволи на кушанската дипломатическа мисия безопасно преминаване през Таримския басейн до Чанъан. В отговор, две години по-късно през 90 г. от н.е., кушаните изпращат голяма конна армия от 70 000 конни стрелци под ръководството на принц на име Сие, да нападне Бан Чао. Китайският генерал знае, че толкова голяма армия не може да остане дълго в сухия западен район на Таримски басейн, особено след трудностите при преминаването на проходите през Памир и надолу в сухия басейн. Той залавя и езекутира група кушански пратеници, които са изпратени в близкия град-държава за помощ, и прави всичко възможно, за да откаже на кушанските сили всякаква възможност за получаване на доставки на храна и вода. Кушанските сили в крайна сметка са изтощени от

---

¹⁰⁹² Pliny, NH XII.84.

¹⁰⁹³ J. Cribb, „The Sino-Kharosthi Coins of Khotan,“ Numismatic Chronicle (7th Series 1984), 144, pp. 128 – 152.

¹⁰⁹⁴ HNS 776.b and 77.7a; Zurcher 1968, стр. 369 – 370.

тактиката на Бан Чао на „изгорената земя“ и в крайна сметка се сключват примирие с него, който след това им позволява да се оттеглят мирно, без да се стига до битка.¹⁰⁹⁵ На следващата година успехът на Бан Чао в „умиротворяването“ на държавите от басейна на Тарим е възнаграден, когато той е вече официално назначен за генерал-защитник на западните региони. (ЖВ: всъщност постъпката на Бан Чао е голяма стратегическа грешка и късогледство).

Ранните кушани: царете Вима Так(ту) и Вима Кадфиз (85 – 126 г. сл. н. е.)

Куджула е наследен от сина си Вима Так(ту) (85–100 г. сл. н. е.) и внука си Вима Кадфиз (100–126 г.). „Хоу Хан шу“ споменава само Вима Кадфиз като наследник на Куджула, но съществуването на трети ранен кушански монарх отдавна се подозира поради надписите и нумизматични препратки към мистериозен владетел, известен само с титлата си, „Сотер Мегас“ или „Велик спасител“. Идентифицирането на Вима Так(ту) като втория цар на Кушаните (и вероятно същия „Сотер Мегас“) е резултат от важното откритие, направено през 1995 г., на каменен надпис с бактрийско писмо от името на цар Канишка, наследникът на Вима Кадфиз и по този начин четвъртият цар от династията. Този „Надпис от Рабатак“ (наречен така заради местоположението в Афганистан, където е открит) се отнася за първата година от новата „ера на Канишка“ в историята на Кушаните. Новата ера може да е наречена в чест на завладяването на долината на Ганг от Канишка¹⁰⁹⁶, но истинската стойност на надписа е, че той изрично изброява предишните царе на Кушаните: Куджула Кадфиз (прадядо), Вима Так(ту) (дядо) и Вима Кадфиз (баща).¹⁰⁹⁷

Така надписът потвърждава нумизматичните доказателства под формата на монета с двоен бюст, открита през XIX век, която изобразява двама различни кушански владетели, лявото лице с брада с тамга (личен символ) на Вима Кадфиз в задната част, дясното гладкообръснато лице с тамгата на „Сотер Мегас“ (който е Вима Такту).¹⁰⁹⁸ Според „Хоу Хан шу“, Куджула е бил на повече от 80 години, когато е починал, така че неговият син и наследник, Вима Так(ту), също трябва да е бил възрастен мъж, и е управлявал за известен период, съвместно със сина си Вима Кадфиз (както е изобразено на монетата).

Монетите на Куджула са били еkleктични и са варирали по тегло, дизайн и деноминация в различните територии на ранната империя, която той създава. Но неговите непосредствени наследници стандартизират кушанското монетосечене първо на медните монети и след това заповат да сечат първите в историята им, златни кушански монети, които възприема практиката да гравират изображение на царя на лицевата страна и божество на обратната страна.

Откриването на монети, сечени от двамата Вима е в широк географски район, простиращ се от Бенарес и Матхура на юг, през Пенджаб в Пакистан, Кабул и Балх в Афганистан и чак на север до Самарканд в Узбекистан, което е доказателство и за двете размера на Кушанската империя при тяхното управление и за нейното значително регионално икономическо влияние. По-рано в тази глава споменахме откриването на редица надписи на кушанска територията, и много от тях, като този

---

¹⁰⁹⁵ Пак там.

¹⁰⁹⁶ Hill 2009, стр. 595.

¹⁰⁹⁷ J. Cribb. The Early Kushan Kings: New Evidence for Chronology. Evidence from the Rabatak Inscription of Kanishka I, in M. Alam and D. Klimburg-Salter, eds., Coins, Art and Chronology: Essays on the Pre-Islamic History of the Indo-Iranian Borderlands. Vienna, 1999, стр. 177 – 205.

¹⁰⁹⁸ A. Cunningham. Coins of the Kushans, or Great Yue-Ti. Numismatic Chronicle 3rd ser. 12 (1893), стр. 56.

открит в Рабатак, използват т. нар. бактрийско писмо. Бактрийският е изчезнал източноирански език, който се е говорил в Бактрия и който е станал официален език както на кушаните, така и по-късно на ефталитите или „белите хуни“. Знаем, че предците на кушаните, юечжите, са говорили на тохарски език, така че тяхното приемане на бактрийския (който кушаните наричат „арийски език“) трябва да е било част от умишлена промяна на политиката от Кушанския елит. (ЖВ: или просто резултат от смесването на тохарите със завареното бактрийско население и последващата им асимилация, което е много по-логично обяснение).

Бактрийският е бил тясно свързан с други средноирански езици, говорени в региона, включително партски, хорезъмски и согдийски, така че приемането на бактрийския може просто да представлява разумно решение за подобряване на комуникацията с населението, което кушаните сега управляват. Но това може да представлява и търговско решение, тъй като използването му улеснява комуникацията между кушаните и други ключови посредници в търговията по Пътя на коприната, особено техните съседи согдийците и партите. Използването на бактрийската писменост също позволява на кушанските царски особи да използват монети и надписи, за да провъзгласят властта си в целия регион на език, който е широко разбираем.

След като Канишка поставя надписа си в Рабатак, бактрийският става единственият официален език на кушаните, и се пише с гръцки букви, възприети при педходния гръцки период в историята на Бактрия.

Приемането на бактрийския език, е типичен пример за културния синкретизъм, който е така характеризира началната епохата на Пътя на коприната. Кушаните, чиито предци са говорили тохарски, възприемат източноиранския диалект, широко разпространен в региона, който сега контролират, но го изписват с гръцки букви, наложили се в дългия период на елинистично влияние в региона след идването на Александър Македонски, 400 години по-рано.¹⁰⁹⁹

Приемането на бактрийската писменост, предадена с гръцки букви, започва със царуването на двамата Вима.¹¹⁰⁰ Това се подразбира от откритието през 1967 г. на пет скални надписа в Дашт-и Навур, близо до Газни в Южен Афганистан. Надписите са на различни езици: бактрийски, използващ гръцки букви, средноиндийски, използващ писменост кхароши, и неизвестен (може би сакски?) скрипт, и още гръцки и кхароши (и двата за съжаление нечетливи). Надписът се отнася до Вима, но дали е Вима Кадфиз или до баща му, Вима Так(ту), е невъзможно да се разбере. Още по-важен бактрийски надпис е открит десетилетие по-рано от французите в династичното светилище в Сурх Котал. Той се състои от 25 реда и отбелязва изграждането на кладенец вътре в светилището, извършено от кушански служител на име Ноконзоко. Надписът е датиран от 31 година от (предполагаемата) епоха на Канишка и назовава Канишка като „Господар, Цар на царете, Могъщият Канишка“.¹¹⁰¹

---

¹⁰⁹⁹ See J. Harmatta, "Languages and Literature in the Kushan Empire," in J. Harmatta, ed., *History of Civilizations of Central Asia*, vol. II. Paris, 1994, pp. 417ff.; and N. Sims-Williams, "New Light on Ancient Afghanistan. The Decipherment of Bactrian," *SOAS*, 1997.

¹¹⁰⁰ ЖВ: авторът пропуска Санаб, който може би е баща на Куджула, и също използва гръцки букви в надписите на монетите си.

¹¹⁰¹ D. Schlumberger, "The Excavations at Surkh Kotal and the Problem of Hellenism in Bactria and India." Paris: Albert Reckitt Archaeological Lecture, 1961.

След като Канишка идва на власт, кушанската история навлиза в най-значимата си фаза, която някои учени наричат „Великите кушани“.

А. К. Нараин твърди, че епохата на Великите Кушани е толкова важна, че заслужава да бъде смятана за „един от великите периоди на световната история“¹¹⁰²; докато Янош Хармата описва епохата като „Златния век на древна Средна Азия“.¹¹⁰³

Канишка, вероятно е царувал от 127 до 153 г. сл. н. е., и въвежда нова система за датиране на царуването си, като е наредил монетите му да бъдат надписани с „Година 1“ на нова ера, наречена от учените „Ера на Канишка“. В продължение на десетилетия учените предполагали, че той е основал нова династия на кушанските царе, но надписът от Рабатак показва, че неговото царуване е продължение на линията на наследяване, започната от неговия пра-пра дядо Куджула Кадфиз. Тази наследствена връзка продължава, доколкото можем да кажем, и след Канишка, може би до средата на III век от н.е. Тя е линия на непрекъсната последователност с продължителност повече от два века, и това е друга очевидна причина за стабилността и успеха на Кушанската империя и нейната решаваща роля в улесняването на търговския и културен обмен по Пътя на коприната.

Писмените доказателства предполагат, че Канишка продължава да разширява Кушанската империя, която достига най-големия си обхват по време на неговото управление. Обявяването на нова „Ера на Канишка“ може да е отбелязването на успешна кампания и завоеванията в басейна на Ганг в Северна Индия.¹¹⁰⁴

Със сигурност „Хоу Хан шу“ споменава за нов „Източен отдел на Кушанската империя“ (Дунли), който разграничава от Бактрийското сърце на Кушанската империя.¹¹⁰⁵ Столицата на Дунли е идентифицирана като Сакета в Източна Индия. По-късните китайски будистки разкази също споменават „наказателната експедиция“ на Канишка срещу Индия, отбелязвайки, че „когато (тази страна) беше умиротворена, неговата величествена сила накара светът да трепери и неговият успех беше пълен“¹¹⁰⁶

Други китайски източници съобщават за завладяването на град Паталипутра в Индия от Канишка, столицата на Маурската империя, която след три века, отново ще стане столица при Гуптите.

Същите тези китайски будистки източници, с чиято надеждност трябва да се бори внимателно, съдържат преувеличено споменаване на кървава кампания срещу партите: „По това време царят на Анси (Партия) беше жесток и упорит и след като строи своите четири (класа) войници, нападна Канишка. Цар Канишка веднага го наказал сурово. Двете армии влязоха в битка, и кинжалите, и мечовете се въртяха непрестанно. Тогава цар Канишка спечели своята победа и изби общо 900 000 партяни“.¹¹⁰⁷ Освен този разказ няма други доказателства за какъвто и да е конфликт между партите и кушаните, двете велики сили на Средна Азия и двете са основните

---

¹¹⁰² A. K. Narain, „Indo-Europeans in Inner Asia,“ in D. Sinor, ed., *The Cambridge History of Inner Asia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, reprinted 1994, стр. 164.

¹¹⁰³ Harmatta 1994, стр. 489.

¹¹⁰⁴ ЖВ: Смятам че причината е много по-тривиална, началото на ерата е началото на неговото управление. Тази практика е била известна в Гръко-Бактрия (Ерата на Евкратид) и при Селевкидите в Близкия Изток, които също имат своя Селевкидска ера.

¹¹⁰⁵ Hill 2009, стр. 368, 33.

¹¹⁰⁶ Hill 2009, стр. 369.

¹¹⁰⁷ Fufacang Yinyuan Zhuan. Zurcher 1968, стр. 387.

облагодетелствани от търговията по Пътя на коприната, които изглежда са поддържали приятелски отношения помежду си в продължение на векове.

В резултат на увеличената търговия по Пътя на коприната през територията на Кушаните, по време на своето управление Канишка въвежда по-нататъшна модификация на кушанските монети. Негови хиляди златни и медни монети са открити в цяла Средна Евразия, от Индия на юг до Узбекистан на север и до Синцзян на изток. На лицевата страна на всички негови монети, Канишка винаги е изобразяван изправен и принасящ жертва на малък огнен олтар. На обратната страна, са изобразявани богове от различни културни традиции, въпреки че по-голямата част са зороастрийски божества. Допълнителна промяна е включването на името на бога на обратната страна, изписвано с гръко-бактрийски букви.¹¹⁰⁸

Най-значимото нововъведение на Канишка е че изоставя надписите на монетите да бъдат на гръцки език (ЖВ: по-точно варваризиран гръцки), използван от неговите предшественици (и от Канишка при неговите най-ранни монети) и ги заменя с надписи на бактрийски език, с гръко-бактрийски букви. Това, което не се е променило, нито по време на управлението на Канишка Велики, нито по време на неговите наследници Хувишка и Васудева, е стандартната гама от медни и златни монети, установена от Вима Кадфис. Наистина, забележителната последователност на теглото, поддържана в техните златни монети през голяма част от периода на тяхната империя, е още една причина за стабилността, която те създават в началната епоха на Пътя на коприната.

Непосредствено след управлението на Канишка обаче има значително (и необяснимо) обезценяване на кушанските медни монети, по време на управлението на неговия наследник Хувишка.

Канишка и религията. Трудно е да се тълкува значението на обхвата на различни божества от няколко културни традиции, изобразени върху монетите на кушанските царе. Дали изобразяването на гръцки, индийски и зороастрийски богове отразява толерантен и широко скроен подход към религията или забележително практичен подход при използването на религията за обединяване на огромна, мултикултурна империя?

Най-разпространеният владетелски портрет показва царя, който принася жертва над малък зороастрийски олтар с огън, което предполага, че това е била предпочитаната религия на монарсите от династията на „Великите Кушани“, както и на някои партски владетели и повечето сасанидски шахове.

Канишка е признат в китайските източници като велик покровител на будизма и изобразяването на Буда върху някои от неговите монети е сред първите физически изображения на Буда, създавани някога. Монетите с Буда несъмнено са рядкост, защото по-голямата част от монетите на Канишка представят зороастрийските богове. Независимо от това, Канишка е единственият кушански цар, който сече медни и златни монети с изображения на Буда Шакиямуни и Бодхисатва Майтрея. Само пет екземпляра от тези златните монети са оцелели до наши дни и фактът, че всяка от тях е в почти в перфектно състояние, подкрепя аргумента на Джо Крийб, че те трябва да са отсечени за церемониална или възпоменателна цел, а не за общо обращение.¹¹⁰⁹

Вече споменахме, че Канишка е почитан в китайската будистка литература, за изграждането на впечатляващи ступи (будистки светилища) и манастири в цялото

---

¹¹⁰⁸ Errington et al. 1992, стр. 68.

¹¹⁰⁹ K. Tanabe, ed., *Silk Road Coins: The Hirayama Collection*. Kamakura: The Institute of Silk Road Studies, 1993, 44, nos. 125, 126, 127.

му царство.¹¹¹⁰ Същите източници включват разказ за важен будистки събор, която Канишка е свикал в Кашмир. След продължително обсъждане на различните конкуриращи се школи на будизма, Канишка постановява, че ключовите будистки текстове трябва да бъдат преведени от по-ранните езици, използващи гандхарската писменост и пракрит, на класическия санскритски език.

Китайският будистки монах и поклонник Суанзан (Xuanzang), живял по време на династията Тан, минава през стария център на Кушанската империя след повече от 500 години (по време на ефталитите), и съобщава, че Канишка е наредил, новите писания да бъдат гравирани върху медни плочи, които са били поставени в каменни кутии и сложени в огромна ступа, висока над 400 фута (121, 9 м).¹¹¹¹

Това пренаписване на будистките сутри на по-достъпен език е допринесло за разпространението на будисткото течение „Махаяна“ (или „Голямата колесница на спасението“), прието от Канишка като официално, в Средна, Централна и Източна Азия от търговци и монаси, пътуващи по Пътя на коприната.

Изкуството на Гандхара и Матхура при Великите Кушани

По-рано в тази глава споменахме художествените работилници, възникнали под патронажа на Кушаните в Гандхара в Северен Пакистан и Матхура в Северна Индия. Произведенията на двете школи отдавна се смятат за типичен пример за културен синкретизъм, който е породен от обмена по Пътя на коприната. Свещената и светската скулптура, създадена в двата региона, пътува по търговските пътища и оказва мощно влияние върху последващото развитие на изкуството на Южна, Централна, Източна и дори Югоизточна Азия. Превъзходните изображения на Буда и различни „бодхисатви“, очевидно създадени от комбинираните таланти на бактрийски, гандхарски, южноазиатски и елинистически художници, може би под изричното ръководство на кушанските монарси, са първите визуални изображения на Буда, спомагащи за създаването на изцяло нова иконография за духовната идеология на будизма, която претърпява значителна еволюция през епохата на Великите Кушани.

Преди появата на изкуството на Гандхара и Матхура в края на I - началото на II век от н.е., Буда никога не е бил представян във физическа форма, а само чрез символи като отпечатащи от стъпки или чадър. Но сега, може би в съответствие с някои от развитията, които китайските източници съобщават по време на управлението на Канишка, художниците от Гандхара и Матхура създават физическото представяне на Буда, което е синтез от културни влияния. Това ново физическо представяне спомага на идеологията на будизма да се трансформира в религия и да се разпространи по търговските пътища на юг до Шри Ланка и на изток до Корея и Япония.¹¹¹²

Това разпространение е улеснено от пряката подкрепа на Канишка и неговите наследници, и представлява едно от най-значимите културни наследства на Кушанската империя в евразийската и световната история.

---

¹¹¹⁰ Faxian, in T 2087 II p. 879.3.15. See Zurcher 1968, стр. 278 – 279.

¹¹¹¹ Narain 1990/94, стр. 166; Zurcher 1968, стр. 376, 379.

¹¹¹² W. W. Tarn, *The Greeks in Bactria and India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1938; 2nd edn., 1951; J. H. Marshall, *The Buddhist Art of Gandhara*. Cambridge: Cambridge University Press, 1960; G. A. Pugachenkova and A. Khakimov, *The Art of Central Asia*. London: Aurora Art Publishers, 1988; W. Zalf, *Catalogue of the Gandharan Sculpture in the British Museum*. London, 1996; and D. Jongeward, *Buddhist Art of Pakistan and Afghanistan: The Royal Ontario Museum Collection of Gandhara Sculpture*. Toronto: University of Toronto, Center for South Asian Studies, 2003.

Гандхарските скулптори са работили с твърд, сив шист, често срещан в региона, използвайки го за извайване на превъзходни триизмерни скулптури на Буда, които са повлияни от статуи на гръцки богове като Аполон и дори от римски владетели като Август. Шистата е метаморфна скала, която обикновено се образува от континенталната страна на границата на конвергентната плоча, след като съществуващите седиментни скали са претърпели метаморфоза поради огромната топлина и налягане, причинени от сближаване на тектоничните плочи. Това означава, че самият материал, използван за създаването на първите изображения на Буда, е създаден от един от най-последователните сблъсъци в историята на планетата, този между Индо-Австралийската и Евразийската плочи, което е станало преди 50 млн години.¹¹¹³

Скулпторите от Гандхара също са използвали шиста, за да създадат поредица от ярко реализирани релефи реалистично изобразяващи музиканти, танцьорки и изтънчената кушанска аристокрация, рядък поглед към социалния живот, на който се радва кушанския елит. Тяхната необикновена смесица от индийски символизъм, романо-елинистични архитектурни детайли и степно-номадски костюми е друг превъзходен пример за културен синтез, създаден от културния обмен по Пътя на коприната. Синкретичната скулптура, произведена в Гандхара, е толкова стилистично разпознаваема, че почти 2000 години след създаването ѝ, британският изследовател Аурел Стейн проследява разпространението на ранния будизъм в Таримския басейн и Китай, според стилистичните прилики, които открива в будистките скулптури открити на различни места по стария Път на коприната около пустинята Таклимакан. В Миран, например, Стейн отбелязва, че „оцелелите драперии на тези колосални седнали Буди доказват колко точно скулпторът в далечния Лопнор е следвал сложната подредба на гънките, която в гръко-будисткият стил на Гандхара произлиза от класическите модели.“¹¹¹⁴

Скулптори от Матхура са работили с червеникаво-бял пясъчник, седиментна скала, която не е метаморфозирана от тектонския сблъсък на плочите.

Наблюдават се някои прилики в изображенията на Буда от Матхура, които се различават значително от изображенията от Гандхара. Както стоящият, така и седящият Буда от Матхура имат широки рамене и мускулести гърди, а стоящият Буда е с разтворени крака и стегнати стъпала, предава усещане за сила и енергия, за разлика от по-крехките и дори изтощени изображения на скулпторите от Гандхара.

Художниците от Матхура също създават серия от скулптурни портрети на кушанските царе, въпреки че главите на всички открити статуи са унищожени през вековете след разпадането на Кушанската империя.¹¹¹⁵ Особено впечатляваща е безглавата скулптура на Канишка; той носи номадско облекло (ботуши и панталони за конна езда и дълго наметало) и държи боздуган и огромен меч, а краката му са поставени по начин, предаващ увереност и сила.

В допълнение към будистката скулптура и портретите от Кушанската династията, художниците от Матхура също създават изображения на чувствени жени, музиканти и танцьорки и влюбени двойки в често еротични пози. Тази образност също оказва дълбоко влияние върху по-късните развития в южноазиатското изкуство, особено през периода на Гуптите.

---

¹¹¹³ ЖВ: Резултатът от този сблъсък са Хималаите, Хиндокуш, Тяньшан, Тибет, планините в Средноазиатското междуречие, Алтай и планините в Синцзян и Гансу.

¹¹¹⁴ A. Stein, *On Ancient Central Asian Tracks: Brief Narrative of Three Expeditions in Innermost Asia and North Western China*. Chicago: University of Chicago Press (first published 1933), стр. 103.

¹¹¹⁵ ЖВ: Или по-скоро да резултат от нечие варварство – сасанидско ? или ислямско.

По различни начини, превъзходните свещени и светски скулптури, създадени в тези два региона на Кушанската империя, изиграват важна роля в културното разпространение през следващите векове и са изящни примери за наследството на Кушаните и епохата на Пътя на коприната.

Последните от Великите кушани: Хувишка и Васудева (152 – 225 г. от н.е.)

Монетите, допълнени от случайни надписи, предоставят най-доброто доказателство за двамата царе, които са наследили Канишка през периода на „Великите Кушани“.

Канишка е последван от цар Хувишка, и наследяването е потвърдено от връзка между късна монета на Канишка и ранна монета на Хувишка.¹¹¹⁶

Дългото управление на Хувишка от почти четиридесет години може да се датира от 152 до 190 г. Въпреки че 90% от огромното монетосечене на Хувишка попада в четири основни типа, наборът от божества, които той избра да изобрази на своите монети, е удивително разнообразен – около 25 различни богове от множество религиозни традиции.

Наследникът на Хувишка, Васудева (191 до 225 г.), вероятно е син на Хувишка и от майка от Южна Азия. Богът, чието име носи Васудева, е признат в индуисткия пантеон за баща на Кришна. Повечето от доказателствата, които имаме за управлението на Васудева, също са нумизматични, допълнени от някои надписи, намерени в Матхура. Открити са хиляди монети на Васудева. Подобно на дядо си Канишка, Васудева избра да бъде изобразен най-вече на аверсите, стоящ до малък олтар с огън. Но докато Канишка е показан да държи копие, Васудева държи тризъбец, което може да се тълкува като жертвоприношение на индийския бог Шива. Това е подсилено от факта, че повечето от реверсите на Васудева изобразяват Шива, стоящ до своя бик Нанди. Интересното е, че въпреки представянето на могъщия южноазиатски бог Шива, името на бога често се изписва като иранския бог Оешо (ЖВ: по-скоро името Шива е предадено на кушано-бактрийски). Трябва ли да четем това като доказателство за възможната „индиизация“ на Кушанската монархия, и намаляване на религиозната толерантност или като допълнително доказателство за кушански религиозен синкретизъм, смесване на образи и имена на богове от множество традиции?

След смъртта на Васудева през 225 г. от н.е. историята на Кушанине навлиза в период на упадък, въпреки че поредица от по-късни царе, известни чрез сеченето на монети, държат само следи от власт в региона през по-голямата част от следващия век. Тези „по-късни кушански“ владетели трябва да се справят с новата и нарастваща сила на сасанидския завоевател Ардашир, който след като унищожава партите, се изправя срещу могъщата Кушанска империя. Според един древен китайски източник, крал Васудева или негов непосредствен наследник изпратил посолство до китайския двор Цао-Вей през 230 г., търсейки съюз с китайците срещу Сасанидите, но безуспешно.¹¹¹⁷

Струва си да отбележим историческата иронията: векове по-рано предците на кушаните, юечжите, отхвърлят молбите на пратеника на Хан, Чжан Цян да се върнат в Китай и да помогнат в битката срещу Сюнну. И сега, почти половин хилядолетие по-късно, е ред на китайците да отхвърлят молбите на потомците на Юечжите в битката им срещу новия мощен враг.

¹¹¹⁶ Gobl 1984, Nos. 80 and 314.

¹¹¹⁷ San Kuo Chih 3:6a; Zurcher 1968, стр. 371, Puri 1994, стр. 256.

Най-важните маршрути на Пътя на коприната от далечния град-държава Кашгар в басейна на Тарим се насочва по-нататък на запад през Памир и през Бактрия, или на северозапад през района на Канцзю и Даюан в съвр. Узбекистан, или на юг през Каракорум и надолу по долината на река Инд до брега на Индийския океан.

В продължение на приблизително два века, всеки от тези маршрути минава на различни етапи през територия, контролирана от Кушаните. По време на първоначалната си миграция към Бактрия юечжите са установили дипломатически отношения с държавата Канцзю на север, регион, който отчасти се идентифицира с по-късната държава, известна като Согд.

Както отбелязва Етиен дьо ла Весиер, Чжан Цян вероятно е посетил и Согд, щом е познавал начина живот на населението в Даюан и Канцзю за да ги сравни.¹¹¹⁸

Според „Ши цзи“ канцзюйците и даюанците са умели в търговията и пазарлъка „дори за част от дребна монета,“¹¹¹⁹ и има много доказателства за търговските отношения между согдийците и Хан през вековете, последвали този първоначален контакт. Предвид оскъдността на кушанските монетни находки в региона на Согдиана, е съмнително кушаните някога да са включили директно този регион в своята империя, и отношенията между тях изглежда са били приятелски. Де ла Весиер смята, че предвид богатството и стабилността на Кушанската империя, согдийските търговци са се заселвали в кушанските градове, както в Бактрия, така и в Северна Индия, за да продължат по-ефективно ролята си на търговски посредници в търговията между Хански Китай, Средна Азия и Средиземноморието.

Дьо ла Весиер смята, че „ситуацията в Согдиана по това време е много тежка. в сравнение с успешната цивилизация на Кушанската империя“.¹¹²⁰

След краха на кушаните и сасанидската експанзия, согдийските търговци се преместили по-южно в долината на Инд. Няколко десетилетия след изчезването на Кушанската империя започват да се появяват серия от согдийски надписи, издълбани върху камък в долината на р. Инд. Следователно согдийците са играли също роля в трансрегионалната търговия по Пътя на коприната, и през следващите векове те ще станат едни от най-важните търговски народи в цяла Евразия по време на втория разцвет на Пътя на коприната през ефталитската и древнотюркската епоха.

Съкровището от Баграм: Кушаните и Пътя на коприната

Нашият четвърти и последен въпрос се отнася до доказателства за ролята на кушаните в обмена по Пътя на коприната. В началото на тази глава споменахме откритото през 30-те години на миналия век, голямо скривалище за луксозни стоки, направено от френска археологическа експедиция в района на гр. Баграм, една от „столиците“ на Кушанската империя.¹¹²¹ Баграм се намира в съвр. Афганистан на около 80 км северно от Кабул, близо до вливането на две важни реки, Гурбанд и Панджшир. Разкопките на Баграм показват, че града от Кушанската епоха, е предшестван от гръко-бактрийски слоеве. Открити са основите на две обширни

¹¹¹⁸ E. de la Vaissière, *Sogdian Traders. A History*, trans. James Ward, *Handbook of Oriental Studies*, vol. 10, Leiden: Brill, 2005, chapter 2.

¹¹¹⁹ Shiji 123, Watson 1993, стр. 245.

¹¹²⁰ De la Vaissière 2005, стр. 84.

¹¹²¹ R. Mairs, "Glassware from Roman Egypt at Begram (Afghanistan) and the Red Sea Trade," *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 18 (2012), стр. 61 – 74.

укрепени зони, оградени от крепостни стени, Бурдж-и Абдула на север и така наречения Нов царски град на юг. Още по-на юг има голям, неукрепен град. Именно в помещения 10 и 13 на Новия царски град, френските археолози откриват съкровището. Двата склада съдържат изключително разнообразие от луксозни предмети от цяла Евразия.¹¹²²

Изглежда, че те са умишлено съхранявани в складовете които са имали дебели стени и блокирани входове, което предполага, че са били скрити за съхранение по време на политически вълнения. Датирането на откритието се оказа проблематично, въпреки че повечето учени посочват I или началото на II век от н.е.¹¹²³

Първоначално находките са датирани към III век и се е смятало, че са укрити в периода на сасанидското нашествие и залеза на Кушанска империя. Сега обаче се уточни че предметите са I – II век от н. е. което съвпада с периода на стабилност и разцвет на Кушаните, и се предполага, че предметите са съхранявани като част от търговския запас на търговците, очакващи по-нататъшно разпространение.

Както казва Санджиот Мехендале (Sanjyot Mehendale): „Стоките в Баграм са пътували от различни места през едно и също време и са били съхранявани заедно на едно място, което е било център за по-нататъшно разпространение, активна търговия или и двете.“¹¹²⁴

Ако това тълкуване на находките от Беграм е правилно, то предоставя уникално доказателство за централната роля на Кушанската империя в търговията по Пътя на коприната. Колекцията предоставя поразително доказателство за огромния размер и невероятно разнообразния характер на търговията с ценни луксозни стоки, която характеризира транс-евразийския обмен през първите два века от н.е.

Сред находките има великолепни предмети от гравирани слонова кост от Индия, гипсови орнаменти, които изглежда са с гръцки произход, превъзходни стъклени изделия от Сирия и Египет, бронзови предмети от Египет и Римската империя и лакирани предмети от Хански Китай. Заедно с топовете китайска коприна, това са примери за търговски стоки с висока стойност, които преминават по Копринения път, през големите търговски възли като Беграм в Кушанската империя. Въпреки че ни липсват много от подробностите за това как в действителност се е извършвала тази търговия, нейното удивително разнообразие и стойност, заедно с важната роля, която кушаните играят в нея, е неоспоримо.

Баригаза и връзки с Кушанската империя

През средата на I век от н.е., периодът, обсъждан от автора на „Периплуса на Еритрейското море“, Кушанската империя е в почти постоянно разширяване, което може да обясни беглото споменаване в този източник, на региона отвъд

---

¹¹²² J. Hackin, *Recherches archéologiques à Begram*. *Memoires de la Delegation Archeologique Française en Afghanistan* 9. Paris, 1954. *Nouvelles recherches archeologiques à Begram*. *Memoires de la Delegation Archeologique Française en Afghanistan* 11. Paris; and R. Ghirshman, *Begram: Recherches archeologiques et historiques sur les Kouchans*. *Memoires de la Delegation Archeologique Française en Afghanistan* 12, 1946; *Memoires de l'Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire* 79. Cairo.

¹¹²³ D. Whitehouse, "Begram, the Periplus and Gandharan Art," *Journal of Roman Archaeology* 2 (1989), стр. 93 – 100; and S. Mehendale, "Begram: Along Ancient Central Asian and Indian Trade Routes," *Cahiers d'Asia centrale* 1 (1996), стр. 47 – 64.

¹¹²⁴ Mehendale 1996, стр. 51.

северозападното индийско пристанище Баригаза, където живеел „много войнствения народ на бактрийците, под управлението на техния цар“.¹¹²⁵

Ако Периплуса е написан между 40 и 50 г. сл. н. е., споменатият цар трябва да е Куджула Кадфис (25 – 85 г. сл. н. е.), който е описан в китайските източници на Хан като завоевател на цяла Бактрия (древен Афганистан), преди да се придвижи на юг, за да завладее Кашмир и долината Сват в съвременен Пакистан.¹¹²⁶

Въпреки че кушаните не са имали крайбрежни региони под свой пряк контрол през този период, тяхната разрастваща се империя е била в близост до пристанището Баригаза през долината на Инд.

Превъзходните стъклени предмети, намерена сред луксозните стоки, открити в кушанския град Баграм, са от очевиден римо-египетски произход.

Находките от Баграм, както беше посочено по-горе, са датирани от I или началото на II век от н.е. Стъклените изделия са пренесени с кораб от едно от пристанищата на Червено море до Баригаза, преди да бъдат транспортирани от търговците на около 2000 километра (1200 мили) на север в Кушанската империя през долината на Инд и прохода Кибер (Хайберския проход).¹¹²⁷

Допълнителни доказателства за връзки между кушаните и индийците от Баригаза могат да бъдат намерени в списъка на стоките изнасяни през това пристанище, обратно към Червено море, както е описано в Периплуса. Една от тях е лапис лазули или лазурита, полускъпоценен камък, който се добива в Шортугай в Бадахшан, регион в северозападен Афганистан, в сърцето на Кушанската империя (и е едно от първоначалните юечжийски княжества). Друг камък е тюркоазът, който идва от Нишапур в Иран, тогава част от Партската империя. И двете ценни стоки са транспортирани надолу през долината на р. Инд от търговците, идващи в тези две големи Близко- и Средноазиатски империи.

И разбира се, китайската коприна, транспортирана от Баригаза, също е пътувала по суша от Чанъан (Сиан), и преди да достигне по долината на Инд до брега на Индийския океан, е превозена през земите на Кушанската империя.

Чрез тези различни маршрути голямата мрежа от разклонения излизащи от основния Път на коприната свързва тъкачите на коприна от Хански Китай с патрицианките на Рим през Таримския басейн, Кушанската империя, долината на река Инд и корабите на моряците плуващи през Арабско и Червено море, което още едно странично доказателство на изключителната свързаност на афро-евразийската световна зона през началният етап от съществуването на Пътя на коприната.

Очевидно отклоняването на стоките към пристанищата на Индия, се дължи на постоянните войни между Рим и Партия, поради което търговците предпочитат да транспортират стоките си надолу по долината на Инд от Бактрия, вместо да продължат по суша през Партската империя, където поради войните западните сухопътни пътища се нестабилни и опасни. Но когато е имало относително по-дълги периоди на мир между Римската и Партската империи, морският маршрут е предпочитан, защото е по-евтин и по-бърз, отколкото да се пътува по суша. Също отпадат и част от таксите и данъците, които трябва да се заплащат на партска територия. Плиний, и Страбон отбелязват, че владетелите са налагали такси на търговците при всяка възможност по сухопътните пътища през долината на Ефрат и през Арабия.¹¹²⁸

---

¹¹²⁵ Periplus 47.

¹¹²⁶ Hou Han Shu, Hill 2009, стр. 29.

¹¹²⁷ E. H. Seland, "Ancient Afghanistan and the Indian Ocean: Maritime Links of the Kushan Empire ca 50 – 200 CE," *Journal of Indian Ocean Archaeology* No. 9 (2013), стр. 66 и сл.

¹¹²⁸ Strabo, Geog. 16.1.27; Pliny, NH 12.63 – 65.

Както посочи Ейвинд Хелдас Селанд, по времето, когато е написан Периплуса, долината на Инд не е била част от Кушанското царство, което означаваше, че кушанските търговци са имали добри отношения със своите индо-партски колеги и владетелите на Западните сатрапии като Нахапана, което е позволявало взаимноизгодната търговия. По-късно, когато цялата долина на Инд до крайбрежието е станала част от Кушанската империя, спестяванията от гледна точка на намаляване на тарифите и таксите са още по-значителни.¹¹²⁹

Другото огромно предимство е отклоняването на стоките на юг от сухопътните пътища през Бактрия, след това към долината на Инд, идва от намаление на действителните разходи за транспорт. Както посочи Ердкамп, морският транспорт е по-евтин от речния транспорт, който пък е по-евтин от сухопътния.¹¹³⁰

Това означава, че кушанските и согдийските търговци са пренасяли стоките си през планините Каракорум или Хиндукуш (което изобщо не лесна задача), и след това сравнително лесно и евтино са пътували надолу по река Инд до Баригаза, а оттам по море до Римски Египет.

Селанд посочва мемоарите на пътешественика от XIX век Алекс Бърнс, който през 1830 г. е преброил 700 различни речни кораба, участващи в навигацията по Инд между Лахор и крайбрежието. Тези лодки за два месеца, използвайки платна, са изминавали целия път нагоре по реката до Лахор, но само за 15 дни, за плавали надолу, което със сигурност доказва несъмнената полза за разходите за търговците, използващи същите тези форми на речен транспорт почти 2000 години по-рано.¹¹³¹

Разпадането на Кушанската империя

Само пет години след краха на династията Хан в Китай, последният от царете на „Великия Кушан“, Васудева, почива през 225 г. сл. н. е. Следва поредица от неизвестни царе, имената на които знаем само от монетосеченето. Те продължават да управляват още няколко десетилетия, след 225 г. н. е., когато Кушанската империя изпада в упадък. Тези по-късни кушански владетели са принудени да се подчинят на надигаща се Сасанидска империя, чийто пръв владетел Ардашир, скоро след като взема властта през 224 г. сл. н.е., детронирайки последния партияски цар Артабан V, нахлува в земите на Кушаните.

Ардашир умира през 242 г. сл. н. е., но неговият син, също агресивен завоевател Шапур I (241 – 272 г. сл. н. е.) продължава разширяването на Сасанидската държава и до 262 г. сл. н.е. кушанските столици Беграм и Таксила са покорени и унищожени от сасанидските войски.

Северозападните райони на бившата Кушанска империя са включени като нова сасанидска провинция Кушаншар.¹¹³²

Според китайския източник „Сан гуо цзи“ (Sanguoji), или „История на Троецарствието“, кушанският цар Васудева, или негов непосредствен наследник (може би Канишка II, 230 – 242 г.?, известен ни е само от монети) е изпратил посолство до китайския двор Цао-Вей, което пристига през 230 г. от н.е., както

---

¹¹²⁹ Seland 2013, стр. 72.

¹¹³⁰ P. Erdkamp, „Agriculture, Unemployment and the Cost of Rural Labor in the Roman World,” *Classical Quarterly* 49, No. 2 (1999), стр. 565.

¹¹³¹ A. R. Burns, *Travels into Bokhara*. London: John Murray, 1834, pp. 200 – 201. See Seland 2013, стр. 72.

¹¹³² B. Puri, „The Kushans,” in J. Harmatta, ed., *History of Civilizations of Central Asia*, vol. 2. Paris: UNESCO, 1994, p. 255; also J. Brockington, „Imperial India,” in A. Cotterall, ed., *The Penguin Encyclopaedia of Classical Civilisations*. London: Penguin, 1993, стр. 178.

отбелязах, по-горе за тази историческата ирония. Преди 360 години предците на кушаните - юечжите, отхвърлят предложението на пратеника на Хан, Чжан Цян да се върнат в Гансу и да сключат съюз с империята Хан, за разгром на общите им врагове Сюнну. Сега е ред на кушаните да потърсят съюз с китайците срещу Сасанидите, но това искане е безуспешно.¹¹³³ (ЖВ: Цао Цао, основателят на династията Вей има твърде много вътрешни проблеми и войни с останалите две китайски царства, У и Шу, за да се ангажира толкова далеч на запад, от което няма никаква реална полза).

По време на дългия период на Сасанидското владичество над кушанските територии включени в новата провинция Кушаншар, настъпва нов период в местното монетосечене, обединило сасанидските с кушанските традиции.

Взаимното влияние е очевидно, кушаните възприемат сасанидските олтари на огъня, а сасанидите – изображенията на Шива и Нанди, които обсъдихме в предишна глава. Това е още едно доказателство за продължаващото влияние на кушанското културно наследство, дълго време, след като тяхното империята е изчезнала.¹¹³⁴

Въпреки подчинение от Сасанидите, наличието на други нумизматични доказателства предполагат продължаване на някакъв вид остатъчна кушанска държавност в региона. След царуването на Канишка II, има монети с имената на владетелите Васишка, Канишка III, Васудева II, Шака и Кипунда, без прекъсване до началото на V век.¹¹³⁵

Археологически доказателства от различни обекти също показват, както твърди Б. Пури, че „пожарът и разрушението са последвани от нова дейност при по-късните кушани“.¹¹³⁶ Тези по-късни кушански царе вероятно са имали статут на почти независими сасанидски наместници или васали. Може би те са предоставяли контингенти от кушанска конница за Сасанидската армия, като подчинени васали? Някои от тях вероятно са запазили статута на номинално независими монарси, управляващи своите „царства“ под сасанидския сюзеренитет, и свързани с иранската аристокрация чрез брак, както се скрепят отношенията сюзерен-васал.¹¹³⁷

А. К. Нарайн смята, че кушаните от Северозападна Бактрия никога не са били напълно подчинени на Сасанидите и че „различни техни представители се борят за своята независимост и увеличаване на политическата си власт, през така наречения период на упадък.“¹¹³⁸

На юг от Хиндукуш и в долините на Инд и Ганг се появяват нови държави върху земите на бившето Кушанско царство, като Нагха, Магха и Яудхея. Надписите и нумизматичните доказателства предполагат, че древната столица Матхура е останала под контрола на Кушаните до 157 г. от епохата на Канишка, което се равнява на 284 г. от н.е.¹¹³⁹

Развитието на тези северноиндийски държави е силно повлияно от Кушанското културно и икономическо наследство на региона. По-специално Яудхея е била в зенита на своя възход в района между Ганг и Инд между III и IV век от н.е., а

¹¹³³ San Kuo Chih 3:6a; see Zurcher 1968, стр. 371, and Puri 1994, стр. 256.

¹¹³⁴ A. Cunningham, "Coins of the Kushans, or Great Yue-Ti," Numismatic Chronicle 3rd ser. 12, 1893, стр. 40 – 82, 95, 159.

¹¹³⁵ N. Sims-Williams and J. Cribb, "A New Inscription of Kanishka the Great," Silk Roads Art and Archaeology 4 (1995/6), стр. 75 – 142.

¹¹³⁶ B. N. Puri, India under the Kushans. Delhi: Bharatiya Bidya Bhavan, 1965, стр. 76.

¹¹³⁷ Brockington 1993, стр. 201.

¹¹³⁸ A. K. Narain, "Indo-Europeans in Inner Asia," in D. Sinor, ed., The Cambridge History of Inner Asia. Cambridge: Cambridge University Press, 1990 (reprint 1994), стр. 171.

¹¹³⁹ Puri 1994, стр. 258.

монетите които са сечени там, показват ясна прилика с медните монети на Хувишка. Но изображенията на Шива и Нанди, които са любими на този владетел и присъстват върху монетите му, сега са заменени с изображенията на мъжкия бог-войн Картикея, или на красивото женско божество Девасена.¹¹⁴⁰

По подобен начин Западните сатрапи от Северна Индия, които са били васали на кушаните през голяма част от тяхната история, започват да сечат дълга поредица от монети, силно повлияни от Кушанските и Индо-гръцките сребърни монети до завладяването им от Гуптите през IV век. Дори ранното златно монетосечене на Гуптите изглежда е било повлияно от кушанските монети, но без гръцките легенди, което е напълно разбираемо.¹¹⁴¹

В началото на IV век голяма част от Южна Азия е покорена от династията Гупти, чиято империя включва повечето от бившите кушански региони в Индия. Използвайки брака и дипломатията, за да изградят връзки между регионалните държави, владетелят основател Чандрагупта създаде динамично царство с център в долината на Ганг, което е разширено от способните му наследници, докато се доближава до териториалния си размер, до империята на Мауриите, съществувала пет века по-рано. Владетелите на Гупта приемат имперските титли „върховен господар“ или махараджа и „велик цар на царете“, но вместо да установят централизирана имперска администрация над своето царство, те предпочитат да управляват чрез мрежа от регионални васални владетели.¹¹⁴²

Превъзходното златно монетосечене на Гуптите е доказателство за техния просперитет и богатство, което държавата използва за подкрепа и насърчаване на индуизма. Но будизмът също процъфтява през гуптския период. Особено показателен е големия манастир и висше училище в Наланда, което привлича учени и поклонници от целия будистки свят.

Доказателства за някаква форма на остатъчна Кушанска власт в долината на Инд през IV век, въпреки успеха на Гуптите, могат да бъдат намерени в историята на ираноезичните кидарити (известни също като хионити), които започват да мигрират в Бактрия около 320 г.

Кидаритският крал Грумбат като съюзник на римляните, води продължителна и ожесточена борба със сасанидския владетел Шапур II (309 – 379), която приключва едва когато и двете страни се съгласиха на мирен съюз. По-късният римски историк Амиан Марцелин отбелязва, че е Грумбат е „на средна възраст“, „но е надарен с голям ум, и е известен с многото си значимите си победи.“¹¹⁴³

Надписите сочат, че до 360 г. от н. е. южният клон на могъщите кидарити, т. нар. Червени хуни (Кармихиони), очевидно са покорили кушаните от долината на Инд, и Кидара II, нахлува от Бактрия на юг през Хиндукуш, за да победи кушаните от северозападна Индия веднъж завинаги.¹¹⁴⁴

Кидаритите са изместени през последната четвърт на V век от нова вълна хунски нашественици, ефталитите (или Белите хуни), които също са имали интригуваща връзка с Кушаните. Китайските хроники описват ефталитите като

---

¹¹⁴⁰ K. D. Bajpai, *Indian Numismatic Series*, chapter 6, “Yaudheya Coins – A Critical Study,” New Delhi: Abhinav Publications, 2004, стр. 26 и сл.

¹¹⁴¹ M. Price, *Coins: An Illustrated Survey*. London, 1980, стр. 285.

¹¹⁴² S. Kaul, “South Asia,” in C. Benjamin, ed., *Cambridge History of the World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, стр. 502 и сл.

¹¹⁴³ Ammianus Marcellinus, 18.6.22.

¹¹⁴⁴ F. Grenet, “Regional Interaction in Central Asia and North-West India in the Kidarite and Hephthalite Period,” in N. Sims-Williams, ed., *Indo-Iranian Languages and Peoples (Proceedings of the British Academy)*. London, 2002, стр. 203 – 224.

потомци на едно от петте първоначални княжества на юечжите, въпреки че това е невъзможно да се докаже. До края на V век ефталитите побеждават Сасанидите в битката при Херат и станаха доминиращата сила в Трансоксиана. Те също така оказват огромен военен натиск върху Гуптите в Индия, някои от които са били притиснати от нашествениците. Разкопките в Таксила осигуряват доказателство за разрушителната сила на ефталитите, но дори тези бели хуни не успяват да заличат богатия културен синкретизъм, преобладаващ в Средна Азия през последното половин хилядолетие, както се вижда от разнообразната имитативна природа на техните монети.¹¹⁴⁵

Повечето ефталитски монети копират сасанидските прототипи, но има и кушански копия и дори гръко-бактрийски имитации, въпреки факта, че гръко-бактрийското царство е било унищожено от юечжите преди повече от шест века.

Всичко това предполага, че централната кушанска политическа администрация се е сринала доста бързо, и наследниците на Великите кушани са успели да задържат някаква форма на регионална власт в Средна и Южна Азия поне един век след това.

Няма съмнение, че разпадането на Кушанската империя слага край на т. нар. Златен век на древна Средна Азия, въпреки че културните, политическите и икономическите постижения на кушаните продължават да оказват влияние върху регионалните им наследници в продължение на векове.

Доказателствата за кушаните са оскъдни и двусмислени, но историята, разкрита от археологията, случайните препратки в литературата на техните съвременници и най-вече тяхното богато и разнообразно монетосечене, са убедителни.

Започвайки с Куджула Кадфиз, кушанските монарси изграждат огромна и мощна империя, която доминира над голяма част от Средна Азия през първите два века от н.е., в разгара на възхода на Пътя на коприната. Тъй като кушаните много добре разбират неговото значение, те съзнателно и целенасочено улесняват търговския и културен обмен във Вътрешна Евразия. Може съвсем логично да се каже, че ако не е имало Кушанска империя, може би нямаше да има и Път на коприната. Кушаните изигрват много важна и основна роля в улесняването на необикновените нива на трансевразийския културен обмен, по време на първия възход на Пътя на коприната, и този периодът може да бъде наречен, с пълно основание, „Кушанската ера“.

Заклучение

Въпреки че произлизат от пастирска номадска общност, кушаните еволюират до създатели на могъща уседнала империя, която контролира обширни региони на Вътрешна Евразия през първите два века от н.е. Това съвпада с разцвета на Пътя на коприната и не е преувеличено да се предположи, че предпоставка за това, е стабилността която създават кушаните. Тяхната династия следва без прекъсване унаследяването от баща на син, развива се отлично монетосечене, в страната има религиозна толерантност и сравнително мирни отношения със съседите.

Всичко това спомага за улесняването на интензивния материален и културен обмен, които олицетворяват този ключов период от историята на древния свят.

Кушанската империя е далеч от моретата, във вътрешността на Средна Азия, но поне два от основните търговски пътища, които минават през нейната територия,

се насочват към пристанищата по западния бряг на Индия, някои от които вероятно са попаднали и под нейн пряк контрол, особено при най-голямото ѝ разширение, в епохата на Великите Кушани.

Литература

- Abdullaev, K., 'Portrayal of musicians in Bactrian teracotta figurines', *Information Bulletin* 7 (1984).
- Abdullaev, K., 'Nomadism in Central Asia. The Archaeological Evidence (2nd-1st Centuries B.C.)', in Invemizzi, A., ed., *In the Land of the Gryphons. Papers on Central Asian Archaeology in Antiquity* (Firenze 1995) pp. 151 ff.
- Abdullaev, K., 'Payonkurgan: New Archaeological Discoveries in Northern Bactria', *Circle of Inner Asian Art Newsletter (CIAA) No. 10* (November 1999) pp 7 ff.
- Abdullaev, K., in Suleimanov, R.K., *Drevnii Nakshab: Problemi Tzivilizatsii Uzbekistana VII v. do NE.* (Tashkent 2000).
- Adams, D.Q., 'The Position of Tocharian among the other Indo-European Languages', *Journal of the American Oriental Society* 104 (1984) pp. 395-402.
- Adams, D.Q., *A Dictionary of Tocharian B* (Amsterdam 1999).
- Adas, M., ed., *Pastoral Societies in Ancient and Classical History: Critical Perspectives on the Past* (Philadelphia 2001).
- Akishev, K.A. and Kushaev, G.A., *Drevniaia kultura sakov I usunei doliny reki Ili* (Ancient Cultures of the Saka and Wusun in the Ili Valley) (Almaty 1963).
- Akishev, K.A., *Kurgan Issyk: Iskusstvo sakov Kazakhstana* (The Issyk Kurgan: Art of the Kazakhstan Sakas) (Moscow 1978).
- Akishev, K.A., *The Art and Mythology of the Sakas* (Alma Ata 1984).
- Albaum, L.I., *Balayk-Tepe* (Tashkent 1960).
- Albaum, L.I., 'Gorodische Dalverzin-tepe' (The Town Site of Dalverzin Tepe), *IMKUz*, fasc. 7 (Tashkent 1966).
- Albaum, L.I., 'Stratigraphy of Kushan Settlements in the Angor District of the Surkhan-Darya region', in Gafurov, B., Asimov, M., Bongard-Levin, G.M., Stavisky, B.Y. and Litvinsky B.A., et. al., eds., *Kushan Studies in U.S.S.R. - Papers Presented by the Soviet Scholars at the UNESCO Conference on History, Archaeology and Culture of Central Asia in the Kushan Period, Dushanbe 1968* (Soviet Indology Series No. 3 - Indian Studies Past and Present, Calcutta 1970). (Short title: *Kushan Studies in the USSR*) pp. 135-6.
- Allen, T.B., 'The Silk Road's Lost World', *National Geographic* 189(3) (1996) pp. 44-51.
- Allchin, B., ed., *South Asian Archaeology 1984* (Cambridge 1984).
- Aram, M., 'Indo-Parthian and Early Kushan Chronology: The Numismatic Evidence', in Aram, M. and Klimburg-Salter, D., eds., *Coins, Art and Chronology* (Vienna 1999) pp. 19 ff.
- Altheim, F., *Weltgeschichte Asiens im griechischen Zeitalter II* (1947).
- Arniot, P., 'Elam and Bactria', in Ligabue, G. and Salvatori, S., eds., *Bactria: An Ancient Civilization from the Sands of Afghanistan* (Venice 1989) pp. 125-40.
- Andersson, J.G., 'Researches into the Prehistory of the Chinese', *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities* No. 15 (Stockholm 1943) pp. 1-304.
- Anthony, D.W. and Brown, D.R., 'The Origins of Horseback Riding', *Antiquity* (1991) 65 (246) pp. 22 ff.
- Anthony, D.W., and Vinogradov, N.B., 'Birth of the chariot', *Archaeology* (1995) 48(2) pp. 36-41.
- Antiquity* vol. 68, no. 259 (June 1994) Arrian, *Anabasis: The Campaigns of Alexander*, trans. A. de Selincourt (London 1971).
- Askarov, A., 'The beginnings of the Iron Age in Transoxiana', in Dani, A.H. and Masson, V.M., eds., *History of Civilizations of Central Asia vol 1* (Paris 1992) pp. 454-5.
- Babaev, A.D., 'Penetration of the Saka Tribes into the Western Pamirs', *Kushan Studies in the U.S.S.R.* (1970) p. 137.
- Bachhofer, L., 'On Greeks and Sakas in India', *Journal of the American Oriental Society* LXI (1941) pp. 243-4.
- Bagchi, P.C., 'Ancient Indian History up to 711 A.D. ~ Presidential Address', *Indian History Congress Proceedings* (Aligarh 1943) pp. 28-29, 35-39.
- Bagrow, L., 'The Origins of Ptolemy's Geographica', in *Geografiskoi Amaler* 27 (1945) pp. 318-387.
- Bailey, H.W., 'Ttagara', *Bulletin of the School of Oriental Studies* VIII(4) (London 1935-37) pp. 883 ff.
- Bailey, H.W., 'Recent Works in Tocharian', *Transactions of the Philological Society*, 48 (1947/48) pp. 126-153.

- Bailey, H.W., 'Languages of the Saka', in Spuler, B., ed., *Handbuch der Orientalistik. Erste Abteilung. Der Nahe und Mittlere Osten. Vierter Band: Iranistik* (Leiden-Köln 1958).
- Bailey, H.W., 'Tokharika', *Journal of the Royal Asiatic Society* (London 1970) pp. 121 ff.
- Barber, E.J., 'A weaver's-eye view of the second millennium Tarim Basin finds', *Journal of Indo European Studies* 23 (1995) pp. 347-355.
- Barber, E.J., *Prehistoric Textiles* (Princeton 1991).
- Barfield, T.J., 'The Hsiung-nu Imperial Confederacy: Organisation and Foreign Policy', in *Journal of Asian Studies* 41 (1981).
- Barfield, T.J., *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China* (Oxford 1989).
- Barfield, T.J., 'Inner Asia and Cycles of Power in China's Imperial Dynasties History', in Seaman, G., ed., *Rulers from the Steppes: State Formation on the Eurasian Periphery* (Los Angeles 1991) pp. 21 ff.
- Barthold, W., 'A Short History of Turkestan', in *Four Studies on Central Asia*, 3 vols. (Leiden 1956-62).
- Basham, A.L., ed., *Papers on the Date of Kanishka* (Leiden 1968).
- Basham, A.L., *A Cultural History of India* (Oxford 1975).
- Basilov, V.N., ed., *Nomads of Eurasia*, trans. M.F. Zirin, (Seattle and London 1989).
- Basilov, V.N. and Yablonsky, L.T., eds., *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age* (Berkeley 1995).
- Belyaeva, T., 'Ziloz dom bogatogo gorozanina', in Pugachenkova, G.A. and Rtveldadze, E.V. et al., *Dalverzintepa. Kusanskij gorod nejuze Uzbekistana* (Tashkent 1978) pp. 33-47.
- Benjamin, C., 'Gandharan Sculpture in India: Dancing to the Flute', in MacArthur, A., ed., *The Journal of the Asian Arts Society of Australia* vol. 6 (2) (Sydney June 1997) pp. 16 ff. (Gandharan stair risers as historical evidence).
- Benjamin, C., 'An Introduction to Kushan Research', in Christian, D. and Benjamin, C., eds., *Worlds of the Silk Roads: Ancient and Modern Silk Roads Studies II* (Turnhout 1998) pp. 31 ff.
- Benjamin, C., 'The Yuezhi and their Neighbours: Evidence for the Yuezhi in the Chinese Sources c. 220- c. 25 BCE', in Christian, D. and Benjamin, C., eds., *Realms of the Silk Roads: Ancient and Modern Silk Roads Studies IV* (Turnhout 2000) pp. 105 ff.
- Benjamin, C., 'The Origins of the Yuezhi', in Lieu, S. and Benjamin, C., eds., *Walls and Frontiers in Inner Asian History Silk Roads Studies VI* (Turnhout 2002)
- Benjamin, C., 'Unifiers at the "Crossroads of Asia"', in Baker, R., and Baker, C., eds., *Calliope: The Silk Road* 12(6) (USA February 2002) pp. 14 ff.
- Benjamin, C., 'The Location of Jianshi', in Saidov, A., ed., *Transoxiana. Papers in Honour of Edward V. Rtveldadze dedicated to his Sixtieth Anniversary* (Tashkent, 2004) pp. 109 ff.
- Benjamin, C., 'The Kushans' and 'Art: Central Asia', two entries in McNeill, W., Bentley, J., Christian, D., Levinson, D., Roupp, H. and Zinsser, J., eds., *Berkshire Encyclopedia of World History* (Great Barrington MA: Berkshire Press, 2005)
- Benjamin, C., 'A Nation of Nomads? The Lifeway of the Yuezhi in the Gansu and Bactria', in Gervers, M. and Long, G., *Toronto Studies in Central and Inner Asia* vol. VII (Toronto: University of Toronto Press, 2005)
- Benjamin, C., in Ghose, M., Russell-Smith, L., and Waghmar, B.K., eds., *From Nisa to Niya: New Discoveries and Studies in Central and Inner Asian Art and Archaeology* (Saffron Books, Circle of Inner Asian Art, School of African and Oriental Studies, London, at press July 2006)
- Benjamin, C., 'The Yuezhi and Kangju Sogdians' in Scaria, G., ed., *Festschrift: Sogdian Studies Presented to B. Marshak* (Venezia, 2006)
- Benjamin, C., 'Hungry for Han Goods? Zhang Qian and the Origins of the Silk Roads', in Gervers, M. and Long, G., *Toronto Studies in Central and Inner Asia* vol. VIII (Toronto: University of Toronto Press, forthcoming April 2006)
- Benveniste, E., 'Tokharian et Indo-European', *Festschrift H. Hirth* (Heidelberg 1936) pp. 229-240.
- Benveniste, E., *Indo-European Language and Society* (London 1973).
- Bernard, P., 'La campagne de fouilles de 1970 à Ai Khanoum (Afghanistan)', *CRAI* (1971).
- Bernard, P., 'Les nomades conquérants de l'empire gréco-bactrien', in *CRAI* (1987) pp. 758-768.
- Bernard, P., 'An Ancient Greek City in Central Asia' (1982), reprinted in *Scientific American* (Special Issue 1994) 5(1) pp. 66-75.
- Bernshtam, A.N., *Istoriko-arkheologicheskie ocherki Tian Shania i Pamiro-Alaia. Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR* (Essays on the History and Archaeology of the Tien Shan and Pamiro-Alai Regions. Materials and Studies in the Archaeology of the USSR) no. 26. (Moscow 1952).
- Bivar, D., 'The Political History of Iran under the Arsacids' (1983).
- Bivar, A.D.H., 'Maues at Taxila: Problems of his arrival route and political allegiance', *Journal of Central Asia* VII (1984) pp. 5-14.

- Bonavia, J., *The Silk Road* (London 1988).
- Bongard-Levin, G.M. and Stavisky, B.Y., 'Central Asia in the Kushan Period', *Kushan Studies in the US.SR.* (1970) pp. 29-52.
- Bopearachchi, O., *Monnaies Greco-Bactriennes et Indo-Grecques Catalogue Raisonne* (Paris: Bibliotheque Nationale, 1991).
- Bopearachchi, O., 'The Euthydemus Imitation and the Date of Sogdian Independence', *Silk Roads Art and Archaeology* 2 (1991/2).
- Bopearachchi, O. and Ur Rahman, A., *Pre-Kushana Coins in Pakistan. Pre-Kushan Coins in the Private Collection of Aman Ur Rahman* (Karachi 1995).
- Bopearachchi, O., 'Recent Coin Hoard Evidence on Pre-Kushana Chronology', in Alam, M., and Klimburg-Salter, D.E., eds., *Coins, Art and Chronology. Essays on the pre-Islamic History of the Indo-Iranian Borderlands* (Vienna 1999).
- Bosworth, A.B., *Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great* (Melbourne 1988).
- Boyce, M., *A History of Zoroastrianism* vol 1, *The Early Period* (Leiden 1975), vol. 2, *Under the Achaemenids* (Leiden 1982).
- Bunker, E.C., 'Significant changes in Iconography and Technology amongst ancient China's northwestern pastoralist neighbours from the Fourth to the First Century BC', *Bulletin of the Asia Institute* 6 (1992) p. 99 ff.
- Burrow, T., 'Tokharian Elements in the Kharosthi Documents from Chinese Turkestan', *Journal of the Royal Asiatic Society* (1935) pp. 667-675.
- Cardona, G., et al., eds., *Indo-European and Indo-Europeans: Papers Presented at the Third Indo-European Conference at the University of Pennsylvania* (Univ. of Pennsylvania 1970).
- Carpelan, C. and Parpola, A., 'Emergence, contacts and dispersal of Proto-Indo-European, Proto-Uralic and Proto-Aryan in archaeological perspective. Pp. 55-150 in Christian Carpelan, Asko Parpola and Petteri Koskikallio (eds.), *Early contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and archaeological considerations. (Memoires de la Societe Finno-Ougrienne, 242, Helsinki: Finno-Ugrian Society, 2001) pp. 55-150*
- Carrington Goodrich, L., *A Short History of the Chinese People* (New York 1959).
- Chandra Ray, S., *Early History and Culture of Kashmir* (New Delhi 1970).
- Chang, Chun Shu, 'War and Peace with the Hsiungnu in Early Han China', in *Essays in Commemoration of the Eightieth Birthday of Professor T'ao Hsi-sheng* (Ann Arbor 1979).
- Chang, Kwang Chih, *The Archaeology of Ancient China 3rd Edition* (New Haven and London 1977)
- Chang, Kwang Chih, *Shang Civilization* (Berkeley 1980).
- Chang, Kwang Chih, *The Archaeology of Ancient China 4th Edition* (New Haven and London 1986).
- Charpentier, J., 'Die ethnographische Stellung der Tocharer', *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (1917) pp. 266-370.
- Chattopadhyaya, S., 'The Mahabharata and Some Kushan Problems', *Central Asia in the Kushan Period* (Moscow 1975) vol. 2, pp. 68-70.
- Chavannes, E., 'Les deux plus anciens specimens de la cartographie chinoise', in *Bulletin de l'Ecole Francaise d'Extreme Orient* 3 (1903).
- Chavannes, E., 'Les pays d'occident d'apres Je Wei-liao', in *Toung Pao* 6 (1905).
- Chavannes, E., 'Trois generaux chinois de la dynastie des Han orientaux', in *Toung Pao* 7 (1906).
- Chavannes, E., 'Les pays d'Occident d'apres le Heou Han Chou', *Toung Pao* 2nd Ser. 8 (1907).
- Cheng, T.F., 'The Travels of Emperor Mu', *Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society* 64 (1932) pp. 124-49.
- Cheng, Te-kun, *New Light on Prehistoric China* (Cambridge 1966).
- Chemikh, E.N., *Ancient Metallurgy in the USSR: The Early Metal Age* (Cambridge 1992).
- Christian, D., 'Inner Asia as a Unit of World History', *Journal of World History* 5 (1994) pp. 6-36.
- Christian, D., *A History of Russia, Central Asia and Mongolia* vol. I. *Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol Empire* (Oxford 1998).
- Christian, D., and Benjamin, C., eds., *Worlds of the Silk Roads: Ancient and Modern* (Turnhout 1998).
- Christian, D., 'State Formation in the Inner Eurasian Steppes', in D. Christian and C. Benjamin, eds., *Worlds of the Silk Roads: Ancient and Modern* (Turnhout 1998) pp. 51-76.
- Christian, D. and Benjamin, C., eds., *Realms of the Silk Roads: Ancient and Modern* (Turnhout 2000).
- Christian, D., 'Silk Roads or Steppe Roads? The Silk Roads in World History', in Christian, D. and Benjamin, C., eds., *Realms of the Silk Roads: Ancient and Modern* (Turnhout 2000).
- Clutton-Brock, J., ed., *The Walking Larder* (London 1989).
- Cribb, J., 'The Sino-Kharosthi Coins of Khotan, their attribution and relevance to Kushan chronology', *Numismatic Chronicle* 7th Series, Part 1 (1984) pp. 128 ff; Part 2 (1985) pp. 136 ff.
- Cribb, J., 'New Evidence of Indo-Parthian Political History', *Coin Hoards* 7 (1985) pp. 282-300.

- Cribb, J., 'The 'Heraus' coins: their attribution to the Kushan king Kujula Kadphises, c. AD 30-80', in Price, M., Burnett, A. and Bland, R., eds., *Essays in Honour of Robert Carson and Kenneth Jenkins* (London 1993) pp. 107-134.
- Cribb, J., 'The Early Kushan Kings: New Evidence for Chronology. Evidence from the Rabatak Inscription of Kanishka I', in Alam, M., and Klimburg-Salter, D.E., eds., *Coins, Art and Chronology. Essays on the pre-Islamic History of the Indo-Iranian Borderlands* (Vienna 1999), pp. 177-205.
- Cribb, J., 'The end of Greek coinage in Bactria and India and its evidence for the Kushan coinage system', in Ashton, R., and Hurter, S., eds., *Studies in Greek Numismatics in Memory of Martin Jessop Price* (London 1998) pp. 83 ff.
- Cribb, R.J., *Nomads in Archaeology* (Cambridge 1991).
- Cunningham, A., 'Coins of the Indo-Scythian king Miao, or Heraus', *Numismatic Chronicle* (1888) pp. 47-58.
- Daffina, P., in *L'immigrazione dei Saka nella Drangiana* (Roma 1967).
- Daffina, P., 'La migrazione dei Wu-sun', in *Rivista degli studi orientali* 44 (Rome 1969).
- Daffina, P., 'The Han Shu His Yu Re-translated: A Review Article', *T'oung Pao* LXVIII (4-5) (1982) pp. 309-339.
- Dandamaev, M.A., *A Political History of the Achaemenid Empire* (Leiden 1989).
- Dandamaev, M.A., 'Media and Achaemenid Iran', in Harmatta, J., ed., *History of Civilizations of Central Asia* vol. 2 (Paris 1994).
- Davis-Kimball, J., Bashilov, V.A. and Yablonsky, L.T., eds., *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iran Age* (Berkeley 1995). 224
- Davis-Kimball, J., 'Warrior Warnen of the Eurasian Steppes', *Archaeology* 50 (1) (1997) pp. 44-8.
- Davis-Kimball, J. and Behan, M., *Warrior Warnen: An Archaeologist's Search for History's Hidden Heroines* (New York: Warner Books 2002?).
- Davydova, A., *Jvolginskii kompleks (gorodische I mogil 'nik) - pamyatnik khunnu v Zabaikal'e* (Leningrad 1985).
- Davydova, A., *Ivolga Fortress. Archaeological Sites of the Xiongnu* vol. 1 (St. Petersburg 1995).
- Davydova, A., *Ivolga Cemetery. Archaeological Sites of the Xiongnu* vol. 2 (St. Petersburg 1996).
- de Crespigny, R., *The Record of the Three Kingdoms, a study in the historiography of San-kuo Chih*, Occasional Paper No. 9 (Centre of Oriental Studies, Australian National University, Canberra 1970).
- de Crespigny, R., *Northern Frontier: The Policies and Strategy of the Later Han Empire* (Canberra 1984).
- de Filippi, F., *The Italian Expedition to the Himalayas, Karakoram and Eastern Turkestan* (1913-14) (London 1932)
- de Guignes, M., *Histoire generale des Huns, des Turcs, des Mongols, et des autres Tartares occidentaux* (Paris 1756) vol. 1.
- Debaine-Francfort, C., *The Search for Ancient China*, trans. P.G. Bahn (London 1999).
- Debevoise, N.C., *A Political History of Parthia* (Chicago 1938; reprint. New York 1968).
- Devoto, G., *Origini indoeuropee* (Florence 1963).
- di Cosmo, N., 'Ancient Inner Asian Nomads: Their Economic Basis and its Significance in Chinese History', *Journal of Asian Studies* (1994) 53(4).
- di Cosmo, N., *Ancient China and its Enemies. The Rise of Nomad Power in East Asian History* (Cambridge 2002)
- Dobbins, K., 'A Schema of Indo-Bactrian Coinage', *Numismatic Notes and Monographs* 18 (Numismatic Society of India, Varanasi 1980)
- Dolukhanov, P.M., *The Early Slavs: Eastern Europe from the Initial Settlement to Kievan Rus'* (London 1996).
- Durrant, S., *The Cloudy Mirror: Tension and Conflict in the Writings of Sima Qian* (New York 1995). 225
- Dyakonov, M.M., 'Arkheologicheskie raboty v nizhnem techenii reki Kafimigana (Kobadian) 1950-51 gg'. (Archaeological Investigations in the Lower reaches of the Kafimigan [Kobadian] 1950-51), *MIA SSSR* N. 37 (Moscow-Leningrad 1953) pp. 279-292.
- Eberhard, W., *Kultur und Siedlung der Randvölker Chinas*, Supplement to *T'oung Pao* (Leiden 1942).
- Edwards, I.E.S., Gadd, C.J., and Hammond, N.G.L., eds., *The Cambridge Ancient History* vol. 1 (Cambridge 1971).
- Edwards, I.E.S., Gamkrelidze, T.V. and Ivanov, V.V., *Indoeuropeiskii Yazyk I indoevropeitsi*, 2 vols. (Tbilisi 1984).
- Egami, N., *Yurashiya kodai hoppo bunka* (Tokyo 1948).
- Eggermont, P.H.L., 'The Historia Philippica of Pompeius Trogus and the foundation of the Scythian Empire', in Basham, A.L., ed., *Papers on the Date of Kanishka* (Leiden 1968) pp. 97 ff.

- Enoki, K., 'The Yueh-shih-Scythian Identity, a Hypothesis', International Symposium on History of Eastern and Western Cultural Contacts, Collection of Papers Presented and Compiled by the Japanese National Commission for UNESCO (November 1959).
- Enoki, K., 'The Location of the Capital of Lou-lan and the Date of the Karoshthi Inscriptions', in *Memoirs of the Research Department of Toyo Bunko* 22 (1963) pp. 125-171.
- Enoki, K., 'On the Nandou State', in Enoki, K., Enoki Kuzuo Collection vol 1. (Tokyo 1992) pp. 251-264.
- Enoki, K., Enoki Kuzuo Collection vol 1. (Tokyo 1992).
- Enoki, K., Koshlenko, G.A., and Haidary, Z., 'The Yueh-chih and their Migrations', in J. Harmatta, ed., *History of Civilizations of Central Asia: Vol 2: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250* (Paris 1994).
- Errington, E. and Cribb, J., eds., *The Crossroads of Asia. Transformation in Image and Symbol in the Art of Ancient Afghanistan and Pakistan* (London 1999).
- Errington, E., 'Rediscovering the Collections of Charles Masson', in Alram, M. and Klimburg-Salter, D., eds., *Coins, Art and Chronology. Essays on the pre-Islamic History of the Indo-Iranian Borderlands* (Vienna 1999) pp. 207 ff.
- Fagan, B., *People of the Earth: An Introduction to World Prehistory* (New York 1998).
- Fairservis, W.A., *The Origins of Oriental Civilization* (New York 1959).
- Falk, H., 'The yuga of Sphujiddhvaja and the era of the Kusanas', in *Silk Roads Art and Archaeology* VII (2001) pp. 121-136.
- Fleet, J.F., 'The name Kushan', *Journal of the Royal Asiatic Society* (1914) pp. 1000-1011.
- Francfort, H.P., 'The early periods of Shortughai (Harappan) and the western Bactria culture of Dashly', in Allchin, B., ed., *South Asian Archaeology 1984* (Cambridge 1984).
- Francfort, H.P., 'The Central Asian Dimension of the Symbolic System in Bactria and Margiana', in *Antiquity* vol. 68, No. 259 (June 1994) pp. 406-18.
- Franck, I.M. and Brownstone, D.M., *The Silk Roads. A History* (New York and Oxford 1986).
- Frank, A.G., *The Centrality of Central Asia* (Amsterdam 1992).
- Frank, A.G. and Gills, B.K., eds., *The World System: From Five Hundred Years to Five Thousand Years* (London and New York 1992).
- Franke, O., 'Beiträge aus chinesischen Quellen zur Kenntniss der Türkvölker und Skythen Zentralasiens', *Abhandlungen d. Preuss. Akademie zu Berlin* No. 1 (Berlin 1904) pp. 33-40.
- Frumkin, G., *Archaeology in Soviet Central Asia* (Leiden 1970).
- Frye, R.N., 'Notes on the Early Coinage of Transoxiana', *Numismatic Notes and Monographs* No. 113 (New York 1949).
- Frye, R.N., *The History of Ancient Iran* (Munich 1984).
- Frye, R.N., *The Heritage of Central Asia* (Princeton 1996).
- Gadd, C.J., 'The Dynasty of Agade and Gutian Invasions', in Edwards, I.E.S., Gadd, C.J., and Hammond, N.G.L., eds., *The Cambridge Ancient History* vol. 1 (Cambridge 1971).
- Gafurov, B., Asimov, M., Bongard-Levin, G.M., Stavisky, B.Y. and Litvinsky B.A., et. al., eds., *Kushan Studies in U.S.S.R. - Papers Presented by the Soviet Scholars at the UNESCO Conference on History, Archaeology and Culture of Central Asia in the Kushan Period, Dushanbe 1968* (Soviet Indology Series No. 3 - Indian Studies Past and Present, Calcutta 1970).
- Gamburg, V.Z. and Gorbunova, N.G., *Ak tamskil mogilnik* (Moscow 1957).
- Gamkrelidze, T.V., and Ivanov, V.V., *Indoeuropeiskii Ya.zyk 1 indoevropeitsi*, 2 vols. 227 (Tbilisi 1984).
- Gardiner, P., 'A Coin of Heraus, Saka king', *Numismatic Chronicle* (1874) pp. 161-167.
- Gardiner-Garden, J., 'Chang Ch'ien and Central Asian Ethnography', *Papers of Far Eastern History* 33 (1986) pp. 23-79.
- Gardiner-Garden, J., 'Apollodoros of Artemita and the Central Asian Skythians', *Papers on Inner Asia* No. 3 (Bloomington 1987).
- Gardiner-Garden, J., 'Herodotus' Contemporaries on Skythian Geography and Ethnography', *Papers on Inner Asia* No. 10 (Bloomington 1987).
- Gelb, I., *Hurrians and Subarians* (Studies in Ancient Oriental Civilization No. 22) (Chicago 1944).
- Gernet, J., *A History of Chinese Civilization* (Cambridge 1990).
- Ghirshman, R., *Begram - Recherches Archeologiques et Historiques sur les Kouchans* (Paris 1946).
- Gimbutas, M., 'The Indo-Europeans: Archaeological Problems', *American Anthropologist*, 65 (1963) pp. 815-836.
- Gimbutas, M., 'Comments on Indo-Iranians and Tokharians: A Response to R. Heine-Geldern', *American Anthropologist* 65 (1963) pp. 893-897.
- Gimbutas, M., 'Proto-Indo-European Culture', in G. Cardona et.al., *Indo-European and Indo-Europeans; Papers Presented at the Third Indo-European*

- Conference at the University of Pennsylvania (Univ. of Pennsylvania 1970) pp. 155 ff.
- Gimbutas, M., *The Slavs* (London 1971).
- Gimbutas, M., 'An Archaeologist's View of P.I.E. in 1975', in *Journal of Indo-European Studies* 213 (1975) pp. 289-307.
- Gimbutas, M., *The Goddesses and Gods of Old Europe* (London 1982).
- Golden, P., 'Nomads and Sedentary Societies in Eurasia' in M. Atlas, ed., *Pastoral Societies in Ancient and Classical History: Critical Perspectives on the Past* (Philadelphia 2001).
- Gorbunova, N.G., 'Ferghana in the Time of the Kushan Kingdom-The Question of its Borders', in *Kushan Studies in U.S.S.R.* (1970) p. 145.
- Gorbunova, N.G., *The Culture of Ancient Ferghana. VI Century B.C. - VI Century A.D.* (British Archaeological Reports, International Series 281, London 1986). 228
- Gorbunova, N.G., 'Early Nomadic Pastoral Tribes in Soviet Central Asia during the First Half of the First Millennium A.D.', in Seamen, G., ed., *Foundations of Empire: Archaeology and Art of the Eurasian Steppes* (Los Angeles 1992). Grek, T.V., Pchelina, E.G. and Stavisky, B.Y., *Kara-tepe - buddiiskii peshchernyi monastyr' v Starom Termez* (Kara-tepe: A Buddhist Cave Monastery in Old Termez) (Moscow 1964).
- Griffith, G.T., *Mercenaries of the Hellenistic World* (Cambridge 1935).
- Gryaznov, M., *The Ancient Civilization of Southern Siberia* (New York 1969).
- Guan Zhong, Guan Zi (Beijing 1995).
- Guillaume, O., ed., *Greco-Bactrian and India Coins from Afghanistan*, trans. O. Bopearachchi, *French Studies in South Asian Culture and Society V* (Oxford: Oxford University Press, 1991)
- Gupta, S.P., *Archaeology of Soviet Central Asia and the Indian Borderlands* 2 vols. (New Delhi 1979).
- Gurney, O.R., *The Hittites* (Harmondsworth 1969).
- Gutschmid, A., *Geschichte Irans* (Tübingen 1888).
- Haddington, E., 'The Mummies of Xinjiang', *Discovery* 15(4) (1994) pp. 68-77.
- Haloun, G., *Seit wann kannten die Chinesen die Tocharer oder Indo-germanen überhaupt* (1926) pp. 198-202.
- Haloun, G., 'Zur Ue-tsi Frage', *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 91 (Leipzig 1937), pp. 243-318.
- Haneda, T., 'Apropos des Ta Yue-tche et des Kouei-chouang', *Bulletin de la Maison Franco-Japonaise, Serie française IV* (1933) pp. 15-18.
- Hansford, S.H., *Chinese Jade Carving* (London 1950).
- Hardy, G., *Worlds of Bronze and Bamboo. Sima Qian's Conquest of History* (New York, 1999)
- Harmatta, J., 'The emergence of the Indo-Iranians: the Indo-Iranian languages', in Harmatta, J., ed., *History of Civilizations of Central Asia*, vol. II (Paris 1994).
- Harmatta, J., et. al., 'Religions in the Kushan Empire', in Harmatta, J. (ed.), *History of Civilizations of Central Asia*, vol II (Paris 1994) pp. 316 ff. 229
- Harmatta, J., ed., *History of Civilizations of Central Asia*, vol 2: *The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250* (Paris 1994).
- Helms, S., 'Ancient Chorasmia: The Northern Edge of Central Asia from the 6th Century B.C. to the Mid-4th Century AD.', in Christian, D. and Benjamin, C., eds., *Worlds of the Silk Roads: Ancient and Modern* (Turnhout 1998) pp. 77 ff.
- Henning, W.B., 'The Name of the "Tokharian" Language', in *Asia Major* (1949/50) pp. 158-62.
- Henning, W.B., 'The First Indo-Europeans in History', in Ulmann, G.L., ed., *Society and History, Essays in Honor of Karl August Witfogel* (The Hague-Paris-New York 1978) pp. 215-230.
- Hermann, A., 'Sakai col. 1770-1806', in Pauly Wissowa, *Real-Encyclopaedie der Klassischen Altertumswissenschaft*, 2e Reihe, Vol I (Stuttgart 1914).
- Hermann, A., 'Marinus von Tyrus', in Petermans, P., ed., *Geographische Mitteilungen* suppl. 209 (1930) pp. 44-54.
- Hermann, A., *Historical and Commercial Atlas of China* (Cambridge, Mass. 1935).
- Herodotus, *The Histories* trans. A. de Selincourt (Harmondsworth 1976); *The History* trans. D. Greene (Chicago 1987).
- Hervouet, Y., *Un poete de cour sous les Han, Sseu-ma Siang-jou* (Paris 1964) pp. 36 and 113 ff.
- Herzfeld, E., *Memoirs of the Archaeological Survey of India* xxxiv (1928).
- Herzfeld, E., 'Sakastan', in *Archäologische Mitteilungen aus Iran* iv(5) (1932) pp. 1-116.
- Herzfeld, E., *Archäologische Mitteilungen aus Iran* viii (1936).
- Herzfeld, E., *The Persian Empire; Studies in Geography and Ethnography of the Ancient Near East*, ed. Walser G. (Wiesbaden 1968) pp. 327-28.
- Hiebert, F.T., *Origins of the Bronze Age Oasis Civilization in Central Asia* (Cambridge, Mass. 1994).

- Hiebert, F.T., and Shishlina, N.I., 'Ancient Eurasian Pastoralists and the Environment', in Olkhovskiy, V., ed., *Archaeology, Palaeoecology and Palaeodemography of Eurasia* (Moscow 2000).
- Hirth, F., 'The Story of Chang K'ien, China's Pioneer in Western Asia', *Journal of the American Oriental Society* (1917) pp. 89-152.
- Holt, F.I., *Alexander the Great and Bactria: The Formation of a Greek Frontier in Central Asia* (Leiden 1988).
- Honey, D., 'The Rise of the Hsiung-nu', *Zentralasiatische Studien* vol. 24 (1994).
- Hsu Zhen, Zhou wen zhi tzu (An Explanation of (Ancient) Figures and Analysis of (Compound) Characters', translated in Hansford, S.H., *Chinese Jade Carving* (London 1950).
- Hulsewe, A.F.P., 'The Problem of the Authenticity of Shih Chi 123, The Memoir of Ta Yuan', *T'oung Pao* 61 (1975).
- Hulsewe, A.F.P. and Loewe, M.A.N., *China in Central Asia. The Early Stage: 125 B.C. -A.D. 23. An Annotated Translation of Chapters 61 and 96 of the History of the Former Han Dynasty* (Leiden 1979).
- Isakov, A.I., 'Sarmatia: An Agricultural Centre of Ancient Sogdiana', *Bulletin of the Asia Institute* 8 (1994) pp. 1 ff.
- Ishjamts, N., 'Nomads in Eastern Central Asia', in J. Harmatta, ed., *History of Civilizations of Central Asia* vol. II (Paris 1994).
- Isidore of Charax, *Parthian Stations* by Isidore of Charax, trans. W.H. Schoff (Chicago 1989).
- Jacobsen, E., 'Burial Ritual, Gender and Status in South Siberia in the Late Bronze -Early Iron Age', *Papers on Inner Asia* No. 7 (Bloomington 1987).
- Jacobsen, E., 'Symbolic Structures as Indicators of the Cultural Ecology of the Early Nomads', in Seaman, G., ed., *Foundations of Empire: Archaeology and Art of the Eurasian Steppes* (Los Angeles 1992).
- Jacobsen, T., *The Sumerian King List* (The Oriental Institute of the University of Chicago, *Assyriological Studies* No. 11) (Chicago 1939).
- Jacoby, F., *Die Fragmente der griechischen Historiker*, 3 parts in 15 vols (Berlin-Leiden 1923-58).
- Jagchid, S., and Hyer, P., *Mongolia's Culture and Society* (Boulder 1979).
- Jagchid, S. and Symons, V.J., *Peace, War and Trade along the Great Wall* (Bloomington 1989).
- Janhunen, J., *Manchuria: An Ethnic History* (Helsinki 1996).
- Jettmar, K., 'The Altai Before the Turks', *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities* 23 (Stockholm 1951) pp. 135-223. 231
- Jettmar, K., *The Art of the Steppes* (Baden Baden/London 1967).
- Jongeward, D., *Buddhist Art of Pakistan and Afghanistan*, *South Asian Studies Papers* no. 14 (University of Toronto, Center for South Asian Studies, 2003) pp. 11, 26 and 32
- Juhl, S., 'Burial Sites in Northwest China', *CIAA* No. 5 (May 1997) pp. 7-8.
- Juntunen, M. and Schlyter, B., *Return to the Silk Roads. Current Scandinavian Research on Central Asia* (London 1999).
- Justin, I., *Epitoma Historiarum Philippicarum, Accedunt Prologium in Pompeium Trogum*, Otto Seel Edition (Leipzig 1935). English translation by J.S. Watson (Bohn Classical Library, London 1953). *Kaogu Xuebau* (2) (1992).
- Keightley, D.N., *Sources of Shang History: The Oracle-Bone Inscriptions of Bronze Age China* (Los Angeles 1978).
- Keightley, D.N., ed., *The Origins of Chinese Civilization* (Berkeley and Los Angeles 1983).
- Khazanov, A.M., *Nomads and the Outside World* (2nd edit. Madison 1994).
- Kidd, F., 'The Chronology and Style of a Group of Sogdian Statuettes', in Lieu, S. and Benjamin, C., eds., *Walls and Frontiers in Inner Asian History, Silk Roads Studies VI* (At press, Turnhout 2002).
- Kingsmill, T.W., 'Ancient Tibet and its Frontages', *Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society* XXVII (1906) pp. 36 ff.
- Kohl, P.L., ed., *The Bronze Age Civilization of Central Asia-Recent Soviet Discoveries* (New York 1981).
- Konow, S., *Kharoshthi Inscriptions*. vol. 2, pt. 1 of *Corpus Inscriptionum Indicarum* (Calcutta 1929) liv-lix.
- Krader, L., 'The ecology of nomadic pastoralism', *International Social Science Journal*, vol. XI (1959).
- Krader, L., *Peoples of Central Asia* (Bloomington and The Hague 1971).
- Kritt, B., 'Dynastic Transitions in the Coinage of Bactria. Antiochus - Diodotus - Euthydemus', *Classical Numismatic Studies* No. 4 (Pancaster, PA: Classical Numismatic Group, Inc, 2001)
- Kuzmina, E.E., *Drevneishie skotovody ot Urala do Tyan'-Shanya* (Frunze 1986).
- Lamburg-Karlovsky, C.C., 'The Bronze Age khanates of Central Asia', in *Antiquity* 232 vol. 68, No. 259 (June 1994) pp. 398-405.

- Lamburg-Karlovsky, C.C., 'The Oxus Civilization: the Bronze Age of Central Asia', in *Antiquity* vol. 68, No. 259 (June 1994).
- Lane, G.S., 'The Present State of Tocharian Research', *Proceedings of the VIII International Congress of Linguistics* (Oslo 1958) pp. 252-261.
- Lane, G.S., 'Tocharian: Indo-European and Non-Indo-European Relationships', in Larichev, V., Kholushkin, U. and Laricheva, I., eds., 'Lower and middle palaeolithic of northern Asia: achievements, problems and perspectives', *Journal of World Prehistory* (1987) 1 (4) pp. 415-64.
- Larichev, V., Kholushkin, V. and Laricheva, I., 'Lower and middle paleolithic of northern Asia: achievements, problems and perspectives', *Journal of World Pre-History* vol. 1 (4) (1987) pp. 415-464.
- Lassen, C., *Indische Altertumskunde* I.2 and II.1 (1867, Osnabrück 1968) pp. 1023 ff.
- Lattimore, O., *Inner Asian Frontiers of China* (London 1953).
- Laufer, B., *Jade: A Study in Chinese Archaeology and Religion* (Chicago 1912).
- Lerner, J.D., 'Ptolemy and the Silk Road: from Baktra Basileion to Sera Metropolis', *East and West* vol. 48, nos. 1-2 (IsIAO, June 1998)
- Lerner, J.D., review of Marek J. Olbrycht's *Parthia et ultiores gentes: Die politischen Beziehungen zwischen dem arsakidischen Iran und den Nomaden der eurasischen Dteppen*, *Archaologische Mitteilungen aus Iran and Turan* Band 34 (Berlin, 2002) pp. 465 ff.
- Lerner, J.D., 'Correcting the Early History of Ay Kanom', *Archaologische Mitteilungen aus Iran and Turan*, Band 35-36 (Berlin, 2003-2004) pp. 373 ff.
- Lesnichenko, L., 'The Huns', in Basilov, V.N., ed., *Nomads of Eurasia*, trans. M. Zirin (Seattle and London 1989).
- Li, Xueqin, trans. K.C. Chang, *Eastern Zhou and Qin Civilizations* (1985).
- Li Zheng et. al., eds., *J. Xianlin Jiaoshau Huadan Jianian Wenji* (Essays for the 80 1h Birthday of Professor Ji Xianli) vol. 2 (Beijing 1998).
- Lieu, S. and Benjamin, C., eds., *Walls and Frontiers in Inner Asian History. Silk Roads Studies VI* (At press, Turnhout 2002)
- Ligabue, G. and Salvatori, S., eds., *Bactria: An Ancient Civilization from the Sands of Afghanistan* (Venice 1989).
- Ligeti, L., 'Mots de civilisation de Haute Asia en transcription chinoise', *Acta 233 Orientalia Hungarica* 1 (1950) pp. 141-188.
- Ligeti, L., 'Le Tabghatch: Un dialecte de Ja langue sien-pi', in Ligeti, L., ed., *Mongolian Studies* (Amsterdam 1970) pp. 265-308.
- Ligeti, L., ed., *Mongolian Studies* (Amsterdam 1970).
- Ligeti, L., ed., *Researches in Altaic Languages* (Budapest 1975) pp. 195-198.
- Litvinsky, B.A. and Davidovich, E.A., 'Predvaritel'nyi otchet o rabotakh Khuttalskogo otryada na territorii Vakhshskoi doliny v 1953 godu'. (Preliminary report on the Work of the Khuttal Group in the Territory of the Vakhsh Valley in 1953) *Doklady AN Tadzh. SSR*, fase. II (1954) pp. 53-60.
- Litvinsky, B.A. and Zeymal, T.I., 'Vazy iz Vakhshskoi doliny' (Vases from the Vakhsh Valley) *Izvestiya AN Tadzh. SSR* No. 1, 22 (1960) pp. 73-79.
- Litvinsky, B.A. and Sekov, A.V., *Kulty i ritualy kushanskoi Baktrii* (Cults and Rituals in Bactria in the Kushan Period) (Moscow 1984).
- Litvinsky, B.A. and Altman-Bromberg, C., 'The Archaeology and Art of Central Asia: Studies from the Former Soviet Union', *Bulletin of the Asia Institute* 8 (1996).
- Litvinsky, B.A. and Pichikian, I.R., 'The Hellenistic Architecture and Art of the Temple of the Oxus' *Bulletin of the Asia Institute* 8 (1994) pp. 47 ff.
- Litvinsky, B.A. 'Problems of history and culture of eastern Turkestan (Xinjiang) in antiquity', *CIAA* No. 4 (Dec 1996).
- Liu, Xinru, *Ancient India and Ancient China: Trade and religious Exchanges, AD I-600* (Delhi 1990).
- Liu, Xinru, 'Migration and Settlement of the Yuezhi- Kushan: Interaction and Interdependence of Nomadic and Sedentary Societies', *Journal of World History* (Hawaii, Fall 2001) Vol. 12, pp. 261ff.
- Liu, Xinru, 'Trade and Pilgrimage Routes from Afghanistan to Taxila, Mathura and the Ganges Plains', in *Journal of Indo-Turcica* vol. 1 (Hindustan Turk Tarihi Arashtirmalari 2001) pp. 113 ff.
- Lockwood, W.B., *Indo-European Philology* (London 1969).
- Loewe, M.A.N., 'Some recent editions of the Ch'ien Han shu', *Asia Major* N.S. 9 (1963) pp. 165 ff.
- Loewe, M.A.N., *Records of Han Administration* 2 vols. (Cambridge 1967).
- Loewe, M.A.N., *Crisis and Conflict in Han China, 104 BC to AD 9* (London 1974). 234
- Lesnichenko, 'The Huns', in Basilov, V.N., ed., *Nomads of Eurasia*, trans. M. Zirin (Seattle and London 1989).
- MacDowall, D. and Taddei, M., 'The Pre-Muslim Period', in Allchin, F.R. and Harnmond, N., eds., *The Archaeology of Afghanistan: From Earliest Times to the Timurid Period* (London 1978) Chap. 5, pp. 245 ff.

- MacDowall, D., 'Numismatic Evidence for a Chronological Framework for Pre -Kanshkan Art, from Khalchayan to Gandhara' (Draft only, London 2001).
- MacDowall, D., 'Coins from Iran to Gandhara, with special reference to divinities as coin types' (Draft only, London 2001).
- Maenchen-Helfen, O., 'Huns and Hsiung-nu', in *Byzantium* 17 (1944/45) pp. 222 -243.
- Maenchen-Helfen, O., 'The Yueh-chih problem re-examined', *Journal of the American Oriental Society* (1945) pp. 71-81.
- Mair, V., 'Dunhuang as a Funnel for Central Asian Nomads', in G. Seaman, ed., *Ecology and Empire: Nomads in the Cultural Evolution of the Old World* (Los Angeles 1989) pp. 143ff.
- Mair, V.H., 'Prehistoric Caucasoid corpses of the Tarim Basin', *Journal of Indo -European Studies* (1995), 23(3 and 4) pp. 257-307.
- Mair, V.H., 'Mummies of the Tarim Basin', *Archaeology* 48(2) (1995) pp. 28-48.
- Mair, V.H., abstract of paper presented at the Conference on the Bronze Age and Iron Age Peoples of Eastern Central Asia, University of Pennsylvania Museum of Anthropology and Archaeology, Philadelphia, Pennsylvania, April 19-21, 1996.
- Mair, V. H., 'Reflections on the Origins of the Modern Standard Name 'Dunhuang'', in Li Zheng et. al., eds., *J Xianlin Jiaoshou Huadan Jianian Wenji* (Essays for the 80th Birthday of Professor Ji Xianli) vol. 2 (Beijing 1998) pp. 933 ff.
- Majumdar, R.C., ed., *The History of Culture of the Indian People: The Vedic Age* (London 1951).
- Majumdar, R.C., *The Classical Accounts of India* (Calcutta 1960).
- Mallory, J.P., and Adams, D.Q., *Encyclopedia of Indo-European Culture* (London and Chicago 1997).
- Mallory, J.P. and Mair, V.H., *The Tarim Mummies* (London 2000).
- Mallory, J.P., 'A Short History of the Indo-European Problem', *Journal of Indo -European Studies* 1(1973)1, pp. 21-65. 235
- Mallory, J.P., *In Search of the Indo-Europeans* (London 1989).
- Mandleshtam, A.M. and Pevzner, S.B., 'Raboty Kafimiganskogo otryada v 1952-53 gg'. (The Work of the Kafimigan Group in 1952-53) *MIA SSSR* No. 66 (Moscow-Leningrad 1954) pp. 290-342.
- Mandleshtam, A.M., 'Mogilnik v s. Zosun - verkhovaya r. Zeravshan (The Burial Site in Zosun Village, Upper Zeravshan) *Izvestia Otdelniya Obshchestvennykh nauk AN Tadzh. SSR* No. 40 (1965) pp. 29-44.
- Mandleshtam, A.M., 'Archaeological Data on the Origin and Early History of the Kushans', in *Central Asia in the Kushan Period* (1970) p. 166.
- Mandelshtam, A.M., 'Proiskhozhdenie i ranniia istoriia kushan v svete arkheologicheskikh dannyykh' (Archaeological Data on the Origins and Early History of Kushans), in *Central Asia in the Kushan Period Vol I* (Moscow 1974). Summarised in English in *Kushan Studies in U.S.S.R.* (1970) pp. 165-6.
- Markley, J., 'Gaozu Confronts the Shanyu: The Han Dynasty's Clash with the Xiongnu', in Lieu, S. and Benjamin, C., eds., *Walls and Frontiers in Inner Asian History. Silk Roads Studies VI* (Turnhout 2002)
- Marquart, P., *Untersuchungen zur Geschichte von Eran* (Leipzig 1905) vol. 2, pp. 204-210.
- Marshall, J., *Taxila. An Illustrated Account of Archaeological Excavations carried out at Taxila under the Orders of the Government of India Between the Years 1913 and 1934*, 3 vols. (Cambridge 1951).
- Masson, M.E., 'Skul'ptura Airtama' (The Sculpture of Airtam), *Iskusstvo* No. 2 (1935) pp. 129-135.
- Masson, V.M., 'The decline of the Bronze Age Civilization', in Dani, A.H. and Masson, V.M., eds., *History of Civilizations of Central Asia vol. I: The Dawn of Civilization - Earliest Times to 700 BC* (Paris 1992).
- Masson-Oursel, P., et. al., eds., *Ancient India and Indian Civilization* (London 1934). Mathieu, R., *Le Mu Tianzi Zhuan* (Paris 1978).
- Mautsai, L., *Kutscha und seine Beziehungen zu China vom 2. Jh. V bis zum 6. Jh. n. Chr.* (Asiatische Forschungen Vol 27, Gottingen 1969).
- Maximova, A.G., Merschiev, M.S., Vainberg, B.I., and Levina, M., *Drevnosti Chardary* (Antiquities of Chardara) (Alma-Ata 1968). 236
- McCrinkle, J.W., *Ancient India as Described by Ptolemy* (London 1885).
- McEwen, E., Miller, R.L. and Bergman, C.A., 'Early bow design and construction', *Scientific American* (June 1991), 264(6) pp. 50-6.
- McNeill, W.H., *The Rise of the West* (Chicago 1963).
- McNeill, W.H., 'The eccentricity of wheels, or Eurasian transportation in historical perspective', *American Historical Review* 92 (1987) pp. 1111-1126.
- Meadow, R.H. and Kenayer, J.P., 'Harappan Archaeological Research Project: Major Discoveries from Excavations in 1999 and 2000', *C.I.A.A.* No. 11 (June 2000) pp. 3 ff.
- Meicun, Lin, *The Serindian Civilization: New Studies on Archaeology, Ethnology, Languages and Religion* (in Chinese) (Beijing 1995).

- Meicun, Lin, *The Western Region of the Han-Tang Dynasty and the Chinese Civilization* (in Chinese) (Beijing 1998).
- Meillet, A., *Les dialectes indo-européens* (Paris 1908).
- Miniaev, S., *Derestuy Burial Ground. Archaeological Sites of the Xiongnu vol. 3* (St. Petersburg 1998).
- Miniaev, S., 'Art and Archaeology of the Xiongnu: New Discoveries in Russia', in *C.I.A.A. No. 14* (December 2001) pp. 3-9.
- Minns, E., *Scythians and Greeks* (Cambridge 1913).
- Minorsky, V.F., 'A Greek Crossing on the Oxus', in *Bulletin of the School of Oriental and African Studies vol. 30, 1* (1967) pp. 45-53.
- Mongait, A.L., *Archaeology in the USSR* (Harmondsworth 1961).
- Monier-Williams, M., *A Sanskrit English Dictionary* (Oxford 1899).
- Mukerjee, B.N., 'Ptolemy's Sogdiana', *East 1* (1967) 1 pp. 176-179.
- Murphey, R., 'An Ecological History of Central Asian Nomadism' in Seaman, G., ed., *Ecology and Empire: Nomads in the Cultural Evolution of the Old World. Proceedings of the Soviet-American Academic Symposia in Conjunction with the Museum Exhibition 'Nomads: Masters of the Eurasian Steppe'* (Los Angeles 1989).
- Narain, A.K., *The Indo-Greeks* (Oxford 1957, reprint. 1980).
- Narain, A.K., 'On the "First" Indo-Europeans: The Tokharian-Yuezhi and their Chinese Homeland', *Papers on Inner Asia 2* (Bloomington 1987). 237
- Narain, A.K., 'The Saka Haumavarga and the Amyrgians: The Problem of their Identity', *Bulletin of the Asia Institute I* (1987) pp. 27-31.
- Narain, A.K., 'Indo-Europeans in Inner Asia', in D. Sinor, ed., *The Cambridge History of Inner Asia* (Cambridge 1990, reprint. 1994) pp. 151 ff.
- Narain, A.K., 'From the Ordos to the Oxus: The Tokharians and their Odyssey', presented as the sixth Professor H.D. Sankalia Memorial Lecture at the XIV Annual Conference of the Indian Society for Prehistoric and Quaternary Studies (New Delhi, 24-26 November 1996).
- Narain, A.K., *The Earliest Sakas of South Asia* (Patna 1998).
- Narain, A.K., *The Tokharians* (Shillong 2000).
- Nehru, L., 'Khalkchayan Revisited', in *Silk Roads Art and Archaeology 6* (1999/2000). Novgorodova, E.A., 'Ethnocultural Relations of the Tribes of the Mongol Altai' in Novgorodova, E.A., ed., *Drevnyaya Mongoliya* (Moscow 1989).
- Nymark, A., *Culture and Art of Ancient Uzbekistan vol. I* (Moscow 1991).
- Obelchenko, O.V., 'Kuyu-Mazarsky mogil'nik' (The Necropolis of Kuyu-Mazar) *Trudy IJA AN Uz. SSR VIII* (Tashkent 1956) pp. 205-227.
- Obelchenko, O.V., 'Kurgany okolo sei. Khazara' (The Kurgans Near the Village of Khazara) *IMKUz* (Tashkent 1963) pp. 57-65.
- Obelchenko, O.V., 'Kurgannye mogilniki epokhii Kushan v Bukharskom oazise' (Kurgan Barrows of the Kushan Epoch in the Bukhara Oasis), in *Central Asia in the Kushan Period, vol I* (Moscow 1974).
- Ogawa, J., 'Shu Boku-o no seisen Chou', *Shinarekishi Chiri Kenkyu 2* (Tokyo 1929).
- Okladnikov, A.P., 'Inner Asia at the Dawn of History', in Sinor, D., ed., *The Cambridge History of Early Inner Asia* (Cambridge 1990, reprint. 1994).
- Olkhovskiy, V., ed., *Archaeology, Palaeocology and Palaeodemography of Eurasia* (Moscow 2000). (Russian with English summaries).
- Pan Chung K wei, 'The Date of termination of the Shih Chi', *Griens Extremus 17* (1970) pp. 3-7.
- Pandit, R.S., *The Saga of the Kings of Kashmir* (Allahabad 1936).
- Pargiter, F.E., *The Purana Text of the Dynasties of the Kali Age* (Oxford 1913, reprint. 1962).
- Parlato, S., 'La cosiddetta campagna scitica di Dario', *Istituto Orientale di Napoli 238 Annali 41* (1981) pp. 213-50.
- Parpola, A., 'The Coming of the Aryans to Iran and India and the cultural and ethnic identity of the Dasas', *Studia Orientalia 64* (1988) pp. 195-299.
- Pchelina, E.G. and Stavisky, B.Y., 'Kara-tepe: Remains of a Buddhist Monastery of the Kushan Period in Old Termez', in *Indo-Asian Studies pt. I* (1963).
- Pelliot, P., 'L'Edition collective des oeuvres de Wang Kouo-wei', in *T'oung Pao 26* (1929).
- Pelliot, P., 'Tokharien et Koutcheen', *Journal Asiatique* (1934) pp. 23-106.
- Piankov, I.V., 'The Ethnic History of the Sakas', *Bulletin of the Asia Institute 8* (1984) pp. 37 ff.
- Piggott, S., *The Earliest Wheeled Transport* (London 1983).
- Pletneva, S.A., *Kochevniki srednevekov'ya: poiski istoricheskikh zakonornostei* (Moscow 1982). (Summary p. 145).
- Pokorny, J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (Bern 1949).

- Polaschek, E., 'Ptolemy's Geography in a New light', *Imago Mundi* 14 (1959) pp. 17-37.
- Popescu, G.A., Antonini, C.S., and Baipakov, K, L 'Uomo d'Oro: La Cultura della Steppe del Kazakhsatan dall'eta Bronzo alle Grandi Migrazioni (Milan 1998)
- Prüsek, J., *Chinese Statelets and the Northern Barbarians in the Period 1400 - 300 B. C.* (Prague 1971).
- Pugachenkova, G.A. and Rempel, L.I., *Istoriya iskusstv Uzbekistana (History of Uzbek Art)* (Moscow 1965).
- Pugachenkova, G.A., Halcajan. K probleme hudozestvennoj kul 'tury Severnoj Baktrii (Taskent 1966).
- Pugachenkova, G.A., *Khalchayana* (Tashkent 1966).
- Pugachenkova, G.A., *Skul'ptura Halcajana* (Moscow 1971).
- Pugachenkova, G.A., *Les tresors de Dalverzin-tepe* (Leningrad 1978).
- Pugachenkova, G.A. and Rtveladze, E.V. et. al., *Dalverzintep. Kusanskij gorod na Juge Uzbekistana* (Tashkent 1978).
- Pugachenkova, G.A., and Rempel, L.I., 'Gold from Tillia-Tepe', *Bulletin of the Asia Institute* 5 (New Series 1991) pp. 11 ff. 239
- Pugachenkova, G.A., et. al., 'Kushan Art', in Harmatta, J., (ed.) *History of Civilizations of Central Asia*, vol. 2 (UNESCO, Paris 1994) Chap. 15.
- Pulleyblank, E.G., 'The Consonantal System of Old Chinese', in *Asia Major* 9 (1962) pp. 58-144, 206-265.
- Pulleyblank, E.G., 'Chinese and Indo-Europeans', *Journal of the Royal Asiatic Society* 2 (London 1966) pp. 9-39.
- Pulleyblank, E.G., 'Chinese Evidence for the Date of Kaniska', in Basham, A.L., ed., *Papers on the Date of Kanishka* (Leiden 1968).
- Pulleyblank, E.G., 'The Wu-sun and Sakas and the Yueh-chih Migration', *Bulletin of the School of African and Oriental Studies* 22 (1970) pp. 154-160.
- Pulleyblank, E.G., 'Han China in Central Asia. A Review Article', *International History Review* vol. III, No. 2 (April 1981) pp. 278-286.
- Pulleyblank, E.G., 'The Chinese and their Neighbours in Prehistoric and Early Historic Times', in Keightley, D.N., ed., *The Origins of Chinese Civilization* (Berkeley and Los Angeles 1983) pp. 411-466
- Pulleyblank, E.G., 'Why Tocharians', *Journal of Indo-European Studies* 23 (1995) pp. 315-330.
- Pulleyblank, E.G., *Central Asia and Non-Chinese Peoples of Ancient China* (UBC, Canada, Variorum Collected Studies Series, February 2002).
- Pumpelly, R., *Explorations in Turkestan* (London 1905).
- Pyankova, L., 'Central Asia in the Bronze Age: sedentary and nomadic cultures', *Antiquity* (1994) 68.
- Rajatarangini of Kalhana, ed. Stein, M.A., (Reprint. New Delhi 1960).
- Rapin, C., *La tresorerie du palais hellenistique d' Ar Khanoum: l'apogee et la chute du royaume grcc de Bactriane*, *Memoires de la Delegation archeologique franaise en Afghanistan*, 33; *Fouilles d'AI Khanoum*, 8; (Paris : Diff. de Boccard, 1992)
- Recent Information on Selected Sites in the Tarim Basin, CIAA No. 2 (April 1996), pp. 4-5
- Renfrew, C., *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins* (London 1989).
- Ricardo Hardy, G., *Objectivity and Interpretation in the "Shi Chi"* (Yale University Dissertation 1988).
- Rolle, R., *The World of the Scythians* (London 1989). 240
- Rostovtzeff, M., ed., *Cambridge Ancient History XI* (Cambridge 1936).
- Roy, H., 'The Yavana Presence in Ancient India', *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. XXXI (1989) pp 311-25.
- Rtveladze, E.V., 'K lokalizatsii grecheskoj perepravki no Okse', *Vestnik Drevnej Istorii* No. 4 (1977).
- Rtveladze, E., *The Ancient Coins of Central Asia* (Tashkent 1987).
- Rtveladze, E.V., 'Coins of the Yuezhi Rulers of Northern Bactria', *Silk Roads Art and Archaeology* 3 (1993/94) pp. 81 ff.
- Rtveladze, E.V., 'Kampyr-tepe: structures, written documents and coins', *Bulletin of the Asia Institute* No. 8 (Boston 1994/5) pp. 141 ff.
- Rtveladze, E.V., 'Parthia and Bactria', in Invernizzi, A., ed., *In the Land of the Gryphons. Papers on Central Asian Archaeology in Antiquity* (Firenze 1995) pp. 181 ff.
- Rtveladze, E.V., 'Decouvertes Numismatiques et Epigraphiques Greco-Bactrienne a Kampyr-tepe', *Revue Numismatique* No. 150 (Paris 1996).
- Rtveladze, E.V., 'Archaeological research at Kampyr Tepe: A Kushan Fortress on the Oxus', in CIAA No. 10 (November 1999) pp 5-7.
- Rudenko, S.I., *Kul'tura khunnov I noinulinskie kurgany* (Moscow and Leningrad 1962).
- Sachs, A.J. and Wiseman, D.J., 'A Babylonian King List of the Hellenistic Period', *Iraq* 16 (1954) pp. 202-12.
- Sarianidi, V.I., *Khram I Nekropol' Tillyatepe* (1989).

- Sarianidi, V., *Drevnosti stran Margush* (Ashgabad 1990).
- Sarianidi, 'Temples of Bronze Age Margiana', in *Antiquity* vol. 68, no. 259 (June 1994) pp. 289-310.
- Sarianidi, V., 'New discoveries at ancient Gonur', in *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* vol. 2 (3) (1995) pp. 289-310.
- Schippmann, K., *Grundzüge der Parthischen Geschichte* (Darmstadt 1986).
- Seaman, ed., *Ecology and Empire: Nomads in the Cultural Evolution of the Old World* vol. 1 *Proceedings of the Soviet-American Academic Symposia in Conjunction with the Museum Exhibition 'Nomads: Masters of the Eurasian Steppe'* (Los Angeles 1989). 241
- Seaman, G., ed., *Rulers from the Steppes: State Formation on the Eurasian Periphery* vol. 2 *Proceedings of the Soviet-American Academic Symposia in Conjunction with the Museum Exhibition 'Nomads: Masters of the Eurasian Steppe'* (Los Angeles 1991).
- Seaman, ed., *Foundations of Empire: Archaeology and Art of the Eurasian Steppes* vol. 3 *Proceedings of the Soviet-American Academic Symposia in Conjunction with the Museum Exhibition 'Nomads: Masters of the Eurasian Steppe'* (Berkeley 1992).
- Sedlar, J., *India and the Greek World* (New Jersey 1980).
- Seig, E., 'Ein einheimischer Name für Toxri', *Sitzungsberichte der Berlinische Akademie der Wissenschaft* (1918) pp. 560 ff.
- Senior, R.C., *Indo-Scythian Coins and History*, 3 vols., (London, PA: Classical Numismatic Group, Inc, 2001)
- Sherratt, A., 'Plough and pastoralism: aspects of the secondary products revolution', in Hodder, I., Isaac, G. and Hammond, N., eds., *Patterns of the Past* (Cambridge 1981) pp. 261-305.
- Shilov, V.P., 'The origins of migration and animal husbandry in the steppes of eastern Europe', in Clutton-Brock, J., ed., *The Walking Larder* (London 1989) pp. 120 ff.
- Shiratori, K., 'A study on Su-t'e, or Sogdiana', *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko* II (1928).
- Shishkina, V.A., 'Arkheologicheskie nablyudeniya na stroitel'stve Katta-Kurganskogo vodokhranilishcha' (Archaeological Observations on the Building Site of the Katta-Kurgan Reservoir) *Izvestiya Uzbijil AN SSSR - Bulletin of the Uzbek Branch of the USSR Academy of Sciences* (1940) No. 10, pp. 19-24.
- Shishkina, V.I., 'Uzbekistanskaya arkheologicheskaya ekspeditsiya AN UzSSR' (The Uzbekistan Archaeological Expedition of the Uzbek Academy of Sciences. Field Work in 1956-1959), *IMKUz* (Tashkent 1961) pp. 36-43.
- Shishkina, V.I., *Afrasiab - sokrovishchnitsa drevnei kultury* (Afrasiab - Treasury of Ancient Culture) (Tashkent 1966) pp. 8-10.
- Shishkina, V.I., 'Ancient Samarkand: Capital of Soghd', *Bulletin of the Asia Institute* 8 (1994).
- Sidhanta, N.K., *The Heroic Age of India: A Comparative Study* (New York 1930).
- Sima Qian, Shi Ji (trans. B. Watson), *Records of the Grand Historian by Sima Qian - Han Dynasty II* (Revised edn., Columbia University Press 1993). 242
- Sinor, D., ed., *The Cambridge History of Early Inner Asia* (Cambridge 1990, reprinted 1994).
- Smith, G., *Assyrian Discoveries* (London 1875).
- Sorenson, S., *Index to Names in the Mahabharata* (Delhi 1963).
- Speiser, E.A., 'Hurrians and Subarians', *JAOS* (1948) pp. 1-13.
- Stakisky, B.J., 'Kara-tepe and Questions of the History and Culture of Kushan Bactria', *Kushan Studies in the U.S.S.R.* (1968) pp. 181-2.
- Staviskij, B.J., *La Bactriane sous les Kushans. Problèmes d'Histoire et de Culture* (Paris 1986).
- Stavisky, B.J., 'The Archaeology of Central Asian and the 'Kushan Question' in the Light of Research Carried Out Between 1966 and 1993', in *CIAA* No. 5 (May 1997) p.3.
- Stein, A., *Ancient Khotan* (Oxford 1907).
- Stein, A., *On Central Asian Tracks* (London 1933).
- Stein, R., *Les tribus anciennes des marches sino-tibétaines* (Paris 1961).
- Strabo, *The Geography of Strabo*, Jones, H.L., ed., (Loeb Classical Library Series, London 1928).
- Strelkov, A.S., 'Zurmala ili Katta-Tyupe okolo Termeza (Zurmala or Katta-Tyupe near Termez) *Kultura Vostoka I* (Moscow 1927) pp. 27-30.
- Strelkov, A.S., 'Doislamskie pamyatniki Termeza (Pre-Islamic Monuments in Termez)', *Kultura Vostoka II* (Moscow 1928).
- Suleimanov, R.K., *Drevnii Nakshab: Problemi' Tzivilizatsii Uzbekistana VII v. do NE.* (Tashkent 2000).
- Tarn, W.W., *The Greeks in Bactria and India* (Cambridge 1938, 2nd edition 1951).
- Telegin, D.Y., *Dereivka* (Oxford: BAR International Series 287, 1986).
- Terenozhkin, A.I., 'Sogd I Chach' (*Soghd and Chach*) *KSIIMK* 33 (1950) pp. 152-169.

- Terenozhkin, A.I., 'Roskopki na gorodishche Afrasiabe' (Excavations on the Site of Afrasiab) KSIIMK 36 (1951) pp. 136-140.
- Tezcan, M., 'Kuzey Hindistan Gecitleri', in *Hindistan. Turk Tarihi Arastirmalari* (2001) pp. 141 ff. (North Indian Mountain Passes; in Turkish with short English summary) 243
- Thapar, R., *A History of India* (Harmondsworth 1966). 'The Franco-Chinese Expedition to the Keriya Valley', CIAA No. 3 (July 1996) p. 5.
- Thomas, F.W., 'Sakastana. Where Dwelt the Sakas named by Darius and Herodotus?', *Journal of the Royal Asiatic Society* (1906) pp. 181-200, 460-464.
- Thomas, F.W., *Journal of the Royal Asiatic Society* (1913) pp. 634 ff.
- Thomsen, V., *Inscriptions de l'Orkhon dechiffres* (Helsingfors 1896).
- Tinios, P.E., *Pan Ku, the Hsiung-nu and Han Shu* 94 (University of Michigan 1988).
- Torday, L., *Mounted Archers: The Beginnings of Central Asian History* (Durham 1997).
- Tosi, M., 'Theoretical Considerations on the Origin of Pastoral Nomadism', in G. Seaman, ed., *Foundations of Empire: Archaeology and Art of the Eurasian Steppes* (Berkeley 1992).
- Trever, C., *Excavations in Northern Mongolia* (Leningrad 1932).
- Tsuchiya, H., 'Tracing Ancient Routes in Northern Pakistan', *Preliminary Report of Field Research* (1991-1996), in Alram, M. and Klimburg-Salter, D.E. eds., *Coins, Art and Chronology* (Vienna 1999) pp 353 ff.
- Turganov, B.A., 'The Airtam Town Site', *Kushan Studies in the U.S.S.R.* (1968) pp. 182-3.
- Ucko, P., *Anthropomorphic Figurines of Predynastic Egypt and Neolithic Greece with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece* (London 1968).
- van Lohuizen-de Leeuw, J.E., *The Scythian Period* (Leiden 1949).
- van Windekins, A.J., 'Runs blancs et Arcs. Essai sur les appellations du "tokharien"', *Museon LIV* (1941) pp. 176-180.
- van Windekins, A.J., *Le Tokharien* vol. 1 (Leuven 1976).
- von Richthofen, F.F., *China. Ergebnisse eigener Reisen und darauf gegründeter Studien* (Graz 1877, 1971).
- Vorob'ev-Desjatovskij, V.S., 'Pamjatniki central'no-aziatskoj pis'mennosti', *UZLGU* 16 (1958) pp. 280-308.
- Wallbank, F.W., *The Hellenistic World* (Glasgow 1981). 244
- Watson, W., *Ancient China: The Discoveries of Post-Liberation Archaeology* (New York 1974).
- Watson, W., *Cultural Frontiers in Ancient East Asia* (Edinburgh 1971).
- Willetts, W., *Chinese Art* vol. 1 (Harmondsworth 1958).
- Xu Wenkan, 'On the Origins of the Indo-Iranians', *CIAA Newsletter* 20 (July 2005) pp. 7-10
- Yablonsky, L.T., 'Some ethnogenetical hypotheses', in Davis-Kimball, J., Bashilov, V.A. and Yablonsky, L.T., eds., *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iran Age* (Berkeley 1995).
- Yakubovsky, A., 'Itogi rabot Sogdiiko-Tadzhikskoi arkheologicheskoi ekspeditsii v 1946-1947 gg' (Results of the Work of the Sogdian-Tajik Archaeological Expedition of 1946-1947) *MIA SSR* No. 15 (Moscow-Leningrad 1950) pp. 13-28.
- Yu, Ying Shi, *Trade and Expansion in Han China* (Berkeley 1967).
- Yu, Ying Shi, 'The Hsiung-nu', in D. Sinor, ed., *The Cambridge History of Early Inner Asia* (Cambridge 1990, reprinted 1994).
- Yuan Kang, *Yueh chueh shu 'History of the Seession of Yueh'*, *SPTK*, vol. lxii (1920-22) p. 93b.
- Yule, H., 'Hwen Thsang's account of the principalities of Tokharistan, in which some previous geographical identifications are reconsidered', *Journal of the Royal Asiatic Society* (1873) pp. 85 ff.
- Zadneprovsky, Y.A., 'History of Central Asian Nomads in the Kushan Period', in *Kushan Studies in the U.S.S.R.* (1970) pp. 148-9.
- Zadneprovsky, Y.A., 'Problems of Sarmatian History and Culture', paper delivered at the International Conference held in Volgograd in 1994.
- Zadneprovsky, Y.A., *Ancient Nomads of Central Asia* (St. Petersburg 1997).
- Zadneprovsky, Y.A., 'Migration Paths of the Yueh-chih based on Archaeological Evidence', *CIAA* No. 9 (April 1999) pp. 3 ff.
- Zekenkova, V.Y., 'Some Craniological Materials of the Kushan Times in Central Asia', in *Kushan Studies in the USSR* (1970) p. 150.
- Zelinsky, A.N., and Rychkov, Y.G., 'On the Question of the Ethnic Anthropology of the Kushans', in *Kushan Studies in the USSR* (1970) p. 179.
- Zhang Yuzhong, 'The Ancient Cemetery of Alagou (Awrigul), Tianshan, Xinjiang Province', in *CIAA* No. 8 (November 1998) pp. 13 ff. 245
- Zhang Zhunzhu (Chang Ch'un-shu) in *Ta-lu tsa-chih* 46 (4) (1974).
- Zhou Jingling, 'The Chawuhu Culture in Xinjiang', *CIAA* No. 7 (April 1998) pp. 3-6.

Zurcher, E., 'The Yueh-chih and Kaniska in the Chinese Sources', in Basham, A.L., ed., *Papers on the Date of Kanishka* (Leiden 1968) pp. 346-390.

Benjamin, C., "The Yuezhi," in *The Oxford Research Encyclopedia of Asian History*. New York: Oxford University Press, 2017, at: <http://asianhistory.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-49>.

Cribb, J., "The Early Kushan Kings: New Evidence for Chronology. Evidence from the Rabatak Inscription of Kanishka I," in M. Alram and D. Klimburg-Salter, eds., *Coins, Art and Chronology. Essays on the Pre-Islamic History of the Indo-Iranian Borderlands*. Vienna, 1999.

Errington, E., J. Cribb and M. Claringbull, eds., *The Crossroads of Asia: Transformation in Image and Symbol in the Art of Ancient Afghanistan and Pakistan*. London: The Ancient India and Iran Trust, 1992.

Falk, H., ed., *Kushan Histories: Literary Sources and Selected Papers from a Symposium at Berlin, December 5 to 7, 2013*. Bremen: Hempen Verlag, 2016.

Gobl, R., *System und Chronologie der Münzprägung des Kusanneiches*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1984.

Jongeward, D., *Buddhist Art of Pakistan and Afghanistan: The Royal Ontario Museum Collection of Gandhara Sculpture*. Toronto: University of Toronto, Center for South Asian Studies, 2003.

Mairs, R., "Glassware from Roman Egypt at Begram (Afghanistan) and the Red Sea Trade," *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 18 (2012), pp. 61 – 74.

Mehendale, S., "Begram: Along Ancient Central Asian and Indian Trade Routes," *Cahiers d'Asia centrale* 1 (1996), pp. 47 – 64.

Whitehouse, D., "Begram, the Periplus and Gandharan Art," *Journal of Roman Archaeology* 2 (1989), pp. 93 – 100.

Zurcher, E., "The Yueh-chih and Kanishka in the Chinese Sources," in A. L. Basham, ed., *Papers on the Date of Kanishka*. Leiden: Brill, 1968, pp. 346ff.
